

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI**

KUR'AN'DA POLEMİKLER

Doktora Tezi

Bayram KÖSEOĞLU

Ankara- 2012

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI**

KUR'AN'DA POLEMİKLER

Doktora Tezi

Bayram KÖSEOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Halis ALBAYRAK**

Ankara- 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA POLEMİKLER

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Halis ALBAYRAK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2012)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....
İmzası
.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Yöntem ve Kaynaklar	2

I. BÖLÜM

POLEMİĞİN MAHİYETİ, SEBEPLERİ VE POLEMİKÇİLERİN TUTUMLARI

1. POLEMİK KELİMESİNİN KÖKÜ VE ANLAM ALANI	5
2. POLEMİK KELİMESİYLE ANLAM İLGİSİ OLAN KELİMELER	7
2.1. Cedel (الجدل)	7
2.2. Münâzara (المناظرة)	10
3. TARTIŞMA ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER BAZI KELİMELER..	13
3.1. Muhâcce- Hâcce (المحاجة)	13
3.2. Mükâbere (المكابرة)	15
3.3. Münâzaa (المنازعة)	16
3.4. Mirâ' (المرء)	17
3.5. Muâneade (المعاندة)	18
4. POLEMİK SEBEPLERİ	19
4.1. Kur'an Açısından	19
4.1.1. İkna Etmek	20
4.1.2. Eleştirmek	24
4.1.3. Doğruyu Ortaya Koymak	25

4.2. Muhataplar Açısından	27
4.2.1. Genel Sebepler	27
4.2.1.1. İnsan Olmanın Gereği	27
4.2.1.2. Genel Kabullerden Hareket Etme	28
4.2.2. Vahyin Muhataplarına Özgü Sebepler	30
4.2.2.1. Dini Sebepler	32
4.2.2.1.1. Taassup	33
4.2.2.1.2. Etki-Tepki/ İnancı Savunma	38
4.2.2.2. Sosyo- Kültürel Sebepler	42
4.2.2.2.1. Cehalet	42
4.2.2.2.2. Siyasi İktidar Mücadelesi	46
4.2.2.2.3. Kabilecilik	48
4.2.2.3. Psikolojik Sebepler	50
4.2.2.3.1. İnat	50
4.2.2.3.2. Hevâya Uymak/ Nefsani Arzular	52
4.2.2.3.3. Kibir	56
4.2.2.3.4. Şüphe	60
4.2.2.3.5. Kıskançlık/ Hased	63
4.2.2.4. Ekonomik Sebepler	65
5. POLEMİKÇİLERİN TUTUMLARI	68
5.1. Alay Etmek	69
5.2. Hakaret Etmek	74
5.3. Tehdit Etmek	75
5.4. Uzlaşma Teklif Etmek	78

5.5. İş Birliği Yapmak	81
5.6. Psikolojik Baskı Kurmak	84
5.7. Fiziki Baskı ve Şiddet Uygulamak	85
5.8. Toplumsal Boykot ve Ekonomik Ambargo Uygulamak	87
5.9. Provokasyon Yapmak	89
5.10. İftira Atmak	92
5.10.1. Allah'a İftira	92
5.10.2. Peygamberlere İftira	95
5.10.3. Mü'minlere İftira	98
5.11. Ölçsüz İsteklerde Bulunmak	98
5.11.1. Mucize İstemek	100
5.12. Yemin Etmek	103

II. BÖLÜM

KUR'AN'DA YER ALAN POLEMİK KONULARI

1. TEVHİD İNANCIYLA İLGİLİ POLEMİKLER	106
2. KUR'AN'LA İLGİLİ POLEMİKLER	117
2.1. Kur'an'ın Kaynağıyla İlgili Polemikler	117
2.2. Kur'an'ın Muhtevasıyla İlgili Polemikler	126
3. HZ. PEYGAMBER İLE İLGİLİ POLEMİKLER	131
3.1. Hz. Peygamber'in Şahsiyeti İle İlgili Polemikler	131
3.2. Hz. Peygamber'in Peygamberliği İle İlgili Polemikler	139
4. KIYAMETLE İLGİLİ POLEMİKLER	144
5. AHİRET HAYATI İLE İLGİLİ POLEMİKLER	149
5.1. Genel Olarak Ahiretin Varlığıyla İlgili Polemikler	149

5.2. Yeniden Dirilmeye İlgili Polemikler	152
6. MELEKLERLE İLGİLİ POLEMİKLER	160
7. CİNLERLE İLGİLİ POLEMİKLER	164
8. KADER İNANCIYLA İLGİLİ POLEMİKLER	166

III. BÖLÜM

KUR'AN'DA POLEMİKSEL DİYALOGLAR

1. ÖNCEKİ PEYGAMBERLERLE KAVİMLERİ ARASINDAKİ POLEMİKSEL DİYALOGLAR	171
1.1. Hz. Nuh- Kavmi Arasındaki Diyaloglar	173
1.2. Hz. Hud- Kavmi Arasındaki Diyaloglar	177
1.3. Hz. Salih- Kavmi Arasındaki Diyaloglar	181
1.4. Hz. İbrahim- Babası- Kavmi- Nemrut Diyalogu	183
1.5. Hz. Lut- Kavmi Arasındaki Diyaloglar	189
1.6. Hz. Şuayb- Kavmi Arasındaki Diyaloglar	191
1.7. Hz. Musa- Firavun- İsrailoğulları Diyalogu	193
1.7.1. Hz. Musa- Firavun Diyalogu	193
1.7.2. Hz. Musa- İsrailoğulları Diyalogu	197
1.8. İsrailoğulları- Peygamberleri Arasındaki Diyaloglar	200
2. KUR'AN'IN NÜZULÜ DÖNEMİNDE YAŞANAN POLEMİKSEL DİYALOGLAR	202
2.1. Allah- İnsan Diyalogu	206
2.1.1. Müşrikler	206
2.1.2. Yahudiler	210
2.1.3. Hristiyanlar	224

2.1.4. Münafıklar	233
-------------------------	-----

IV. BÖLÜM

KUR'AN'IN POLEMİKLERİ

1. KUR'AN'IN POLEMİKLERE BAKIŞI	240
2. KUR'AN POLEMİKLERİNDE ÜSLUP.....	244
2.1. Akıllara Hitap	247
2.2. Köşeye Sıkıştırmak	250
2.3. Sorular Sormak	251
2.4. Sorulan Sorulara Cevap Vermek	255
2.5. Verilen Sözleri Hatırlatmak	256
2.6. Karşılaştırmalar Yapmak	258
2.7. Benzetmeler Yapmak	260
2.8. Ortak Noktada Buluşmak	264
2.9. Tartışmayı Kesmek	267
2.10. Meydan Okumak	269
2.11. Korkutmak	272
3. KUR'AN'IN YASAKLADIĞI TARTIŞMA	276
4. KUR'AN'IN TAVSİYE ETTİĞİ TARTIŞMA	279
5. NÜZUL SEBEPLERİ VE POLEMİKLER	285
SONUÇ	289
KAYNAKÇA	294
ÖZET	309
ABSTRACT	310

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhi's-Selam
a.y.	: Aynı yer
ATÜİFD.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Baskı, Bin
c.	: Cilt
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
Mad.	: Maddesi
MÜİFD.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OMÜİFD.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallahü Anhü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
SDÜİFD.	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜİFD.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
Tsz.	: Tarihsiz
UÜİFD.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve sâire
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Yüce Allah'ın insanlarla iletişim kurma yollarından birisi, gönderdiği peygamberler vasıtasıyla insanlara emir ve yasaklarını iletme şeklindedir. Ancak insanlar, gönderilen peygamberlerin bildirdikleri esasları her zaman kolaylıkla kabul etmemişler, hatta çoğu zaman bu esasların karşısında yer almışlardır. Toplumlar ne zaman ilahi çizgiden ayrılmışlarsa, Yüce Allah onları tekrar bu çizgiye çekmek için müjdeleyici ve uyarıcı elçilerini göndermiştir. Gönderilen bu elçiler, toplumlarıyla büyük mücadeleler yaşamışlar, onlardan gelen her türlü karşı duruşa, ilahi ikaz ve yönlendirmelerle cevap vermişlerdir. Bütün bu mücadelelerin örneklerini Kur'an'ın eşsiz üslubundan öğrenmekteyiz.

“Kur'an, 23 sene zarfında iradesiyle, ilmiyle, kudretiyle, efâliyle bir başka tecelli eden Allah'ın, toplumla girdiği münasebetin kaydedildiği bir sicildir.”¹ Bu sicilde, Yüce Allah'ın ve elçilerinin, toplumlarla olan bu münasebetlerinin mahiyetini, onlarla girdikleri diyalektik ilişkileri anlatan bölümlerden, etkili ve canlı bir anlatımla karşımızda bulmaktayız.

Allah ve elçileri ile, toplumlar arasında cereyan eden vahiy merkezli ilişkinin sebep, sonuç, yöntem ve muhteva itibariyle mahiyetini incelediğimiz bu çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, bu çalışmanın ismini teşkil eden polemik kelimesinin mahiyeti, bu kelimenin İslami literatürdeki ve ilmi disiplinlerdeki karşılığı olan kavramların tespiti, mana itibariyle aralarındaki ilişkinin ortaya konulması; sebepleri, sonuçları ve yöntemleri itibariyle polemik keyfiyeti ele alınmıştır.

¹ Halis Albayrak, “Allah'ın Nüzul Dönemindeki Farklı Davranış Tarzının Mü'min'in Kur'an Anlayışına Katacağı Boyut Üzerine”, *II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 1996, s. 37.

İkinci bölümde, Kur'an'da yer alan bilgiler çerçevesinde, hangi konu başlıklarının tartışmaya açıldığı, yine bu konuların tartışılmasının sebepleri, muhataplardan gelen itirazlar karşısında, vahyin bu konuları ispat etmede izlediği üslup ile, muhatapları ikna etmek için ortaya konulan delillerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölüm içerisinde, iman, Kur'an, peygamberlik, kıyamet, ahiret, melekler, cinler ve kader konuları bu çerçevede incelenmiştir.

Kur'an vahyi, ilk muhatapları olan müşriklerden pek çok itirazla karşılaştığı gibi, yine diğer muhatapları olan Yahudiler, Hristiyanlar ve münafıklar tarafından da muhalefetle karşılanmıştır. Kur'an vahyi için geçerli olan bu hakikat, benzer şekillerde Kur'an'dan önceki vahiylerin muhatapları tarafından da ortaya konmuştur. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, vahyin karşısında yer alan muhalif gruplar ele alınmış, sebep, sonuç ve ortak yönleri itibariyle bu itirazların yer aldığı diyaloglar değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde ise, Kur'an'ın bu itiraz ve mücadeleler karşısındaki tavrının ne olduğu, Kur'an tarafından yasaklanan ve tavsiye edilen tartışmaların esaslarının neler olduğu, yine Kur'an'ın, muhaliflerin delillerini çürütmek ve onları ikna etmek için kullandığı yöntem ve tekniklerin neler olduğu incelenmiştir. Ayrıca, Kur'an'ın vahiy süreci boyunca, toplumsal şartların ve karşı duruşların vahyin muhtevasına nasıl yansıdığı yani vahiy-toplum ilişkisi de ele alınan bir diğer başlık olmuştur.

Bu çalışmam esnasında zaman zaman görüşlerine müracaat ettiğim tez izleme komitesindeki hocalarım Prof.Dr. Salih Akdemir ve Prof.Dr. Nahide Bozkurt'a ve tez konumun seçiminden, çalışmamın tamamlanmasına kadar her aşamada değerli görüş ve tavsiyelerini esirgemeyen tez danışmanım Prof.Dr. Halis Albayrak hocama şükranlarımı arz ederim.

Bayram KÖSEOĞLU

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

“Kur’an’da Polemikler” başlıklı bu çalışmamızda, öncelikli olarak Kur’an’ın muhataplarıyla girdiği diyalojik ilişkiyi tespit etmeyi hedefledik. Allah ile insanlar arasındaki sözlü iletişimin son halkasını oluşturan Kur’an’ın muhtevasına baktığımızda, bu iletişimin çok canlı bir şekilde gerçekleştiğini rahatlıkla müşahade edebilmekteyiz.

Kur’an’ın önemli bir kısmını teşkil eden kıssalar, Kur’an’dan önceki vahiylerin muhatabı olan toplumların, Allah (c.c.) ile ve peygamberleri ile girdikleri mücadeleleri, onların karşı duruşlarını, bu itirazcı tutumlarının nedenlerini ve nihayet sonuçlarını bizlere haber vermektedir. Aynı şekilde Kur’an’ın hitap ettiği toplumun da, bu ilahi hitap karşısındaki tutumlarını yine Kur’an’da, açık bir şekilde görebilmekteyiz.

Vahyin muhatap aldığı toplumların içinde buldukları sosyo-kültürel şartların, vahyin muhtevasını nasıl etkilediği ve vahiyden nasıl etkilendiklerinin tespit edilmesi, özellikle nüzul dönemi sonrasında yaşayan muhatapların, ilahi vahiyleri nasıl algılayıp yorumlayacakları noktasında onları yönlendirecek önemli bir kıstas olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Kur’an’da yer alan hitapların, diyalogların, soru ve cevapların bağlamlarının tespit edilmesi, son derece önem arz eden bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur’an vahyinin toplumla ilişkisinin nasıl olduğunun ortaya konulmasının, vahyin muhtevasının anlaşılması noktasındaki önemi inkar edilemez. Acaba bu ilişkide muhataplar pasif bir alıcı konumunda mı idiler? Yoksa onların ilgi, ihtiyaç, soru ve sorunları vahyin muhtevasına doğrudan yansımış mıdır? Bu soruların

cevaplanması, Kur'an'daki diyalojik üslubun da daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Vahyin muhatapları olan toplumların özellikle karşı çıktıkları konular nelerdir? Onların itiraz ve muhalefetleri karşısında, Kur'an ve peygamberler nasıl bir tutum sergilemişlerdir? Muhataplarının bu tutumlarına karşılık onları ikna etmek için hangi yöntem ve metotlar benimsenmiştir? Tartışmalarda gözetilen hedefler neler olmalıdır? Hangi tür tartışmalar bizi bu hedeflere ulaştırır, hangi tür tartışmalar ise olumlu bir sonuca ulaştırmayacağı için yasaklanmıştır? Bunların ortaya konulması da bize, takip edeceğimiz esasları belirleme noktasında önemli bir kaynak olacaktır.

Araştırmamızın konusunu oluşturan tüm bu unsurlar, vahyin, muhataplarıyla girdiği ilişkinin mahiyetini tespit etme, bu ilişkide hem muhatapların hem de vahyin yöntemlerini ortaya koyma, Kur'an'da yer alan diyalojik üslubu daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

2. Yöntem ve Kaynaklar

“Kur'an'da Polemikler” başlıklı bu çalışmamızda öncelikli olarak, Kuran'da yer alan diyalogları, çalışma planı çerçevesinde araştırmayı hedeflediğimiz başlıklar ışığında tespit ettik. Tespit edilen bu diyalogları, iyice tetkik etmek suretiyle, ilgili konu başlıkları altında tasnife tabi tuttuk.

Gerek Kur'an vahyinin, gerekse önceki vahiylerin, indikleri dönemlerin toplumlarında var olan birtakım itikadi, ahlaki ve toplumsal bozuklukları gidermeyi hedeflediği aşikardır. Bu bağlamda, vahiy dönemlerinin toplumsal şartlarını iyi tetkik edebilmek, hem vahyin muhtevasını daha iyi anlayabilmek hem de toplumsal karşı çıkışların nedenlerini mütalaa edebilmek açısından oldukça önem arz eden bir husustur.

Bu hakikat bizi, toplumsal şartların tespiti konusunda tarihi malumata yönlendirmektedir. Dolayısıyla biz de bu çalışmamızda, hem Kur'an'ın hem de Kur'an'dan önceki vahiylerin nüzul dönemlerini tahlil amacıyla öncelikli olarak tarihi kaynaklara müracaat ettik. Bu kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle, vahyin muhtevası arasındaki ilişkiyi tespit etmek suretiyle, Yüce Allah'ın ve peygamberlerin, toplumları yönlendirmede kullandıkları yöntemleri tespit etmeye çalıştık.

Bu bağlamda, öncelikli olarak genelde peygamberler tarihi, özelde ise İslam tarihiyle ilgili klasik ve çağdaş eserlere müracaat etmek suretiyle vahiy döneminin dini, ahlaki, toplumsal ve ekonomik şartlarını tespit ettik. Böylece bu şartlar ile vahyin muhtevası arasındaki bağlantıyı tespit etmeyi hedefledik. Böylece bu şartların, itirazcılarının bu tutumlarına olan etkisini de ortaya koymaya çalıştık. Yine bu amaçla, özellikle Kur'an vahyinin bağlamı hakkında bilgiler veren Esbâb-ı Nüzûl ve Hadis kaynaklarına da müracaat ettik.

Kur'an ayetlerinin, nüzûl dönemi sonrasında yaşayan biz muhataplar tarafından doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, özellikle vahiy dönemi verileriyle bağlantılı olarak telif edilen rivayet türü tefsir kaynakları ile, dirayet türü tefsir kaynaklarından yararlandık. Yine, konu başlıklarıyla alakalı olarak yazılan yerli ve yabancı makaleleri taramak suretiyle bu çalışmalardan da istifade ettik.

Kur'an'da yer alan diyaloglardaki itiraz ve tartışmaların sebep, yöntem ve sonuçlarını tespit edebilmek amacıyla, tartışma yöntem ve kurallarından bahseden münâzara ve cedel ilmi gibi disiplinler alanında telif edilen eserlere başvurmak suretiyle Kur'an'daki bu diyalogları tahlil etmeyi hedefledik. Yine bu bağlamda kelam ve mantık ilimleri sahasındaki eserlere de müracaat ettik.

Çalışmamız boyunca ele aldığımız kavramların gramatik ve semantik özelliklerini tespit etmek amacıyla, bu kavramların ait olduğu dillerdeki lügat eserlerine müracaat ettik. Yine bu kavramlardan her birinin ait olduğu ilmi disipline ait eserlere başvurmak suretiyle bu disiplinlerdeki anlam alanlarını tespit ettik. Ayrıca ansiklopedik eserlerin ilgili maddelerini de taramak suretiyle bu kavramlarla ilgili daha geniş malumatlara ulaşmayı hedefledik.

Çalışmamız boyunca müracaat ettiğimiz bütün kaynakları, yazım kurallarına uygun olarak dipnotlarda ve kaynakça bölümünde belirttik.

I. BÖLÜM

POLEMİĞİN MAHİYETİ, SEBEPLERİ VE POLEMİKÇİLERİN TUTUMLARI

1. POLEMİK KELİMESİNİN KÖKÜ VE ANLAM ALANI

Yunanca asıllı bir kelime olan ve bir isim olarak kullanılan “polemik” sözcüğü,¹ kök itibariyle “*polemo*” dan türemiştir. Bu sözcük “savaşmak, harp etmek, mücadele etmek,”² “sarmak, abluka etmek, kuşatmak anlamlarını taşır. “*Polemos*” harp, savaş, cengaver; “*polemikos*” cengaverce, savaşçı anlamlarını taşıyan ve aynı kökten türemiş sözcüklerdir.”³ Yine bu kökten “*polemios*” “düşman, karşıt, muhalif”⁴ anlamlarına gelmektedir.

Yunanca’dan Fransızca’ya “*polémique*” şeklinde geçen⁵ ve isim ve sıfat olarak kullanılan⁶ bu kelime sözlükte; “yazılı veya canlı, keskin, saldırgan tartışmaya giren kişi;”⁷ “kalem tartışması yapan;”⁸ “saldırgan, kavgacı, tartışma çıkarmak isteyen;”⁹ “tartışmayı amaç edinen, sert tartışma,”¹⁰ “oldukça sert nitelikte kalem tartışması,”¹¹ “siyaset, bilim ve edebiyat alanında yapılan sert tartışma”¹² manalarına gelmektedir.

¹ Meydan Larousse, “Polemik Mad.”, Meydan Yay., İstanbul, 1972, c. 10, s. 211.

² Azmi Aksoy, *Yunanca-Türkçe Türkçe-Yunanca Sözlük*, Alfa Yay, 1. b., İstanbul, 2003, s. 237.

³ Bedri Aydoğan, *Servet-i Fünun Döneminde Edebiyat Üzerinde Oluşan Polemikler (Basılmamış Doktora Tezi)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1996, s. 2.

⁴ Aksoy, *a.g.e.*, s. 236.

⁵ Meydan Larousse, a.y.; Aydoğan, a.y.

⁶ Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 1076.

⁷ Le Romert Micro Alain Rey, *Dictionnaires Le Robert*, Paris, 1998, s. 1016.

⁸ Kemal Dayınlarlı, *Fransızca Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Adalet Matbaacılık, 2. b., Ankara, 1997, s. 820.

⁹ Saraç, a.y.

¹⁰ Ahmet Çetin Ertürk, *Fransızca-Türkçe Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*, ÖZ-EL Matbaası, 4. b., Ankara, 2002, s. 611.

¹¹ Meydan Larousse, a.y.

¹² *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., 10. b., Ankara, 2005, s. 1617.

Fransızca “*polémique*” kelimesinden Türkçe’ye geçen sözcük,¹³ Fransızca’da kazandığı anlamlarla Türkçe’de kullanılmaktadır.¹⁴

Aynı kökten türeyen ve fiil olarak kullanılan “*polémiquer*” kelimesi ise; “kalemle tartışmaya girmek,”¹⁵ “kalem kavgası yapmak, tartışı yapmak, kalemiyle saldırmak, veryansın etmek,”¹⁶ “biriyle yazılı tartışmaya girmek”¹⁷ gibi manalarda kullanılmaktadır.

Yine aynı kökten türeyen “*polémiste*” kelimesi; “tartışma heveslisi,”¹⁸ “kalem tartışmacısı”¹⁹ manasına gelmektedir. Polemik yapan, polemik yapmayı seven kimse manalarına gelmek üzere Türkçe’de “polemikçi” kelimesi kullanılmaktadır. “Polemikçilik” kelimesi ise; polemik yapma, polemik yapmayı sevme anlamlarını ifade etmektedir.²⁰

Verilen bu tanımlar değerlendirildiğinde, “tartışma, sert tartışma, oldukça sert tartışma ve kavga” ögelerinin ön plana çıktığı dikkat çekmektedir ki, sayılan bu özellikler tanımların ortak noktasını oluşturmaktadır. Polemikte dikkati çeken bir diğer husus ise şudur ki, polemiklerden genellikle olumlu bir sonuç ortaya çıkmaz. Dolayısıyla da polemiklerin olumlu yönleri çok fazla değildir.²¹ Bu yüzden polemiklerde tartışanlar açısından bir faydanın ortaya çıkması oldukça zordur. Bu ise polemiğin, tavsiye edilmeyen bir tartışma olarak algılanmasına neden olmaktadır.

¹³ Mustafa Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yay., 1. b., İstanbul, 2007, s. 278.

¹⁴ Aydoğan, *Servet-i Fünun Döneminde Edebiyat Üzerinde Oluşan Polemikler*, s. 2.

¹⁵ Dayınlarlı, *Fransızca Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 820.

¹⁶ Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, s.1076.

¹⁷ Ertürk, *Fransızca- Türkçe Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*, s. 611.

¹⁸ Ertürk, *a.g.e.*, s. 611.

¹⁹ Mehmet Ali Ağakay, *Fransızca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1962, s. 466.

²⁰ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Acar Matbaası, 15. b., İstanbul, 2001, s. 1082.

²¹ Aydoğan, *a.g.e.*, s. 5, 23.

2. POLEMİK KELİMESİYLE ANLAM İLGİSİ OLAN KELİMELER

2.1. Cedel (الجدل)

Polemik kelimesiyle yakın anlamda kullanılan cedel kelimesi, Kur'an'da iki yerde cedel, iki yerde cidal, yirmi altı yerde mücâdele kökünden türeyen değişik şekillerde²² kullanılmıştır.

Cedel kelimesi sözlükte, “şiddetli düşmanlık,”²³ “tartışma, çekişme, münakaşa etme,”²⁴ “konuşmada çekişme, diyalektik,”²⁵ “sert münakaşa, tartışma, kavga,”²⁶ “karşısındakini susturmak için yapılan tartışma, hırçınlık gösterme”²⁷ manalarına gelmektedir.

Cedel kelimesi, “ipi sağlamca bükme; birini sert bir yere düşürmek; düşmanlık veya tartışmada çetin olmak, cephe almak”²⁸ gibi anlamlara gelen Arapça cedl veya cedel kökünden gelmekte ve Latince'deki dialectica kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Terim olarak mantık, felsefe ve kelam gibi ilmi disiplinlerde farklı şekillerde tarif edilmektedir. Felsefe ve kelâmda genellikle “bir düşüncedeki çelişkileri tartışarak gösterme sanatı” diye tanımlanmakla birlikte, bu amaçla yapılan tartışmanın kurallarından bahseden ilme de cedel denmiştir.²⁹ Buna ilaveten cedel kelimesi, “meşhur olan veya doğruluğu herkes tarafından kabul edilen önermelere

²² Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Çağrı Yay., İstanbul, 1986, s. 165.

²³ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, Thk: Ahmed Abdulgafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. b., Beyrut, 1990, s. 1653.

²⁴ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, s. 354.

²⁵ Mustafa Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 5. b., İstanbul, 1973, s. 103.

²⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., 7. b., Ankara, 1986, s. 159.

²⁷ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 207.

²⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Thk: Abdullah Ali el-Kebir vd., Dâru'l-Meârif, Kahire, 1119, c. 1, s. 571. Ayrıca bkz: İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-Cedel*, Thk: Fevkiyye Hüseyin Mahmud, Matbaayı İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâ, Kahire, 1979, s. 21.

²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Cedel Mad.,” *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 208- 210.

dayanan kıyas; tartışmada rakibi susturma yöntemi”³⁰ şeklinde de tarif edilmiştir. Böylece tartışanlardan her biri, iki güreşçinin birbirlerini yenmek istemeleri gibi, kendi sözünü güçlendirerek rakibini yenmek istemektedir.³¹ Cürcanî (ö. 1413) de benzer bir yaklaşımla cedeli, hasmı yenmek ve onu susturmak amacıyla yapılan kıyas şeklinde tarif etmektedir.³²

Cedel kelimesiyle aynı kökten türeyen “cidal” kelimesi ise; “görüşlerini açıklamak ve yerleştirmek için tartışmak,”³³ “kavga, mücadele, savaş, tartışma, ateşli konuşma”³⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Yine kelimenin kökünde var olan “ipi iyice bükme” anlamından hareketle, sanki, tartışan iki kişiden her birinin, diğerinin görüşünü eğip bükmeye çalıştığı anlamı ortaya çıkmaktadır.³⁵ Cidal kelimesi, Kur’an’da kullanıldığı iki yerde de olumsuz manada kullanılmıştır.³⁶ Yine cedel kökünden türeyen “mücâdele” kelimesi de, “karşı tarafı susturmak ve ilzam etmek için yapılan münazara,”³⁷ “hakkı ortaya çıkarmak için değil, hasmı ilzam için yapılan münâzaa,”³⁸ “düşmanlık yapma, çekişme, uğraşma, düşmanlaşma, muhâsama”³⁹ anlamlarına gelmektedir.

³⁰ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., 1. b., İstanbul, 1998, s. 51; Yavuz, a.y.

³¹ Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-Cedel*, s. 22.

³² Ali b. Muhammed Cürcanî, *et-Ta'rifat*, Thk: Muhammed b. Abdülhakim el-Kadi, Beyrut, 1991, s. 41. Ayrıca bkz: Seyyid Muhammed Murtaza el-Huseynî ez-Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, et-Turâsu'l-Arabiyyi, Kuveyt, 1993, c. 28, s. 194.

³³ Cürcanî, *et-Ta'rifat*, s. 41.

³⁴ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 219.

³⁵ Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 28, s. 194; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed el-Ma'ruf er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Thk: Muhammed Seyyid Geylânî, Matbaay-ı Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1961, s. 89- 90; Ömer Muhammed Ömer Bahâzık, *Üslûbu'l-Kur'âni'l-Kerîm Beyne'l-Hidâyeti ve'l-İcâzi'l-Beyâniyyi*, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. b., Beyrut, 1994, s. 171.

³⁶ Cidal kelimesinin geçtiği ayetler için bkz: Bakara, 2/ 197; Hûd, 11/ 32.

³⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 311.

³⁸ Muhammed Emin eş-Şankitî, *Âdâbü'l-Bahs ve'l-Münâzara*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, Tsz., s. 89.

³⁹ Hüseyin Atay, “Kur’an’a Göre Münazara Metodu”, *AÜİFD.*, c. 17, Ankara, 1969, s. 268.

“Cedelin batı dillerindeki karşılığı olan diyalektik, İlkçağ felsefesinde Zenon tarafından “karşıt görüşlü kimselerin düşüncelerindeki çelişkinin tartışma yoluyla ortaya çıkarılması” anlamında kullanılmıştır.”⁴⁰ Cedel, birtakım mantık ve kelime oyunlarına başvurmak suretiyle batıl fikirlerin savunulmasında da kullanılan bir vasıta olması gerekçesiyle tek başına gerçeğe ulaştırmak için yeterli görülmemekle birlikte, kesin delillere dayanması halinde doğru sonuçlara ulaşılabileceğini kabul edenler de olmuştur.⁴¹

Tartışan kişiler, inatlaşmadan, gerçeği ortaya çıkarmak amacıyla tartışıyorlarsa, bu tür bir tartışmaya cedel denmez.⁴² Ancak, savunulan fikrin doğru veya yanlış olduğuna bakmaksızın, gerçeği arama kastından uzak olarak sırf rakibi zor durumda bırakmak amacıyla yapılan tartışmalara cedel denmektedir. Kur’an’da, cahillerin bu amaçla cedelleştiklerinden bahsedilmektedir.⁴³ Ayrıca Kur’an cedeli, insanın bir zaafı olarak kabul etmektedir:⁴⁴ “*Hakikaten biz bu Kur’an’da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüştür. Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır.*”⁴⁵

Cedelde amaç, hitap gücüyle⁴⁶ taraflardan her birinin diğerini ikna ve ilzam etmesidir.⁴⁷ Tarafların neyi savunacağı ve neyi reddedeceği bellidir. Dolayısıyla rakibin ne dediği, neyi savunduğu önemli değildir. Asıl olan şekil mantığıyla rakibi yenmektir.⁴⁸ Çünkü cedelde tek hedef vardır ki o da delillendirmede üstün gelmek suretiyle rakibi susturmaktır.⁴⁹

⁴⁰ Yavuz, “Cedel Mad.”, s. 208- 210.

⁴¹ Yavuz, a.y.

⁴² İbn Sînâ, *Kitabu’ş- Şifâ (Cedel)*, Terc: Ömer Türker, Litera Yay., İstanbul, 2008, s. 11.

⁴³ Bkz: Kehf, 18/ 56; Hac, 22/ 3; Lokman, 31/ 20; Mü’min, 40/ 5.

⁴⁴ Süleyman Uludağ, *İslam’da İrşad*, Marifet Yay., 8. b., İstanbul, 2001, s. 64- 65.

⁴⁵ Kehf, 18/54. Cedel kelimesinin olumsuz anlamda kullanıldığı bir diğer ayet için bkz: Zuhruf, 43/58.

⁴⁶ İbn Sînâ, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁷ İbn Sînâ, *a.g.e.*, s. 15.

⁴⁸ Atay, “Kur’an’a Göre Münazara Metodu”, s. 262.

⁴⁹ Muhammed Ebû Zehre, *Târîhu’l-Cedel*, Dâru’l-Fikri’l-Arabiyyi, 1. b., Kahire, 1934, s. 5.

“Cedelin bu olumsuz özelliklerine karşılık, olumsuzluklarının giderilmesi halinde bilimsel gelişmelere katkıda bulunacağı kabul edilmiştir. Kur’an-ı Kerim de cedeli bütünüyle reddetmemiş, bazı şartlara bağlı kalmak kaydıyla İslam’ın yayılması ve savunulmasında kullanılmasını emretmiştir.⁵⁰ Buna göre cedelin, zararları giderilmiş ve ıslah edilmiş şekli ile insan düşüncesine hizmet eden bir ilim olduğu söylenebilir. Çünkü, hiçbir düşünce ve görüşün diyalektiğe başvurulmadan başkalarına kabul ettirilme imkanı yok gibidir. Ancak, düşüncelerin savunulması ve iddiaların ispatlanmasında cedelin zanni sonuç veren bir metot olarak kabul edildiği de unutulmamalıdır.”⁵¹

Bu noktada cedel iki kısma ayrılmaktadır: Birincisi; yerilen, hoş karşılanmayan cedeldir ki; bundan maksat hakkı ortadan kaldırmak, inat, itibar kazanmak, öne çıkmak gibi hususlardır.⁵² Cedelin ikinci çeşidi ise; övülen ve istenilen cedeldir ki; hakkı ortaya çıkaran, rakibi doğruya ulaştırmayı hedefleyen cedeldir.⁵³ Kur’an’ın tavsiye ettiği de cedelin bu ikinci çeşididir.

Cedel kelimesinin anlamlarına ilişkin olarak yapmış olduğumuz izahlar, cedelin polemikle yakın anlamlarda kullanıldığını göstermektedir. Özellikle “sert tartışma” ve “gerçeğe ulaşma amacı olmaksızın rakibi susturmaya yönelik tartışma” anlamları polemik ve cedel kelimelerinin ortak anlamları olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Münâzara (المناظرة)

“Düşünmek, araştırmak için bakmak”⁵⁴ anlamındaki (نظر) kökünden türeyen “münâzara” kelimesi, “bir görüş üzerinde tartışmak, karşılaşmak ve kişinin kendi

⁵⁰ Bkz: Nahl, 16/ 125; Ankebût, 29/ 46; Mü’min, 40/ 35; Lokmân, 31/ 20.

⁵¹ Yusuf Şevki Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, İlim ve Kültür Yay., Bursa, 1981, s. 14- 15.

⁵² Cedelin olumsuz olarak kullanıldığı ayetler için bkz: Kehf, 18/ 54; Zuhruf, 43/ 58.

⁵³ Cüveynî, *el-Kâfiye fi’l-Cedel*, s. 22- 23. İlgili ayet için bkz: Nahl, 16/ 125.

⁵⁴ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, c. 14, s. 245.

basiretiyle gördüğü şeyleri sunmasını istemek manalarına gelmektedir. Bu anlamda “nazar,” müzakere ve tartışma manasına gelmekte olup, kıyastan daha geneldir. Çünkü her kıyas bir “nazar” dır, ancak her “nazar” kıyas değildir.”⁵⁵

“Münâzara, doğruyu ortaya çıkarmak için, iki şey arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla basiretle düşünmek, incelemek demektir.”⁵⁶ Cürcanî (ö. 1413) bu tarifinde münazaranın amacının hakikati ortaya çıkarmak olduğuna işaret etmektedir. Gazali (ö. 1111) de aynı hususa vurgu yaparak şöyle demektedir: “Münazara edecek olan, gerçeği aramakta kaybını arayan kimse gibi olmalıdır. Kaybını kendisinde veya yardımcısında bulması arasında bir fark gözetmemelidir. Münazara ettiği zatı düşman değil yardımcı tanımalıdır.”⁵⁷ Çünkü münâzara, doğruyu ortaya çıkarmak için yapılan bir mütalaadır.⁵⁸

“Münâzara kelimesi, terim olarak gerçeğin bilinmesine yönelik tartışmaların yöntem ve kurallarını araştırıp belirleyen ilmî disiplini ifade eder.”⁵⁹ Yine münazara; “bir konu üzerinde, belli kural ve yöntemlere uyularak yapılan tartışma;”⁶⁰ “kaideye uygun olarak karşılıklı konuşma, tartışma ilmi”⁶¹ manalarında da kullanılmaktadır. “Münâzara adı, nazar’dan türemiştir. Nazar, hiçbir şekilde galip gelme ve inatlaşmaya (muânedeye) delalet etmez.”⁶²

Münâzarada amaç karşıt iki görüşün tartışılmasıdır. Taraflardan her biri bu görüşlerden birini savunmayı üstlenerek doğru görüşü açıklamayı hedefler.

⁵⁵ Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 14, s. 254.

⁵⁶ Cürcanî, *et-Ta'rifat*, s. 149.

⁵⁷ Ebû Hâmid Muhammed b. Muahmmmed el- Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Terc: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, Tsz., c. 1, s. 113.

⁵⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 334.

⁵⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Münâzara Mad.,” *DİA.*, c. 31, s. 576- 577.

⁶⁰ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, s. 1435; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 962.

⁶¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 867.

⁶² İbn Sînâ, *Kitabu's- Şifâ (Cedel)*, s. 12.

Dolayısıyla her ikisinin de maksadı doğru bilginin ortaya çıkmasıdır.⁶³ İşte münazara bu amaçla yapılan bir araştırmadır.⁶⁴

“Kur’an’da münâzara kelimesi geçmemekle birlikte nazar kökünden türeyen bazı fiillerle düşünmenin temel bilgi kaynakları arasında yer aldığına dikkat çekilmiş, fikrî tartışma ise cedel kavramı ile ifade edilmiştir. Münâzarayla cedelin aynı şey olduğunu kabul eden âlimler bulunduğu gibi bunları ayrı ayrı ilimler sayanlar da vardır. Münâzara gerçeğin ortaya çıkarılmasını amaç edinir, cedel ise doğru veya yanlış belli bir fikrin üstün gelmesini yahut geçersiz kılınmasını sağlamayı hedefler. Kur’an bu amaçla yapılan tartışmaları yasakladığından cedel adıyla ayrı bir ilim dalı gelişme göstermemiştir. Muhtemelen, cedel kavramında sertlik ve muarızı mutlaka mağlup etme gibi İslam ahlakıyla bağdaşmayan bir anlamın bulunmasına karşılık münâzaranın beraberce düşünmekle irtibatlı olması bu adın daha çok benimsenmesine vesile olmuştur.”⁶⁵

Bu tanımlardan hareketle cedel ve münazara arasındaki farkları şöyle sıralayabiliriz:

Cedelde, doğruluğu önceden kabul edilmiş peşin hükümler vardır. Amaç, rakibin görüşünün yanlış olduğunu göstermektir. Yanlış da olsa kendi görüşünün doğruluğunu ispat etmek için kaba kuvvet dahil her türlü yol denenir. Münazarada ise amaç gerçeği ortaya koymaktır. Münazarada peşin hükümler yoktur, karşı tarafı susturma amacı gözetilmez. Tek hedef gerçeği bulmaktır. Hedefe ulaşılması halinde de tartışma sonlandırılır.⁶⁶

⁶³ İbn Sînâ, *Kitabu’ş- Şifâ (Cedel)*, s. 8- 9.

⁶⁴ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, 1981,s. 5; Ebû Zehre, *Târîhu’l-Cedel*, s. 5.

⁶⁵ Yavuz, “Münâzara Mad.”, s. 576- 577.

⁶⁶ Yavuz, *a.g.e.*, s. 13.

Bu izahlardan ortaya çıkan şudur ki, tartışma anlamında kullanılan cedel ve münazara kelimeleri mahiyet olarak birbirinden farklıdır. Cedel daha çok polemik kelimesine yakın bir anlamda kullanılırken, münazara kelimesi ise gerçeğe ulaşma hedefi gözetilen tartışmaları ifade etmektedir. Bu durumda münazaranın, Kur'an'ın tavsiye ettiği tartışmalara daha uygun bir özellik arz ettiği görülmektedir. Cedel ise, gerçeği arama kastı olmayan polemik kelimesine yakınlığı nedeniyle Kur'an'ın yasakladığı tartışma kapsamında yer almaktadır.

3. TARTIŞMA ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER BAZI KELİMELER

Polemik, cedel ve münâzara kelimeleri gibi çekişmek, münakaşa etmek, tartışmak manalarına gelen başka kelimeler de bulunmaktadır. Bu kelimeler, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde yer yer kullandığımız kelimeler olması hasebiyle, anlamlarını izah edeceğiz.

3.1. Muhâcce- Hâcce (المحاجة)

Kur'an'da tartışma anlamında oldukça yaygın bir şekilde yer alan kelimelerden birisi “*hâcce*” kelimesidir. “*H-c-c*” kökünden gelen kelime, mufâale kalıbında farklı türevlerde olmak üzere Kur'an'da 13 defa geçmektedir.⁶⁷

“Kastetmek, yönelmek”⁶⁸ anlamına gelen (حجج) kökünden türeyen “*hâcce*” kelimesi; “delil getirmek,”⁶⁹ “mağlup etmek, tartışmada yenmek, delille yenmek,”⁷⁰ “cerh etmek, hac ibadetini yapmak, münakaşa etmek, münazara etmek, delillerle müdafaa etmek, ilerlemek” gibi manalara gelmektedir.⁷¹ Yine bu kökten türeyen

⁶⁷ Abdülbaki, *Mu'cemu'l- Müfehres*, s. 193- 194.

⁶⁸ Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 5, s. 459.

⁶⁹ el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, Thk: Abdülhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. b., Beyrut, 2003, c. 1, s. 287.

⁷⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, s. 304.

⁷¹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2001, c. 2, s. 259.

“*mihcâc*” kelimesi, “*cedîl*” yani “çok cedel yapan kişi”⁷² manasına gelmektedir. Kur’an’da tartışmak manasında kullanıldığı ayetlerden bir tanesinde şöyle yer almaktadır: “*De ki: Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz olduğu halde, O’nun hakkında bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Biz O’na gönülden bağlananlarız.*”⁷³

Diğer bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “*Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut’u) görmedin mi! İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren dir, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.*”⁷⁴

Bu kelime iki ayette ise delil getirmek manasında kullanılmaktadır.⁷⁵ Tartışmak manasında kullanıldığı ayetlerde, Allah ve peygamberleri hakkında gereksiz ve bilgisizce tartışmaya girenlerin eleştirildiğini görüyoruz.

“Kur’an-ı Kerim’de hüccet, “*aramızda tartışmaya gerek yoktur*”⁷⁶ örneğinde olduğu gibi “muarızın delilini reddedip ona üstün gelmek için tartışmaya girişmek” anlamındaki *muhâcce* manasını ifade eder. *Muhâcce*, “muarıza üstün gelip galebe çalmak için karşılıklı olarak delil getirme” veya “muarızı susturmak için onun ileri sürdüğü delili reddetme” anlamında kullanılmıştır. Sözlük anlamındaki “üstün gelme” dikkate alınarak hüccetin daha çok cedelî bir delil olduğunu ileri süren

⁷² Zebîdi, *Tâcu l-Arûs*, c. 5, s. 464.

⁷³ Bakara, 2/ 139.

⁷⁴ Bakara, 2/ 258. Diğer ayetler için bkz: Âl-i İmrân, 3/ 20, 61, 65, 66; En’am, 6/ 80; Mü’min, 40/ 47; Şûrâ, 42/ 16.

⁷⁵ Bkz: Bakara, 2/ 76; Âl-i İmrân, 3/ 73.

⁷⁶ Şûrâ, 42/ 15.

alimlerin görüşü daha isabetli kabul edilebilir.”⁷⁷ Bu izahlardan, “*hâcce*” kelimesinin cedel kelimesine yakın anlamlar ifade ettiği ortaya çıkmaktadır.

3.2. Mükâbere (المكابرة)

Büyük olmak manasına gelen (كبر) kökünden türeyen “*mükâbere*,” “bir ilmi mesele hakkında doğruyu ortaya koymak için değil, sırf hasmı yenmek ve onu susturmak için münâzaada bulunmaktır.”⁷⁸ Yine mükâbere, “delile rağmen olumsuz tavır almak; kendini beğenmişlik ve kibirlilik”⁷⁹ manalarına da gelmektedir. “Mükâbere’nin amacı; öne çıkmak, şöhret kazanmak ve inat etmek gibi doğruya ulaşma açısından hiçbir faydası olmayan hedeflerdir.”⁸⁰

Münazarada tarafların, gerçek veya yanlış olduğunu kesin olarak bildikleri hususlarda, gerçeğin bulunmasına bir katkısı olmayan mükâbere şeklinde bir tartışmaya girmemeleri gerekir. Buna bağlı olarak, kesin olarak bilinen hususların veya ispatlanmış bir iddianın reddedilmesi, yine delilsiz olarak bir iddianın kabul edilmemesi mükâbere sayılmıştır. Ayrıca tartışmada, iddia sahibinin bir öncülü ispatlamak yerine red ile karşılık vermesi de bir başka mükâbere çeşididir.⁸¹

Bu noktada; münâzara, cedel ve mükâbere arasında şöyle bir ilişki vardır: Gerçeğe ulaşmak için münâzara yoluyla tartışmaya başlayan taraflardan biri, rakibini kendi görüşüne çekmeye çalışırsa bu durumda münâzara cedel’e dönüşür. Daha sonra bu kişi inat etmesinden dolayı taassuba sürüklenir. Apaçık delilleri görmesine rağmen inatçılıkta devam eder ve bu durumda da cedel, mükâbere’ye dönüşür.⁸² Bu ise

⁷⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Hüccet Mad.,” *DİA.*, İstanbul, 1998, c. 18, s. 445- 446.

⁷⁸ Cürcanî, *et- Ta’rifat*, s. 146.

⁷⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 326. Ayrıca bkz: Şankîfî, *Âdâbü’l-Bahs ve’l-Münâzara*, s. 63.

⁸⁰ Ebû Zehre, *Târîhu’l-Cedel*, s. 5.

⁸¹ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 20.

⁸² Ebû Zehre, *a.g.e.*, s. 5.

mükâbere'yi, gerçeğe ulaşmak için yapılan bir tartışma olmaktan çıkarmaktadır. Bu anlamıyla mükâbere'nin, polemik türü bir tartışma olduğu otaya çıkmaktadır.

3.3. Münâzaa (المنازعة)

Kur'an'da çekmek,⁸³ çıkartmak,⁸⁴ sökmek⁸⁵ anlamlarında kullanılan (نزع) kökünden türeyen “münâzaa” kelimesi, lügat itibariyle “husumet, bir hak konusunda anlaşmazlık” manalarına gelmektedir. Aynı kökten türeyen ‘nizâ’ kelimesi de bu manalarda kullanılmaktadır.⁸⁶ Yine bu kökten türeyen ‘tenâzu’ kelimesi de aynı şekilde münâzaa manasına gelmektedir.⁸⁷

“Ağız kavgası, çekişme, husumet, münakaşa”⁸⁸ gibi manalara da gelen münâzaa kelimesi, Kur'an'da da bazı ayetlerde fiil kalıbında çekişmek, tartışmak ve anlaşmazlığa düşmek manalarında kullanılmıştır: “Allah ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”⁸⁹ Şu ayette ise yine tartışmak anlamında kullanıldığını görüyoruz: “Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın vâdinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Hani onlar aralarında Ashâb-ı Kehf'in durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki: “Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir.” Onların durumuna vâkıf olanlar ise: “Bizler, kesinlikle onların yanbaşılarına bir mescit yapacağız” dediler.”⁹⁰ Verilen bu anlamlar değerlendirildiğinde münâzaa'nın, normal bir tartışma anlamını ifade ettiği görülmektedir.

⁸³ Hûd, 11/ 9.

⁸⁴ A'râf, 7/ 27, 108; Şuarâ, 26/ 33; Kasas, 28/ 75; Meâric, 70/ 16.

⁸⁵ Nâziât, 79/ 1.

⁸⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1289- 1290; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, s. 4395- 4396; Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 22, s. 238- 249.

⁸⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, c. 4, s. 212.

⁸⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 334; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 962.

⁸⁹ Enfâl, 8/ 46. Ayrıca bkz: Nisâ, 4/ 59.

⁹⁰ Kehf, 18/ 21.

3.4. Mirâ' (المراء)

مرا kökünden türeyen “mirâ” ve “mumârât” kelimeleri, “şüphe etmek ve cedel”⁹¹ manalarına gelmektedir. “Koyunun memesini çekip süt çıkarmak gibi, kişinin, münazara yaptığı muhatabından söz ve manaları çıkarması anlamındadır.”⁹² “Bu anlamda münazaraya, “mümârât” denilir.”⁹³ Ayrıca kelimenin kökünde “inkar etmek”⁹⁴ manası da vardır. Cürcânî (ö. 1413) mirâ’ kelimesini, “muhatabı tahkir etmek dışında bir amacı olmaksızın, karşı tarafın sözündeki eksikliği ortaya çıkarmak için onun sözünü çürütmek”⁹⁵ şeklinde tarif etmiştir. Bu tariften mirâ’ kelimesinin cedel kelimesine yakın anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

“Mira’ kelimesi Kur’an’da “karşılıklı tartışma ve delil getirme”⁹⁶ manasında kullanılmıştır. Ashâb-ı Kehf’in sayılarıyla ilgili olarak yapılan tartışmanın anlatıldığı pasajda, biri fiil diğeri de isim olarak iki defa kullanılmaktadır: “(İnsanların kimi:) “Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir” diyecekler; yine: “Beş kişidir; altıncıları köpekleridir” diyecekler. (Bunlar) Bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) “Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir” derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde (الا مراء ظاهرا) bir münakaşaya girişme (ولا تمار) ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme.”⁹⁷

⁹¹ Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 39, s. 524; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 2491.

⁹² İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, s. 4189- 4190.

⁹³ Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 39, s. 525.

⁹⁴ Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 39, s. 523.

⁹⁵ Cürcanî, *et-Ta'rifat*, s. 131.

⁹⁶ Yavuz, “Cedel Mad.”, s. 208.

⁹⁷ Kehf, 18/ 22.

Yine Necm Suresinde Mirac hadisesinden bahsedilirken de tartışma anlamında fiil halinde kullanıldığını görüyoruz: “Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız?”⁹⁸

Şu ayetlerde ise şüphe etmek anlamında kullanılmıştır: “Andolsun ki, Lût onları bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu tehditleri kuşkuyla karşıladılar.”⁹⁹ “Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisinde şüpheye düşersin.”¹⁰⁰ Yine aynı kökten olan “mirye” kelimesi de şüphe etmek manasında Kur’an’da geçmektedir.¹⁰¹ Kök anlamı itibariyle değerlendirdiğimizde *mirâ*’nın daha ziyade polemik ve cedel kelimelerine yakın anlamlar ifade ettiği anlaşılmaktadır.

3.5. Muâne (المعاندة)

Sözlükte “uzaklaşmak, topluluktan ayrı durmak, yoldan çıkmak, haktan sapmak, muhalefet etmek, bilerek gerçeği reddetmek”¹⁰² gibi anlamlara gelen “inâd ve aynı kökten *muâne*, birer ahlâk kavramı olarak genellikle “kişinin bir görüş, inanç ve davranışı doğru olduğunu bilmesine rağmen reddetmesi, aykırı davranmakta direnmesi,”¹⁰³ “muârazada bulunmak,”¹⁰⁴ “muhalefet etmek suretiyle karşı çıkmak”¹⁰⁵ şeklinde açıklanmaktadır. Bu manada Allah’a itaatten kaçınan kişiye de “anîd”¹⁰⁶ denilmektedir. Yine *anîd*, “haddi aşmak”¹⁰⁷ manasını da ifade etmektedir.

Muâne, konuşan kişinin, muhatabının eksikliğini göstermeye ve birtakım kıyaslarla onu aciz düşürmeye çalıştığı bir diyalogdur. Konuşan kişinin bundan maksadı, bir fayda sağlanması değil, muhatabın acizliğinin ortaya konulmasıdır.

⁹⁸ Necm, 53/ 12.

⁹⁹ Kamer, 54/ 36.

¹⁰⁰ Necm, 53/ 55.

¹⁰¹ Bkz: Hûd, 11/ 17.

¹⁰² Cevherî, *es-Sihâh*, s. 512- 513; Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 8, s. 423- 424.

¹⁰³ Mustafa Çağrı, “İnat Mad.,” *DİA.*, İstanbul, 2000, c. 22, s. 264- 265.

¹⁰⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, s. 512- 513.

¹⁰⁵ Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, c. 8, s. 425.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, s. 3124.

¹⁰⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, c. 3, s. 235.

Muhatabın maksadı ise, ötekini nakzetmek suretiyle kendi gücünü göstermek, diğerinin ise eksikliğini ortaya koymaktır.¹⁰⁸ Dolayısıyla muânedede amaç doğrunun ortaya çıkarılması değil, polemik ve cedel de olduğu gibi her şeye rağmen kişinin kendi görüşünün doğru olduğunun ısrarla savunulmasıdır.

Tartışma anlamında kullanılan bazı kelimelerden burada ele aldıklarımız genellikle polemik kelimesiyle yakın anlamda kullanılmaktadır. Bu kelimelerin ifade ettikleri ortak mana “gerçeği arama kastı olmaksızın, sadece rakibi susturmaya ve onu alt etmeye yönelik tartışma” manasıdır. Yalnız münâzara kelimesi diğerlerinden farklı olarak, doğruyu arama kastıyla yapılan tartışmaları ifade etmektedir ki bu anlamıyla münâzara, Kur’an’ın tavsiye ettiği ve bizzat örneklerini verdiği tartışma kapsamına girmektedir.

4. POLEMİK SEBEPLERİ

4.1. Kur’an Açısından

Yüce Allah muhataplarını ikna etmek ve onlardan gelen itirazlara cevap vermek için Kur’an’da her türlü metoda yer vermiştir. Tartışmacı bir özelliğe sahip olan insana karşı verilecek mücadelede aynı şekilde tartışma üslubunun kullanılması son derece doğaldır. Bu gerçek, Kur’an’ın hitap ettiği toplumdan bağımsız olarak değil, o toplumla birlikte hareket ederek, o toplumun sosyal gerçekliklerini dikkate alarak tarih sahnesine çıkmış olmasının bir gereğidir.

Polemik kelimesi semantik alan itibarıyla her ne kadar olumsuz bir anlam ifade ediyormuş gibi telakki edilse de, kelimenin kökünde mücadele etmek, tartışmak şeklinde nötr bir anlamın da var olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda, muhatapların yanlışlarını düzeltmek ve onları doğruya sevk etmek için meşru her aracı kullanan

¹⁰⁸ İbn Sînâ, *Kitabu’ş-Şifâ (Cedel)*, s. 9.

Kur'an, zaman zaman onlarla girdiği diyaloglarda tartışma yöntemini de kullanmıştır. Kur'an'da yer alan diyaloglarda yaşanan bu tartışmaların başlıca sebeplerini şöylece sıralayabiliriz:

4.1.1. İkna Etmek

Kur'an, hüccet ve ikna metodunu kullanmak suretiyle muhataplarına hitap etmektedir.¹⁰⁹ Bu hususta Suyûtî (ö. 911), alimlerin, Kur'an'da burhan ve delilin bütün çeşitlerinin mevcut olduğunu söylediklerini belirtmektedir.¹¹⁰ Bu bağlamda Kur'an'ın, muhataplarını ikna etmek için tartışma metodunu bir araç olarak kullandığını görmekteyiz.

Allah (c.c.), “Eğer şahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin”¹¹¹ şeklindeki çağrısıyla her fırsatta iddia sahiplerinin, iddialarını delillendirmelerini ister. Herhangi bir konuda konuşurken veya tartışırken delilsiz olarak bir iddia ortaya atmak Kur'an'ın ruhuna aykırıdır.¹¹² Buna paralel olarak Kur'an, muarızlarına hitap ederken göklerin ve yerin yaratılması, gece ile gündüzün birbirini takip etmesi gibi her gün şahit oldukları gerçeklere vurgu yapmak suretiyle etkileyici delillere sık sık yer vermek¹¹³ suretiyle onları ikna etmeye çalışmaktadır.

Muhatapları ikna etmeye yönelik “Allah'ın varlığı ve birliği” ile ilgili olarak Kur'an'da yer alan bu delillerin bazı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

¹⁰⁹ Abidin Sönmez, *Rasûlullah'ın İslam'a Davet Mektupları*, İnkılab Yay., İstanbul, 1984, s. 51.

¹¹⁰ Celalüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-Marife, 4. b., Beyrut, 1978, c. 2, s. 172.

¹¹¹ Bakara, 2/ 111. Ayrıca bkz: Enbiyâ, 21/ 24; Neml, 27/ 64.

¹¹² Durak Puzmaz, “Kur'an-ı Kerim'de İkna Metodu”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 34, S. 3, Ankara, 1998, s. 115- 117.

¹¹³ Ebu'l-A'la Mevdudi, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, Terc: Bekir Karlığa, İşaret Yay., 8. b., İstanbul, 1997, s. 39- 40.

- 1- Kur'an delilleri; mantığa dayalı, akla hitap eden, ikna edici,¹¹⁴ insanı düşünme, araştırma ve sorgulamaya sevkeden¹¹⁵ delillerdir.
- 2- Diğer delillerden farklı olarak Kur'an'ın delilleri evrensel, daima güncel ve genel-geçer delillerdir.
- 3- Kur'an'ın delilleri, insan tabiatına uygun, kolayca anlaşılabilen delillerdir.
- 4- Yine Kur'an'ın delilleri, ateizm gibi İslam dışı anlayışlara geçit vermez.¹¹⁶

“Kur'an düşünce sisteminde ilim, sultan, ayet, beyyine, bürhan ve hüccet adlarıyla sık sık geçen delil, Kur'an'ın, tartışma için kabul ettiği şartların en önemlisini teşkil eder. Muarızlarıyla yaptığı fikri tartışmalarda daima kesin delil getiren Kur'an, kendi tezini açık delillerle ispatlamak ve karşıt tezi savunanlardan da mutlaka kesin bilgiye dayanan delil istemekle fikri ve ilmi tartışmalar için uyulması gereken ilk şartın, kesin bilgi ve bu bilginin formüle edilmiş şekli olan kesin delil olduğunu belirtmiştir.”¹¹⁷ Bu hususa işaret eden ayetlerden birkaçını şöylece zikredebiliriz: “*De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin!*”¹¹⁸ “*Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil getiriyorum.*”¹¹⁹ Böylece Kur'an, muhataplarıyla girdiği diyaloglarda onları ikna etmek için delillerle hareket ettiğini belirtmekte, muhataplarını da tartışmalarında delil getirmeye davet etmektedir.

Kur'an insanları ikna etmek için, hem kendilerini hem de çevrelerini incelemelerini istemektedir.¹²⁰ Böylece insan bu delillerden hareketle, bu delillerin

¹¹⁴ Bkz: Bakara, 2/ 73.

¹¹⁵ Bkz: Mâide, 5/ 104.

¹¹⁶ Hüsameddin Erdem, “Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri”, *SÜİFD.*, Konya, 1999, S. 8, s. 26- 27.

¹¹⁷ Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 118.

¹¹⁸ Naml, 27/ 64. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 111; Enbiyâ, 21/ 24; Ahkâf, 46/ 4.

¹¹⁹ Duhân, 44/ 19.

¹²⁰ Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, Ankara, Tsz, s. 109- 116.

de yaratıcısı olan Allah'a ulaşabilecektir.¹²¹ Kur'an'da şöyle buyrulur: *“İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?”*¹²²

“Kur'an, insanın beş duyusu ile deneyip kontrol edeceği varlıklara dikkat çeker ve onlar hakkında ayrıntılı bilgi vermez. Ayrıntıları insanın duyularını akli ile birleştirip çalıştırma, araştırma ve incelemesindeki gayretine bırakır.”¹²³ İnsanın dış dünyasında ve kendi yapısı üzerindeki delillerle ilgili olarak Kur'an'da pek çok örnek zikredildiğini görmekteyiz. Bu örneklerden birkaç tanesini zikretmekle yetinelim.

İnsanın dış dünyasıyla ilgili olarak şu örneklerle bakalım:

*“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız! Onda hiçbir çatlak da yok. Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada gönül açan her türden (bitkiler) yetiştirdik. Allah'a yönelen her kula gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (bütün bunları yaptık). Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek daneler bitirdik. Kullara rızık olması için birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik. Ve o su ile ölü toprağa can verdik. İşte hayata yeniden çıkış da böyledir.”*¹²⁴

“Gece de onlar için bir ibret alâmetidir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çekeriz de onlar karanlıklara gömülürler. Güneş, kendisi için belirlenen yerde akar (döner). İşte bu, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir. Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner. Ne

¹²¹ Cüneyt Eren, “Kur'an-ı Kerim'in İ'caz Çeşitleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 2010, c. 46, S. 3, s. 137.

¹²² Fussilet, 41/ 53.

¹²³ Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 65.

¹²⁴ Kâf, 50/ 6-11.

*güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzerler.*¹²⁵

İnsanın kendi yapısıyla ilgili olarak Kur'an'da yer alan ikna edici delilleri de şöylece örneklendirebiliriz:

*“Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?”*¹²⁶

*“Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfeye haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir. Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından elbet öleceksiniz.”*¹²⁷

İnsanın kendi bünyesi ve çevresinde var olan ilmi hakikatlerin zikredilmesi, Yüce Allah'ın hem imanı hem de inkarı akli bir zemine oturttuğunu göstermektedir.¹²⁸ Allah (c.c.) ilmi hakikatleri, muarızlarına karşı ikna edici bir araç olarak kullanmıştır. Çünkü onların bu hakikatler üzerinde düşünceleri, zamanla onları ilahi esaslara teslim olmaya sevk etmiştir.¹²⁹

Böylece Yüce Allah, her iddianın delillendirilmesini talep ettiği gibi, muhataplarını ikna ederken de onların ihtiyaç duydukları her türlü delili gözler önüne sermek suretiyle onlara hitap etmiştir.

¹²⁵ Yâsîn, 36/ 37-40.

¹²⁶ Zariyat, 51/ 20-21.

¹²⁷ Mü'minûn, 23/ 12-14. Konuyla ilgili benzer âyetler için bkz: Kehf, 18/ 37; Hac, 22/ 5; Fâtır, 35/ 11; Zümer, 39/ 6; Mü'min, 40/ 67; İnsan, 76/ 2; Mürselât, 77/ 20-22; Abese, 80/ 18-22.

¹²⁸ M. Ahmed Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, Terc: İbrahim Aydın, Birleşik Yay., İstanbul, 1992, s. 235.

¹²⁹ Halefullah, *a.g.e.*, s. 240.

4.1.2. Eleştirmek

Kur'an bazen hitap ettiği toplumda var olan bir yanlış eleştirmek için de tartışma yöntemini kullanmaktadır. Nitekim Kur'an'da yer alan bazı sureler doğrudan toplumda görülen yanlışlıkları eleştirerek başlamaktadır. Örneğin, ölçü ve tartıda hile yaparak insanları aldatanların eleştirildiği Mutaffifin Suresinde şöyle buyrulmaktadır: *“Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçer ve tartarlar. Onlar düşünmezler mi ki, tekrar diriltilecekler!”*¹³⁰

Aynı şekilde Enbiyâ Suresinin de inkarcıların, kendilerine gelen elçilere ve bu elçilerin yaptıkları uyarılara karşılık gaflet içinde bulunmalarını eleştirerek başladığını görüyoruz: *“İnsanların hesaba çekilecekleri (gün) yaklaştı. Hal böyle iken onlar, gaflet içinde yüz çevirdiler. Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, hep alaya alarak dinlerler. Kalpleri hep eğlencede (gaflette), hem o zalimler şu gizli fısıltıyı yaptılar: Bu (Muhammed), sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki! Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz? (Peygamber) dedi ki: Rabbim, yerde ve gökte (söylenmiş) her sözü bilir. O, hakkıyla işiten ve bilendir. “Hayır, dediler, (bunlar) saçma sapan rüyaldır; bilakis onu kendisi uydurmuştur; belki de o, şairdir. (Eğer öyle değilse) bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin.” Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir belde iman etmemişti; şimdi bunlar mı iman edecekler? Biz, senden önce de, kendilerine vahiy verdiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorunuz.”*¹³¹

¹³⁰ Mutaffifin, 83/ 1-4.

¹³¹ Enbiyâ, 21/ 1-7.

Yüce Allah'ın insanları imtihan etmek amacıyla rızkını artırması veya azaltması karşısında insanın bu hikmeti kavrayamayarak yanlış yorumlarda bulunması da yine Kur'an'ın eleştirdiği konular arasında yer almaktadır: *“İnsan var ya, Rabbi kendisini imtihan edip de ikramda bulunduğu ve bol nimet verdiğiinde “Rabbim bana ikram etti” der. Onu imtihan edip rızkını daralttığıında ise “Rabbim beni önemsemedi” der. Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz, haram helâl demeden mirası yiyorsunuz. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.”*¹³²

İnkarcıların yanında zaman zaman Hz. Peygamber'in¹³³ ve mü'minlerin de¹³⁴ bazı davranışlarından dolayı Kur'an tarafından eleştirildiklerini görmekteyiz.

4.1.3. Doğruyu Ortaya Koymak

Kur'an bazen muhatapların yanlış inanç ve kabulleri karşısında bu yanlışlığı ortadan kaldırarak o konudaki asıl doğruyu ortaya koymak ve bunu muhataplarına kabul ettirebilmek için de tartışma yöntemine başvurmuştur.

İnsan nefsinin yapısını en iyi bilen Yüce Allah, Kur'an'da, inkarcıların iddia ve şüphelerini yok etmek ve onları, inkar ettikleri şeyleri itiraf etmeye sevk etmek için değişik yemin şekillerine yer vermiştir.¹³⁵ Genellikle sûre başlarında yer alan bu alan bu yeminlerden sonra Yüce Allah asıl konuya geçerek inkarcılar tarafından ileri sürülen yanlış iddia ve iftiralara değinmekte, sonra da o konudaki asıl hakikati ortaya koymaktadır.

Şu ayetlerde özellikle Kur'an'ın Allah kelamı olduğu hakikatini inkar eden kafirlere karşı Yüce Allah yemin etmek suretiyle, Kur'an'ın Hz. Peygamber

¹³² Fecr, 89/ 15-20.

¹³³ Bkz: Tevbe, 9/ 43; Abese, 80/ 1-10.

¹³⁴ Örnek ayetler için bkz: Enfâl, 8/ 6-7; Nûr, 24/ 12-20; Hucurât, 49/ 1-5; Cum'a, 62/ 11.

¹³⁵ Bahâzık, *Üslûbu'l-Kur'âni'l-Kerîm Beyne'l-Hidâyeti ve'l-İ'câzi'l-Beyâniyyi*, s. 194.

tarafından uydurulduğu, yine Kur'an'ın şair veya kahin sözü olduğu şeklindeki iddialarının yersiz olduğunu vurgulamakta ve Kur'an'ın Allah tarafından indirilen bir kitap olduğu gerçeğini farklı delillerle ortaya koymaktadır:

“Görebildikleriniz üzerine yemin ederim,”

“Ve göremediklerinize ki,”

“Hiç şüphesiz o (Kur'an), çok şerefli bir elçinin sözüdür.”

“Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz!”

“Bir kâhin sözü de değildir (o). Ne de az düşünüyorsunuz!”

“(O), âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.”

“Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı,”

“Elbette onu kısıvrak yakalardık.”

“Sonra onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık).”

“Hiçbiriniz buna mâni de olamazdınız.”

“Doğrusu o (Kur'an), takvâ sahipleri için bir öğüttür.”

“İçinizde (onu) yalan sayanlar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz.”

“Muhakkak o, kâfirler için bir iç yarasıdır.”

“Ve o, gerçekten kat'î bilginin ta kendisidir.”

“O halde, ulu Rabbinin adını yüceltip noksanlıklardan tenzih et.”¹³⁶

Şu ayetlerde ise yine Allah (c.c.), kıyameti inkar eden ve ahiret hayatını kabul etmeyen inkarcılara karşı yine yemin etmek suretiyle cevap vermekte ve inkarcıların bu iddialarına karşılık doğruyu vurgulamak suretiyle bu konudaki tartışmayı sonlandırmaktadır:

¹³⁶ Hâkka, 69/ 38-52. Kur'an'la ilgili iddiaların yeminle reddedilerek Kur'an hakkındaki gerçeğin ortaya konulduğu diğer ayetler için ayrıca bkz: Tekvîr, 81/ 16-29; Târık, 86/ 11-14.

“İnkârcular: Kıyamet bize gelmeyecek, dediler. De ki: Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile O’ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık kitaptadır (yazılıdır).”¹³⁷

“İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Hayır! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah’a göre kolaydır.”¹³⁸

4.2. Muhataplar Açısından

4.2.1. Genel Sebepler

4.2.1.1. İnsan Olmanın Gereği

İnsanlar arasında görülen fikri ihtilaflar, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olagelmıştır. İnsanların, tabiatta var olan olaylar üzerinde düşünmeleri doğal olarak farklı görüş ve düşüncelere sahip olmalarına da neden olmuştur. Medeniyetlerin gelişmesine paralel olarak insanlar arasında görülen fikir ayrılıkları da derinleşmiş ve neticede farklı inançların ortaya çıkması söz konusu olmuştur.¹³⁹

Genel bir kural olarak her insan ortaya attığı bir iddianın veya inandığı şeyin arkasında ısrarla durur. Öyle ki inandığı bu şeyin yanlış olma ihtimali ortaya çıksa dahi, bunun doğru olduğunu ısrarla savunur ve gerekirse bu uğurda her türlü vasıtayı kullanarak tartışmaktan da çekinmez. Aslında ideal insanın tabiatına uygun olan, doğrunun ortaya çıkmasına çalışmak olmalıdır. Ancak insanlar, bencillik ederek ve nefsi dürtülerinden hareketle, iddialarında hatalı oldukları ortaya çıksa dahi doğruyu

¹³⁷ Sebe, 34/ 3.

¹³⁸ Tegâbun, 64/ 7. Ayrıca bkz: Yunus, 10/ 53.

¹³⁹ Ebû Zehre, *Târihu'l-Cedel*, s. 7.

kabul etmekte zorlanırlar.¹⁴⁰ Kişinin egosunu koruma isteği de genellikle o kişinin çevresini objektif olarak değerlendirmesine ve doğru olanı kabul etmesine engel olmaktadır.¹⁴¹

Bu bağlamda, ortaya çıkan ihtilaf ve tartışmalarda insan unsurundan kaynaklanan sebeplerin başlıcaları şunlardır:

- 1- İnsanlar arasında görülen mizaç farklılıkları,
- 2- İstek ve arzuların farklı olması,
- 3- Olaylara yaklaşım tarzlarında görülen farklılıklar,
- 4- İnsanlar arasında görülen kavrayış farklılıkları,
- 5- Baş olma isteği,
- 6- Vehim ve kuruntularla hareket etme.¹⁴²

İnsanlara göre farklılık gösteren bu tür özellikler, doğal olarak her insanın farklı düşünce ve inançlara sahip olmalarına ve bunları savunmalarına neden olmaktadır.

4.2.1.2. Genel Kabullerden Hareket Etme

İnsanları, sahip oldukları görüşleri savunmaya ve bu görüşler uğrunda mücadele etmeye iten sebeplerden biri de, çoğunluğun benimsediği genel kabullerden hareket etmektir. “Ne kadar saçma olursa olsun hiçbir görüş yoktur ki insanlar içlerinde bunun genel olarak kabul edildiği yönünde bir kanaat oluşur oluşmaz kolayca benimsemeye yanaşmasınlar... Fakat ciddi konuşmak gerekirse bir düşünce yahut kanaatin yaygınlığı hiçbir surette onun doğruluğunun bir delili olamaz, hatta o yönde bir ihtimal olarak bile kabul edilemez.”¹⁴³

¹⁴⁰ Arthur Schopenhauer, *Tartışma Sanatının İncelikleri*, Terc: Ahmet Aydoğan, Say Yay., 1. b., İstanbul, 2011, s. 57- 58.

¹⁴¹ İbrahim Emiroğlu, *Mantık Yanlıları*, Elis Yay., 1. b., Ankara, 2004, s. 25.

¹⁴² Bkz: Ebû Zehre, *Târihu'l-Cedel*, s. 7- 11.

¹⁴³ Schopenhauer, *a.g.e.*, s. 100- 101.

Müşriklerin putlara tapınmalarında da bu vakıanın arkasına sığındıklarını görmekteyiz. Müşriklerin, niçin putlara taptıkları kendilerine sorulduğunda bugüne kadar atalarının aynı şeyi yapmalarını mazeret olarak ileri sürdüklerini görüyoruz.¹⁴⁴ Aslında puta tapınma örneğinde olduğu gibi, bu tür ön kabullerin başlangıç itibariyle bir veya birkaç kişinin görüşü olduğu bir gerçektir. Daha sonra bu görüşe başkaları da katılır ve böylece bu görüş yaygınlaşmaya başlar. Bu görüşün doğruluğunu sorgulama ve araştırma zahmetine katlanmayan diğer insanların da katılımıyla bu görüş genelleşmeye başlamış olur. Sonra gelen insanlar artık kendilerini bu görüşü benimsemeye mecbur hissederler. Çünkü artık bu görüşe karşı çıkmak, kanun ve kurallara da aykırı çıkmak anlamına gelmektedir.¹⁴⁵ Bu durum, toplumsal olayların bireyler üzerindeki zorlayıcılık özelliğinden¹⁴⁶ kaynaklanmaktadır.

“Ortama ait faktörler, önyargıların gelişimini açık bir şekilde etkilemektedir.”¹⁴⁷ Birçok inanç veya bilgi toplumsal kültürden elde edilmiştir. Kişiler, önceden öğrenmiş oldukları bu türden inanç ve görüşleri savunmak ve üstün göstermek için, birtakım yanlış kıyaslamalarla da olsa, bu görüşlerini ısrarla savunma yoluna giderler. Bu durumda ise kişinin duyguları aklının önüne geçer ve neticede kişi objektifliğini kaybettiği gibi, sağlıklı bir muhakeme yapmaktan da uzak kalır.¹⁴⁸

Dinin, oluşumunda önemli bir etken olduğu kültür, değerler, örf, adet ve gelenekler, hem değişmesi oldukça zor olan, hem de insan davranışlarını, tavır ve hareketlerini yönlendiren ve şekillendiren, kişilerin zorunlu olarak uyduğu sosyal

¹⁴⁴ İlgili ayetler için bkz: Bakara, 2/ 170-171; En'am, 6/ 148; A'râf, 7/ 28; Lokman, 31/ 20-21; Zuhuruf, 43/ 23.

¹⁴⁵ Bkz: Schopenhauer, *Tartışma Sanatının İncelikleri*, s. 101- 102.

¹⁴⁶ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., 4. b., İstanbul, 2001, s. 15.

¹⁴⁷ Gillian Butler-Freda McManus, *Psikolojinin ABC'si*, Terc: Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabcı Yay., 1. b., İstanbul, 1998, s. 161.

¹⁴⁸ Emiroğlu, *Mantık Yanlıları*, s. 31- 33.

olgulardır.¹⁴⁹ İnsanlar, toplumun benimsediği bu değerlere aykırı hareket etmekte veya bu değerlerden kaynaklanan fikir ve görüşlerini değiştirmekte zorlanmakta ve bu değerlere sahip çıkma hususunda tam bir tutuculuk içerisine girebilmektedirler. Bu durum ise insanları, değerlerini koruma adına tartışmacı bir tavır sergilemeye itmektedir.

4.2.2. Vahyin Muhataplarına Özgü Sebepler

Tarih boyunca toplumlar kendilerine gönderilen peygamberleri genelde kanunların, adet ve geleneklerin karşısında yer alan kimseler olarak kabul etmişlerdir. Toplumların benimsedikleri inanç ve fikirlere karşı çıkararak yeni görüşlere çağıran peygamberlerin birçoğu bu yüzden toplumların muhalefetiyle karşılaşmışlardır.¹⁵⁰

Bu temel özelliğe bağlı olarak Kur'an, Hz. Peygamber'in ve Müslümanların da aynı şekilde, muhalifleri tarafından sözlü saldırılara maruz kalacaklarını önceden haber vermektedir: *“Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz; sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvâ gösterirseniz, muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir.”*¹⁵¹ Nitekim bu ayetin canlı bir örneğini Ebû Cehil'in, Peygamber (s.a.v)'e: “Biz seni yalanlamıyor, senin getirdiğin mesajı yalanlıyoruz” demesinde görmekteyiz. Onun bu sözü üzerine *“Onların söylediklerinin*

¹⁴⁹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 20- 22.

¹⁵⁰ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 154- 155.

¹⁵¹ Âl-i İmrân, 3/ 186. Bu âyetin, Finhas olayı veya şiirleriyle müşrikleri Hz. Peygamber aleyhine teşvik eden Ka'b b. Eşref ya da Hz. Peygamber'in Kur'an okuduğu bir mecliste “eğer bu doğru ise, meclislerimizde onunla bizi rahatsız etme” diye küstahlık eden Abdullah b. Übeyy sebebiyle indiği hakkında üç rivâyet vardır. Bkz: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Şûrâ Yay., İstanbul, 1993, c. 2, s. 440; Ebû Câfer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, 1. b., Kahire, 2001, c. 6, s. 290- 293; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risale, 1. b., Beyrut, 2006, c. 5, s. 456- 457.

hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar”¹⁵² ayeti nazil olmuştur.¹⁵³

“Münafıkları, Yahudileri, müşrikleri ve Hristiyanları belli tavırlar almaya iten faktörler kuşkusuz bir değil, bir çoktu. Bu faktörler, unsurlarını akli değerler, tarihi gerçekler ve sosyal hadiselerin oluşturduğu salt düşünsel faktörler olmayıp, heva ve heveslerin, oluşumunda büyük rol oynadığı şahsi faktörlerdi. Kur'an bütün bunları ele almış ve görüş ayrılıklarından bahsetmiş, bu ayrılığın tabiatına inerek bunda rolü olan etkenleri ve bunların söz konusu ayrılığı nasıl sert ve kırıcı tartışmalara taşıdığını anlatmıştır.”¹⁵⁴

İnsanların farklı görüşleri benimsemeleri son derece olağan bir olgudur. Özellikle, köklü değişikliklerin söz konusu olduğu durumlarda kaçınılmaz bir durumdur.¹⁵⁵ Bu hususa Kur'an da işaret etmektedir: “*Rabbin dileyseydi bütün insanları bir tek millet yapardı. (Fakat) Onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler.*”¹⁵⁶

Kur'an'ın yeni daveti karşısında da belli gruplar bilgisizlik, arzu ve heveslerin peşinden gitme, atalarından devraldıkları geleneklere aşırı bağlılık gibi birtakım sebeplerle bu davete karşı direnmişlerdi.¹⁵⁷ “İnsanların hayatları ve inançlarında köklü değişiklikler yaratmayı hedefleyen bu yeni çağrı, ilk zamanlarda şiddetli bir nefretle karşılandı.”¹⁵⁸ Ayrıca Yahudilerle müşrikleri, Müslümanlara karşı düşmanlık göstermeye iten kibir, azgınlık, yükselme sevgisi, ırkçılık, kabilecilik, maddi hayatın yegane gaye görülmesi gibi bazı ortak sıfatları vardı.¹⁵⁹

¹⁵² En'am, 6/ 33.

¹⁵³ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, Tefsîr, 6, Thk: Beşşâr Avvad Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2. b., Beyrut,1998.

¹⁵⁴ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 113.

¹⁵⁵ Halefullah, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁵⁶ Hûd, 11/ 118. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 213; Yunus, 10/ 19.

¹⁵⁷ Mevdudi, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, s. 36.

¹⁵⁸ Halefullah, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁵⁹ Halefullah, *a.g.e.*, s. 111.

Bu şahsi menfaatler yanında, İslam'ın siyasi ve iktisadi hayata yönelik mesajlarından korkma ve tutuculuk da İslam'a muhalefetin sebepleri arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber'in bildirdiği esasların dînî, ictimai, iktisadi, siyasi ve zihni yönleri olması hasebiyle O'na yönelik muhalefetin de pek çok farklı tezahürleri ortaya çıkmıştır.¹⁶⁰

“Sorunu daha şiddetli hale sokan ve düşünsel çatışmayı daha sert ve kırıncı hale getiren, tartışma ve münakaşaları kızgın bir havaya sokan; Muhammed b. Abdullah'a nazil olan ayetlerin, yalnızca risalet ve nübüvvet konularına açıklık getirecek apaçık delillerle yetinmemesi aksine daha derin tesirleri olan düşünsel tartışma ve diyalog sahalarına girmesiydi.”¹⁶¹

Hiç şüphesiz, insanları muhalefet etmeye iten sebepler çok çeşitlidir. Özellikle de yeni bir dinin kabulü söz konusu olunca, bu sebeplerin daha da çeşitlendiğini gözlemlemek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, Kur'an vahyine karşı çıkan muhatapların bu karşı duruşlarında dini, sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sebeplerin etkili olduğunu görüyoruz. Şimdi bu sebepleri sırasıyla izah edelim.

4.2.2.1. Dini Sebepler

Hz. Peygamber'e karşı çıkan grupları oluşturan Ehli Kitap ve müşriklerden her birinin benimsediği ve diğerinin savunduğu hakikatleri değerlendirmede kıstas olarak kullandıkları dini hakikatleri vardı. Yine bu gruplardan her birinin sahip olduğu mantık gereği, gerçek dini hakikat kendilerinininki idi. Buna bağlı olarak da diğerlerinden bu hakikatlere inanmalarını istiyorlar ve “*Kitabı okudukları halde Yahudiler, ‘Hristiyanlar hiçbir şey üzere değildirlen’, Hristiyanlar da ‘Yahudiler*

¹⁶⁰ W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke’de*, Terc: M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, AÜİF. Yay., Ankara, 1986, s. 144.

¹⁶¹ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 50.

hiçbir şey üzere değildirler”¹⁶² diyorlardı.¹⁶³ Toplumların, benimsediği fikir ve davranışları doğru kabul etmeleri gerçeğine Kur’an şöyle dikkat çekmektedir: “...*Böylece biz her ümmete kendi işlerini câzip gösterdik...*”¹⁶⁴

İslam’ın muhaliflerini bu karşı duruşa sevkeden farklı dini sebepler yer almaktadır. Bu sebepleri şu başlıklar altında ele alabiliriz:

4.2.2.1.1. Taassup

Kelime kökü itibariyle “şiddet” manasını da ifade eden “ع - ص - ب” kökünden gelen¹⁶⁵ ve “korumak, müdafaa etmek;”¹⁶⁶ “birine taraftarlık etme, kendi dinini çok üstün tutarak başka dinden olanlara düşman olma”¹⁶⁷ şeklinde tarif edilen taassup, Kur’an vahyine karşı çıkan muhatapların polemik içerisine girmelerinin en önemli sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Sözlükte “bir dine, bir görüş ve düşünceye veya bir partiye aşırı ve körü körüne bağlanmak, taraf olmak, akraba ve kavminin fertlerine yardım etmek ve onları aşırı biçimde kayırmak” anlamlarına gelen taassup, terim olarak; din, ahlâk, âdet gibi konularda haksızlık ve husumet derecesine varacak kadar saplantıya düşmek demektir.”¹⁶⁸

“Eski fikirleri, örf ve adetleri benimseme, düşüncenin donmasına ve yeni fikirlerin reddedilmesine sebep olan önemli etkenlerdendir. İnsan, genel olarak alışık olduğu, daha evvel yaptığı, gereğince hareket ettiği şeylere eğilim gösterir. Adet ve eski fikirlere itibar etmeme; gayret, irade ve azim gerektiren bir durumdur. Nitekim hak

¹⁶² Bakara, 2/ 113. Bu ayet, Hz. Peygamber’in huzurunda tartışan ve birbirlerinin peygamberlerini ve kutsal kitaplarını inkar eden Necran Hristiyanları ile Yahudi bilginleri hakkında nazil olmuştur. Bkz: Taberî, *Câmiü’l-Beyân*, c. 2, s. 435.

¹⁶³ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 218.

¹⁶⁴ En’am, 6/ 108.

¹⁶⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, c. 3, s. 167.

¹⁶⁶ Zebîdi, *Tâcu’l-Arûs*, c. 3, s. 382.

¹⁶⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1206.

¹⁶⁸ Fikret Karaman, “Taassup Mad.”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006, s. 624- 625.

ile batıl arasını ayırt edecek derecede olayları analiz etmek, tarafsız bir şekilde tetkik etmek büyük bir güç istemektedir. Bu, birçok insan için kolay olmayan bir realitedir. Kur'an, tarih içinde babalarının inanç ve ibadetlerini benimseyen, adet, taklid ve eski fikirlerin kaydından kurtulamayan, bu nedenle bağımsız bir şekilde peygamberlerin çağırdıkları tevhid inancına nazar etmeyen birçok toplumu dile getirmektedir. Babaları taklid etmek, onların fikirlerini, adetlerini benimsemek, birçok insanda fikirlerin donmasına önemli ölçüde etki etmektedir. Onlar için bundan kurtulmak, peygamberlerin çağırdığı tevhid dinini kabullenmek hiç de kolay değildir.”¹⁶⁹ Kur'an'ın, her zaman geçerli olan bir genel kaide kabul ettiği¹⁷⁰ bu tutum kişinin, hakikatin karşısında yer almasına ve inkara yönelmesine neden olmaktadır.¹⁷¹

Mekkeli müşriklerin de Hz. Muhammed'e karşı çıkmalarının en önemli nedeni, atalarının dinine olan taassup derecesindeki bağlılıklarıdır. Dini, geçmişlerinin bir parçası olarak gördükleri için özellikle yaşlı insanlar daha tutucu davranmışlardır. Kabe'ye komşu olmaları ve hac dönemlerinde kurulan panayırarda ticaret yapmaları Mekkelileri, atalarından devraldıkları dinlerine bağlı kalma konusunda diğer Araplardan da daha tutucu davranmaya sevketmiştir.¹⁷² Elbette ki onların bu tutumlarının temelinde, ön yargısız bir şekilde hakikati araştırma yerine geleneklerine körü körüne bağlanmaları yatmaktadır.¹⁷³ İşte bu taassupları sebebiyledir ki onlar: “*Biz, atalarımızın putlarına tapınmaktan dönmeyiz; biz, onların yolundan ayrılmayız*” derlerdi.¹⁷⁴ Sahip oldukları bu “atalar kültü” geleneği

¹⁶⁹ M. Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, Terc: Hayati Aydın, Fecr Yay., 2. b., Ankara, 2004, s. 133.

¹⁷⁰ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 228.

¹⁷¹ Mehmet Yolcu, *Kur'an'da İnkâr Psikolojisi*, Çıra Yay., 1. b., İstanbul, 2004, s. 115- 116.

¹⁷² Adnan Demircan, “Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, Fecr Yay., Ankara, 2007, s. 61, 64.

¹⁷³ Hüseyin Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, Fecr Yay., Ankara, 2007, s. 156.

¹⁷⁴ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul, 1986, c.1, s. 226.

ise Tevhîd'i kabul etmelerine engel oluyordu.¹⁷⁵ Hatta bu asabiyet onlarda o kadar güçlü bir hale gelmişti ki; yaptıkları, benimsedikleri bu adet ve gelenekleri, Allah'ın emirleri olarak görmeye başlamışlardı.¹⁷⁶ Bu durum ise onları, yeni bir dine karşı cephe almaya sevketmiştir.

Aslında taassubun sadece Mekkeli müşriklerin değil, toplumlarının sahip oldukları ve atalarından devraldıkları dinin yanlışlığını vurgulayan peygamberlere karşı çıkan tüm insanların temel bir özelliği olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: “Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıkları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.”¹⁷⁷ Kur'an'ın geneline baktığımızda bütün peygamberlerin kavimlerinden iman etmeyenlerin aynı tutumu sergilediklerini müşahade etmekteyiz.¹⁷⁸ Buradan hareketle, tüm peygamberlere yönelik olarak ortaya konulan taassubun,¹⁷⁹ toplumların ileri gelenleri tarafından insanlara telkin edilen “yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur”¹⁸⁰ sözlerinden hareketle sosyolojik bir vakıa olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸¹

Yeni bir dine ve yeni bir öğretiye karşı çıkan insanların genel bir özelliği olan taassup, Kur'an'ın nüzulü döneminde müşriklerin de polemik derecesinde bir karşı koyma durumuna düşmelerinin arkasında yatan temel sâiklerdendir. Bu gerçek Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: “Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman

¹⁷⁵ Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, Pınar Yay., İstanbul, 2007, s. 108.

¹⁷⁶ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Terc: Mehmet Yolcu, Yöneliş Yay., İstanbul, 1989, c. 1, s. 165.

¹⁷⁷ Zuhuf, 43/ 23.

¹⁷⁸ Bu konuda şu ayetlere bakılabilir: Hz. Hud'un kavmi; Araf, 7/ 70-71, Hz. Salih'in kavmi; Hud, 11/ 62, Hz. Şuayb'ın kavmi; Hud, 11/ 87, Hz. İbrahim'in kavmi; Enbiya, 21/ 51-54; Şuara, 26/ 74-76, Hz. Nuh'un kavmi; Mü'minun, 23/ 23-25, Hz. Musa'nın kavmi; Kasas, 28/ 36.

¹⁷⁹ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, Terc: Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 103.

¹⁸⁰ Sâd, 38/ 6.

¹⁸¹ Altıntaş, *a.g.e.*, s. 115.

demişlerdi ki: *Bu, sizi babalarınızın taptığı (putlardan) çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir. Ve yine bu (Kur'an) da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir, dediler. Hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler de: Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, dediler.*"¹⁸² Mekkeli müşriklerin bu tavırlarını Allah (c.c.) bilgisizlikle irtibatlandırmak suretiyle şöyle eleştirmektedir: "*Allah'ın göklerde olanları da, yerde olanları da buyruğunuz altına verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmez misiniz? İnsanlardan, Allah hakkında hiçbir bilgisi olmadan, doğruluk rehberi ve aydınlatıcı bir Kitap bulunmadan tartışanlar vardır. Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denince: "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" derler. Ya şeytan, babalarını alevli ateşin azabına çağırmışsa?"*"¹⁸³ Her fırsatta insana düşünmeyi emreden Kur'an ayetleri, atalarını taklit ettiklerini söyleyen müşriklerin bu mazeretlerini "*Ya şeytan, babalarını alevli ateşin azabına çağırmışsa?"* şeklindeki düşünmeye çağıran hitabıyla kabul etmemektedir.

Hiçbir akli ölçüye dayanmadan, sadece atalarından kalan inançlara bağlı kalma gayretiyle putları Allah'a ortak koşan müşrikler, bu inançlarını reddeden Kur'an vahyine karşı düşmanlık göstermişlerdir. Bu tutumun tek dayanağı ise babalarının yoluna olan bağlılıklarıdır.¹⁸⁴ Bu yüzden, sahip oldukları değerlere fanatik bir tarzda bağlı kalan bu toplum, Kur'an'ın bu yeni davetine şiddetli bir tepki göstermiştir.¹⁸⁵

¹⁸² Sebe, 34/ 43.

¹⁸³ Lokman, 31/ 20-21.

¹⁸⁴ Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 105- 107. Benzer değerlendirmeler için bkz: Şinasi Gündüz, "Kur'an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma", *İslamiyat*, Ankara, 2004, c. 7, S. 1, s. 18- 19.

¹⁸⁵ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, s. 46.

Müşrikler açısından putları kabul etmenin tek delili gelenektir. Çünkü bütün ataları hep böyle yapagelmişti.¹⁸⁶ Bu yüzden de bu geleneğin korunması gerekiyordu.¹⁸⁷ Kur'an, onların bu mantığını şöyle kınamaktadır: *“Onlara (müşriklere): Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, “Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız” dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyeler? (Hidayet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.”*¹⁸⁸ Böylece Kur'an, müşriklerin akıllarına hitap etmek suretiyle içinde buldukları bu durumu sorgulayarak bir muhakemeye tabi tutmalarını istemekte, bir teşbih yapmak suretiyle de içinde buldukları bu durumun yanlışlığını müşriklere göstermeyi hedeflemektedir.

Yine Kur'an, *“...Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyeler?”*¹⁸⁹ *“...Ya şeytan; onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!”*¹⁹⁰ *“Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din)den daha doğrusunu getirmişsem de mi?”*¹⁹¹ gibi sorularla, onların sahip oldukları bu mantığı eleştirmek suretiyle tartışmayı sonlandırmaktadır. Çünkü Kur'an, tahkik edilmemiş, aklın süzgecinden geçirilmemiş, taklide dayalı bir inanç biçimini kabul etmemektedir.¹⁹²

¹⁸⁶ Martin Lings, *Hız. Muhammed'in Hayatı*, Terc: Nazife Şişman, İnsan Yay., 41. b., İstanbul, 2006, s. 20.

¹⁸⁷ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB. Yay., 4. b., Ankara, 2005, s. 96-97.

¹⁸⁸ Bakara, 2/ 170-171. İnkarcıların bu tutumlarıyla ilgili benzer ayetler için bkz: Maide, 5/ 104; En'am, 6/ 148; A'raf, 7/ 28, 173; Yunus, 10/ 78; Hüd, 11/ 87, 109; İbrahim, 14/ 10; Saffat, 37/ 69-70; Necm, 53/ 23.

¹⁸⁹ Bakara, 2/ 170.

¹⁹⁰ Lokman, 31/ 21.

¹⁹¹ Zuhuruf, 43/ 24.

¹⁹² M. Zeki Duman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Fecr Yay., 3. b., Ankara, 2006, s. 47-48.

Müşriklerin sahip oldukları taassup sadece fikri bir mücadeleye yol açmakla kalmamış, bunun ötesinde fiili yansımaları da olmuştur. Bu yansımanın bir örneğini, müşriklerin, umre yapmak için Mekke'ye gelen Hz. Peygamber ve Müslümanlara izin vermemeleri şeklindeki tepkilerinde görebilmekteyiz ki Kur'an, müşriklerinin bu tutumunu "*cahiliye taassubu*"¹⁹³ olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁴

Sonuç olarak şunu belirtelim ki, peygamberlerin tebliğlerine karşı çıkan ve atalarının yoluna körü körüne bağlanan toplumlar, bunu gerekçe göstererek gerçeği arama yoluna gitmemişler, atalarının bağlandıkları tanrılara aynı şekilde bağlanmaktan kendilerini alamamışlardır.¹⁹⁵ Kur'an'ın nüzul döneminde de geçerli olan bu hakikat ve müşriklerin bu konuda ileri sürdükleri argümanlar Kur'an tarafından ele alınmış, farklı şekillerde bu iddia ve argümanlar eleştirilmiş ve müşriklere gerekli cevaplar verilmiştir.

4.2.2.1.2. Etki-Tepki/ İnanıcı Savunma

Kişilerin ve toplumların önem verdiği ve benimsediği değerleri vardır. İnsanlığın başlangıcından beri var olan bu değerler, özellikle de inanç ve ibadet alanlarında ise, son derece önem arz etmektedir.¹⁹⁶ İnsanların, benimsediği bu değerlere saldıranlara karşı, değerlerini korumak amacıyla savunmaya geçmeleri, temel özelliklerinden biridir. Hamiyet olarak adlandırılan bu tutum neticesinde insanlar, değerlerine karşı çıkanlara tepki göstermekte, bu tepki ise bazen önüne geçilemez sonuçlara yol açabilmektedir.

¹⁹³ Fetih, 48/ 25-26.

¹⁹⁴ İhsan Süreyya Sırma, *İslam Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, Beyan Yay., 20. b., İstanbul, 2010, s. 13. Ayrıca bkz: Mustafa Çağrırcı, "Hamiyet Mad.", *DİA.*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 481; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Terc: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa., Hikmet Yay., İstanbul, Tsz., c. 13, s. 465.

¹⁹⁵ Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları*, İfav Yay., 2. b., İstanbul, 2003, s. 128.

¹⁹⁶ Adem Dölek, "İnsan Psikolojisini Olumsuz Yönde Etkileyen Bazı Durumlar ve Hz. Peygamber'in Tavri", *Usûl (İslam Araştırmaları)*, 2006, S. 6, s. 112.

“Sözlükte “bir şeyin ateşte kızması, öfkelenme, bir işi yapmaktan kaçınma, hi-maye etme, kıskanma” mânalarına gelen “hamy” kökünden masdar-isim olan “hamiyyet” ahlâk terimi olarak namus, din, vatan gibi üstün değerleri koruma, bun-ların saldırıya uğramasından dolayı öfkelenme, savunmak için harekete geçme; insanın kendisine utanç veren bir işi yapmaktan kaçınması; aralarında kan bağı bulunan kimselerde mevcut birbirini koruma duygusu”¹⁹⁷ gibi çeşitli şekillerde açık-lanmıştır.

İnsanların, inandığı değerlere sahip çıkma gayretleri, bütün din mesuplarının, yeni bir dini öğretiyeye karşı çıkmalarına neden olmuştur. Bu gerçeği Hristiyan dünyasının İslam dinine karşı çıkmalarında da rahatlıkla görebilmekteyiz.

Nitekim Hristiyan inancına göre, “Hristiyan dini semavi dinlerin sonuncusudur ve ondan sonra hiçbir din gelmeyecektir. Hristiyanlıktan sonra gelen bütün dinler batıldır; çünkü, din Hz. İsa ile zirvesine ulaşmış, son bulmuştur. İşte bu din anlayışı yüzündendir ki, bütün Hristiyan dünyası daha doğuştan itibaren İslam dinine cephe almış, onu yok etmek için elinden gelen gayreti esirgememiştir.”¹⁹⁸ Hristiyanların, kurtuluş konusunda İsa Mesih’e iman edilmesi gerektiği şeklindeki bu ön kabulleri, yeni bir mesaja gerek olmadığı düşüncesinden hareketle Kur’an’ın mesajlarına karşı çıkmalarında belirleyici olmuştur.¹⁹⁹

Konuyla alakalı olarak Kur’an’da, Hz. Peygamber’in ve Müslümanların, müşriklerin batıl inançları karşısında nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiğini öğreten şu ayet, her zaman geçerli olacak bir ilkeye de işaret etmektedir: “*Allah’tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah’a*

¹⁹⁷ Çağrı, “Hamiyet Mad.,” c. 15, s. 481; Mehmet Canbulat, “Hamiyet Mad.,” *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006, s. 228.

¹⁹⁸ Salih Akdemir, “Müşriklerin Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’e Yaklaşımları”, *AÜİFD.*, c. 31, Ankara, 1989, s. 186.

¹⁹⁹ Gündüz, “Kur’an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma”, s. 19- 20.

söverler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini câzip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.”²⁰⁰

Müslümanlar kafirlerin putlarına dil uzattıklarında, kafirlerin de Allah’a dil uzatmaları üzerine bu ayet indirilmiştir.²⁰¹ Böylece Kur’an, Hz. Muhammed’den, kötü sonuçlar doğurabilecek tepkisel işler yapmamasını talep etmiştir.²⁰² Bu ayette de işaret edildiği üzere, herkes iyi de olsa kötü de olsa yaptığını beğenir ve onu savunur. Bu insanların değişmez özelliğidir.²⁰³ İnsanların bu özelliğine dikkat çeken Kur’an, muhatabın savunduğu değerlere dil uzatılmamasını istemektedir.

Konumuzla alakalı bir diğer ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “Allah kuluna kâfi değil midir? Seni O’ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.”²⁰⁴ Müşriklerin Hz. Peygamber’i, “tanrılarımızı kötüleme, yoksa onlar seni çarpar, deliye çevirir” şeklinde tehdit etmeleri üzerine nazil olan²⁰⁵ bu ayet, müşriklerin, inandığı değerleri savunma adına, bu değerlere saldıranları tehdit etme boyutuna varacak derecede bir tepki içerisinde girebileceklerini gösteren bir örnektir. Kur’an, müşriklerin bu tepkilerini eleştirmekte ve bu tutumlarını sapıklık olarak değerlendirmektedir.

“Hakikat ve kurtuluş bağlamında temsil ettiği öğretileri insanlara sunarken Kur’an, insanlar arasındaki inanç, kültür ve düşünce farklılıklarına da değinir; bu farklılıkların insanların kendi kişisel tercihleri olduğunu vurgular. Kur’an, inanç ve düşünce seçiminin insanla vicdanı, daha doğru bir ifadeyle, insanla Allah arasındaki bir olay olduğunu ifade eder; inanç konusunda baskı ve şiddeti reddeder. İnsanların

²⁰⁰ En’am, 6/ 108.

²⁰¹ Abdülfettah el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, Terc: Salih Akdemir, Fecr Yay., 3. baskı, Ankara, 1996, s. 183. Ayrıca bkz: Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c. 9, s. 482.

²⁰² Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 211.

²⁰³ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, c. 5, s. 369- 370.

²⁰⁴ Zümer, 39/ 36.

²⁰⁵ el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 340.

bir inancı kabullenmeye ya da kendi inançlarını terk etmeye zorlanamayacaklarının altını çizer.²⁰⁶ Her ne kadar insanlara, doğru inanç ve anlayışın ne olduğu konusunda bilgi sunsa da, insanların kendi tercihlerinin Allah katındaki sorumluluğunun yine kendilerine ait olduğunu belirtir.²⁰⁷ Çeşitli ifadelerinde insanların inançlarına saygı duyulmasına ve insanların kutsal değerlerine hakaret edilmemesine işaret eder. Örneğin, çoktanrıçılığa inanan ve tanrıların sembolik heykel ve figürlerine tapınmayı adet edinen Mekke’li putperestler ve onların kutsal varlıklarına sövülüp hakaret edilmemesi gerektiğini, zira bu yapılsa onların da İslam’ın kutsal varlıklarına karşı aynı tavrı göstermelerine sebep olacağını vurgular,²⁰⁸ dolayısıyla Müslümanları böylesi davranışlardan uzak durmaya çağırır. İnsanlar arasındaki farklılıkların, çatışma, nefret ve şiddet aracı değil, birbirlerini tanıma ve anlama temeline dayalı olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder. Kur’an’ın insanın kişisel tercihlerine ve inançlarına gösterdiği bu saygı, Kur’an’ın bütün farklı inançlara doğruluk atfettiği şeklinde de algılanmamalıdır. Zira Kur’an, bütün bunlarla birlikte kurtuluş için insanın kabul edip bağlanması gereken doğru inanç ve tutumun ne olduğunu da açıkça ifade etmektedir.”²⁰⁹

Yine, Kureyş’in müşrikleri ve putları hakkında nazil olan “*Siz ve Allah’ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtıdır. Siz oraya gireceksiniz.*”²¹⁰ mealindeki ayet Kureyş’i derinden etkilemişti. Bu etki neticesinde ise düşmanlıklarını artırarak Müslümanlara önce ağır hakaretler yapıp sonra da işkence etmeye başladılar.²¹¹ Bu

²⁰⁶ Bakara, 2/ 256; Zilzal, 99/ 6-8; Yunus, 10/ 99.

²⁰⁷ Yunus, 10/ 108.

²⁰⁸ En’am, 6/ 108.

²⁰⁹ Gündüz, “Kur’an Vahyi ve Diğerleri Zincirinin Son Halkası Olarak İlk Buluşma”, s. 27- 28.

²¹⁰ Enbiya, 21/ 98.

²¹¹ Hayati Ülkü, *İslam Tarihi*, Çile Yay., 5. b., İstanbul, 1979, s. 77.

tarihi hakikat de, sahip olunan inancı savunma gayretinin, insanları muhalefete iten dini faktörlerin en önemlilerinden biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

4.2.2.2. Sosyo- Kültürel Sebepler

“Dini hakikat, vakıayı değerlendirme kıstası olarak alındığında tartışma ve mücadeleye saha teşkil eder. Zira vakıayı sahiplenenler onda köklü değişiklikler yapılmasını asla istemezler ve değişimi savunanların karşısında yer alarak ona davet edenlerden kurtulmak, insanları da ondan uzak tutmak için bütün güçleriyle çalışırlar.”²¹²

Bu gerçek, insanlık tarihi boyunca toplumların temel bir özelliği olduğu gibi, Kur’an’ın nazil olduğu dönemdeki toplumun da, sosyal ve kültürel hayatlarında var olan birtakım olgu ve olayların etkisiyle yeni öğretiyeye karşı sergileyecekleri tavrı belirleme noktasında etkili olmuştur. Böyle bir karşı duruşu tetikleyen sosyo-kültürel unsurları şöylece izah edebiliriz:

4.2.2.2.1. Cehalet

Cehl ve cehâlet kelimeleri sözlükte “bilmemek, tanımamak,”²¹³ “haberi olmamak; ahmak, akılsız, kaba, katı ve sert davranışlı olmak; bir şey şiddetli olmak; saldırmak, tecavüz etmek” anlamlarına gelir. İlim ve hilmin²¹⁴ zıddıdır. Cehâlet kavramı Kur’an’da, iki yerde²¹⁵ bilmeme ve tanımama anlamında; bunun dışında fert ve toplumların ilâhî iradeye uymayan yanlış ve hatalı inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade etmek için kullanılmıştır.”²¹⁶ Cehl ve cehalet kelimeleri İslami kaynaklarda

²¹² Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 217.

²¹³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, s. 713- 714.

²¹⁴ Müsteşrik Goldziher, cehl’in, ilmin değil, hilm’in zıddı olduğunu söylemektedir. Bkz: Cevad Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, 2. b., Bağdat, 1993, c. 1, s. 38-39; Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, Terc: Süleyman Ateş, AÜİF Yay., Ankara, 1975, s. 192.

²¹⁵ Bakara, 2/ 273; Hucurât, 49/ 6.

²¹⁶ İsmail Karagöz, “Cehalet Mad.”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006, s. 86.

ilmin zıddı olan bilgisizlik yanında, bu ahlaki kötülükleri de ifade eden kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁷

“Kur’ân’a göre cehâlet; insanın görünen eşya ve olayların arkasındaki ilâhî irâdeyi anlayamaması, Allah’ın âyetleri olan kâinatı Allah’ın âyetleri olarak görememesi, dinî gerçekleri anlayamaması, iradesini ve hâkimiyetini yitirmesi, şirk, küfür, nifak, isyân ve zulme dalması, Allah’a ve yaratıklarına karşı kötü, kaba ve çirkin davranmasıdır.”²¹⁸ Allah’ın apaçık delillerini dahi anlayamaması demektir. Bu hususta Kur’an’da pek çok örnek bulunmaktadır.²¹⁹ Bir ayette şöyle buyrulur: “*Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölümler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılıklarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çocukları bunu bilmezler.*”²²⁰

“Daha çok davranış ve davranışa yol açan etkenler bakımından Kur’an’ın İslam dışı toplumların ve kişilerin tutum, davranış, yaşantı ve kurdukları sistemi tanımlamak için özellikle kullandığı kavram *Cahiliye* kavramıdır.”²²¹ Bu sebeple genellikle Araplar’ın İslâm’dan önceki dönemine “Câhiliye” veya “Câhiliye Çağı” denilir.²²² Kur’an’da dört ayette geçen²²³ *cahiliye* kelimesi, bu ayetlerde, İslam öncesi dönemi ifade eden bu ıstılah manasıyla yer almaktadır.²²⁴ Bu anlamıyla

²¹⁷ Mustafa Çağrı, “Cehalet Mad.,” *DİA.*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 219.

²¹⁸ Karagöz, “Cehalet Mad.,” s. 86. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz: İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 198.

²¹⁹ İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 201.

²²⁰ En’am, 6/ 111.

²²¹ Ali Ünal, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, Kırkambar Yay., İstanbul, 1998, s. 383.

²²² Mustafa Fayda, “Cahiliye Mad.,” *DİA.*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 17. Ayrıca bkz: Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi’l-Arab Kable’l-İslam*, c. 1, s. 37; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 42. Kur’an’ın nazil olduğu dönemdeki sosyal hayatla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: Cevad Ali, *a.g.e.*, c. 4, s. 606- 686; Neşet Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, AÜİF. Yay., Ankara, 1957, s. 116- 127.

²²³ Cahiliye kelimesinin geçtiği ayetler için bkz: Âl-i İmrân, 3/ 154; Mâide, 5/ 50; Ahzâb, 33/ 32-33; Fetih, 48/ 26. Bu surelerin Medenî sureler olmasından hareketle, cahiliye kelimesinin ortaya çıkışının ve bu terim anlamıyla kullanılmasının hicretten sonra gerçekleştiği belirtilmiştir. Bkz: Cevad Ali, *a.g.e.*, c. 1, s. 38.

²²⁴ Sırma, *İslam Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, s. 9- 10.

“cahiliye tabiri daha çok bir iman ve ona bağlı bir tutum ve zihniyet inkılabını ifade etmektedir.”²²⁵ Yoksa, bu devirde yaşayan Arapların tamamen medeniyetten uzak oldukları anlamına gelmemektedir.²²⁶

Kur’an’da, “Allah’a ve Resullerine isyan eden toplumlar, hep, cahil toplumlar olarak suçlanmıştır. Kur’an’da, cahiliye yaşantısını seçmiş toplumlardan kesitler sunulur. Onların İslam dışı uygunsuz davranış ve tutumları yerilirken bu durum, cahiliye²²⁷ diye vasıflandırılır.”²²⁸ “Cahiliyenin değer ölçüleri, çoğu zaman, İslamın değer ölçülerine tam aykırı olduğu için, Kur’an’ı ve İslamı tanımamak, ulûhiyeti inkara sebep olabilmektedir.”²²⁹ Kur’an’da, olumsuz anlamda bir dini terim olarak kullanılan *cahiliye*, kafirleri yeni dine karşı sert bir muhalefete itmiştir.²³⁰

Klasik anlamıyla bilgisizlik²³¹ ve bir delile dayanmaksızın hareket etmek anlamında cehalet, özellikle Mekkeli müşriklerin vahye karşı gösterdikleri tepkilerin en önemli sebeplerinden biridir.²³² Kur’an’da özellikle müşriklerin delilsiz konuşmaları ve iddialarını delillendirmeleri istenmiş, bilgisizce Allah hakkında tartışmaya girenler uyarılmıştır. Konuyla alakalı olarak Kur’an’da şöyle buyrulmuştur: “*İnsanlardan, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardır.*”²³³ “*İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, bir rehberi ve (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde, sırf Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek (kibir ve azamet içinde) Allah hakkında*

²²⁵ Mehmet Erdoğan, “Kur’an Vahyinin Nüzül Dönemi Olgusallığıyla İlişkinin Fıkhî Yorumu”, *İslamiyat*, c. 7, S. 1, Ankara, 2004, s. 65.

²²⁶ Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 87.

²²⁷ Bkz: A’raf, 7/ 138; Neml, 27/ 55; Ahkâf, 46/ 23.

²²⁸ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, s. 21.

²²⁹ Veli Ulutürk, “Kur’an-ı Kerim’e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri”, *ATÜİFD.*, S. 7, İstanbul, 1986, s. 226.

²³⁰ İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 193.

²³¹ Altıntaş, *a.g.e.*, s. 76; Çağrıncı, “Cehalet Mad.”, s. 218; İzutsu, *a.g.e.*, s. 203.

²³² İzutsu, *a.g.e.*, s. 204- 205.

²³³ Hac, 22/ 3.

tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rezillik vardır; kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız."²³⁴ İnsanları, Allah hakkında bilgisizce tartışmaya kadar götürebilen cehalet, bu ayetlerde de görüldüğü üzere Kur'an'ın açıkça karşı çıktığı ve doğuracağı kötü sonuçları da belirtmek suretiyle eleştirdiği bir vasıftır.

Bu ayetler, çok tartışmacı biri olan, öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkar eden, meleklerin Allah'ın kızları, Kur'an'ın ise öncekilerin masalları olduğunu söyleyen Nadr b. Hâris hakkında inmiştir.²³⁵ Bu ayetlerden anlaşılan şudur ki, cehaletleri sebebiyle Allah hakkında delilsiz olarak ileri geri konuşanlar, vahye konu edilmiş ve bizzat Allah tarafından eleştirilmişlerdir. Bu şekilde hareket eden kişilerin bu tutumları vahyin muhtevasının belirlenmesinde dikkate alınmıştır. Buradan hareketle, toplumda var olan olgu ve olayların bizzat Allah tarafından dikkate alındığını ve vahye konu edildiğini görebilmekteyiz.

Akıl- iman ilişkisinin bir gereği olarak akla son derece önem veren Kur'an, her fırsatta akla hitap etmiş ve insandan hakkında bilgi sahibi olmadığı şeyin ardına düşmemesini istemiştir.²³⁶ "*Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.*"²³⁷ Böylece Kur'an, bilgi konusunda koymuş olduğu bu genel prensiple birlikte, insana sorumluluğunu hatırlatmak suretiyle de cehaletin doğuracağı kötü sonuçlar konusunda insanı ikaz etmektedir.

²³⁴ Hac, 22/ 8-9. Ayrıca bkz: Lokman, 31/ 20.

²³⁵ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 260.

²³⁶ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 236.

²³⁷ İsrâ, 17/ 36.

4.2.2.2. Siyasi İktidar Mücadelesi

Genel olarak bütün peygamberlerin, özelde ise Hz. Peygamber'in ve Kur'an'ın mesajlarına karşı çıkan grupların bu tepkisel tavırlarının arkasında yatan en önemli nedenlerden biri de sahip olunan siyasi gücün korunması gayretidir.

“Peygamberlerin, kimlerin tepkisine ve zulmüne maruz kaldığına bakacak olursak, içinde buldukları coğrafyada hükümlanlık süren ve yönetim erkini elinde tutan kitlelerin hemen hemen her yerde peygamberlerin karşısında saf tutan insanlar olduklarını görmekteyiz. Böylesi toplumlarda gücü elinde bulunduran zengin ve elit kesim yönetim erkinin ellerinden kaçması korkusunu taşır. Bu ise kurulu düzeni sonuna kadar savunma çabasına sürükler. Esasında peygamberlerin getirdikleri, içerik itibariyle onları ikinci derecede ilgilendirmektedir denebilir. Gücün elden gitmesi önceliği olan bir endişedir.”²³⁸

Bu tarihi gerçeğin örneklerini Nemrut ve Firavun'un, halk üzerinde kurdukları siyasi hakimiyeti kaybetme endişesiyle kendilerine gönderilen peygamberlere karşı çıkışlarında görmekteyiz. Nemrut'la ilgili olarak zikredilen: “*Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya giren (Nemrut'u) görmedin mi! İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez*”²³⁹ ayeti ile Firavun ve ileri gelenleri hakkında zikredilen: “*Sonra âyetlerimizle ve apaçık bir fermanla Musa ve kardeşi Harun'u Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Onlar ise kibire kapıldılar ve ululuk taslayan bir kavim oldular. Bu yüzden dediler ki:*

²³⁸ Enbiya Yıldırım, “Modern Zamanlarda Hz. Muhammed'in Misyonunun Neliği Sorunu”, *EskiYeni Dergisi*, Ankara, 2010, S. 16, s. 77- 78. Ayrıca bkz: Yolcu, *Kur'an'da İnkâr Psikolojisi*, s. 194.

²³⁹ Bakara, 2/ 258.

Kavimleri bize kölelik ederken, bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız? Böylece onları yalanladılar ve bu sebeple helâk edilenlerden oldular”²⁴⁰ ayetleri, siyasi iktidarı elinde bulunduran bu kişilerin peygamberlerle olan polemiklerinin sebeplerini de göstermektedir.

Aynı şekilde Kur’an da, getirmiş olduğu prensiplerle Arap toplumunda özellikle de Mekke toplumunda sivil ve dini liderlerin sahip oldukları nüfuza son vermek için çalışmıştır. Kur’an’ın bu çabası ise, gücü elinde tutan bu kesimin yeni mesaja düşmanlık göstermelerine yol açmıştır.²⁴¹ Ayrıca Hz. Peygamber de, bu yeni mesajın tebliğcisi olarak ortaya çıkınca Mekke’nin ileri gelenleri kendi mevki ve nüfuzlarının kaybolacağı endişesiyle, Hz. Peygamber’i ve Müslümanları hedef almışlardır.²⁴² Özellikle Ebû Süfyan ve Ebû Cehil gibi Mekke’nin nüfuzlu kişilerinin böyle bir tutum içerisine girdiklerini görmekteyiz.²⁴³ Aslında onların bu tepkilerinin ekonomik boyutunun da olduğu görülmektedir. Nitekim Kur’an’ın getirmiş olduğu sosyal ve ekonomik adalet ilkesinin, gücü elinde bulunduran Mekke oligarşisinin, sahip oldukları ekonomik imtiyazın ellerinden çıkmasına neden olacağı için bu yeni öğretiyi hemen reddetmişlerdir.²⁴⁴ Bunun sonucu olarak da, Kureyş’in ileri gelenlerinin sahip oldukları nüfuzları ne derece tehlikeye maruz kalmışsa düşmanlıkları da o derece fazla olmuştur.²⁴⁵

²⁴⁰ Mü’minûn, 23/ 45-48.

²⁴¹ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 50.

²⁴² Hayrani Altuntaş, “Hicret’in Psikolojik Amilleri”, *Diyanet Dergisi (Hicret Özel Sayısı)*, DİB. Yay., Ankara, 1981, s. 114- 115.

²⁴³ Algül, *İslam Tarihi*, c.1, s. 227.

²⁴⁴ Fazlurrahman, *Allah’ın Elçisi ve Mesajı*, Terc: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., 1. b., Ankara, 1997, s. 33.

²⁴⁵ Mevlana Şibli, *Asr-ı Saadet*, Terc: Ömer Rıza Doğrul, Toker Matbaası, İstanbul, 1973, c. 1, s. 159.

Kureyşlilere göre, Hz. Muhammed'in bu yeni daveti zamanla siyasi liderliğe dönüşebilecek, bu da iktidar sahiplerini bu nimetten yoksun bırakabilecekti.²⁴⁶ İktidar mücadelesinin, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişiyle birlikte münafıkların da muhalefet içerisine girmelerinin nedenleri arasında olduğu görülmektedir.²⁴⁷ Bu gerçek, hem müşrikleri hem de Yahudileri bu yeni dine karşı açıkça düşmanlık beslemeye sevk etmiştir.

4.2.2.2.3. Kabilecilik

“Arap toplumunda, gerek bedevîlerde ve gerekse hadarîlerde sosyal yapının bir tek temeli vardır. O da bağları, gelenekleri ve ahlâkî değerleriyle “kabile”dir. Kabile, aynı soydan gelen şahısların oluşturduğu ve fertlerin birbirine kan, neseb yoluyla bağlandıkları topluluktur.”²⁴⁸ Toplumda var olan bu kan akrabalığına dayalı sistem, Arapların sosyal toplum anlayışında önemli bir rol oynardı.²⁴⁹

Toplumsal hayatta sosyal, dini, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda ciddi etkileri olan kabilecilik anlayışının²⁵⁰ esası “asabiyet”tir. Asabiyet, bir kimsenin akrabalarını ve kabilesini, ister haklı, ister haksız olsun her zaman savunması; dış tehlikelere karşı kabile üyelerinin birlik ve dayanışma içerisine girmesidir. Bu anlayış, kabile fertlerini birbirine bağlayan oldukça önemli bir unsurdur.²⁵¹ Kabileler arasında yaşanan kan davaları, kabile dayanışmasının boyutlarını gösteren önemli bir göstergedir.²⁵²

²⁴⁶ Vecdi Akyüz, “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, Fecr Yay., 1. b., Ankara, 2007, s. 193.

²⁴⁷ Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, TDV. Yay., 1. b., Ankara, 1994, s. 24.

²⁴⁸ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 35.

²⁴⁹ İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 72.

²⁵⁰ Demircan, “Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları”, s. 51.

²⁵¹ Sarıçam, *a.g.e.*, s. 38. Ayrıca bkz: Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 23.

²⁵² Watt, *a.g.e.*, s. 24.

Arapları Hz. Peygamber'e karşı gelmeye iten faktörlerin en önemlilerinden biri işte bu kabilecilik anlayışıdır. Kur'an cahiliye toplumunun temelini oluşturan bu anlayışta köklü değişiklikler yapmayı amaçlıyor, Tevhid öğretisiyle bütün kabileleri ve kabilecilik anlayışını tek bir çatı altında toplamayı hedefliyordu. İşte Arap kabilelerinin karşı çıktıkları da bu idi.²⁵³

“İslam'ın azılı muhalifleri, cahiliye döneminde Benî Haşim'in muhalifleri olan Mahzum ve Ümeyye oğullarından çıkmıştır. Kabile rekabetinin İslam'ı kabul etmemekte önemli bir etken olduğuna Mahzum oğullarından Ebû Cehil'in şu sözleri güzel bir örnektir: “Biz Abdümenaf boyuyla şeref hususunda anlaşmazlığa düştük. Onlar halka yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar yaya kalmış kimselere binek verdiler, biz de verdik. Onlar halka bağışta bulundular, biz de bulduk. Sonunda aynı dereceye ulaşıp kulak kulağa giden iki yarış atı durumuna geldiğimizde onlar: “İşte bizden, semadan kendisine vahiy gelen bir Peygamber çıktı” dediler. Biz buna ne zaman ulaşacağız? Allah'a andolsun ki ona asla inanmayız.”²⁵⁴ İşte farklı kabileden olması sebebiyle Hz. Peygamber'e karşı besledikleri kıskançlık ve rekabet hisleri, özellikle Ebû Cehil ile Velîd b. Mugîre gibi bazı Kureyş ileri gelenlerinin O'na inanmasına da engel oluyordu.²⁵⁵

Kur'an, Arap toplumunda var olan ve onları atalarıyla gururlanmak için ölüleriyle övünmeye kadar götürebilen²⁵⁶ kabilecilik anlayışını, yeni bir değerlendirmeye tabi tutmak suretiyle, farklı kabilelere mensup olmanın bir üstünlük vesilesi

²⁵³ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 68- 69. Ayrıca bkz: Akyüz, “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed”, s.193.

²⁵⁴ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Yeni Çizgi Yay., 2. b., Ankara, 1995, s. 153. Ayrıca bkz: Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 71.

²⁵⁵ Casim Avcı, “Kureyş Mad.”, *DİA.*, Ankara, 2002, c. 26, s. 443. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz: Demircan, “Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları”, s. 51- 52; Şibli, *Asr-ı Saadet*, s. 161.

²⁵⁶ Bkz: Tekâsür, 102/ 1-2.

olamayacağını belirtmiş ve üstünlüğü takvâ ile irtibatlandırmıştır.²⁵⁷ Bu konuda Kur'an şöyle buyurmaktadır: *“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”*²⁵⁸

4.2.2.3. Psikolojik Sebepler

4.2.2.3.1. İnat

Sözlükte “yoldan çıkmak, haktan sapmak” anlamlarına gelen *a-n-d* kökünden türeyen inat, “kişinin bildiği halde bir şeyden yüz çevirmesi, ondan sapması”²⁵⁹ manalarına gelmektedir. Kur'an'da dört ayette²⁶⁰ geçen anîd (inatçı) kelimesi, “gerçeği kabul etmekte direnen isyankâr kişi” manasına gelmektedir. İnat kavramının Kur'an'da, inkâr ve şirk kavramlarıyla bağlantılı olarak kullanıldığı görülmektedir.²⁶¹

İnat olgusu, insanlık tarihi boyunca hakikatlere karşı çıkışların temel sâiklerinden biri olmuştur. Hz. Nuh Tevhid mücadelesinin sonunda, kavminin tepkisini Allah'a şöyle arz etmektedir: *“(Sonra Nuh:) Rabbim! dedi, doğrusu ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim; fakat benim davetim, ancak kaçmalarını arttırdı. Gerçekten de, (imana gelmeleri ve böylece) günahlarını bağışlaman için onları ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler.”*²⁶²

Yüce Allah'ın insanlara olan ihsanından örneklerin sayıldığı Mülk Suresinde, tüm bu nimetler karşısında insanların yine de ayak direyerek iman konusunda inat

²⁵⁷ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, s. 169- 172; Mustafa Çağrı, “Asabiyet Mad.”, *DİA.*, İstanbul, 1991, c. 3, s. 453.

²⁵⁸ Hucurât, 49/ 13.

²⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, s. 3124.

²⁶⁰ İlgili ayetler için bkz: Hûd, 11/ 59; İbrahim, 14/ 15; Kâf, 50/ 24; Müddessir, 74/ 16.

²⁶¹ Çağrı, “İnat Mad.”, c. 22, s. 264- 265.

²⁶² Nuh, 70/ 5-7.

ettikleri ifade edilmektedir: *“Allah size verdiği rızık kesilirse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.”*²⁶³

Hz. Peygamber’in daveti karşısında yer alan müşriklerin bu tutumlarının temelinde yatan etkenler arasında inat olgusunun da yer aldığını görmekteyiz. Mekke’li müşrikler pek çok defa İslam davetinin gerçek olduğunu itiraf etmelerine rağmen sırf inatlarından dolayı bu davete karşı durmuşlardır. Velid b. Mugîre hakkında indiği belirtilen şu ayetlerde bu hususu teyid etmektedir: *“Tek olarak yaratıp kendisine bol bol mal, çevresinde bulunan oğullar verdiğim ve nimetleri yaydıkça yaydığım o kimseyi bana bırak. Bir de verdiğim nimetten artırmamı umar; Hayır; hayır; çünkü o, Bizim ayetlerimize karşı son derece inatçıdır.”*²⁶⁴

Bu ayetlerin nüzûl sebebiyle ilgili şöyle bir rivayete yer verilmektedir: Ebu’l-Kasım el-Hızâmî kanalıyla İbn Abbâs’tan gelen bu rivayete göre Velîd b. Mugîre el-Mahzûmî bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ona Kur’ân okumuş, bunun üzerine kalbi biraz İslâm’a yumuşamıştır. Onun bu durumu Ebu Cehil’e ulaştınca yanına gelir ve: “Ey amca! Kavmin sana vermek üzere mal topluyorlar. Muhammed’e gitmişsin ve onun tarafındaki mala talip olmuş, ondan bir şeyler istemişsin” der. Velîd’in: “Kureyş beni iyi bilir ki ben malı en çok olanlarımdanım” şeklinde cevap vermesine karşılık Ebu Cehil: “O halde Muhammed hakkında öyle bir şey söyle ki senin onu inkâr ettiğini ve ondan hoşlanmadığını kavmin bilsinler” der. Velîd: “Ne söyleyeyim? Vallahi, içinizde şiiiri benden iyi bilen kimse yoktur, recezi, kasideyi benden daha iyi bilen yoktur. Vallahi onun söyledikleri bunlardan hiçbirine benzemiyor. Vallahi, onun söylediğinde bir tatlılık var, onun apayrı bir lezzeti var, altındaki her sözü yıkıyor ve hepsinin üstüne çıkıyor,

²⁶³ Mülk, 67/ 21.

²⁶⁴ Müddessir, 74/ 11-16.

hiçbir söz onun üstüne çıkamıyor” diyerek yanıt verir. Ebu Cehil’in ısrarla: “Kavmin, sen onun aleyhinde bir şey söylemeden senden razı olmayacak” demesi üzerine o da: “Bırak beni biraz düşüneyim” der, sonra da: “Bu nakledilen bir büyüdür, başkalarından öğrenip naklediyor” der. İşte bunun üzerine: “*Bırak beni ve yarattıklarımı tek başına*” âyet-i kerimesi nazil olmuştur.²⁶⁵

Bu rivayetten anlaşıldığı üzere Velid b. Mugîre Hz. Peygamber’in sözlerinin insanların sözlerinden farklı olduğunu itiraf etmesine rağmen, ayette de ifade edildiği üzere sırf inadından dolayı kabul etmemiştir. Böylece de inat olgusunun, kişiyi inkara götürebilen bir psikolojik olgu olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.2.3.2. Hevâya Uymak/ Nefsani Arzular

“*H-v-y*” kökünden gelen “hevâ” kelime anlamı itibariyle, “şahinin inişi gibi hızla süzülüp inmek, düşmek, yukarı fırlamak, yıldızların doğuşu ve batışı, mahvolmak, rüzgar esmek, kabın boş olması,”²⁶⁶ “iki şeyin arasının uzak olması, yukarıdan aşağıya inmek,”²⁶⁷ “şer’î bir gerekçe olmaksızın nefsin, hoşlandığı şehvetlere meyiletmesi”²⁶⁸ demektir. Terim olarak ise “nefsin, akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı olan eğilimi” yahut “doğruluk, hak ve faziletten saparak haz ve menfaatlere yönelen nefis”²⁶⁹ manalarında kullanılmaktadır.

Farklı kalıplarla Kur’an’da 30 küsür yerde geçen hevâ ve çoğul şekli olan “ehvâ” kelimeleri²⁷⁰ Kur’an ayetlerinde “yıkılmak, mahvolmak,²⁷¹ batmak,²⁷² nefsin

²⁶⁵ Celâlüddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl fî Esbâbi’n-Nüzûl*, Mektebetü Mişkâti’l-İslamiyye, Tsz. s. 147; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 421- 422.

²⁶⁶ Ünal, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, s. 273.

²⁶⁷ Şemseddin Karahisarî, *Ahteri Kebir*, Matbaatü’l-Âmira, Kütahya, 1283, c. 2, s. 377.

²⁶⁸ Cürcanî, *et-Ta’rifat*, s. 166.

²⁶⁹ Mustafa Çağrı, “Hevâ Mad.,” *DİA.*, İstanbul, 1998, c. 17, s. 274; Mehmet Canbulat, “Heva Mad.,” *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006, s. 253.

²⁷⁰ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., 4. b., İstanbul, 1995, s. 168.

²⁷¹ Tâhâ, 20/ 81.

²⁷² Necm, 53/ 1.

meyletmesi,²⁷³ sürüklemek,²⁷⁴ arzu²⁷⁵ ve hevâ (keyif)²⁷⁶ manalarında kullanılmaktadır.²⁷⁷

Pek çok olumsuz sonucun ortaya çıkmasına neden olan hevâ, ilahi vahye karşı tepki göstermekte de etkin bir unsurdur. Öyle ki bu durum bazı toplumların, peygamberlerini yalanlamalarına hatta onları öldürmelerine kadar etkili olabilmıştır:²⁷⁸ *“Andolsun biz Musa’ya Kitab’ı verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa’ya da mucizeler verdik. Ve onu, Rûhu’l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. (Ne var ki) Gönlünüzün arzulamadığı şeyleri söyleyen bir elçi geldikçe ona karşı büyüklük tasladınız. (Size gelen) Peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz.”*²⁷⁹

“Kur’an, insandaki hevâ’nın etkisine, sıhhatli yönelişten alıkoyduğuna, bundan dolayı da doğru yoldan ayırdığına, hak ile batıl, hayır ile şer, hidayet ile dalaletin arasını tefrik etmekten yoksun bıraktığına işaret etmektedir.”²⁸⁰ *“Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendini, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) Zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez), yahut şâhidlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*²⁸¹ İşte böylesi bir hevâ, kişinin davranışlarını şekillendirdiği gibi,²⁸² düşünme yeteneğini de

²⁷³ İbrahim, 14/ 37.

²⁷⁴ Hac, 22/ 31.

²⁷⁵ Necm, 53/ 3.

²⁷⁶ Furkan, 25/ 43.

²⁷⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, c. 2, s. 31- 32.

²⁷⁸ Bayraklı, *a.g.e.*, c. 2, s. 32- 33.

²⁷⁹ Bakara, 2/ 87.

²⁸⁰ Necati, *Kur’an ve Psikoloji*, s. 139. Ayrıca bkz: Öztürk, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s. 168.

²⁸¹ Nisâ, 4/ 135. Ayrıca bkz: Kasas, 28/ 50; Rûm, 30/ 29.

²⁸² Bu hususla ilgili değerlendirmeler için bkz: Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay., 4. b., Ankara, 2001, s. 24 - 29.

etkilemekte ve bu yeteneği kendine bağımlı hale getirmektedir.²⁸³ Böylece kişinin davranış ve düşüncelerini etkisi altına alan hevâ, kişiyi doğru düşünmekten ve gerçekleri idrak etmekten de uzaklaştırmakta, bunun sonucunda da kişi hevâsına aykırı bulduğu her türlü görüş ve düşünceye karşı çıkmakta ve polemiksel bir tepki içerisine girebilmektedir.

Hevâ'ya tabi olmayı, hevâ'yı ilah edinmek olarak kabul eden Kur'an,²⁸⁴ hevâ'ya tabi olmanın neticesinde Allah'ın koyduğu hükümleri değiştirenleri haddi aşanlar olarak nitelendirerek,²⁸⁵ bu tutumu benimseyenlere karşı çıkmaktadır.

“Buna bağlı olarak Kur'an, hevâyı ilmin karşısında ve zulmün kaynaklarından biri olarak gösterir.²⁸⁶ Allah'ın ayetlerini yalan sayma, şirk koşma, ahireti inkar etme,²⁸⁷ Allah'ı bırakıp sahte tanrılara yönelip²⁸⁸ bağlanma, şeytanın emrine girme, onun telkinleriyle tavır ve davranışlarına yön verme,²⁸⁹ dünya hayatına dört elle sarılıp ona ebedi bir hayat gözü ile bakma,²⁹⁰ hakkı çiğneyecek biçimde hüküm verme²⁹¹ hep hevâyâ bağlılık, hevâyâ uyma diye nitelendirilmiştir.”²⁹² “Bunun içindir ki, insan hayatını hevâlarına göre çekip çevirmek isteyenler, peygamberlere hep karşı çıkmışlardır.”²⁹³ Kur'an bu gerçeğe şöyle işaret eder: “*Andolsun ki İsrailoğullarının sağlam sözünü aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Ne zaman bir peygamber*

²⁸³ Bkz: Çağrıncı, “Hevâ Mad.,” s. 276.

²⁸⁴ Bkz: Furkan, 25/ 43; Câsiye, 45/ 23. Bu noktada Kur'an, hevasına uyanlara boyun eğmemeyi, onların arzularına tabi olmamayı emretmektedir. Bkz: Bakara, 2/ 120; Mâide, 5/ 48; Ra'd, 13/ 37; Kehf, 18/ 28; Şûrâ, 42/ 15; Câsiye, 45/ 18.

²⁸⁵ En'am, 6/ 119. Ayrıca bkz: Tâhâ, 20/ 16.

²⁸⁶ Bakara, 2/ 145; Rûm, 30/ 29.

²⁸⁷ En'am, 6/ 150; Kamer, 54/ 2-3.

²⁸⁸ Necm, 53/ 23, Furkân, 25/ 43.

²⁸⁹ En'am, 6/ 71.

²⁹⁰ A'râf, 7/ 176.

²⁹¹ Sâd, 38/ 26.

²⁹² Yolcu, *Kur'an'da İnkâr Psikolojisi*, s. 126- 127.

²⁹³ Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s. 169.

onlara nefislerinin arzu etmediğini (ilâhî hükümleri) getirdi ise bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler.”²⁹⁴

Kur’an, hevâlarına uyanların, büyük bir yanlışın içinde olduklarını bildirmekte, ayrıca bunu hak yoldan ayrılmanın en önemli nedeni olarak zikretmektedir.²⁹⁵ Hevâlarına uyup da dalalete düşenler, hevâlarıyla başkalarını da saptırmaktadırlar. Bu yüzden Kur’an, mü’minleri buna karşı uyarmaktadır. Şu ayetlerde, hem başkalarının hevâlarına uymak yasaklanmakta hem de bu yasağın sebebi belirtilmektedir:²⁹⁶ “*De ki: Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan, birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma (hevâlarına) uymayın.*”²⁹⁷ “*De ki: Allah’ın dışında tapmış olduğunuz şeylere tapmak bana yasak edildi. De ki: Ben sizin arzularınıza uymam, aksi halde sapıtırım da hidayete erenlerden olmam.*”²⁹⁸

Putlara tapınmanın, hiçbir delile dayanmadığını, sadece hevâyâ tabi olmanın bir neticesi olduğunu belirten Kur’an,²⁹⁹ böylece hevânın, kişiyi helake götürebilecek, son derece önemli bir etken olduğu, kişinin düşünce ve davranışlarını etkileyebilecek bir güce sahip olduğu Kur’an’ın bu izahlarından ortaya çıkmaktadır. İşte inkarcıların da ilahi hakikatler karşısında mücadeleye girişmelerinin, nefsanî arzularına tabi olmalarının bir sonucu olduğunu görmekteyiz.

²⁹⁴ Mâide, 5/ 70. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 87.

²⁹⁵ Abdülgaffar Aslan, “Hevâ Kavramı Üzerine-Kur’an Perspektifinden Bir İnceleme-”, *SDÜİFD.*, 2006/ 2, S. 17, s. 56. Hevâyâ tabi olmanın kişiyi hak yoldan ayırması konusunda ayrıca bkz: Sâd, 38/ 26.

²⁹⁶ Kadir Polater, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Hevâ Kavramı Ve Dalâletteki Rolü”, *ATÜİFD.*, 2003, S. 20, s. 283.

²⁹⁷ Mâide, 5/ 77.

²⁹⁸ En’am, 6/ 56.

²⁹⁹ Bkz: Necm, 53/ 23.

4.2.2.3.3. Kibir

“*K-b-r*” kökünden gelen *kibir* kelimesi, sözlük anlamı itibariyle, “ululuk, azimet, büyüklük”³⁰⁰ manalarına gelmektedir. Tevazuun karşıtı olan kibir, kişinin kendini üstün görmesi ve başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması demektir. Aynı kökten gelen tekebbür ve istikbâr kelimeleri de, kibire yakın anlamlar ifade etmektedir. Tekebbürün en ileri derecesi ise Allah’a karşı büyüklenmek ve O’na kulluk etmeyi kendine yakıştıramamaktır.³⁰¹ Kendini beğenme, kin, hased ve gösteriş gibi sebeplerle ortaya çıkan kibir,³⁰² Allah’a karşı yapıldığı gibi peygamberlere ve diğer insanlara karşı da yapılmaktadır.³⁰³

“Kur’an’da kibir kelimesi terim anlamıyla bir âyette geçmektedir;³⁰⁴ aynı anlamda sekiz yerde değişik isim ve fiil kalıplarında tekebbür,³⁰⁵ kırk dokuz yerde de istikbâr kavramları yer almıştır. Ayrıca izzet, muhtâl, fahûr, fehhâr ve tefâhür, cebbar, âlî ve ulûv, tâgi ve tuğyan gibi kavramlar da kibir ve ucbun farklı tezahürleri olarak kullanılmıştır. Kur’an’da bu tür kavramların genelde Câhiliye dönemi anlayışıyla benzer topluluklara özgü olup sefeh, hamiyet, asabiyet gibi terimlerle ifade edilen; soyluluk, zenginlik, siyasî-içtimaî statü üstünlüğü gibi motiflerle beslenen zorbalık ve barbarlık ruhunun yansımaları olarak ortaya konulduğu görülür. Yalnız bir âyette³⁰⁶ mütekebbir kelimesi Allah’ın isimleri arasında, bir âyette de³⁰⁷ kibriyâ Allah’ın sıfatı olarak geçmektedir. Son âyette mutlak anlamda büyüklüğün Allah’a mahsus olduğu bildirilir. Âyetlerin bazısında tekebbür ve istikbâr, kendisinin Âdem’den daha üstün olduğunu ileri süren İblîs’in büyüklenme duygusuna kapılarak

³⁰⁰ Karahisarî, *Ahteri Kebir*, c. 2, s. 158.

³⁰¹ Mustafa Çağrı, “Kibir Mad.,” *DİA.*, Ankara, 2002, c. 25, s. 562.

³⁰² Gazâlî, *İhyâ*, c. 3, s. 760.

³⁰³ Gazâlî, *a.g.e.*, c. 3, s. 742- 745.

³⁰⁴ Mü’min, 40/ 56.

³⁰⁵ A’raf, 7/ 13, 146; Nahl, 16/ 29; Mü’min, 40/ 27.

³⁰⁶ Haşr, 59/ 23.

³⁰⁷ Câsiye, 45/ 37.

Âdem'e secde etmesini isteyen ilâhî buyruğa karşı çıkışını anlatır.³⁰⁸ Diğer âyetlerde ise aynı kavramlar inkarcıların Allah'ın âyetleri, kitabı ve dini, peygamber ve onun tebliğleriyle Müslüman topluluk karşısındaki aşağılayıcı ve reddedici tutumlarını, kendini beğenmişliklerini ifade eder. Önceki peygamberlerin tebliğ faaliyetlerinin açıklandığı âyetlerde onların da benzer tepkilerle karşılaştığı anlatılarak bu tutumun her devirdeki inkarcıların ortak tavrı olup bunun bir ahlâk hastalığı sayıldığı belirtilir. Bazı âyetlerde³⁰⁹ istikbâr, inkarcılar arasından özellikle varlıklı ve aristokrat kesimin yoksul ve zayıf çoğunluğa karşı takındığı aşağılayıcı ve baskıcı tutumu ifade etmek üzere kullanılır ve bu sosyal problemle ilgili olarak çeşitli peygamberlerin kavimlerinden örnekler verilir.³¹⁰

Kur'an'da, ilahi hakikatler hususunda tartışmanın kibirle ilişkisi bir ayette şöyle ifade bulmaktadır: *“Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, işiten ve görendir.”*³¹¹

“Kendini büyük görme, başkalarını hor ve hakir görme hastalığı küfrün en büyük göstergelerindendir. Peygamberler tarihi iyice incelendiğinde iman-küfür mücadelesinde peygamberlerin karşısında dikilen en büyük engelin, kibrine esir olan insanların olduğu rahatlıkla görülür. İblis'i huzurdan kovduran,³¹² Firavun'a ilahlık iddiasında bulunmayı telkin eden,³¹³ Hz. Nûh'un karşısındaki toplumun ileri

³⁰⁸ Bakara, 2/ 34; A'raf, 7/ 12-13; Sâd, 38/ 74.

³⁰⁹ A'raf, 7/ 75-76; Sebe, 34/ 31-33.

³¹⁰ Çağrıci, “Kibir Mad.”, s. 562.

³¹¹ Mü'min, 40/ 56. Ayrıca bkz: Hac, 22/ 8-9.

³¹² A'râf, 7/ 13.

³¹³ Nâziât, 79/ 24.

gelenlerini O'na düşman yapan,³¹⁴ Ebû Cehil'e cehaletin babası nitelemesini verdiren hep kibirdir.”³¹⁵

Toplumda yönetimi ellerinde tutan Firavun ve Nemrut gibi önderler, peygamberlerin çağrılarına isyanla karşılık vermişlerdir. Bu kişiler, Allah'a kul olmayı, kendilerine itaat eden diğer insanlarla aynı konuma gelmek olarak değerlendirdikleri için bunu kibirlerine yedirememişlerdir. Cahiliye döneminde Mekke toplumunda yönetici konumunda olan Ebû Cehil, Velid b. Muğire ve As b. Vâil gibi önderler de, sıradan insanlar ve kölelerle aynı safta yer almayı kibirlerine yediremedikleri için Hz. Peygamber'in getirdiği mesajlara karşı çıkmışlardır.³¹⁶ Bunun bir örneğini, Firavun ve onun önde gelen adamlarının, Hz. Musa ve Hz. Harun'un daveti karşısında kibirlenmeleri ve bu kibirlerinin kendilerince gerçeğinin ifade edildiği şu ayetlerde görmekteyiz: *“Sonra âyetlerimizle ve apaçık bir fermanla Musa ve kardeşi Harun'u gönderdik. Firavun'a ve ileri gelenlerine de (gönderdik). Onlar ise kibire kapıldılar ve ululuk taslayan bir kavim oldular. Bu yüzden dediler ki: Kavimleri bize kölelik ederken, bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız?”*³¹⁷

İblis, Firavun ve Nemrut örneklerinde olduğu gibi, Salih³¹⁸ ve Şuayb³¹⁹ Peygamberler'in kavimlerinde de aynı şekilde ortaya çıkan kibrin, inkar ve karşı çıkıştaki etkisinin en bariz örneklerini Mekke toplumunda da görebilmekteyiz. Mekkeliler, kölelerin, efendisinin dininden başka bir dine girmesini bir türlü kabul

³¹⁴ Hûd, 11/ 27.

³¹⁵ Mehmet Okuyan, “Kur'an'da Olumsuz İnsan Tipleri”, II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, Fecr Yay., Ankara, 1996, s. 161.

³¹⁶ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, s. 42- 43. Ayrıca bkz: Ulutürk, “Kur'an-ı Kerim'e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri”, s. 223.

³¹⁷ Mü'minûn, 23/ 45-47. Firavun ve kavminin ileri gelenlerinin kibirlenmeleri hakkında ayrıca bkz: Neml, 27/ 13-14; Ankebût, 29/ 39; Mü'min, 40/ 27.

³¹⁸ A'râf, 7/ 75-76.

³¹⁹ A'râf, 7/ 88.

edemiyorlar, ve bu durumu isyan olarak kabul ediyorlardı. Hz. Peygamber'in, insanlar arasındaki eşitliği vurgulamasına rağmen efendiler, kendilerini kölelerle eşit tutan bir dine girmek istemedikleri gibi ona cephe de alıyorlardı. Bazıları, kibirlenmenin bir neticesi olarak, Kur'an'ın Hz. Muhammed (s.a.v.)'den daha asil birisine verilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu yüzden Velid b. Muğîre, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olmasını bir türlü kabul edememiştir. O, şöyle derdi: "Nasıl olur? Ben Kureyş kabilesinin büyüğü ve başkanı olayım da bir kenara bırakılayım. Muhammed'e vahiy gelsin? Nasıl olur Ebû Mes'ud Amr b. Umeyr es-Sakafî, Sakîf kabilesinin başkanı olsun da o da bir kenara bırakılsın? İkimiz bu iki şehrin (Mekke ve Tâif) başkanlarıyız." Onun bu düşüncelerine Allah (c.c.) şöyle cevap vermektedir:³²⁰ *"Onlar dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı? Rabb'inin nimetini onlar mı paylaşıyorlar?..."*³²¹ Özellikle Arap toplumundaki konumları itibariyle liderlerin, kendilerine itaat edilen kimseler olmaları, Hz. Peygamber'in ise zamanla toplumda lider konumuna yükselmesi, bu lider sınıfın kibirlenerek O'na karşı cephe almalarına neden olmuştur.³²²

Müşriklerin Hz. Peygamber'in Tevhid çağrısı karşısında, kibirlerinin bir neticesi olarak karşı çıkışları şöyle ifade edilmektedir: *"Çünkü onlara: Allah'tan başka tanrı yoktur, denildiği zaman kibirle direnirlerdi. Mecnun bir şair için biz tanrılarımızı bırakacak mıyız? derlerdi."*³²³ *"Bizimle karşılaşmayı (bir gün huzurumuza geleceklerini) ummayanlar: Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik, dediler. Andolsun ki onlar kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve*

³²⁰ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 97- 98.

³²¹ Zuhruf, 43/ 31-32. Ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak ayrıca bkz: el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 345.

³²² Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 2, s. 161- 162.

³²³ Saffât, 37/ 35-36.

*azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.”*³²⁴ Bu ayetler, Hz. Peygamber’e karşı çıkan müşriklerin bu tutmalarının arkasında yatan psikolojik etmeni yani kibri ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber’in okuduğu Kur’an’ı dinleyip ondan etkilenmesine, Kur’an’ın beşer sözlerine benzemediğini itiraf etmesine rağmen bir türlü kibrini yenemeyerek Kur’an’ın bir sihir olduğunu iddia eden Velid b. Mugîre’nin³²⁵ bu tutumunu da yine Kur’an açıkça eleştirmektedir.³²⁶

Böylece Kur’an ayetlerinden edindiğimiz bilgilerden ortaya çıkan şudur ki, kibir, insanlık tarihi boyunca ilahi hakikatlere davet eden paygamberlerin ve onlara iman eden mü’minlerin karşısına geçen muhaliflerin en temel özelliklerinden biridir. Bu muhalif gruplar, içine düştükleri kibir hastalığının pençesinden kurtulamamışlar, davetçilere karşı açıkça cephe almışlardır. Bu gerçek Kur’an vahyi için de aynı şekilde geçerli olmuştur.

4.2.2.3.4. Şüphe

Kur’an ayetlerini incelediğimizde, inkar edenlerin bu tutum içerisine girmelerinin temel sebeplerinden birinin de şüphe olduğunu görmekteyiz. Peygamberlerin tebliğ ettiği esasların temelini oluşturan Allah’ın birliği, peygamberlik, kutsal kitaplar, kıyamet ve ahiret hayatı gibi konular inkarcıların şüphe ile yaklaştıkları konuların başında yer almaktadır.

³²⁴ Furkân, 25/ 21. Müşriklerin kibri için ayrıca bkz: Fâtr, 35/ 42-43.

³²⁵ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 421- 422; Ebu’l-Fidâ İsmail b. Amr İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, Thk: Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Müessesetü Kurtuba, 1. b., Kahire, 2000, c. 14, s. 182; Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ud el-Begavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, Thk: Muhammed Abdullah en-Nemr vd., Dâru Tayyibe, Riyad, 1411, c. 8, s. 268.

³²⁶ Bkz: Müddessir, 74/ 18-25.

Şüphede, iki inancın birbirleriyle çatışması sonucunda ortaya çıkan, değişken bir ruh halidir.³²⁷ Kafirlerin sahip olduğu bu ruh halini ifade eden Kur’ânî kavramların başında ise *şek/ şüphe* ve *rayb/ kuşku* kavramları gelmektedir. Kur’an’a göre kafirler özellikle Allah,³²⁸ peygamberlik,³²⁹ Kur’an,³³⁰ ahiret,³³¹ ve İslam Dini³³² konularında şüphe etmektedirler.³³³

Kur’an’da “şekk”,³³⁴ “rayb”³³⁵ ve “mirye”³³⁶ kelimeleriyle ifade edilen şüphe, Kur’an muhataplarının olduğu gibi, insanlık tarihi boyunca inkar eden toplumların bu tutumlarının temelinde yatan özelliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu ayet bu hususa işaret etmektedir: “Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah’tan başkası bilmez. Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırduğumuz şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz.”³³⁷ Bir sonraki ayetin de işaret ettiği üzere, önceki peygamberlerin davet ettikleri imanî değerler inkarcılar tarafından şüphede karşılanmış, buna karşılık peygamberleri onlara “Gökleri ve yeri

³²⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 195.

³²⁸ İbrahim, 14/ 10; Duhân, 44/ 7-9.

³²⁹ İbrahim, 14/ 9.

³³⁰ Bakara, 2/ 23; Hûd, 11/ 110.

³³¹ Neml, 27/ 66.

³³² Yunus, 10/ 104.

³³³ Yolcu, *Kur’an’da İnkâr Psikolojisi*, s. 45- 46.

³³⁴ Bu kelime Kur’an’da 15 ayette geçmektedir. Bkz: Abdülbaki, *el-Mu’cemu’l-Müfehres*, s. 386- 387.

³³⁵ Bu kökten türeyen kelimeler Kur’an’da farklı kalıplarda kullanılmaktadır. 6 ayette mazi, 3 ayette müzari fiil kalıbında, 17 ayette (رَيْبٌ), 1 ayette (رَيْبُهُمْ), 1 ayette (رَيْبَةً), 7 ayette ise (مُرَيْبٌ) şeklinde geçmektedir. Bkz: Abdülbaki, *a.g.e.*, s. 329.

³³⁶ Bu kelime Kur’an’da 5 ayette geçmektedir. Yine aynı kökten türeyen mazi, müzari, emir ve ism-i fail (4 yerde) kalıplarında farklı kullanımları da mevcuttur. Bkz: Abdülbaki, *a.g.e.*, s. 665.

³³⁷ İbrahim, 14/ 9. Ayrıca bkz: Şûrâ, 42/ 14. Hz. Lut’un kavminin, O’nun tebliğine şüphede yaklaşımlarıyla ilgili olarak bkz: Kamer, 54/ 36.

*yaratan Allah hakkında şüphe mi var?*³³⁸ şeklinde bir soru yöneltmek suretiyle sergiledikleri bu tavrın yanlış olduğunu onlara göstermek istemişlerdir.

İnkarcıların temel bir özelliği olarak karşımıza çıkan şüphe, Kur'an'ın muhatabı olan müşriklerin de karşı duruşlarının sebeplerinden biridir. Müşrikler genellikle kıyamet, yeniden dirilme ve Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen ilahi bir kitap olması gerçeğinden şüphe duyduklarını ve bu yüzden de inkara yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Yeniden dirilme konusunda müşriklerin: *“Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirileceğiz)? Bu, akla uzak bir dönüşür”*³³⁹ şeklindeki itirazlarına karşılık Yüce Allah bu hakikat karşısında hem onlara bir delil olması hem de onların içinde bulunduğu ruh halini ifade etmek üzere: *“İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler”*³⁴⁰ buyurarak onların şüphelerini, ilk yaratılış delilini ortaya koyarak çürütmektedir.

Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen bir kitap olduğu hakikatinden şüphe eden müşriklerin bu tutumları da şöyle ifade edilmektedir: *“İnkâr edenler, kendilerine o saat ansızın gelinceye, yahut da (kendileri için hayır yönünden) kısır bir günün azabı gelinceye kadar onun (Kur'an) hakkında hep şüphe içindedirler.”*³⁴¹ *“Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı verdik, onda da ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında derhal hükmedilirdi (işleri bitirilirdi). Onlar Kur'an hakkında derin bir şüphe içindedirler.”*³⁴² Böylece, peygamberlerin tebliğ ettikleri hakikatler karşısında yer alan toplumların, bu tavırlarının sebeplerinden birinin de şüphe olduğu Kur'an'ın beyanlarından ortaya çıkan bir hakikat olmaktadır.

³³⁸ İbrahim, 14/ 10.

³³⁹ Kâf, 50/ 3.

³⁴⁰ Kâf, 50/ 15. Ayrıca bkz: Fussilet, 41/ 54.

³⁴¹ Hac, 22/ 55.

³⁴² Fussilet, 41/ 45. Ayrıca bkz: Sâd, 38/ 8.

4.2.2.3.5. Kıskançlık/ Hased

“Kıskançlık, içinde çeşitli reaksiyon unsurlarını, özellikle de nefret duygusunu bulunduran kompleks bir reaksiyondur. Bundan dolayı genellikle kıskançlık; nefret, kin ve kıskançlığa neden olan şahıslara eziyet verme isteğinden meydana gelmektedir. Kur’an, bunu, Hz. Yusuf’un kardeşlerinin kendisini öldürme ve ondan kurtulma istekleri ile bilfiil kuyuya atmalarının anlatımında dile getirmiştir.”³⁴³ Kur’an ayetlerini incelediğimizde aslında hasedin, insanın temel özelliklerinden biri olduğunu ve insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan bir ahlaki zaaf olduğunu müşahade etmekteyiz. Hz. Adem’in çocuklarıyla ilgili olarak zikredilen ayetlerde hasedin kişiyi, kardeşini öldürmek dahil her türlü kötülüğe sevk edebilecek kadar etkili bir zaaf olduğuna işaret edilmektedir.³⁴⁴

Hasedi, insanı helak eden kalbi hastalıklar arasında zikreden Gazali (ö. 1111), hased için düşmanlık, cimrilik, kibir, taaccüb, makam sevgisi vb. pek çok sebep zikreder ve Yahudilerin Hz. Peygamber’e hased etmelerinin sebebi olarak ellerindeki riyasetin gitmelerinden korkmalarını gösterir.³⁴⁵ Haset duygusunun en fazla ortaya çıktığı anlar, hased edilen şeyin, kültürel ve sosyal alanlarda büyük ve köklü değişiklikler meydana getirdiği anlardır.³⁴⁶ Hz. Peygamberin getirdiği yeni mesajın bu özelliğinden dolayıdır ki, O’na karşı haset duygusuyla cephe alınmasına neden olmuştur.

İnsanlar içerisinde Hz. Muhammed’e en fazla hased duyan Yahudiler idi.³⁴⁷

“Yahudiler, gelecek son peygamberin kendilerinden olacağını umuyorlardı. O’nun ümmiler içerisinde çıkmış olmasına memnun olmadılar, hased ettiler. Bu yüzden de

³⁴³ Necati, *Kur’an ve Psikoloji*, s. 87.

³⁴⁴ Mâide, 5/ 27- 30.

³⁴⁵ Gazâlî, *İhyâ*, c. 3, s. 432- 437.

³⁴⁶ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 128.

³⁴⁷ Halefullah, *a.g.e.*, s. 128.

daha önce, gelecek peygamberi tasdik edeceklerine dair Allah'a verdikleri sözü tutmadılar. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmediler.”³⁴⁸ “Yahudilerin, geçmişlerinden miras aldıkları kendilerini üstün görme duygusu, risalet şerefine geçmekte olduğu Araplara karşı hased ve buğz damarlarını kabartıyordu. Bu da onları olumsuz bir muhalefete itiyordu. Bu muhalefet, Rasulullah'ın Medine'de güçlenmesi nispetinde giderek artıyor, Müslümanları taciz edici eylemlere dönüşüyor ve arada meydana gelecek kopmalara zemin hazırlıyordu.”³⁴⁹

Yahudilerin hased özelliklerine işaret eden bir ayette şöyle buyrulur: “*Allah'ın kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için Allah'ın indirdiğini (Kur'an'ı) inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü bir şeydir! Böylece onlar, gazap üstüne gazaba uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.*”³⁵⁰ Ayrıca Yahudiler bu kıskançlıklarının etkisiyle Müslümanlara karşı müşriklerle birlikte hareket etmişler ve açıkça bir muhalefetin içine girmişlerdir.³⁵¹ Öyle ki Yahudiler, kıskançlıkları yüzünden kendi aralarında dahi ayrılığa düşmüşlerdir.³⁵²

Şu ayette ise Müşriklerin de aynı şekilde çekememezlik yüzünden ihtilafa düştükleri ifade edilmektedir: “*Onlar kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir (erteleme) sözü geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi.*

³⁴⁸ Veli Ulutürk, *Kur'an'da Ehl-i Kitap*, İnsan Yay., 1. b., İstanbul, 1996, s. 12. Ayrıca bkz: Akdemir, “Müşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları”, s. 184.

³⁴⁹ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyalogu*, Sufi Kitap Yay., İstanbul, 2006, s. 176. Ayrıca bkz: Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, s. 50.

³⁵⁰ Bakara, 2/ 90. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 105, 109; Nisâ, 4/ 54.

³⁵¹ Bilal Gökür, “Kur'an'da Ehl-i Kitap “Öteki” mi? İslam Araştırmalarında Oryantalizmin Kavramsal Etkisi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2005, S. 14, s. 50.

³⁵² Bkz: Âl-i İmrân, 3/ 19; Câsiye, 45/ 16-17.

Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.”³⁵³

“Kureyş’in Hz. Peygamber’e cephe almasında onların kendi ilah ve mevkilerini kaybetmek korkusu ve buna bağlı olarak kendilerinden üstün bir şekilde itibar kazanan Hz. Peygamber’i kıskanmak duygusu bulunmaktadır.”³⁵⁴ “Peygamberimiz, insanları uyarmak için, Kur’an okuyup Allah’a davet ettikçe, Mekke’nin azılı müşrikleri, kıskançlıklarından bunu alaya alırlar, Peygamberimize ve okuduklarına karşı kalplerinin kapalı, kulaklarının tıkalı olduğunu söylerlerdi.”³⁵⁵ Böylece müşriklerin bu tür söylemlerle muhalefet etmelerinin sebeplerinden birinin de kıskançlık duygusu olduğu görülmektedir. Onlar bu duygunun etkisiyle her fırsatta ilahi vahyin muhtevasına ve bu vahyi ileten elçiye karşı çıkmışlar, onunla tartışmışlardır. Onların bu tartışmaları, kıskançlık duygularının tesiriyle ortaya çıkan ve gerçeği arama kastı olmayan polemik türü tartışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2.4. Ekonomik Sebepler

“İnsanın imanı kabule hazır fitratının önüne geçerek, onu inkara sevkeden amillerden biri de menfaat düşüncesidir. Mal, menfaat, zenginlik ve refah, kısaca dünyalık, her devirde çoğunlukla inkarın yanında olmuştur. Şu ayet bu hususa işaret etmektedir:”³⁵⁶ *“Musa dedi ki: Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (Onlara bu nimetleri), insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman*

³⁵³ Şûra, 42/ 14.

³⁵⁴ Altıntaş, *Hicret’in Psikolojik Amilleri*, s. 114.

³⁵⁵ Süleyman Tülücü, “Kur’an-ı Kerim’in Nüzûl Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri İle Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavrı ve Taktikleri”, *I. Kur’an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı, 2. b., Ankara, 1994, s. 52.

³⁵⁶ Ulutürk, *Kur’an-ı Kerim’e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri*, s. 226.

etmesinler, diye mi (verdin)? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver (ki iman etsinler). ”³⁵⁷ Hz. Musa’nın amcazadesi olduğu rivayet edilen Kârun’la³⁵⁸ ilgili olarak zikredilen ayetlerde de benzer bir durumu görmekteyiz.³⁵⁹

Servet ve zenginliğin inkarın amillerinden biri olduğuna yine Kur’an şöyle işaret etmektedir: *“O gün Rabbin onları ve Allah’tan başka taptıkları şeyleri toplar da, der ki: Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar? Onlar: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular, derler.”³⁶⁰*

“Kureyş, yeni dini uzun vadede ekonomik çıkarlarına tehdit olarak gördü. Çünkü Mekke’de başta Kabe olmak üzere kutsal yerlerle ve şeylerle yakından bağlantılı, hatta siyaset, ekonomi ve dinin tam anlamıyla iç içe geçtiği bir ekonomik hayat vardı.”³⁶¹ “Hz. Peygamber İslâm davetine başladığında Kureyşliler, putperestliğin yıkılması sonucu Arap kabileleri yanında elde etmiş oldukları dinî üstünlükle ticarî nüfuz ve menfaatlerinin kaybolacağından endişe ediyorlardı.”³⁶² “Tüccar olmaları sebebiyle Araplar için biricik dini merkez sayılan Mekke’de hicâbe, sikâye, Rifâde’nin sağladığı itibarın ve ticari imkanların elden çıkacağı endişesiyle Hz.

³⁵⁷ Yunus, 10/ 88.

³⁵⁸ İlgili rivayetler için bkz: Ebû Câfer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, Thk: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Dâru’l-Meârif, 2. b., Kahire, 1967, c. 1, s. 443- 444.

³⁵⁹ Bkz: Kasas, 28/ 76-78.

³⁶⁰ Furkân, 25/ 17-18.

³⁶¹ Akyüz, “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed”, s.193.

³⁶² Avcı, “Kureyş Mad.”, s. 443. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz: Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 96; Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 174; Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, c. 2, s. 164; Afif Abdülfettah Tabbâra, *Kur’an’da Peygamberler ve Peygamberimiz*, Terc: Ali Rıza Temel, Yahya Alkın, Gonca Yay., İstanbul, 1982, s. 444; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 158.

Peygamber'e husumet besledikleri gibi zayıf durumdakileri de O'na cephe almaya zorladılar.”³⁶³

Kur'an'a göre insanların bu tavrı sadece müşriklere özgü olmayıp, toplumda köklü değişiklikler yapmak isteyen bütün yeni hareketler için geçerli olan bir sosyal hadisedir.³⁶⁴ Kur'an'ın verdiği tarihi bilgilere baktığımızda zengin sınıfın genelde peygamberlere karşı çıktıklarını görüyoruz: “*Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şımarık kişileri: Biz, size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz, demişlerdir.*”³⁶⁵

Zengin sınıfın muhalefet içerisine girmelerinin arkasında psikolojik sebepler de yer almaktadır. Zenginlik ve refahın sağladığı rahatlık onlarda, bu huzur ve sükunetin devam etmesi arzusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu arzu ise onları, her türlü yenilik ve reforma karşı çıkmaya sevketmektedir. Neticede sahip oldukları zenginliği koruma arzusu onları büyük bir hırsla muhalefete itmektir.³⁶⁶ Hz. Peygamber'in yeni öğretilerinin getirmiş olduğu köklü sosyal değişiklikler menfaat dengelerini de kökünden değiştiriyordu. Bu yüzden de ekonomik kaygı güden kesimler İslam'a ve Kur'an'a inatla karşı çıkmışlardır.³⁶⁷

Bu vakiya bağlı olarak Hz. Peygamber, İslam'ı tebliğe başladığı zaman karşısında zengin Mekkelileri bulmuştur. Bunun bir örneği de Ebû Cehil'dir ki, şu ayetin onun hakkında nazil olduğu rivayet edilir: “*Gerçek şu ki, insan azar. Kendini kendine yeterli gördüğü için.*”³⁶⁸ Sahip oldukları refah ve zenginlikle şımaran kimseler, zenginliklerine güvenmeleri neticesinde zamanla kendilerini Allah (c.c)'tan

³⁶³ Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 156.

³⁶⁴ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 123.

³⁶⁵ Sebe, 34/ 34.

³⁶⁶ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, s. 108- 110.

³⁶⁷ Tülücü, “Kur'an-ı Kerim'in Nüzûl Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri İle Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavrı ve Taktikleri”, s. 52.

³⁶⁸ Alak, 96/ 6-7.

bile müstağni görmeye ve neticede Tevhid öğretisine de karşı çıkmaya başlamaktadırlar. Kur'an, Ahnes b. Şerik ve onun gibi, bu psikoloji içerisinde olanlardan şöyle bahsetmektedir:³⁶⁹ *“Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline! O ki, toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının kendisini ebedî kılacağına zanneder. Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.”*³⁷⁰

Yahudilerin Hz. Peygamber'e muhalefetlerinin temelinde de aynı şekilde ekonomik kaygıların yer aldığını söyleyebiliriz. Çünkü İslam'ın öğretileri Yahudilerin işine gelmiyordu. Özellikle, kendileri için büyük bir gelir kaynağı olan içkinin haram kılınmasından sonra, İslam'a karşı çıkmayı ve İslam aleyhine müşriklerle iş birliği yapmayı kendi menfaatlarına uygun bulmuşlardır.³⁷¹

5. POLEMİKÇİLERİN TUTUMLARI

Hakkın karşısında yer alan inkarcılar, verdikleri bu mücadelelerinde başarıya ulaşabilmek, peygamberleri ve onlara iman eden mü'minleri saf dışı bırakabilmek, dahası onları ortadan kaldırabilmek için türlü metotlar kullanmışlar, çeşit çeşit yöntemlere başvurmuşlardır.³⁷²

Hz. Peygamber'in davetini engellemek için Kureyş'in münazara ve tartışmalarla başlayan ve alay, iftira, boykot, işkence ve hatta öldürmeye kadar varan düşmanlıkları, Müslümanları önce Habeşistan'a, ardından da Medine'ye hicret etmeye mecbur bırakmıştı.³⁷³

Kur'an'dan hareketle, hakikatin karşısında yer alan muhaliflerin, hedeflerini gerçekleştirebilmek kullandıkları bu metotların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

³⁶⁹ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, s. 167- 169.

³⁷⁰ Hümeze, 104/ 1-4.

³⁷¹ Ali, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, c. 6, s. 543.

³⁷² Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 186.

³⁷³ Avcı, “Kureyş Mad.,” s. 443- 444.

5.1. Alay Etmek

Müşriklerin Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara yönelik uyguladıkları yöntemlerin en yaygın olanlarından biri, onlarla alay etmek şeklinde olmuştur. "Kur'an bu konuya, sadece Hz. Muhammed'in karşılaştığı bir sorun olarak bakmaz ve bunu tarih boyunca, bütün peygamberlerin maruz kaldığı işkenceler olarak görür."³⁷⁴ "Andolsun, senden önceki milletler arasında da elçiler gönderdik. Onlara bir peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi."³⁷⁵ Bu ayetlerin öncesinde müşriklerin Hz. Peygamber'i mecnun olmakla itham ettikleri, söylediklerinin doğruluğuna karşılık O'ndan melekleri getirmesini talep ettikleri beyan edilerek, onların alay ettikleri belirtilmektedir.

"Her müşrik ve kafir toplumda ilahi mesajın insanlara ulaşip etkilememesi için başta peygamberler olmak üzere tüm davetçilere karşı bu alay silahı kullanılmıştır. Bunun hedefi, O'nu toplumun gözünde küçük düşürmek, toplumla arasını açmak ve sözlerini böylece etkisiz hale getirmektir."³⁷⁶

Hz. Peygamber'in davetinin ilk yıllarında O'na karşı açık bir tepki göstermemekle birlikte müşrikler, Hz. Peygamber ve Müslümanları gördükleri yerde onlarla alay etmekten de geri kalmadılar. Hatta, Hz. Muhammed'e "gökten haber veren adam" sıfatını takmışlardır.³⁷⁷ Müşrikler Hz. Peygamber'le mücadelelerinde önce O'nu yalancılıkla itham etmişler, ancak O'nun ısrar ve kararlılığı karşısında bu yalanlamayı alaylı bir havaya sokmaya başlamışlardır. Böylece bu alay ve hafife almaları, halkı Hz. Peygamber'e kulak vermekten vazgeçirebilmeyi

³⁷⁴ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, s. 119.

³⁷⁵ Hicr, 15/ 10-11. Ayrıca bkz: En'am, 6/ 10; Enbiya, 21/ 1-2; Yâsîn, 36/ 30.

³⁷⁶ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, s. 119- 120.

³⁷⁷ Ülkü, *İslam Tarihi*, s.76.

hedeflemişlerdir.³⁷⁸ Bu metodun hem müşrikler, hem münafıklar hem de Ehl-i Kitap tarafından kullanıldığını görüyoruz.³⁷⁹

Müşriklerin Hz. Peygamber'i küçümseyerek şu sözleriyle alay ettiklerini görüyoruz:

*“Seni gördükleri zaman: “Bu mu Allah’ın peygamber olarak gönderdiği!” diyerek hep seni alaya alıyorlar.”*³⁸⁰

*“(Resûlüm!) Kâfirler seni gördükleri zaman: “Sizin ilâhlarınızı diline dolayan bu mu?” diyerek seni hep alaya alırlar. Halbuki onlar, çok esirgeyici Allah’ın Kitabını inkâr edenlerin ta kendileridir.”*³⁸¹

Müşrikler, Hz. Peygamber’in direncini kırmak ve O’nu ümitsizliğe düşürmek için kinayeli, alaylı sözlerle sataşıyorlar, böylece O’nu halk arasında küçük düşürmek istiyorlardı. Hümeze Suresinin Cemil b. Amr el-Cumahî, Ümeyye b. Halef, Velid b. Mugîre gibi Hz. Peygamber’i bu şekilde inciten müşrik ileri gelenleri hakkında nazil olduğu söylenir.³⁸² Bu durum surede şöyle ifade edilmektedir: *“Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!”*³⁸³

Yine İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre, As b. Vâil’in Hz. Peygamber’e çürümüş bir kemik getirerek: Ey Muhammed! Allah böyle çürüyüp dağıldıktan sonra mı bunu diriltecek, diye alay ederek sorması üzerine şu ayetler nazil olmuştur:³⁸⁴ *“İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan*

³⁷⁸ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 151.

³⁷⁹ Halefullah, *a.g.e.*, s. 149.

³⁸⁰ Furkân, 25/ 41.

³⁸¹ Enbiya, 21/ 36.

³⁸² el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 440; Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 156.

³⁸³ Hümeze, 104/ 1.

³⁸⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, s. 115- 116; el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 334; Ülkü, *İslam Tarihi*, s. 80.

diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”³⁸⁵ Bu ayetlerde ifade edilen kişinin Ubeyy b. Halef olduğu da söylenmiştir.³⁸⁶ Bu ayetlerden, müşriklerin öldükten sonra tekrar dirilmeyi açıkça inkar ettikleri, imani hakikatleri dahi alay konusu yapabildikleri anlaşılmaktadır.

Müşrikler; Habbab b. Eret, Ebû Fukeyhe, Lübeyne ve Zinnîre gibi himayesiz köle ve cariyelere ağır işkenceler uyguladıkları gibi, aynı zamanda aşağılayıcı sözlerle onlara sataşmışlar ve onlarla alay etmişlerdir. Onları bir arada gördüklerinde “İşte Muhammed’in kendileriyle oturup kalktığı adamlar! Allah bunlara mı ihsanda bulunmuş!” gibi sözlerle alay etmişlerdir.³⁸⁷ Şu ayet, bu şekilde zayıf Müslümanlarla alay eden müşriklere cevap olarak inmiştir.³⁸⁸ “*Aramızdan Allah’ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı!*” demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?”³⁸⁹

Müşriklerden As b. Vâil, Habbab b. Eret’e, Muhammed’i inkar etmedikçe kendisine olan borcunu ödemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Habbab: “Allah’a yemin ederim ki ben, Peygamberimi asla inkar etmeyeceğim!” cevabını verince Âs, alaycı bir tavırla: “Öyle ise dirildiğin zaman bana gelirsin, o zaman malım ve çocuğum olacağına göre sana olan borcumu öderim!” dedi.³⁹⁰ İşte bu hadise üzerine Meryem Suresinin şu ayetleri nazil olmuş ve Allah (c.c.) As b. Vâil’in bu alaycı tutumuna şu şekilde karşılık vermiştir:³⁹¹ “(Resûlüm!) Âyetlerimizi inkâr eden ve “*Muhakkak surette bana mal ve evlât verilecek*” diyen adamı gördün mü? O, gaybı

³⁸⁵ Yâsîn, 36/ 77-79.

³⁸⁶ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, Alemü’l-Kütüb, Beyrut, Tsz., s. 274; Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 116.

³⁸⁷ Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 164- 165.

³⁸⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, s. 55; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 179- 180.

³⁸⁹ En’am, 6/ 53. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 212; Mutaffifin, 83/ 29-36.

³⁹⁰ Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 165.

³⁹¹ Suyûtî, *a.g.e.*, s. 88; el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 252- 253; Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Tefsîr, Meryem, 3, Thk: Muhibbuddin el-Hatîb, el-Matbaatü’s-Selefiyye, 1. b., Kahire, 1400; Tirmizî, Tefsîr, 19.

*mı bildi, yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı? Kesinlikle hayır! Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız. Onun dediğine biz vâris oluruz, (malı ve evlâdı bize kalır); kendisi de bize yapayalnız gelir.”*³⁹²

Esved b. Abd Yeğus da Hz. Peygamber'le ve Müslümanlarla alay eder, fakir Müslümanları gördüğü zaman “Bunlar, yeryüzünün krallarıymışlar! Kısra'nın mülküne konacaklarmış” derdi. Peygamber (s.a.v.)'le de “Ya Muhammed, bugün gökten kimse seninle konuşmadı mı?” gibi sözlerle alay ederdi.³⁹³ Aynı şekilde Esved b. Muttalib ve arkadaşları da ıslık çalarak ve alkış tutarak Peygamber (s.a.v.) ve ashabıyla benzer ifadelerle alay ederlerdi.³⁹⁴

Hz. Peygamber İslam'ı tebliğ etmek üzere Taif'e gittiğinde, Sakîf kabilesinin önde gelenleri olan üç kardeş ile görüşmüş ve onları Allah'a iman etmeye davet etmişti. Bu davet karşısında onlar, Hz. Peygamber'e peygamberliği yakıştıramayarak O'nunla lay etmişlerdir.³⁹⁵

Müşriklerin yanında, Yahudiler de Müslümanlarla alay etmişlerdir. Yüce Allah bu hususa da şöyle işaret ederek, aynı zamanda mü'minleri de onlara karşı uyarmaktadır: “*Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah'tan korkun; eğer mü'minler iseniz. Namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu davranış, onların düşünemeyen bir toplum olmalarındandır.*”³⁹⁶

Bu ayetler, ezan okununca Müslümanlar namaza kalktıklarında onlara gülüp alay ederek “kalktılar, kalkmaz olsunlar; kıldılar, kılmaz olsunlar; rûkû ettiler, etmez

³⁹² Meryem, 19/ 77-80. Bu ayetlerin nüzul sebebiyle ilgili farklı bir rivayet için bkz: el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 253.

³⁹³ İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Thk: Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. b., Beyrut, 1987, c. 1, s. 592.

³⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 1, s. 595.

³⁹⁵ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *Sîretü'n-Nebî*, Thk: Mecdî Fethî es-Seyyid, Dâru's-Sahâbe Li't-Turâsi Batantâ, 1. b., İskenderiye, 1995, c. 2, s. 33- 34.

³⁹⁶ Mâide, 5/ 57-58.

olsunlar” diyen Yahudiler hakkında nazil olmuştur.³⁹⁷ Yahudilerin bu alaycı tavırlarının nedeni, Hz. Peygamber’in davetini engellemek, O’na zorluk çıkarmak ve insanlar arasında şüphe uyandırmaktı.³⁹⁸

Aynı şekilde, münafıklar da mü’minlerle alay etmek suretiyle onlarla mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu hususa da Kur’an şöyle işaret etmektedir: *“Sadakalar hususunda, mü’minlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır.”*³⁹⁹ Münafıklar, mallarından, gönülden sadaka veren mü’minleri ayıplamaktaydılar. Abdurrahman b. Avf gibi, onlardan birini malından çok sadaka verirken gördükleri zaman, “Vallahi o, bunu gösteriş için yapmıştır” diyorlardı. Birini çok az sadaka verirken gördükleri zaman da, “Allah’ın bu sadakaya ihtiyacı yoktur” diyorlardı. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.⁴⁰⁰

Allah (c.c.), inkarcıların bu alaycı yaklaşımlarını vahye konu edinmiş ve onların bu şekilde alay etmek suretiyle başvurdukları bu psikolojik yıpratma taktiklerinden dolayı incinen Hz. Peygamber’i şöyle teselli etmiştir:⁴⁰¹ *“Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir! (Seninle) Alay edenlere karşı biz sana yeteriz.”*⁴⁰² Ayrıca Allah (c.c.), Hz. Peygamber’e karşı alay metodunu kullanan muhataplarına karşı nasıl bir hareket tarzı geliştireceğini bildirmek suretiyle de bu metotla mücadele edenlerin gayretlerinin boşa çıkarılmasını istemiştir.⁴⁰³

³⁹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 3, s. 209- 210. Ayrıca bkz: el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 167.

³⁹⁸ Osman Güner, *Resûlullah’ın Ehl-i Kitap’la Münasebetleri*, Fecr Yay., 1. b., Ankara, 1997, s. 188-189.

³⁹⁹ Tevbe, 9/ 79.

⁴⁰⁰ el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 214.

⁴⁰¹ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, s. 120.

⁴⁰² Hicr, 15/ 94-95.

⁴⁰³ Bkz: Nisâ, 4/ 140.

5.2. Hakaret Etmek

İslam'a ve Müslümanlara karşı olan inkarcıların başvurdukları metotlardan biri de hakaret etmektir. Şu ayetler, Yahudilerin Hz. Peygamber'e karşı böyle bir tutum içerisine girdiğine işaret etmektedir: *“Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirirler, dillerini eğerek, bükerek ve dine saldırarak (Peygambere karşı) “İşittik ve karşı geldik”, “dinle, dinlemez olası”, “râinâ” derler. Eğer onlar “İşittik, itaat ettik, dinle ve bizi gözet” deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı; fakat küfürleri (gerçeği kabul etmemeleri) sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.”*⁴⁰⁴

Başlangıçta Hz. Peygamber tarafından bir şey tebliğ edildiği zaman, Müslümanlardan bazıları “râinâ” yani “bize riayet et ey Allah'ın Resulü” derlerdi ve bununla “bizi gözet, acele etme, müsaade buyur ki anlayalım” demek isterlerdi. Allah (c.c.), “râinâ” tabirini kullanmayı yasaklayarak “bize bak, bizi gözet” anlamına gelen “unzurnâ” ifadesini kullanmayı istemektedir. Çünkü Yahudiler “râinâ” kelimesini birbirlerine sövmek için kullanırlardı. Bu kelime Arapçada “bizim çoban”, İbrânî ve Süryanî dillerinde ise “dinle a dinlenmeyesi, dinle a sözü dinlenmez herif!” gibi hakaret ve alaya alma mânâsı ifade eden bir kelimedir. Böylece Yahudiler “râinâ” kelimesini “râinâ” şeklinde değiştirerek sövmek ve hakaret kastıyla kullanırlardı.⁴⁰⁵ Muhalefet etmede her türlü yönteme başvuran Yahudiler, birtakım kelime oyunlarına başvurmak suretiyle de işi hakaret boyutuna kadar götürmüşlerdir.

Yahudilerin bu tutumlarına yer veren Yüce Allah mü'minlere, Hz. Peygamber'e karşı adaba daha uygun bir şekilde şöyle hitap etmelerini emretmek suretiyle Yahudilerin bu taktiklerinin boşa çıkarılmasını istemiştir: *“Ey iman edenler!*

⁴⁰⁴ Nisâ, 4/ 46.

⁴⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c. 1, s. 366.

“Râinâ” demeyin, “unzurnâ” deyin. (Söylenenleri) Dinleyin. Kâfirler için elem verici bir azap vardır.”⁴⁰⁶

5.3. Tehdit Etmek

İnkarcıların, iman eden muhatapları karşısında düştüğü acziyetin bir göstergesi olarak değerlendirebileceğimiz tutumlarından biri de, kendi inançlarını savunmak ve inananları, bu imanlarından vazgeçirebilmek için onları tehdit etmektir. Böylece inkarcılar, fikirleriyle mağlup edemedikleri mü’minleri güçleriyle veya tanrılarının azabıyla tehdit etmek suretiyle bertaraf etmeyi hedeflemişlerdir.

İnananları ve peygamberleri tehdit etmek, insanlık tarihi boyunca Hakk’ın karşısında olan toplumların genel bir özelliği olmuştur. Kur’an’a baktığımızda peygamberlerin şu cezalarla tehdit edildiklerini görüyoruz:⁴⁰⁷

1- Taşlanmak: Hz. İbrahim,⁴⁰⁸ Hz. Nuh,⁴⁰⁹ Hz Şuayb⁴¹⁰ ve kasabaya gelen elçiler⁴¹¹ taşlanmakla tehdit edilmişlerdir:

“(Babası:) Ey İbrahim! dedi, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur!”⁴¹²

“Dediler ki: Ey Nuh! (Bu davadan) Vazgeçmezsen, iyi bil ki, taşlanmışlardan olacaksın!”⁴¹³

2- Hapis: Hz. Musa hapse atılmakla tehdit edilmiştir:

⁴⁰⁶ Bakara, 2/ 104.

⁴⁰⁷ Halefullah, *Kur’an’da Anlatım Sanatı*, s. 119.

⁴⁰⁸ Bkz: Meryem, 19/ 46.

⁴⁰⁹ Bkz: Şuara, 26/ 116.

⁴¹⁰ Bkz: Hûd, 11/ 91.

⁴¹¹ Bkz: Yâsîn, 36/ 18.

⁴¹² Meryem, 19/ 46.

⁴¹³ Şuara, 26/ 116.

*“Firavun: Benden başkasını tanrı edinirsen, andolsun ki seni zindanlıklardan ederim! dedi.”*⁴¹⁴

3- Sürgün edilme: Hz. Şuayb,⁴¹⁵ Hz. Lût⁴¹⁶ ve diğer peygamberler⁴¹⁷ de sürgünle tehdit edilmişlerdir:

*“Kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: “Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden kesinlikle çıkaracağız veya dinimize döneceksiniz” (Şuayb): İstemesek de mi? dedi.”*⁴¹⁸

4- Öldürme, işkence ve yakma: Hz. İbrahim,⁴¹⁹ Hz. Musa,⁴²⁰ Hz. Salih,⁴²¹ Uhdûd Kıssası’nda anlatılan mü’minler,⁴²² İsrailoğullarının Peygamberleri⁴²³ ve Hz. Musa’ya iman eden Firavun’un büyücüleri⁴²⁴ bu tür muamele ve tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır:

*“Kavminin (İbrahim’e) cevabı ise: “Onu öldürün yahut yakın!” demelerinden ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda, iman eden bir kavim için ibretler vardır.”*⁴²⁵

*“Firavun: Bırakın beni, dedi. Musa’yı öldüreyim; (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.”*⁴²⁶

⁴¹⁴ Şuara, 26/ 29.

⁴¹⁵ A’raf, 7/ 88.

⁴¹⁶ Bkz: Şuara, 26/ 167; A’raf, 7/ 82.

⁴¹⁷ Bkz: İbrahim, 14/ 13.

⁴¹⁸ A’raf, 7/ 88.

⁴¹⁹ Bkz: Ankebût, 29/ 24; Saffât, 37/ 95-98.

⁴²⁰ Bkz: Mü’min, 40/ 26.

⁴²¹ Bkz: Neml, 27/ 45-50.

⁴²² Bkz: Burûc, 85/ 1-7.

⁴²³ Bkz: Mâide, 5/ 70; Bakara, 2/ 87.

⁴²⁴ Bkz: Tâhâ, 20/ 71.

⁴²⁵ Ankebût, 29/ 24. Ayrıca bkz: Saffât, 37/ 95-98.

⁴²⁶ Mü’min, 40/ 26.

Tehdit etmek suretiyle muhatabı susturmak ve davasından vazgeçirmeye çalışmak Mekke’li müşriklerin uyguladıkları bir metottur. Kur’an bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: “Allah kuluna kâfi değil midir? Seni O’ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.”⁴²⁷ Kureyşlilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’i: Eğer ilahlarımıza sövmekten vazgeçmezsen onlar seni deliye çevirir, sana kötülükte bulunurlar, diyerek tehdit etmelerine karşılık Allah (c.c.) cevap olarak bu ayeti indirmiştir.⁴²⁸

Hız. Peygamber’in muhalifleri değişik vesilelerle tehdit silahını kullanmışlardır. Kureyşliler, Hz. Peygamber’i davasından vazgeçirmesi için Ebu Talib’e müracat etmelerine rağmen O’nun aynı şekilde davasına devam ettiğini görünce, tekrar Ebu Talib’e giderek: “Biz ilahlarımıza ve atalarımıza dil uzatılmasına asla sabredemeyiz. Eğer sen, Muhammed’i bu işten alıkoymazsan, iki taraftan biri helak oluncaya kadar O’nunla da, seninle de vuruşuruz” şeklinde tehditlerde bulunmuşlardır.⁴²⁹

Hız. Muhammed (s.a.v.) Medine’ye hicret ettikten sonra da Mekkeli müşrikler boş durmamışlar, O’nu ortadan kaldırmak için Medine’deki müşrik, münafık ve Yahudileri tehdit etmişlerdir. Bu arzularını gerçekleştirebilmek için münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selül’e bir mektup göndererek: “Siz, Muhammed’i yurdunuzda himaye ettiniz, barındırdınız. Bu sizin için yüz karasıdır. Onu, ya öldürürsünüz veya memleketinizden çıkarırsınız. Aksi takdirde, bütün kuvvetlerimizle üzerinize gelir, askerlerinizi öldürür; kadınlarınızı ve kızlarınızı ellerinizden alıp tecavüzde bulunuruz” şeklinde tehditlerde bulunmuşlardır. Bu

⁴²⁷ Zümer, 39/ 36.

⁴²⁸ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 340. Ayrıca bkz: Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 117.

⁴²⁹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, c. 1, s. 588. Ayrıca bkz: Ülkü, *İslam Tarihi*, s. 78, Lings, *Hız. Muhammed’in Hayatı*, s. 58.

tehditlerinde samimi olduklarını göstermek için de Kürz b. Cabir komutasında bir çete göndererek Medinelilerin civarda otlayan hayvanlarını yağma ettirmişlerdir.⁴³⁰

5.4. Uzlaşma Teklif Etmek

Mekkeliler, Hz. Muhammed'i susturamayacaklarını ve davasına engel olamayacaklarını anladıklarında O'nunla uzlaşmayı denemişlerdir. Bu amaçla, özellikle köle ve cariye gibi aşağı sınıflara mensup taraftarlarından ayrılması şartıyla O'nun dinine katılmayı teklif etmişlerdir. Çünkü onlar, bu tür insanlarla birlikte Hz. Peygamber'in yanında bulunmayı kendilerine yakıştıramıyorlardı. Onların bu teklifleri karşısında Kur'an Hz. Peygamber'i şöyle uyarmıştır:⁴³¹ *"Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme."*⁴³²

Aynı konuyla ilgili bir diğer ayette ise şöyle buyrulmaktadır: *"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki onları kovup da zalimlerden olasın!"*⁴³³ Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan gelen rivayete göre bu ayette bahsi geçenler, onun da aralarında bulunduğu İbn Mes'ûd, Suheyb, Ammâr, Mikdad ve Bilal'den oluşan altı kişidir. Kureyşin Hz. Peygamber'e, bu kişileri

⁴³⁰ Ülkü, *İslam Tarihi*, s. 116- 117. Müşriklerin Medinelileri tehdit etmeleriyle ilgili olarak ayrıca bkz: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Terc: Salih Tuğ, İrfan Yay., 5. b., İstanbul, 1993, c. 1, s. 212, 218.

⁴³¹ Fazlurrahman, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, s. 34. Ayrıca bkz: Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 296.

⁴³² Kehf, 18/ 28.

⁴³³ En'am, 6/ 52.

yanından kovarsa kendisine tabi olacaklarını söylemelerine karşılık cevaben Allah (c.c.) bu ayeti indirmiştir.⁴³⁴

İkrime'den gelen bir rivayete göre ise; Utbe b. Rabîa, Şeybe b. Rabîa, Mut'im b. Adiyy ve el-Hâris b. Nevfel, Abdi Menâf oğulları ileri gelenlerinin kâfirleri ile birlikte Ebu Talib'e gelerek, Hz. Peygamber yanındaki köle ve işçileri kovarsa kendisine tabi olacaklarını söylemişlerdi. Ebu Talib'in durumu Hz. Peygamber'e nakletmesi üzerine Hz. Ömer: "Ey Allah'ın elçisi, bu söylediklerini yapsan da ne yapacakları bir görsek" demişti. Daha sonra Allah (c.c.) bu ayeti indirdi. Bu âyet nazil olunca Hz. Ömer söylediklerinden dolayı özür dilemiştir. Bunun üzerine de Yüce Allah: "*Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı. Gerçek şu ki: Sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tevbe edip de kendini ıslah ederse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir*"⁴³⁵ ayetini indirmiştir.⁴³⁶ Benzer bir tutumun Hz. Nuh'un kavmi tarafından da sergilendiğini görmekteyiz. Hz. Nuh'un bu hususta kavmine cevabı da yine aynı olmuştur.⁴³⁷

Polemik sebepleri başlığı altında, Hz. Peygamber'e karşı çıkanların bu tutumlarının sebeplerinden birinin de kibir olduğunu tespit etmiştik. Yukarıda vermiş olduğumuz rivayetlerde de ortaya çıktığı üzere müşriklerin uzlaşma tekliflerini Hz. Muhammed'e sunmalarında, psikolojik bir sebep olan kibir özelliğinin öne çıktığını görmekteyiz.

⁴³⁴ Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 162; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 179; Tabbâra, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, s. 461- 462; Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s.55. Suyuti bu rivayeti zikrettikten sonra bu olay üzerine 52 ve 53. ayetlerin nazil olduğunu belirtmektedir.

⁴³⁵ En'am, 6/ 54.

⁴³⁶ Vâhidî, *a.g.e.*, s. 163; Suyûtî, *a.g.e.*, s. 55.

⁴³⁷ Bkz: Şuarâ, 26/ 111-115.

Müşriklerin Hz. Peygamber’le uzlaşma arayışlarının bir diğer örneği de şöyledir: Velid b. Mugîre, Âs b. Vâil, el-Esved b. Muttalib ve Ümeyye b. Halef bir gün Hz. Peygamber’in yanına gelerek kendilerinin Allah’a tapınmalarına karşılık, O’nun da kendi taptıklarına tapınmasını, böylece her konuda ortak olmalarının ve birbirlerinin nasiplerinden faydalanmalarını teklif etmişlerdi.⁴³⁸ Müşriklerin bu tekliflerinin cevabı ise bizzat Allah (c.c.) tarafından Kâfirûn Sûresinde verilmiştir.⁴³⁹ Böylece, müşriklerin uzlaşma tekliflerine “ey kafirler” hitabıyla gösterilen bu sert tepki, onların teklif ettikleri şeyleri kabul etmenin imkansız olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine müşrikler, Hz. Peygamber’le uzlaşma düşüncesiyle davasından vazgeçmesi karşısında O’na zenginlik, itibar, riyaset, saltanat, Mekke’nin en güzel kızlarının kendisine verilmesi gibi tekliflerde bulunmuşlardır. Hz. Peygamber’e gelerek kavmi adına bu teklifleri sıralayan Utbe b. Rebîa’ya cevap olarak Hz. Peygamber Fussilet Sûresinin ilk altı ayetini okumuştur.⁴⁴⁰

Müşriklerin Hz. Peygamber’i verdiği mücadeleden vazgeçirebilmek için yaptıkları bu teklifler, onların Hz. Peygamber’in bu mücadelesini dünyevi menfaatler elde etmek arzusuyla yaptığını düşündüklerini göstermektedir. Oysa ki, onların bu düşüncelerine karşılık Kur’an, bu mücadelenin bir ücret karşılığı yapılmadığını belirtmektedir: “(Resûlüm!) De ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.”⁴⁴¹ “De ki: Ben sizden bir ücret istemişsem, o sizin olsun. Ücretim yalnız Allah’a aittir. O, her şeye şahittir.”⁴⁴²

⁴³⁸ Kurtubi, *el-Cami*, c. 22, s. 533.

⁴³⁹ Bkz: Kâfirûn, 109/ 1-6. Müşriklerin bu tekliflerine cevap olarak Kâfirûn Suresiyle birlikte Zümer Suresinin 64-66. ayetlerinin de nazil olduğu bildirilmiştir. Bkz: Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 118.

⁴⁴⁰ Bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, s. 370- 371. Ayrıca bkz: Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke,” s. 161.

⁴⁴¹ Sâd, 38/ 86.

⁴⁴² Sebe, 34/ 47. Ayrıca bkz: En’am, 6/ 90; Hud, 11/ 29, 51; Furkan, 25/ 57; Şûrâ, 42/ 23.

Kureyşin ileri gelenleri Hz. Peygamber'i mücadelesinden vazgeçirebilmek için Ebu Talib'e müracat ederek Hz. Peygamber'e mani olmasını istemek suretiyle de bir uzlaşma ortamı yakalamayı arzu etmişlerdir.⁴⁴³ Bu uzlaşma arayışından da bir sonuç alamayan Kureyşliler, genç ve yakışıklı birisi olan Umâre b. Velid b. Mugîre'yi Ebû Talib'e getirerek, Umâre'yi evlat olarak alması karşısında Hz. Muhammed'i öldürmek için kendilerine vermesini dahi istemişlerdir. Ebû Talib onların bu çirkin tekliflerini de kabul etmemiştir.⁴⁴⁴ Böylece müşriklerin, Ebu Talib'i aracı olarak kullanmak suretiyle Hz. Peygamber'le uzlaşma çabaları da sonuçsuz kalmış oluyordu.

5.5. İş Birliği Yapmak

Kur'an'ın verdiği bilgilere göre, inkarcıların başvurduğu yöntemlerden biri de birbirleriyle iş birliği yapmak suretiyle güçlerini birleştirmektir. Hz. Musa'ya üstün gelmek için mücadele eden Firavun'un büyücülerinin bu yöntemle O'nun karşısına çıktıklarına Kur'an şöyle işaret etmektedir: *"Onun için bütün tuzaklarınızı bir araya getirin, sonra hep bir sıra halinde gelin. Bugün üstün gelen muhakkak zafer kazanmıştır."*⁴⁴⁵

Müşrikler de aynı yönetime başvurmuşlar, Hz. Peygamber'in davetini engellemek gayesiyle hem birbirleriyle hem de Yahudilerle işbirliği yapma yoluna gitmişlerdir. Müşrikler, hac mevsiminde Mekke dışından gelecek insanların Müslümanlarla temasa geçmeleri ve Hz. Muhammed'den etkilenmelerini önlemek amacıyla bir araya gelerek Hz. Peygamber hakkında ortak bir söylem geliştirerek dışarıdan gelen

⁴⁴³ Bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, c. 1, s. 330- 332; Muhammed b. İshak b. Yesâr, *Sîretu İbni İshâk*, Thk: Muhammed Hamidullah, Ma'hedu'd- Dirâsâti ve'l-Ebhâsi Li't-Ta'rîb, Fas, 1976, s. 135- 136; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, c. 2, s. 322- 323; Abdurrahman İbn Haldun, *Târîhu İbn Haldun*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000, c. 2, s. 412; Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 154; Ülkü, *İslam Tarihi*, s. 78.

⁴⁴⁴ İbn İshak, *a.g.e.*, s. 133; İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 332- 333.

⁴⁴⁵ Tâhâ, 20/ 64.

insanlara bu söylemle Hz. Peygamber’i tanıtmak için iş birliği içerisine girmişlerdir. Müşriklerin ileri gelenleri bu amaçla, dışarıdan Mekke’ye gelenlere yönelik olarak Hz. Peygamber’le ilgili ortak bir üslup geliştirerek O’nun hakkında, yaptıklarının sihir olduğu düşüncesinden hareketle bu tarzda bir sıfat takma konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁴⁶ Böylece müşrikler, Hz. Muhammed’in tebliğine karşı yürüttükleri mücadelede etkili olabilmek için, O’na karşı aynı ithamlarda bulunmak suretiyle iş birliği etme yoluna gitmişlerdir.

“Müşrikler, Hz. Peygamber’in inandırıcılığını zayıflatmak ve insanlar arasındaki mertebesini düşürmek gayesiyle Yahudilerden de taktik alıyorlar ve onlardan öğrendikleri “Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn, ruh” vb. konuları sorarak güya insanlar arasında Hz. Peygamber’i zor duruma düşürmeyi planlıyorlardı.”⁴⁴⁷ “Görüldüğü kadarıyla Araplar kendi inanç ve bilgi düzeyleriyle Hz. Muhammed’in peygamberliğine itiraz edip, bu konuda çıkmaza girince Ehl-i Kitap’tan destek almışlardır.”⁴⁴⁸

İbn Abbas’tan rivayet olunduğuna göre Kureyşliler, Yahudilere: Bize bir şey verin de şu adama soralım demişti. Onlar da: O’na ruhu sorun dediler. Onlar da sordular. Bunun üzerine: *“Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir”*⁴⁴⁹ ayeti nazil oldu.⁴⁵⁰ Yahudiler ise: Bize çok ilim verildi, Tevrat verildi. Kime Tevrat verilmişse, ona çok hayır verilmiştir, dediler. Bunun üzerine ise: *“De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz*

⁴⁴⁶ Bkz: İbn Hişam, *Sîre*, c. 1, s. 376- 377.

⁴⁴⁷ Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 158.

⁴⁴⁸ İsrâfil Balcı, “Müşriklerin Hz. Muhammed’in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i Kitap’ın Rolü”, *OMÜİFD.*, Samsun, 2006, S. 22, s. 146. Ayrıca bkz: Muhittin Akgül, *Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber*, Işık Yay., 3. b., İstanbul, 2004, s. 283.

⁴⁴⁹ İsrâ, 17/ 85.

⁴⁵⁰ İbn Mesud’dan gelen bir rivayete göre ise, bu ayet Medine’de Hz. Peygamber’e ruh hakkında soru soran Kureyş hakkında nazil olmuştur. Bkz: Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 84.

tükenecektir”⁴⁵¹ ayeti nazil oldu.⁴⁵² Ancak ruh hakkında soru soranların Yahudiler olduğu, yine Müşriklerin Yahudilerle iş birliği yaparak ruh, Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn hakkında Hz. Peygamber’e sorular sormaları üzerine Kehf Suresinin indirildiği de nakledilmiştir.⁴⁵³ Ayrıca Yahudi alimleri müşriklere, eğer bu sorulara cevap verebilirse O’na uyun, çünkü bu takdirde O bir peygamberdir demişlerdi.⁴⁵⁴ Ancak müşriklerin bu sorularına ayetlerle cevap verilmesine rağmen onlar yine de Hz. Muhammed’e iman etmeye yanaşmamışlardır.

Yahudiler de aynı şekilde İslam’a karşı müşriklerle iş birliği içine girmişler ve daha önce yaptıkları anlaşmaya muhalefet ederek, Hendek Savaşı’nda müşriklere yardım etmişlerdir. Şu ayetler, Kureyzoğullarının müşriklerle yaptıkları bu iş birliğine ve onların bu ihanetinin sonuçlarına işaret etmektedir: *“Allah, ehl-i kitaptan, onlara (müşrik ordularına) yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz. Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Allah’ın her şeye gücü yeter.”*⁴⁵⁵ “Görüldüğü üzere Araplar ile Yahudiler arasında Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara karşı düşmanlıkta gizli bir ittifak söz konusudur.”⁴⁵⁶

Münafıkların da mü’minlerden intikam almak için başvurdukları yöntemlerden biri, inkarcılarla iş birliği yapmak şeklinde olmuştur. Kur’an’da münafıkların inkarcılara güvenmelerine ve onları dost edinmelerine şöyle dikkat çekilmiştir:

⁴⁵¹ Kehf, 18/ 109. Ayrıca, Lokman, 31/ 27. ayetin de aynı olay üzerine indiği rivayet edilmiştir. Bkz: Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 306.

⁴⁵² el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 250- 251; Vâhidî, *a.g.e.*, s. 220; Tirmizî, *Tefsîr*, 17.

⁴⁵³ Vâhidî, *a.g.e.*, s. 220- 221. Ayrıca bkz: M. Asım Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, Şamil Yay., İstanbul, 1981, s. 264- 265.

⁴⁵⁴ Lings, *Hız. Muhammed’in Hayatı*, s. 83.

⁴⁵⁵ Ahzâb, 33/ 26-27. Yahudilerin müşriklerle işbirliği yaptıklarına dair ayrıca bkz: Nisâ, 4/ 51-52; Mâide, 5/ 80-81.

⁴⁵⁶ Balcı, “Müşriklerin Hz. Muhammed’in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i Kitab’ın Rolü”, s. 155.

*“Münafıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele! Mü’minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet (güç ve şeref) mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah’a aittir.”*⁴⁵⁷ Kur’an, münafıkların inkarcılara destek olduklarına ve onları Müslümanlarla mücadeleye teşvik ettiklerine şöyle işaret etmektedir: *“Münafıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına: Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aleyhinizde kimseye asla uymayız. Eğer savaşa tutuşursanız, mutlaka yardım ederiz, dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına şahitlik eder. Andolsun, eğer onlar çıkarılırsalar, onlarla beraber çıkmazlar; savaşa tutuşmuş olsalar, onlara yardım etmezler; yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez.”*⁴⁵⁸ Münafıkların bu taktiklerine karşı Allah (c.c.), bu ayetlerle onların iç yüzlerini ortaya koymakta ve münafıkların hiç de güvenilir olmayan bir müttefik olduklarını haber vermek suretiyle onların bu taktiklerini boşa çıkarmaktadır.

5.6. Psikolojik Baskı Kurmak

Müşriklerin Hz. Peygamber’e ve ilk Müslümanlara yönelik uyguladıkları metotlardan bir diğeri onlar üzerinde psikolojik baskı kurmak suretiyle içinde buldukları mücadeleden onları uzaklaştırmaktı.

Bu amaçla müşrikler Müslümanlara, akraba içinde hoşgörüsüzlük, dışlanma, akrabalık ve kabilenin sağlamış olduğu imkanlardan mahrum bırakma gibi bir dizi psikolojik baskı uygulamışlardır.⁴⁵⁹ Aslında bu şekilde kınama ve alay etme şeklinde tezahür eden psikolojik baskılar, her devir müşriklerinin uyguladıkları bir taktiktir.

⁴⁵⁷ Nisâ, 4/ 138-139.

⁴⁵⁸ Haşr, 59/ 11-12. Münafıkların inkarcıların yanında yer almalarıyla ilgili ayrıca bkz: Bakara, 2/ 14.

⁴⁵⁹ Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 174.

Böylece onlar, zayıf iradeli kimselerin iman etmelerini engellemeyi arzu etmişlerdir. Mekke müşrikleri de bu amaçla aynı metoda başvurmuşlardır.⁴⁶⁰

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın annesi, oğlunu putperestliğe döndürebilmek için elinden gelen gayreti göstermesine rağmen bunu başaramayınca, bir şey yeyip içmeyeceğini, hatta gerekirse canına bile kıyacağını söyleyerek oğlu üzerinde psikolojik bir baskı kurmak istemişti. Bu münasebetle Kur'an'da evlatlarını Allah'a eş koşmaya zorlayan ana babalara bu konuda itaatın gerekmediği bildirilmiştir.⁴⁶¹ *“Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.”*⁴⁶²

Bu ayetin bir benzeri olan Ankebût Suresinin 8. ayetinin de aynı şeklide annesi tarafından, dininden dönmesi için yeyip içmemek suretiyle psikolojik baskıya maruz kalan Sa'd b. Ebi Vakkas hakkında nazil olduğu nakledilmiştir. Sa'd'ın dininden dönmeme konusundaki kesin tavrını gören annesi daha sonra bu baskıdan vazgeçmek zorunda kalmıştır.⁴⁶³

5.7. Fiziki Baskı ve Şiddet Uygulamak

“Müşriklerin Hz. Muhammed'e karşı başvurdukları, O'nu yalancılıkla itham etme şeklindeki ilk araç, Hz. Muhammed'i çağırdığı davadan vazgeçirmeye yetmeyince müşrikler, alay ve hafife almanın hedeflediği manevi işkencenin yanı sıra O'na ve beraberindekilere bedensel olarak acı çektirmeyi amaçlayan yeni bir araca; bedensel işkenceye başvurduklar. Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetlerin biri, Hz. Muhammed'in yaşadığı o günleri ve müşriklerin Allah'ın yardımı olmasa O'nu susturup yok

⁴⁶⁰ Ulutürk, “Kur'an-ı Kerim'e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri”, s. 230.

⁴⁶¹ Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 165- 166.

⁴⁶² Lokman, 31/ 15.

⁴⁶³ Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 104; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 301- 302.

edebilecekleri dönemi anlatır:⁴⁶⁴ “Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri yahut seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar (sana) tuzak kurarlarken Allah da (onlara) tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir.”⁴⁶⁵

Müşriklerin baskı ve işkenceleri Mekke döneminin en belirgin özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁶ “Neticede mücadele kızıışmış ve bu mücadelenin kendine has özelliğ ise, “amansız zulüm” olmuştur.”⁴⁶⁷

Kafirler genellikle, kendilerini koruyacak aşiretleri olmayan zayıf Müslümanlara karşı şiddet uygulamışlardır. Bu amaçla her kabile kendi bünyesinde bulunan zayıf Müslümanları dinlerinden döndürmek için hapsetmek, dövmek, aç susuz bırakmak, Mekke'nin kızgın sıcaklarında bekletmek şeklinde türlü türlü işkence metotlarına başvurmuşlardır.⁴⁶⁸ Bu işkenceler, Ammar'ın babası Yasir ve annesi Sümeyye örneklerinde olduğu gibi ölümle sonuçlanmaya kadar gidebilmiştir. Kureyşliler, yaptıkları bu ağır işkencelerle Müslüman olmayan fakat Müslümanlığa meyli olanların gözlerini korkutmayı hedeflemişlerdir.⁴⁶⁹ Müslümanlara yönelik olarak uygulanan bu baskılar genellikle Ebû Cehil, Ebû Leheb ve eşi Ümmü Cemil, Ümeyye b. Halef, As b. Vâil, Nadr b. Hâris, Ahnes b. Şerik, Velid b. Muğîre, Übey b. Halef ve Ukbe b. Ebî Muayt gibi müşriklerin ileri gelenleri tarafından uygulanmıştır.⁴⁷⁰

Zayıf Müslümanlara yönelik olarak uygulanan bu şiddet ve baskılar zamanla bütün Müslümanları kapsayacak şekilde ilerlemiş ve nihayet Hz. Peygamber'e kadar

⁴⁶⁴ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 156.

⁴⁶⁵ Enfâl, 8/ 30.

⁴⁶⁶ Akgül, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber*, s. 288.

⁴⁶⁷ Fazlurrahman, *İslam*, Terc: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yay., 5. b., Ankara, 1999, s. 58.

⁴⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. 1, s. 588. Ayrıca bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, s. 400.

⁴⁶⁹ Ülkü, *İslam Tarihi*, s. 79- 80.

⁴⁷⁰ Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 162- 163.

uzanabilmiştir.⁴⁷¹ Özellikle Ebu Talib'in vefatından sonra himayesiz kalan Hz. Peygamber'e Kureyşliler daha fazla eziyet etmeye başlamışlardır.⁴⁷² Hatta müşrikler bu mücadelenin ancak, bizzat Hz. Muhammed'in ortadan kaldırılmasıyla başarıya ulaşacağına inanıyorlar ve O'nun öldürülmesi gerektiğini düşünüyorlardı.⁴⁷³ Bu amaçla müşrikler Hz. Peygamber'e yönelik türlü türlü işkenceler etmekten geri durmamışlardır.⁴⁷⁴

Müşriklerin bu baskıları neticesinde Müslümanlar Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardı. "Müşriklerle Müslümanlar arasındaki mücadele bu safhada kalmadı. Müşrikler hicret yurdunda da onların peşini bırakmayarak yeni bir araç olan harbe başvurdular."⁴⁷⁵ Onların bu araçla gerçekleştirmek istedikleri hedefe Kur'an şöyle işaret etmektedir: "...Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler..."⁴⁷⁶ "Savaş, mücadelenin sona erdirilmesi ve kesin neticenin elde edilmesi için başvurulmuş en güçlü araçtı. Hz. Muhammed'i ve çağırdığı dini ortadan kaldırmak veya kendi din ve inançlarına dönmesini sağlamak için peşini bırakmamaları gerekirdi."⁴⁷⁷ Bütün bunlardan ortaya çıkmaktadır ki müşrikler, mücadelelerinde başarılı olabilmek için savaş dahil her türlü yolu denemekten geri durmamışlardır.

5.8. Toplumsal Boykot ve Ekonomik Ambargo Uygulamak

Kur'an muhaliflerinin mücadelelerinde başvurdukları yöntemlerden biri de ekonomik yönden baskı uygulamak şeklinde gerçekleşmiştir. "Bütün gruplar,

⁴⁷¹ Akyüz, "Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed", s. 190.

⁴⁷² Ülkü, *İslam Tarihi*, s. 91- 92.

⁴⁷³ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 206.

⁴⁷⁴ Hz. Peygamber ve ilk Müslümanlara yönelik şiddet ve işkencelerin geniş örnekleri için bkz: Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, s. 188- 219.

⁴⁷⁵ Halefullah, *a.g.e.*, s. 161.

⁴⁷⁶ Bakara, 2/ 217.

⁴⁷⁷ Halefullah, *a.g.e.*, s. 197.

mücadelede mal ve paranın ne kadar önemli ve hayati bir araç olduğunun farkındaydılar. Bu önem, hem düşünsel hem de kanlı mücadele için geçerliliğini korumaktaydı. Her grup, daha fazla mal bağışında bulunarak veya hasmını malsız ve parasız bırakarak mücadelenin kendi lehine sonuçlanmasını amaçlıyordu.⁴⁷⁸ Bu amaçla Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e karşı çıkan güçler, mücadelelerinde başarılı olabilmek için ekonomik güçlerini de kullanmaktan geri durmamışlardır.

Kur'an, ekonomik gücü bir silah olarak kullanan bu grubu şöyle ikaz etmektedir. *“Şüphesiz ki inkâr edenler mallarını, (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar. Daha da harcayacaklar. Ama sonunda bu, onlara yürek acısı olacak ve en sonunda mağlûp olacaklardır. Kâfirlikte ısrar edenler ise cehenneme toplanacaklardır.”*⁴⁷⁹ Müslümanlarla yaptıkları savaşlarda müşrikler bütün servetlerini ortaya koyarak İslam'ı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.⁴⁸⁰ Ancak bu ayette de ifade edildiği üzere sonunda mağlup olmuşlardır.

Müşrikler, Hâşimoğulları'na karşı bir sosyal boykot ve ekonomik ambargo uygulayarak onları Hz. Peygamber'den uzaklaştırmayı düşünmüşlerdi. Bu amaçla aldıkları toplumdaki tecrit kararının metnini Kabe'nin duvarına astılar. Böylece düşman ilan ettikleri Hâşimoğullarıyla kız alıp vermeyecekler, ticaret yapmayacaklar, konuşmayacaklardı. Bu ambargo süresince Müslümanlar oldukça sıkıntılı günler geçirmişlerdir. Böylece müşrikler, üç yıl süren Hâşimoğullarını hedef alan bu sosyal boykot ile onları sefaletle iterek Hz. Peygamber'i terke ve yalnız bırakmaya zorlamışlardır.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Halefullah, *Hız. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 187.

⁴⁷⁹ Enfâl, 8/ 36.

⁴⁸⁰ Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 180.

⁴⁸¹ Bkz: İbn İshak, *Sîre*, s. 137- 141; İbn Hişâm, *Sîre*, s. 439; Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, s. 310; Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s. 167, 175.

“Boykot, İslamiyet’in gelişinin yedinci ve onuncu yılları arasında Mekke’de Haşimoğulları üzerine uygulanan bir sosyal baskı yöntemi idi. Mekke sosyal dokusu içerisinde kabile örfünü kullanarak, farklı düşünen bir kesimi onları savunan kabilesiyle birlikte cezalandırma uygulamasıydı. Mekkelilerin aldığı boykot kararı, alay, hakaret, işkenceden sonra toplumsal baskının zirvesi oldu. Ancak müşrikler, bu baskılar karşısında ilginç bir pasif direnişle karşılaştılar ve nihayetinde bu direniş teslim olmak zorunda kaldılar. Mekke’de işkence metotlarını gittikçe dozajı artan bir şekilde yükselten Mekkeliler, artık bu pasif direniş sonucunda bir ileri safhaya geçemediler. Böylece boykottan sonra artık her türlü baskı metotlarını tüketen Mekkeliler, ne yapacaklarını ve hangi metot ile yollarına devam edeceklerini bilemediler.”⁴⁸²

Aynı aracı münafıklar da kullanmak suretiyle inananları, mücadelelerinde saf dışı bırakmayı hedeflemişlerdir. Onların bu tutumları Kur’an’da şöyle yer almaktadır: *“Onlar: Allah’ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler, diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar.”*⁴⁸³

5.9. Provokasyon Yapmak

Peygamberlere ve mü’minlere karşı, onların faaliyetlerini engellemek gayesiyle mücadele eden inkarcıların kullandığı yöntemlerden biri de halkı kışkırtmak suretiyle peygamberlere karşı ayaklanmalarını sağlamaya çalışmaktır. Bu yöntem tüm inkarcı toplumlarla birlikte Mekke’li müşriklerin de yöntemlerden biridir.

Kur’an’ın beyanlarına göre Firavun’un kavminden ileri gelenler, halkı Hz. Musa’ya karşı kışkırtmak suretiyle O’nun sözlerini dikkate almamalarını temin

⁴⁸² Mehmet Azimli, “Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *İstem Dergisi*, Konya, 2006, S. 7, s. 63.

⁴⁸³ Münâfikûn, 63/ 7.

etmek istemişlerdir: “*Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: Bu çok bilgili bir sihirbazdır.*”⁴⁸⁴ Yine: “*O, sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor*”⁴⁸⁵ diyerek meseleyi daha da ileri bir boyuta taşımışlardır. Aynı konuya ilişkin devam eden ayetlerde toplumun ileri gelenleri: “*Musa’yı ve kavmini, seni ve tanrılarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi bırakacaksınız?*”⁴⁸⁶ sözleriyle bu sefer de Hz. Musa’ya karşı Firavun’u tahrik etmeye çalışmışlardır.

Yine Kur’an’ın beyanlarından, şeytanın da kendisine tabi olanları aynı şekilde kışkırtmak suretiyle etkilemeye çalıştığını görüyoruz: “*...Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar...*”⁴⁸⁷ “*Görmedin mi? Biz şeytanları o kâfirler üzerine musallat ettik. Onları (günaha) kışkırtıp duruyorlar.*”⁴⁸⁸ Benzer bir uygulamayı, Hz. Şuayb’ın kavminin önde gelen inkarcılarının⁴⁸⁹ ve Hz. Nuh’un kavminin ileri gelenlerinin, insanları Hz. Nuh’a karşı kışkırtmalarında da⁴⁹⁰ görebilmekteyiz.

“Aynı şekilde, İslam’ın muarızları bu daveti yok edebilmek için her türlü metot ve hilelere başvurdular. Yalancı propagandalar yaptılar. Yığınlarca itiraz, şüphe ve itham furyaları saçtılar. Halkın kafasını bulandırıcı çeşitli dedikodular yaydılar. Peygamberin söylediğini duymadıkları için O’nun hakkında bilgi sahibi olmayanları Peygamberden uzaklaştırmaya çalıştılar.”⁴⁹¹ Bu şekilde halkı tahrik etmeye çalışanlar Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ümeyye b. Halef, Velid b. Mugîre gibi müşriklerin önde

⁴⁸⁴ A’raf, 7/ 109.

⁴⁸⁵ A’raf, 7/ 110.

⁴⁸⁶ A’raf, 7/ 127.

⁴⁸⁷ En’am, 6/ 121.

⁴⁸⁸ Meryem, 19/ 83.

⁴⁸⁹ Bkz: A’raf, 7/ 90. Ayrıca bkz: Mü’minûn, 23/ 33-38. Bu ayette kendisinin ve kavminin adı verilmeyen peygamber, bazı tefsircilere göre, Hud (a.s.) veya Salih (a.s.)’dir. Bkz: Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 343.

⁴⁹⁰ Bkz: Mü’minûn, 23/ 23-25; Nûh, 71/ 23.

⁴⁹¹ Mevdudi, *Kur’an’ı Nasıl Anlayalım*, s. 37.

gelenleri idi.⁴⁹² Nitekim bir seferinde, Hz. Peygamber açık davet emrini alınca, akrabalarına yönelik tertip ettiği bir toplantıda kendilerine tebliğde bulunduğu bir sırada Ebu Leheb orada bulunları kışkırtarak dağılmalarını sağlamıştır.⁴⁹³

Müşriklerin, Hz. Peygamber'e ve mü'minlere yönelik provakasyon amaçlı olarak uyguladıkları bu metoda Kur'an şöyle işaret etmektedir: "*İnkâr edenler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız, dediler.*"⁴⁹⁴ Böylece müşrikler, Kur'an'ın etkileyici üslubunda insanların etkilenmemesi için, Kur'an okunduğu zaman bir yöntem olarak yaygara koparmak ve insanları da bu şekilde yaygara koparmaya teşvik etmek suretiyle provokatif bir eylem içerisine girmişlerdir. Onların bu tutumlarına bu ayetle işaret edilmektedir.⁴⁹⁵ Ayrıca müşrikler, Hz. Peygamber Kur'an okuduğu zaman insanların okunan bu Kur'an'ı dinlememelerini, el çırpma ve ıslık çalmak suretiyle bu tilaveti bastırmalarını istemişlerdi. Böylece insanları Kur'an'a tabi olamayacaklardı.⁴⁹⁶

Bu amaçla müşrikler, hac mevsiminde Kabe'ye gelenlere İslam'ı tebliğ etmeye çalışan Hz. Peygamber'i takip edip O'na engel olmaya çalışırlardı. Hz. Peygamber bir yere gidip Kur'an okuyacak olsa, Kureyşliler hemen O'nun etrafını sarar, Mekke dışından gelmiş olan Araplara: "sakın bunu dinleyip de sihri kapılmayın" derlerdi. Bu faaliyetleri özellikle Velid b. Mugîre tertip ederdi. Ancak, Kur'an'ı dinletmemek için Kureyş'in elebaşlarının uyguladığı bu provokatif hareketler, dışarıdan gelen heyetlerin Kur'an'a karşı daha da ilgi duymalarına sebep oldu. Neticede aleyhte

⁴⁹² Algül, *İslam Tarihi*, c.1, s. 227- 228.

⁴⁹³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 89- 90. Ebû Leheb'in bu tavrından dolayı onun hakkında Leheb Suresi nazil olmuştur. Bkz: Buhârî, Tefsir, Şuarâ, 2; Tirmizî, Tefsir, 110; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, c. 2, s. 319.

⁴⁹⁴ Fussilet, 41/ 26.

⁴⁹⁵ Fahrudin Muhammed b. Ömer er- Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'l- Fikr, 1. b., Beyrut, 1981, c. 27, s. 120- 121. Ayrıca bkz: Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Terc: Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca vd., İnsan Yay., İstanbul, 1997, c. 5, s. 189.

⁴⁹⁶ Ebû Câfer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, 1. b., Kahire, 2001, c. 20, s. 417- 419.

propaganda yapalım derken, lehte bir propaganda yapmış oldular.⁴⁹⁷ Böylece Hz. Peygamber'in daveti bütün Arabistan'da duyulmuş oldu.⁴⁹⁸

Yine müşrikler, insanları Hz. Peygamber'den uzaklaştırmak için "Allah, bir insanı mı peygamber gönderdi, peygamber bir melek olmalıydı" şeklinde söylemlerde bulunmak suretiyle inanmaya eğilimi olanların zihinlerini karıştırmak istemişlerdir: "*Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, "Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" demeleri engellemiştir.*"⁴⁹⁹ Müşriklerin bu kışkırtmalarına Kur'an şöyle cevap vermektedir "*Şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.*"⁵⁰⁰ Böylece Kur'an insanların akıllarına hitap etmek suretiyle, yeryüzünde yaşayan insanlara gönderilecek peygamberin de yine kendileri gibi bir insan olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu şekilde Allah (c.c.), müşriklerin bu provakatif faaliyetlerini geçersiz kılmaktadır.

5.10. İftira Atmak

5.10.1. Allah'a İftira

İnkarcılar, hak ile mücadelelerinde o kadar ileri gitmişlerdir ki, sonunda Allah'a ve Peygamberlerine iftira atmaya kadar işi götürebilmişlerdir. Öyle ki inkarcılar, şirk koşmalarını dahi Allah'ın emrettiğini iddia edebilmişlerdir. Kur'an bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: "*Putperestler diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de aynı şekilde (peygamberleri) yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar...*"⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Osman Keskiöğlü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, TDV. Yay., Ankara, 1987, s. 41- 42. Ayrıca bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, s. 337- 339; Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, s. 233- 235.

⁴⁹⁸ İbn İshak, *Sîre*, s. 132.

⁴⁹⁹ İsrâ, 17/ 94.

⁵⁰⁰ İsrâ, 17/ 95.

⁵⁰¹ En'am, 6/ 148.

Onların bu iftiralarına Yüce Allah şöyle cevap vermektedir: “...*De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz. De ki: Kesin delil, ancak Allah’ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi.*”⁵⁰² Böylece müşriklerin, Allah (c.c.)’a şirk koşmalarını O’nun dilemesine bağlamalarının delilden uzak ve bir yalandan ibaret olduğu vurgulanmaktadır.

Yukarıdaki ayette ifade edilen ve müşriklerin: “*Allah dileseydi... hiçbir şeyi de haram kılmazdık*” şeklindeki iddialarının açık bir iftira olduğu, yine aynı surenin önceki ayetlerinde şöyle ifade edilmektedir: “*Onlar saçma düşüncelerine göre dediler ki: “Bu (tanrılar için ayrılan) hayvanlarla ekinler haramdır. Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır. Birtakım hayvanlar da vardır ki, (Allah böyle emrediyor diye) O’na iftira ederek üzerlerine Allah’ın adını anmazlar. Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah onları cezalandıracaktır. Dediler ki: “Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haram kılınmıştır. Şayet (yavru) ölü doğarsa, o zaman (kadın erkek) hepsi onda ortaktır.” Allah bu değerlendirmelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz ki O hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.*”⁵⁰³

Müşrikler, yaptıkları kötülükleri Allah’ın kendilerine emrettiğini söyleyecek kadar iftiralarını ileri götürebilmişlerdir. Allah (c.c), onların bu iddialarını da şöyle reddetmektedir: “*Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: “Babalarımızı bu yolda*

⁵⁰² En’am, 6/ 148-149.

⁵⁰³ En’am, 6/ 138-139. “Müşrikler, Bahîra, Sâibe ve Vasîle diye tarif ettikleri deve ve koyunların et ve sütlerini, kendi istediklerinden başkalarına haram kılmışlardı... Ham diye tavsif ettikleri develere de binilmesini yasaklamışlardı. Bir kısım hayvanları keserken de Allah’ın adını değil, putların adını anıyorlardı. Ayet onlara işaret etmektedir.” Bkz: Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 145.

bulduk. Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”⁵⁰⁴

Yüce Allah, müşriklerin kendisi hakkında ortaya attıkları bir iftiraya da işaret etmekte ve kendisi hakkında iftira atanları bekleyen kötü sonu şöyle haber vermektedir: *“(Müşrikler:) “Allah çocuk edindi” dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. O’nun (çocuğa) ihtiyacı yoktur. Göklerde ve yerde ne varsa O’nundur. Bu hususta yanınızda herhangi bir delil yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz? De ki: Allah hakkında yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.”⁵⁰⁵*

Yahudiler de, Hz. Peygamber’i inkar edebilmek için Allah’a iftira yoluna başvurmuşlardır. Bu hususu Kur’an şöyle beyan etmektedir: *“Doğrusu Allah bize, (gökten inen) ateşin yiyeceği (yakıp kor edeceği) bir kurban getirmediğe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti” diyenlere şöyle de: “Size, benden önce mucizelerle, (özellikle) dediğiniz (mucize) ile nice peygamberler geldi. Eğer doğru insanlar iseniz, ya onları niçin öldürdünüz?”⁵⁰⁶*

Bu ayet, Ka’b b. Eşref, Malik b. Es-Sayf, Huyey b. Ahtab ve diğerleri gibi Yahudi bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Bir gün Hz. Peygamber’in huzuruna gelerek: *“Allah Teâlâ’nın seni bize peygamber olarak gönderdiğini ve sana kitap indirdiğini mi iddia ediyorsun? Allah Tevrat’ta bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmediğe, Allah Teâlâ katından gönderildiğini iddia eden hiçbir peygambere inanmamamız hususunda bizden ahit aldı. Eğer onu getirecek olursan senin peygamberliğini tasdik ederiz”* demişlerdi. Bunun üzerine bu ayet indirilmiştir.⁵⁰⁷ Bir

⁵⁰⁴ A’raf, 7/ 28.

⁵⁰⁵ Yunus, 10/ 68-69.

⁵⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/ 183.

⁵⁰⁷ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 106. Ayrıca bkz: Elmalılı, *Hak Dîni Kur’an Dili*, c. 2, s. 432.

mucize olmadıkça bir peygamberin tasdik olunmaması konusunda Yahudilerden ilâhî bir söz alındığı şeklideki bu iddia, Hz. Peygamber'e iman etmemek için uydurulmuş bir yalan ve iftiradan ibarettir.⁵⁰⁸

Yahudilerin, Yüce Allah'a yönelik iftiralarına örnek olarak şu ayeti de zikredebiliriz: “*Elleriyle (bir) Kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için “Bu Allah katındandır” diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!*”⁵⁰⁹ Bu ayet, Hz. Peygamber'in Tevrat'ta yazılı olan vasıflarını değiştirerek, O'nu farklı bir şekilde tarif eden Yahudi alimleri hakkında nazil olmuştur.⁵¹⁰

5.10.2. Peygamberlere İftira

İnkarcılar, Allah'a iftira ettikleri gibi peygamberlere karşı da aynı tavrı sergilemişlerdir. Bu metot, hem diğer peygamberlerin hem de Hz. Peygamber'in maruz kaldığı bir tepki olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece inkarcılar, insanların peygamberlere olan güvenlerini sarsmayı hedeflemişlerdir.

Müşrikler Hz. Peygamber'e karşı; O delidir, yalancıdır, sihirbaz ve şairdir, getirmiş olduğu insan sözünden başka bir şey değildir şeklindeki iftiralarıyla O'nu mücadelesinden döndürmeyi hedeflemişlerdir. Müşriklerin bu şekildeki iftiralarını Kur'an şöyle anlatmaktadır:⁵¹¹

⁵⁰⁸ Elmalılı, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c. 2, s. 432.

⁵⁰⁹ Bakara, 2/ 79. Yahudilerin Allah'a yönelik benzer bir iftirasıyla ilgili olarak ayrıca bkz: Âl-i İmrân, 3/ 78.

⁵¹⁰ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 27.

⁵¹¹ Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 57; Algül, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, s.174.

*“Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler: Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir, derlerdi.”*⁵¹²

*Dediler ki: “Ey kendisine Kur’an indirilen (Muhammed)! Sen mutlaka bir mecnunsun! Eğer doğru söyleyenlerden idiyisen, bize melekleri getirmeliydin.”*⁵¹³

*“Çünkü onlara: Allah’tan başka tanrı yoktur, denildiği zaman kibirle direnirlerdi. “Mecnun bir şair için biz tanrılarımızı bırakacak mıyız?” derlerdi.”*⁵¹⁴

Müşrikler, Kur’an’ın Allah tarafından gönderilen ilahi bir kitap olduğu gerçeğini inkar etmek için de Hz. Peygamber’e iftiralarda bulunmuşlardır: *“İnkâr edenler: Bu (Kur’an), olsa olsa onun (Muhammed’in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır. Yine onlar dediler ki: (Bu âyetler), onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır.”*⁵¹⁵

Bu ve benzeri ayetler,⁵¹⁶ müşriklerin, Hz. Peygamber’i ve Kur’an’ı inkar etmek için, uydurma ve yalan sözlerle O’na iftira attıklarını göstermektedir. Müşriklerin bu iftiralarını vahye konu edinen Allah (c.c.), hem müşriklere cevap vermekte hem de Hz. Peygamber’i teselli etmektedir. Müşriklerin bu iftiralarına cevap olarak indirilen şu ayetler, Yüce Allah’ın toplumda ortaya çıkan gelişmeleri adım adım takip ederek bu gelişmelere paralel olarak ayetlerini gönderdiğini, yani vahiy toplum ilişkisinin canlı örneklerinden birini ortaya koymaktadır:

⁵¹² En’am, 6/ 7.

⁵¹³ Hicr, 15/ 6-7.

⁵¹⁴ Saffat, 37/ 35-36.

⁵¹⁵ Furkan, 25/ 4-5.

⁵¹⁶ Bkz: Hûd, 11/ 35; Enbiya, 21/ 2-5; Sebe, 34/ 43-50; Duhân, 44/ 14; Tûr, 52/ 29-33; Kalem, 68/ 2-15, 51; Müddessir, 74/ 24-25; Tekvir, 81/ 22.

“Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz. Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol! Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!”⁵¹⁷

“Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmemekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar. Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti. Allah’ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazısı sana da geldi.”⁵¹⁸

Aslında muhaliflerin ilahi hakikatleri inkar etmek için başvurdukları bir metot olan iftira, sadece Mekkeli müşriklerin kullandığı bir yöntem değil, bütün inkarcı toplumların genel bir özelliğidir. Bu hususa Kur’an şöyle işaret etmektedir: *“İşte böylece, onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde hemen: O, bir büyücüdür veya delidir, dediler.”⁵¹⁹* Hz. Nuh’un kavminin,⁵²⁰ Firavun’un⁵²¹ ve diğer kavimlerin⁵²² de aynı şekilde peygamberlerine iftira atmak suretiyle saldırdıklarını yine Kur’an bize haber vermektedir. Yine Yahudilerin, Hz. Süleyman hakkında *“O, rüzgara binen bir sihirbazdı”* şeklindeki⁵²³ iftiralarına Kur’an, Hz. Süleyman’ın sihir yapmadığını beyan etmek suretiyle cevap vermektedir.⁵²⁴

⁵¹⁷ Hicr, 15/ 97-99.

⁵¹⁸ En’am, 6/ 33-34.

⁵¹⁹ Zâriyât, 51/ 52.

⁵²⁰ Bkz: Kamer, 54/ 9: *“Onlardan önce Nuh’un kavmi de yalanladı, hem de kulumuzun yalancı olduğunda ısrar ederek: O, delirdi, dediler. Ve (Nuh, davetten vazgeçmeye) zorlandı.”*

⁵²¹ Bkz: Şuara, 26/ 27: *“Firavun: Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi.”*; Zâriyât, 51/ 38-39: *“Musa’da da (ibretler vardır). Onu apaçık bir delil ile Firavun’a göndermiştik. Firavun ordusuyla birlikte yüz çevirmiş: “O, bir büyücüdür veya bir delidir” demişti.”*

⁵²² Diğer peygamberlerin kavimlerinin benzer iftiraları için ayrıca Bkz: A’raf, 7/ 66; Mü’minûn, 23/ 25, 38; Şuarâ, 26/ 186; Kasas, 28/ 36; Kamer, 54/ 25.

⁵²³ Bkz: el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 33.

⁵²⁴ Bkz: Bakara, 2/ 102.

5.10.3. Mü'minlere İftira

Hız. Peygamber döneminde, özellikle münafıkların mü'minler aleyhine giriştikleri saldırılardan bir diğeri, onlar hakkında uydurdukları iftira ve karalamalardır. Münafıklar, mü'minleri karaladıkça kendilerini temize çıkaracaklarını sanmış, ortaya attıkları iftiralarla, onlara olan düşmanlıklarını meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Yine bu yolla mü'minlerin itibarını düşürebileceklerini sanmışlardır. Hız. Peygamber'in eşi hakkında uydurdukları iftira,⁵²⁵ münafıkların mü'minlere iftira yoluyla saldırdıklarını⁵²⁶ gösteren bir örnektir.

Yine Kur'an, İsrailoğullarının Hız. Meryem'e yönelik iftiralarından da söz etmektedir: *"Bir de inkâr etmelerinden ve Meryem'in üzerine büyük bir iftira atmalarından (dolayı onları lânetledik)."*⁵²⁷ İsrailoğulları, Allah (c.c.)'ın babasız olarak bir çocuk yaratmaya kadir olduğunu inkar etmelerinden dolayı Hız. Meryem'i zina ile suçlamak suretiyle ona karşı açık bir iftirada bulunmuşlardır.⁵²⁸

5. 11. Ölçsüz İsteklerde Bulunmak

İnkarcıların, peygamberlerle olan mücadelelerinde onları köşeye sıkıştırarak çaresiz duruma düşmelerini sağlamak için başvurdukları yöntemlerden biri de onlardan, olması mümkün olmayan ve güç yetiremeyecekleri şeyleri talep etmektir. Bu yöntemle inkarcılar, hakikati ortaya çıkarmayı değil, bir tartışma ortamı oluşturarak kargaşa çıkarmayı ve peygamberleri aciz bırakmayı hedeflemektedirler.

"Hız. Muhammed peygamberliğini ilan edince muhatablarının kendisinden, başta eşyanın kanunlarını değiştirebilen insanüstü güçlere sahip bir kimlik beklentisi içerisinde olmaları şeklinde bu kadim problemin bazı tezahürleriyle karşı karşıya

⁵²⁵ Bkz: Tirmizî, Tefsîr, 24.

⁵²⁶ Münafıkların Hız. Aişe'ye attıkları iftira için bkz: Nûr, 24/ 11-25.

⁵²⁷ Nisâ, 4/ 156.

⁵²⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 54.

kaldı. Daha çok O'nun karşısında yer alanların peygamberliğini reddetme ve kendisiyle mücadele şekillerinden biri olarak ortaya koyduklarını gördüğümüz bu tezahürler bizzat Allah tarafından Kur'an vasıtasıyla gayet açık ve kesin olarak reddedildi.»⁵²⁹

Hz. Peygamber'le uzlaşma girişimlerinden bir sonuç alamayan müşrikler O'ndan, Mekke'nin dağlarını kaldırarak memleketlerini genişletmesini, orada ırmaklar akıtmasını, ölmüş olan baba ve dedelerini yeniden diriltmesini istemişlerdir. Böylece onlara, Hz. Muhammed'in söylediklerinin doğru olup olmadığını soracaklar, eğer onlar O'nun söylediklerini tasdik ederse kendisine inanacaklardı. Müşriklerin bu istekleri karşısında Hz. Muhammed, kendisinin bunlar için değil Allah'ın emrettiği şeyleri kendilerine bildirmek için gönderildiğini söylemiştir.⁵³⁰

Daha sonra müşrikler Hz. Muhammed'den, kendisi için bir şeyler yapmasını mesela, Rabbinden O'nu tasdik eden bir melek indirmesini istemesini; kendisine bahçeler, saraylar, altın ve gümüş hazineler vermesini istemesini talep ettiler. Böylece kendi düşüncelerine göre eğer gerçekten peygamberse O'nun Allah katındaki değerini görmüş olacaklardı. Bu talepler karşısında da Hz. Muhammed, kendisinin bunlar için değil, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiğini belirtmiştir. Yine müşrikler Hz. Peygamber'den, göğü parça parça üzerlerine düşürmesini istemişler, aksi halde O'na inanmayacaklarını söylemişlerdir. Hz. Peygamber onlara, bunu isterse Allah'ın yapacağını söylemiştir. Buna karşılık onlar şu karşılığı verdiler: Ey Muhammed! Rabbin seninle birlikte oturup bunları sana soracağımızı, senden isteyeceğimizi bilmiyor muydu? Neden bize vereceğin cevapları sana öğretmedi?⁵³¹

⁵²⁹ Şefaettin Severcan, "Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed (II. Bölüm)", *Bilimname*, 2003/3, c. 1, S. 3, s. 181.

⁵³⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, s. 373; İbn İshak , *Sîre*, s. 179; Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 68.

⁵³¹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 373- 374; İbn İshak, *a.g.e.*, s. 180.

Müşriklerin bu ifadelerinden onların bu tür taleplerle bir tartışma ortamı oluşturmaya çalıştıklarını görmekteyiz.

Bu tür taleplerle, Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin de karşılaştıklarını yine Kur'an'dan öğrenmekteyiz. Bu konuda, Hz. Musa'nın kavminin öne çıktığını görüyoruz: *“Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, “Bize Allah'ı apaçık göster” demişlerdi...”*⁵³² *“İsrailoğullarını denizden geçirdik, orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: Ey Musa! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap! dediler. Musa: Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz, dedi.”*⁵³³ Görüldüğü gibi Ehl-i Kitab'ın ölçsüz isteklerinin bir sınırı yoktur. Onlar sadece Hz. Peygamber'den bir kitap getirmesini istemekle kalmamışlar, Hz. Musa'dan kendilerine Allah'ı göstermesini ve kendilerine put yapmasının isteyecek kadar aşırı gidebilmişlerdir.

5.11.1. Mucize İstemek

“Beşerin bir benzerini getirmekten aciz olduğu, bilinen bütün yöntemlerin dışında olan ve peygamberlik iddiasında bulunan kişinin bu iddiasını delillendirmek üzere Yüce Allah'ın onun elinde yarattığı olağanüstü işler”⁵³⁴ şeklinde tarif edilen mucize, peygamberleri ve getirdikleri mesajları inkar eden muhaliflerin, onlardan talep ettikleri bir vakıa olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cahiliyye dönemi Araplarının peygamberlik anlayışları, kültürlerinde var olan, peygamberlerin kıssalarındaki özelliklerine göre şekillenmiştir. Hz. Musa'nın asası, Hz. İsa'nın mucizeleri, Hz. Davud'un hizmetine dağların ve kuşların verilmesi; Hz.

⁵³² Nisâ, 4/ 153.

⁵³³ A'râf, 7/ 138.

⁵³⁴ Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk: Fevâz Ahmed Zemerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. b., Beyrut, 1995, c. 1, s. 63.

Süleyman'ın rüzgara ve kuşlara hükmetmesi, Hz. İbrahim'in, Hz. Salih'in, Hz. Lut'un ve diğer peygamberlerin kıssalarında anlatılan mucizeleri cahiliye dönemi Araplarının peygamberlik anlayışlarında belirleyici olmuştur. Dolayısıyla peygamber denince müşriklerin zihinlerinde, tabiat kanunlarıyla kayıtlı olmayan, istediği zaman mucizeler gösteren, olağanüstü yeteneklere sahip birisi canlanıyordu.⁵³⁵ Dolayısıyla onların bu şekildeki mucize talepleri, kendilerinden öncekileri taklit etmekten başka bir şey değildir. Nitekim Kur'an şu ayette bu hakikate işaret etmektedir:⁵³⁶

*“Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mucize) gelmeli değil miydi? Onlardan öncekiler de işte tıpkı onların dediklerini demişlerdi. Kalpleri (akılları) nasıl da birbirine benzedi? Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere âyetleri apaçık gösterdik.”*⁵³⁷

Müşriklerin, İlahi vahye ve Hz. Peygamber'e karşı verdikleri mücadelede ileri sürdükleri argümanların en önemlilerinden biri *“Ona Rabbinden mucizeler indirilmeli değil miydi?”*⁵³⁸ şeklinde Kur'an'da ifade edilen ve Hz. Peygamber'in iddiasının doğruluğunu ispat aracı olarak telakki edilen mucize talebi olmuştur. Onların bu anlayışına ise Allah (c.c.) şöyle cevap veriyordu: *“Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?”*⁵³⁹ Bu şekilde işleyen cahiliye mantığına göre vahiy, insan dışında olağanüstü güçlere sahip birine verilmeliydi. Hz. Peygamber'in normal bir insan olduğunu görünce de bu şekilde itiraz ediyorlardı.⁵⁴⁰

⁵³⁵ Şefaettin Severcan, “Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed (I. Bölüm)”, *Bilimname*, 2003/ 1, c. 1, S. 1, s. 236.

⁵³⁶ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 34- 45.

⁵³⁷ Bakara, 2/ 118.

⁵³⁸ Ankebût, 29/ 50. Ayrıca bkz: Yunus, 10/ 20; Ra'd, 13/ 27.

⁵³⁹ Ankebût, 29/ 51.

⁵⁴⁰ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, s. 117.

Şu ayetlerde müşriklerin Hz. Peygamber'den bu yöndeki taleplerinin örneklerini görebilmekteyiz: “Onlar: “Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fişkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağı olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız.” De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.”⁵⁴¹ “Mekkelilerin sürekli olarak kendisinden bir mucize getirmesini veya beşeri gücü aşan bir işi başarmasını istemelerine karşılık O, daima kendisinin bir insan olduğunu söylemekle yetinmiştir.”⁵⁴² “Dolayısıyla yukarıdaki ayetlerde inanmayanların iddialarının mantıkî hiçbir temele dayanmadığı kuru isteklerden ibaret olduğu, Peygamberin ise görevinin onların isteklerini yerine getirmek olmadığı belirtiliyor.”⁵⁴³

Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivayete göre müşrikler, Hz. Peygamber'den, Safa Tepesi'ni⁵⁴⁴ altın ve gümüş yapmasını istemişlerdi. Ayetin beyanına göre önceki kavimler de benzer mucizeler istemişlerdi ki onların asıl maksadı, inanmak değildi.⁵⁴⁵ Onların asıl maksadı Hz. Peygamber'in böyle bir şey yapamaması, istedikleri olmayınca da O'na inanma gibi bir zorunluluklarının olmayacağı düşüncesiydi. Müşriklerin bu taleplerinde samimi olmadıklarını Allah (c.c.) şöyle haber vermektedir: “Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar,

⁵⁴¹ İsrâ, 17/ 90-93.

⁵⁴² Halefullah, Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler, s. 45.

⁵⁴³ İsmail Yakıt, “Kur'an'a Göre İnanç, Düşünce ve İfade Özgürlüğü”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2002, c. 38, S. 2, s. 78.

⁵⁴⁴ İbn İshak, *Sîre*, s. 255.

⁵⁴⁵ Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 287.

“Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır” derler.”⁵⁴⁶ İnkarcıların bu samimiyetsizliklerini ifade eden bir diğer ayette ise şöyle buyrulur: “Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler: Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir, derlerdi.”⁵⁴⁷

“Yukarıdaki ayetlerde görüldüğü gibi, Ehl-i Kitap ile müşriklerin Hz. Peygamber’den istedikleri deliller, inanmak ve tatmin olmak için değil, sırf O’nu aciz bırakmak ve susturabilmek gayesine yönelik olduğu içindir ki cevapsız bırakılmıştır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, Kur’an iddia sahibine delil getirmeyi, muarıza da getirilen kesin delili tasdik etmeyi şart koşmuş ve getirilen delili kabul edip etmemeyi hakkı arayıp aramamanın bir ölçüsü saymıştır.”⁵⁴⁸

5.12. Yemin Etmek

Kur’an’da ifade edildiği üzere, polemikçilerin, ısrarla savundukları inançlarını ve diğer değerlerini kabul ettirebilmek ve bu değerlerin gerçek olduğunu ortaya koyabilmek için kullandıkları metotlardan birisi yemin etmektir. Türkçe’de “bir iddiayı kuvvetlendirmek için Allah adını anma, Allah’ı şahit tutma, kasem, and etme”⁵⁴⁹ şeklinde tarif edilen yemin kelimesinin karşılığı olarak Kur’an’da, “Kasem”, “Eyman” ve “Half” kelimeleri ve bu kelimelerin farklı türevleri kullanılmaktadır. Bu kelimelerin her birinde te’kid ve takviye manasının olduğu görülmektedir.⁵⁵⁰

Kur’an’dan anladığımıza göre, muhatabı aldatmak için yemin etme yoluna ilk defa başvuran İblis’tir. İblis, henüz Adem ve Havva cennette iken, kendisinin doğru

⁵⁴⁶ Hicr, 15/ 14-15.

⁵⁴⁷ En’am, 6/ 7. Ayrıca bkz: En’am, 6/ 109.

⁵⁴⁸ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 120- 121.

⁵⁴⁹ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1409.

⁵⁵⁰ Bahâzık, *Üslûbu’l-Kur’âni’l-Kerîm Beyne’l-Hidâyeti ve’l-İ’câzi’l-Beyâniyyi*, s. 192- 193.

söylediğine dair yemin etmek suretiyle onları aldatmış, Allah'ın emrine karşı gelmelerine sebep olmuştur.⁵⁵¹

Özellikle münafıklardan bahseden şu ayetler, onların da Müslümanları aldatmak için bu yola başvurduklarını göstermektedir: *“Münafıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen elbette, O'nun Peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir. Yeminlerini kalkan yapıp Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür! Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar hiç anlamazlar.”*⁵⁵²

Yine Kur'an, münafıkların, söyledikleri sözleri daha sonra inkar etmek için yemin ettiklerine de temas etmektedir: *“Onlar Allah'a yemin ediyorlar ve “Biz böyle bir şey demedik” diyorlar. Halbuki o küfür kelimesini kesinlikle söylediler...”*⁵⁵³ Bu ayet, Hz. Peygamber'le birlikte Tebuk seferine çıkan münafıkların baş başa kaldıkları zaman Hz. Peygamber ve ashabı hakkında sarfettikleri kötü sözlerin Hz. Peygamber'e haber verilmesi karşısında, söyledikleri sözleri inkar etmek için yemin etmeleri üzerine nazil olmuştur.⁵⁵⁴

Münafıklar, Allah adına yemin etmenin mü'minler için önemini bildiklerinden dolayı, yalanlarını inandırıcı kılabilmek için sık sık yemine başvurmuşlardır. Allah, münafıkların yemin etmelerindeki gerçek niyetlerini şu ayetle haber vermektedir: *“Onlar yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yolundan alıkoydular. Bu yüzden onlara küçük düşürücü bir azap vardır.”*⁵⁵⁵ Münafıkların bile bile yalan yere yemin ettikleri

⁵⁵¹ Bkz: A'râf, 7/ 19-22.

⁵⁵² Münafikun, 63/ 1-3.

⁵⁵³ Tevbe, 9/ 74. Münafıkların mü'minleri ikna etmek için yemin etmeleriyle ilgili olarak ayrıca bkz: Tevbe, 9/ 56, 62, 95, 96.

⁵⁵⁴ Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 188.

⁵⁵⁵ Mücadele, 58/ 16.

ise, Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: “Allah’ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemin ediyorlar.”⁵⁵⁶ Böylece verdikleri sözleri tutmayan münafıkların bu tutumu Kur'an'da, insanları aldatmak için aynı yöntemi benimseyen şeytanın durumuna benzetilmek⁵⁵⁷ suretiyle eleştirilmektedir.⁵⁵⁸

Müşrikler Hz. Peygamber'den Safâ Tepesi'ni altın yapmasını istemişlerdi. Hz. Peygamber onlara “eğer bunu yaparsam beni tasdik edecekmisiniz?” diye sordu. Bunun üzerine onlar “evet, bunu yaparsan vallahi hepimiz sana tabi olacağız” dediler. Neticede Allah (c.c.) onlar hakkında şu ayeti indirdi.⁵⁵⁹ “Kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde Allah’a andiçtiler. De ki: Mucizeler ancak Allah katındandır. Ama mucize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?”⁵⁶⁰ Böylece Allah (c.c.), müşriklerin yeminlerinde samimi olmadıklarını, bununla iman edenleri aldatmayı arzuladıklarını ortaya koymaktadır. Benzer bir tutumu verdikleri sözlere sadık kalmayan Yahudilerin de benimsediklerini görmekteyiz. Yahudilerin, Müslümanlarla yaptıkları anlaşmalara uymamaları, onlarla yapılan anlaşmaların çok kısa sürmesine ve zamanla bu anlaşmaların bozulmasına yol açmıştır.⁵⁶¹

Buraya kadar yaptığımız izahlardan inkarcıların, ilahi vahye karşı girdikleri polemiklerde başarıya ulaşabilmek için her türlü yöntemi denedikleri ortaya çıkmaktadır.

⁵⁵⁶ Mücadele, 58/ 14. Ayrıca bkz: Tevbe, 9/ 42, 107.

⁵⁵⁷ Bkz: Haşr, 59/ 16.

⁵⁵⁸ Bkz: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, Thk: Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, 3. b., Beyrut, 1984, c. 1, s. 382- 383.

⁵⁵⁹ İbn İshak, *Sîre*, s. 255; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl a.g.e.*, s. 183- 184.

⁵⁶⁰ En'am, 6/ 109.

⁵⁶¹ M. Fatih Kesler, *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, TDV. Yay., 1. b., Ankara, 1993, s. 131.

II. BÖLÜM

KUR'AN'DA YER ALAN POLEMİK KONULARI

1. TEVHİD İNANCIYLA İLGİLİ POLEMİKLER

Farklı dönemlerde farklı isimlerle ifade edilmiş olsa da Allah'ın dini birdir. Aynı kaynaktan gelen ilahi dinlerin temelini ise, Allah (c.c.)'in birliğini ve sadece O'na kulluk etmeyi ifade eden Tevhid inancı oluşturmaktadır. Kur'an bu konuya şöyle dikkat çekmektedir:¹ “Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona: “Benden başka İlâh yoktur; şu halde bana kulluk edin” diye vahyetmiş olmayalım.”²

Tevhid inancının karşıtı şirktir. Yani Allah'a ortaklar tanımaktır. İnsanlık tarihi boyunca Tevhid ile şirk mücadele içerisinde olmuştur.³ Tevhid inancına sahip olan topluluklar zamanla birtakım hurafe ve şirk unsurlarına bulaşmak suretiyle Tevhid inancından uzaklaşmışlardır. Kur'an'ın indiği dönemde de aynı durum söz konusu idi. Bozulan Tevhid inancını tekrar aslına döndürmek için de Allah (c.c.) Kur'an'ı göndermiştir.⁴

Hz. İbrahim'in kendilerine bildirdiği Tevhid inancını kabul eden Hicaz halkı, zaman içerisinde putlara tapar oldular ki bu İslam'ın zuhuruna kadar sürüp gitmiştir.⁵ Öyle ki, İbnü'l-Kelbî (ö. 819), putlara tapınmanın Hz. Adem'in çocuklarından itibaren başladığına dair rivayetlere yer vermektedir. Buna göre Hz. Adem'in kabrine tazimde bulunan Şis oğullarının bu davranışına karşılık Kabil oğullarından birisi, onlara bir put yontmuştur ki, tarihte ilk put yontan bu kişi olmuştur. Onlardan sonra

¹ Salih Akdemir, “Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları”, s. 179.

² Enbiyâ, 21/ 25. Ayrıca bkz: Nahl, 16/ 36; Zuhuf, 43/ 45.

³ M. Sait Şimşek, “Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi”, *1. Hz.İbrahim Sempozyumu Bildirileri (1997)*, Şurkav Yay., Şanlıurfa, 2007, s. 79- 80.

⁴ Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları*, s. 29- 30.

⁵ Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 90- 91. Ayrıca bkz: Ebu'l-Münzir Hişam b. Muhammed b. Es-Sâib el-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, Thk: Ahmed Zeki Paşa, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 3. b., Kahire , 1995, s. 6.

gelen nesiller öncekilerden daha fazla tazimde bulunmuşlar ve böylece putperestlik de gitgide yaygınlaşmaya başlamıştır.⁶

“Gerek Hz. Peygamber’in, gerekse O’ndan önceki peygamberlerin mücadelelerinin temelini, Yüce Allah’ın birliği esasına dayanan Tevhid inancını yerleştirmek olmuştur. Bu noktada bütün peygamberler, gönderildikleri toplumlarda var olan şirk inancıyla mücadele etmişlerdir. Çoğu fiil halinde olmak üzere, türevleriyle birlikte Kur’an’da 150 küsür yerde geçen şirk kelimesi, şirkin insanlık bünyesinde bir pasif kavram değil, bir sürekli aktivite olduğunu göstermektedir.”⁷

İslam öncesi dönemde çoktanrıcılık, tüm Arap yarımadasında yaygın şekilde görülmekteydi.⁸ Kabe içinde sayıları 360’ı bulduğu rivayet edilen putların varlığı,⁹ Kureyş kabilesinin de aynı şekilde şirk inancı içerisinde olduklarını göstermektedir. İbnü’l-Kelbi’nin (ö. 819) belirttiğine göre aslında her evde de bir put bulunurdu ve dolayısıyla her ev bir tapınak gibiydi.¹⁰ “*Beyt* (çoğ, buyût) adı verilen bu kutsal evleri”¹¹ “tavaf ederler, önlerinde kura okları çekerler ve hediyeler sunarlardı.”¹²

Ortaya çıkmasında siyasi, tarihi, ictimai, iktisadi, kültürel etkileşim, toplumdaki önderlerin etkisi ve daha başka pek çok sebepler olan¹³ şirk inancını eleştirirken Kur’an, konuya diyalektik olarak yaklaşmaktadır. Şirkle ilgili verdiği örneklerde Arapların kısmen de olsa bilgi sahibi oldukları Sâmi kavimlerden ve

⁶ İbnü’l-Kelbî, *Kitâbu’l-Esnâm*, s. 51- 52.

⁷ Öztürk, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s. 545. Ayrıca bkz: Yolcu, *Kur’an’da İnkâr Psikolojisi*, s. 61.

⁸ Şinasi Gündüz, “Cahiliye Dönemi Arap Politeizmine Nebatîlerin Etkileri”, *Dinler Tarihi Araştırmaları- I (Sempozyum: 08-09 Kasım 1996, Ankara)*, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara, 1998, s. 358.

⁹ Buhârî, *Tefsîr, İsrâ*, 12; Tirmizî, *Tefsîr*, 17.

¹⁰ Bkz: İbnü’l-Kelbî, *a.g.e.*, s. 33.

¹¹ Gündüz, “a.g.m.”, s. 360.

¹² Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 95. Ayrıca bkz: Sırma, *İslam Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, s. 44- 46.

¹³ Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi’l-Arab Kable’l-İslam*, c. 6, s. 41- 43.

peygamberlerden bahsetmektedir.¹⁴ Böylece, tarih boyunca yaşamış toplumlardan örnekler vermek suretiyle, evrensel bir dille şirk konusunu ele almaktadır.¹⁵

Şirkin açık bir zulüm olduğunu¹⁶ söyleyen Kur'an, aynı zamanda şirkin tam bir kaos olduğuna da işaret etmektedir:¹⁷ "... *Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir.*"¹⁸ Yine Kur'an, şirk inancının kişiyi, ortak koştuğu şeyi Allah'ı sever gibi sevmeye kadar götürebilen bir itikat bozukluğu olduğunu da ifade etmektedir.¹⁹

Bu itikadi bozukluğa karşılık Hz. Peygamber'in vurgulamış olduğu Tevhid çağrısı, O'nunla muhatapları arasında düşünsel bir mücadelenin yeşermesine, büyük tartışma ve çekişmelerin cereyan etmesine neden olmuştur.²⁰ Müşrikler, bu çağrıya uymanın, sürdürdükleri yaşam biçiminin, ekonomik ve toplumsal yönlerden temelden sarsılması demek olduğunu fark etmişlerdi.²¹ Çünkü, "üstün varlıklar alanında Allah'ın, bütün kainatın tek Rabbi tanınması, diğer tanrıları hükümsüz kılıyordu. Âlihe denen o tanrılar, şimdi sözden ibaret, sadece isimden ibaret birer kavram haline geliyordu. Modern semantik terminolojisinde bu hususu şöyle ifade etmemiz gerekir: Bu yeni inançta ilah (çoğulu âlihe) kelimesi, eğer Allah'tan başka bir varlığa işaret ediyorsa karşılığı olmayan boş kavramdan başka bir şey değildi.

¹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslami Araştırmalar*, Ankara, 1986, S. 1, s. 26.

¹⁵ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, s. 10.

¹⁶ Lokmân, 31/ 13. Nitekim Hz. Peygamber de En'am Suresi 82. ayette geçen "zulüm" kelimesini bu ayetle tefsir etmiştir. Bkz: Tirmizî, Tefsîr, 6. Buhârî'de geçen rivayetlere göre ise bu ayet, En'am Suresi 82. ayetin inmesinden sonra endişe eden ve bu endişelerini Hz. Peygamber'e arzeden ashab hakkında nazil olmuştur. Bkz: Buhârî, Enbiyâ, 8, Tefsîr, En'am, 3.

¹⁷ Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s. 546.

¹⁸ Hac, 22/ 31.

¹⁹ Bakara, 2/ 165.

²⁰ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 10- 11.

²¹ Mevdudî, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, Terc: Cahit Koytak, Kahraman Yay., İstanbul, 1997, s. 14. Ayrıca bkz: İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 17.

Yusuf Suresinde şöyle buyrulur:²² “Allah’ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir...”²³

“Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlikle görevlendirildikten sonra, bu şekilde politeizme, yani çok tanrıçılığa/ putçuluğa alışmış olan Mekkelilere, *Tek İlah*’tan söz edince şaşırıp durdular ve şöyle demeye başladılar:²⁴ “*Tanrıları, tek tanrı mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir! dediler.*”²⁵ Kureyşliler, bu sözleriyle Hz. Muhammed’i tanımayıp inkar ediyorlardı. Hz. Peygamber Kelime-i Tevhid’i tavsiye ettiği zaman müşrikler: “Tek tanrı bütün yaratıkları nasıl idare edebilir?” demişler ve Allah’ı birlemeye yanaşmamışlardı.²⁶ Hz. Muhammed’in Kureyş’i Tevhid’e davetine karşılık verdikleri bu tepkinin gerekçesi, devam eden ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: “*Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır. Kur’an aramızdan Muhammed’e mi indirildi? diyerek kalkıp yürüdüler. Belki, bunlar Kur’an’ım hakkında şüphe içine düştüler. Hayır! Azabımı henüz tatmadılar.*”²⁷ Kureyş’in içine düştüğü taassup ve Hz. Peygamber’in şahsiyeti ile ilgili düşünceleri, yani O’na peygamberliği yakıştıramamaları, Tevhid inancına karşı böyle bir tepki vermelerine neden olmuştur.

“Kur’an’da yer alan saf Tevhid’e çağırın ayetler, ilahların çokluğuna inanan ve bunun ortadan kaldırılmasını bir felaket olarak gören müşrikleri çileden çıkarıyordu. Müşriklerin Tevhid ayetlerini duymaları halinde girdikleri zihinsel ve psikolojik

²² İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 18.

²³ Yusuf, 12/ 40.

²⁴ Sırma, *İslam Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, s. 49.

²⁵ Sâd, 38/ 5. Müşrikler bu sözü, Ebû Talib’in yanında Hz. Peygamber’in kendilerini “Lâ İlâhe İllallah” demeye davet ettiği zaman söylemişlerdir. Bkz: Tirmizî, Tefsîr, 38.

²⁶ Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 452.

²⁷ Sâd, 38/ 6-8.

tepki havasını Kur'an şöyle kaydeder:²⁸ “...Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini yâdettiğinde onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, gerisin geri dönüp giderler.”²⁹ “Allah, tek olarak anıldığı zaman, ahirete inanmayanların içlerine sıkıntı basar. Ama Allah'tan başkası anıldığı zaman hemen yüzleri güler.”³⁰

“Kur'an, Tevhid'e çağrı merhalesini daha da ileri götürerek, müşriklerin taptıklarını ve bu tapınılan şeylerin gerçek yüzlerini anlatır. Kur'an'a göre bunlar ibadet edilmeye layık değildirler, çünkü kendi başlarına bir şey düşünmek veya yapmaktan tamamen acizdirler. Bu hususa işaret eden pek çok Kur'an ayeti mevcuttur.”³¹

“Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar; güneş ve ayı emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte (bütün bunları yapan) Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'nu bırakıp da kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değillerdir. Eğer onları (putları) çağırırsanız, sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile, size cevap veremezler. Kıyamet günü de sizin ortak koşmanızı reddederler. (Bu gerçeği) Sana, her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez.”³²

“Ey insanlar! (Size) Bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!”³³

²⁸ Halefullah, Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler, s. 66.

²⁹ İsrâ, 17/ 46.

³⁰ Zümer, 39/ 45.

³¹ Halefullah, a.g.e., s. 66- 67.

³² Fâtır, 35/ 13-14.

³³ Hacc, 22/ 73. Ayrıca bkz: Fâtır, 35/ 40; Sebe, 34/ 22.

Yine Yüce Allah Kur'an'da, müşriklerin iddialarının tutarsız olduğunu göstermek amacıyla, kendisine ortak koşulan varlıkların acizyetlerini şu örneklerle, akli kullanmaya ve düşünmeye sevkeden sorularla ortaya koymaktadır: “Allah, (o yüce varlıktır) ki sizi yaratmış, sonra rızıklandırmıştır; sonra O, hayatınızı sona erdirecek, daha sonra da sizi (tekrar) diriltecektir. Peki sizin (Allah'a eş tuttuğunuz) ortaklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek var mı? Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.”³⁴

“Siz ve Allah'ın dışında tapıtığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz. Eğer onlar birer tanrı olsalardı oraya (cehenneme) girmezlerdi. Halbuki hepsi (tapanlar da tapılanlar da) orada ebedî kalacaklardır. Orada onlara inim inim inlemek düşer. Yine onlar orada (hiçbir iyi haber) duymazlar.”³⁵

Müşriklerin, ilahlarını aşağılayan bu tür sözlere kayıtsız kalması düşünülemezdi. Nitekim onlar da, ilahlarını savunmaya ve onlar hakkında bu tür sözler sarfedenlere düşmanlık beslemeye başlamışlardır.³⁶

Üstün bir Allah düşüncesine temelde sahip olan müşrikler putları, Allah katında aracı olarak kabul ediyorlardı.³⁷ İlah olarak tanıdıkları varlıkların ve putların sıkıntılı anlarında kendilerini koruyacaklarını zannediyorlar,³⁸ korku ve tasalarını böylece yatıştırmış oluyorlardı.³⁹ Bu gerçeğe işaret eden şu ayetlerle Allah (c.c.) müşriklerin bu tutumlarını eleştirmektedir: “Onlar, yardım göreceklerini umarak Allah'tan başka

³⁴ Rûm, 30/ 40. Ayrıca bkz: Neml, 27/ 59-64; Kasas, 28/ 70-75.

³⁵ Enbiyâ, 21/ 98-100. Ortak koşulanların acizyetiyle ilgili olarak ayrıca bkz: Ra'd, 13/ 33; Sebe, 34/ 22; Yâsîn, 36/ 75 Ahkâf, 46/ 4-6.

³⁶ Halefullah, Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler, s. 68.

³⁷ Hamidullah, İslam Peygamberi, c. 1, s. 25- 26.

³⁸ Saka, Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu, s. 87.

³⁹ Mevdudi, Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim, s. 25.

ilâhlar edindiler."⁴⁰ "Onlar, kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler."⁴¹

Müşrikler, Yüce bir yaratıcı olarak Allah (c.c.)'a inanmakla⁴² birlikte, Allah'ı çok uzaklarda tasavvur ettikleri için günlük işlerinde, Allah (c.c.)'la aralarında şefaathçi olacaklarına inandıkları, düşük derecedeki ulûhiyetlere tapıyorlardı. Yüce Allah (c.c.)'ı ise, büyük tehlikelerle karşı karşıya kaldıkları zaman⁴³ hatırlıyorlardı.⁴⁴ Müşriklerin içinde buldukları bu yanlışlığı Yüce Allah şöyle reddetmektedir: "Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: Bunlar, Allah katında bizim şefaathçılarımızdır, diyorlar. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Hâşâ! O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir."⁴⁵ Kabe'yi tavaf etmeleri, Allah adına kurbanlar kesmeleri, "Vallahi" diyerek Allah adına yemin etmeleri, müşriklerin Allah inancına sahip olduklarını göstermektedir.⁴⁶

Müşriklerde var olan bu şefaath ümidi ve aracılık düşüncesi, şirkin en yaygın sebeplerindendir.⁴⁷ Onların bu inançları Kur'an'ın açıkça eleştirdiği konular arasında yer almaktadır: "Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine birtakım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk

⁴⁰ Yâsîn, 36/ 74.

⁴¹ Meryem, 19/ 81.

⁴² Bkz: Ankebût, 29/ 61, 63; Zuhruf, 43/ 87; Mü'minûn, 23/ 84-89.

⁴³ Bkz: İsrâ, 17/ 67; Ankebût, 29/ 65; Yunus, 10/ 22; En'am, 6/ 40-41.

⁴⁴ Sarıkçıoğlu, "Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler", s. 26- 27. Ayrıca bkz: Demircan, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Cähiliye Arapları", s. 60; Gündüz, "Cähiliye Dönemi Arap Politeizmine Nebatilerin Etkileri", s. 358.

⁴⁵ Yunus, 10/ 18. Ayrıca bkz: Zümer, 39/ 43-44.

⁴⁶ Bkz: Sırma, *İslam Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, s. 45- 51. Müşriklerde Allah inancının varlığıyla ilgili olarak ayrıca bkz: Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 33.

⁴⁷ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cähiliyye*, s. 50.

ediyoruz, derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez."⁴⁸

Kur'an'ın beyanlarından müşriklerin yaratan, hayat veren, Kabe'nin Rabbi olan bir Allah tasavvuruna sahip oldukları rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu yüzdendir ki Kur'an müşriklerin, Allah'ı göklerin ve yerin yaratıcısı olarak bildikten sonra yalnız O'na ibadet edileceğini, O'ndan başkasına tapılamayacağını bilmemeleri, bu sonuca varmamalarından yakınmaktadır:⁴⁹ *"(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hakim) bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) İşini kim idare ediyor? "Allah" diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz?"*⁵⁰ Nitekim cahiliye edebiyatında da, yaratıcı bir tanrı tasavvurunun izlerini görmek mümkün olmaktadır.⁵¹ Ancak onların sahip oldukları bu tanrı tasavvuru, Kur'an'ın tanrı tasavvuruyla tam olarak örtüşmediği için Kur'an, doğru bir tanrı anlayışına sahip olmaları üzerinde ısrarla durmuş, bunun önemini onlara kavratmaya çalışmıştır.⁵²

Aslında şirk konusu sadece Mekkeli müşriklerin değil, insanlık tarihi boyunca tüm kavimlerin inanç konusundaki ortak sorunları olmuştur. Allah'tan başka varlıklardan medet ummak ve onları aracı kılmak şeklindeki şirk inancının, Kur'an'dan önceki toplumların da bir zaafı olduğuna şu ayetler işaret etmektedir: *"Andolsun biz, çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık. Allah'tan başka kendilerine yakınlık sağlamak için*

⁴⁸ Zümer, 39/ 3.

⁴⁹ İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 95- 96.

⁵⁰ Yunus, 10/ 31. Ayrıca bkz: Ankebût, 29/ 61-63; Lokman, 31/ 25; Zümer, 39/ 38; Zuhruf, 43/ 9, 87.

⁵¹ Örnekler için bkz: Antere b. Şeddâd el-Absî, *Dîvânu Antere*, Matbaatü'l-Âdâb, 4. b., Beyrut, 1893, s. 30, 63.

⁵² Bu değerlendirmeler için bkz: İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 115- 117.

*tanrı edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi ya! Hayır, onları bırakıp gittiler. Bu onların yalanı ve uydurup durdukları şeydir.*⁵³

Müşriklerin, tanrılarının kendilerine şefaathçi olacakları yönündeki inançlarının yanlışlığı, dahası tapınılan tanrılarının bu ortaklığı inkar edecekleri gerçeği Yüce Allah'ın, şirk inancına karşı getirdiği deliller arasında yer almaktadır: “(Allah'a koştukları) Ortaklarından kendilerine hiçbir şefaathçi çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını da inkâr edeceklerdir.”⁵⁴

İnsanın gücünü aşan, çaresizlik içerisinde bırakan felaketler karşısında üstün bir varlıktan yardım beklemek, sıkça karşılaşılan psikolojik bir durumdur.⁵⁵ Ancak Kur'an'a göre müşriklerin hatası, yaratıcı olarak kabul ettikleri Allah'ı bırakıp, O'nun katında aracı olacaklarını düşündükleri varlıklardan yardım beklemeleridir.

Müşriklerin, Allah'ı insan gibi düşünmeleri ve O'na birtakım noksan sıfatlar isnad ederek, çocuk sahibi olduğuna inanmaları yine Allah (c.c.) tarafından açıkça eleştirilen konular arasında yer almaktadır: “*Rahmân çocuk edindi*” dediler.⁵⁶ “*Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı?*”⁵⁷ “*Onlar, kızların Allah'a ait olduğunu iddia ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzektir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor.*”⁵⁸ Kur'an'ın ilah anlayışına ters düşen bu tür inançlar, indirilen ayetlerle vahye konu teşkil etmekte ve reddiye içeren farklı üsluplarla reddedilmektedir.

⁵³ Ahkâf, 46/ 27-28.

⁵⁴ Rûm, 30/ 13.

⁵⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 87.

⁵⁶ Meryem, 19/ 88.

⁵⁷ Saffat, 37/ 149. Benzer ayetler için bkz: Saffat, 37/ 153; Zuhruf, 43/ 16; Tûr, 52/ 39.

⁵⁸ Nahl, 16/ 57.

Yüce Allah'ın, müşriklerin yanlış itkatlarıyla ilgili olarak eleştirdiği bir diğer konu da Allah'a inanmakla birlikte, tapındıkları putlara kurban kesmeleri idi.⁵⁹ Allah (c.c.) onların, kafalarına göre yaptıkları bu cahili geleneği de açık bir dille kınamaktadır: *“Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar?”*⁶⁰

Şirkin, insanlık tarihi boyunca var olan toplumların içine düştükleri en temel hastalıklardan biri olduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda Kur'an, indiği coğrafyada var olan diğer din mensuplarının da şirk inancına temas etmekte, bu yanlış inançlarından dolayı onları eleştirmektedir. Nitekim Yahudi ve Hristiyanların Allah (c.c.) hakkındaki bu kabulleri sert bir dille reddedilmektedir:

*“Yahudiler, Üzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hıristiyanlar da, Mesih (İsa) Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) Daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtila) döndürülüyorlar! (Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır.”*⁶¹

Hristiyanların şirk inancının yanlışlığını Yüce Allah şöyle bir soru yöneltmek suretiyle ortaya koymakta, akıllara yönelik hitabıyla onları düşünmeye

⁵⁹ Bkz: Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ebi Bekr Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, Thk: Emir Ali Mehnâ, Ali Hasan Fâûr, Dâru'l-Mârifetü, 3. b., Beyrut, 1993, c. 2, s. 583; Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, s. 151- 152. Cahiliye döneminde putlar için kesilen kurbanlar hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz: Murat Sarıcık, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta, 2002, s. 253- 271.

⁶⁰ En'am, 6/ 136.

⁶¹ Tevbe, 9/ 30-31.

çağırılmaktadır: “Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih’tir” diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesih’i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah’a kim bir şey yapabilecektir (O’na kim bir şeyle engel olabilecektir)! Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah’a aittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kadirdir.”⁶²

Müşriklerin bütün bu yanlış inanç ve iddiaları karşısında Kur’an, her seferinde Allah’a şirk koşanların kesinlikle bir delile dayanmadığını, bunun, insanların kendilerinin bir uydurması olduğunu ısrarla vurgulamaktadır: “Her kim Allah ile birlikte diğer bir tanrıya taparsa, -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki kâfirler iflah olmaz.”⁶³ “Yoksa onlara bir kesin delil indirdik de, o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor?”⁶⁴

Kur’an’ın, muhaliflerinin ididalarını çürütmek için kullandığı metotlardan birisi, “hulfi kıyas”⁶⁵ metodudur. Kur’an, Allah’tan başka ilahlar olduğuna yönelik iddiaları, bu metodu kullanmak suretiyle çürütmektedir. Şu ayetlerde bunun örneklerini görmekteyiz:⁶⁶ “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş’ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.”⁶⁷ Bir diğer ayette ise şöyle buyrulur: “Allah evlât edinmemiştir; O’nunla beraber hiçbir tanrı da yoktur. Aksi takdirde her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri

⁶² Mâide, 5/ 17. Hristiyanların teslis inancına cevap olarak ayrıca bkz: Nisâ, 4/ 171; Mâide, 5/ 73-75; Meryem, 19/ 34-35.

⁶³ Mü’minûn, 23/ 117.

⁶⁴ Rûm, 30/ 35. Müşriklerin hiçbir delili olmadığına dair ayrıca bkz: Fâtır, 35/ 40; Zuhruf, 43/ 20-22.

⁶⁵ Hulfi Kıyas: Aksinin iptal edilmesi suretiyle, ispatlanması istenen şeyi delillendirerek yapılan kıyastır. Bkz: İbrahim Medkûr, *el-Mu’cemu’l-Felsefi*, el-Hey’etü’l-Âmme li Şuûni’l-Matâbii’l-Emîriyye, Kahire, 1983, s. 150.

⁶⁶ Ebû Zehre, *Târihu’l-Cedel*, s. 66.

⁶⁷ Enbiyâ, 21/ 22.

diğerine galebe çalardı. Allah, onların (müşriklerin) yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.”⁶⁸ Böylece müşriklerin bütün bu iddiaları kesin olarak çürütölmüş olmakta ve şirk inancının hiçbir mantıki yönü olmadığı bu delillendirmelerle ortaya konulmaktadır.

2. KUR’AN’LA İLGİLİ POLEMİKLER

Kur’an’ın muhataplarının, en çok karşı çıktığı konulardan biri de Kur’an’ın, Allah tarafından gönderilen bir kitap olduğu gerçeğı ve Kur’an’ın, kendi menfaatleri aleyhine pek çok yeni hükümler içermesidir.

Kur’an’ın indiğı dönemde edebiyat ve belagat konusunda çok ileri durumda olan Araplar, Kur’an gelince O’nun fesahati karşısında susmak zorunda kaldılar. Ama buna rağmen inkarcılar, Kur’an’ın bir beşer sözü olmadığını bildikleri halde Kur’an’ı inkar etmek için sayısız iftiralar attılar ve inatla inkarlarında direndiler.⁶⁹

İnkarcıların Kur’an’a yönelik iftira ve tartışmalarını iki başlık altında ele alabiliriz. Bunlardan biri Kur’an’ın kaynağına yönelik, diğeri ise Kur’an’ın muhtevasına yöneliktir.

2.1. Kur’an’ın Kaynağıyla İlgili Polemikler

Mekkeli müşriklerin, Hz. Peygamber’in peygamberliğini yalanlamak için başvurduğu yollardan en önemlisi Kur’an’ın Allah katından gelmiş bir kitap olduğu gerçeğini inkar etmek olmuştur. Bu inkarları neticesinde müşrikler Hz. Peygamber’e ve Kur’an’a dolayısıyla da Allah’a iftira atmaya kadar gidebilmişlerdir. Bu bağlamda onlar;

⁶⁸ Mü’minûn, 23/ 91. Ayrıca bkz: İsrâ, 17/ 42.

⁶⁹ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, s. 122.

- 1- Hz. Peygamber'in, söylemiş olduğu bu belagat ve fesahat yüklü sözlerden dolayı mecnun olduğunu,⁷⁰
- 2- Kur'an'ın, eskilerin masalları olduğunu,⁷¹
- 3- Kur'an'ı şeytanların indirdiğini,⁷²
- 4- Kur'an'ı Hz. Peygamber'in kendisinin uydurduğunu,⁷³
- 5- Kur'an'ın bir büyü olduğunu,⁷⁴
- 6- Kur'an'ı Hz. Peygamber'e bir başkasının öğrettiğini,⁷⁵
- 7- Kur'an'ın şair⁷⁶ ve kâhin⁷⁷ sözü olduğunu iddia etmişler,
- 8- Dahası Kur'an'ın Allah katından olduğuna dair bir mucize olarak Allah'tan azab istemeye⁷⁸ dahi cesaret edebilmişlerdir.

Müşriklerin bu çeşit ithamları, bizzat Kur'an tarafından ele alınarak, onlara gerekli cevaplar verilmektedir: *“Dediler ki: Ey kendisine Kur'an indirilen (Muhammed)! Sen mutlaka bir mecnunsun!. Eğer doğru söyleyenlerden idiyisen, bize melekleri getirmeliydin. Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman onlara mühlet verilmez. Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.”*⁷⁹

Yüce Allah, Kur'an'ın bir şair sözü, bir kâhin sözü veya Hz. Muhammed'in uydurduğu bir kitap olduğu şeklindeki müşriklerin iddialarına, yemin etmek suretiyle ve kesin bir üslupla cevap vermektedir: *“Görebildikleriniz üzerine yemin ederim ve göremediklerinize ki, hiç şüphesiz o (Kur'an), çok şerefli bir elçinin sözüdür. Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz! Bir kâhin sözü de*

⁷⁰ Kalem, 68/ 51; Tekvir, 81/ 22; Hicr, 15/ 6.

⁷¹ Kalem, 68/ 15; Furkan, 25/ 5; En'am, 6/ 25; Enfal, 8/ 31.

⁷² Tekvir, 81/ 25; Şuara, 26/ 210.

⁷³ Furkan, 25/ 4; Hüd, 11/ 13; Ahkaf, 46/ 8; Secde, 32/ 3; Hakka, 69/ 44-47.

⁷⁴ Sebe, 34/ 43; Ahkaf, 46/ 7.

⁷⁵ Nahl, 16/ 103.

⁷⁶ Hakka, 69/ 41.

⁷⁷ Hâkka, 69/ 42.

⁷⁸ Enfâl, 8/ 32; Ra'd, 13/ 6.

⁷⁹ Hicr, 15/ 6-9.

değildir (o). Ne de az düşünüyorsunuz! (O), Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, Elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık). Hiçbiriniz buna mâni de olamazdınız. Doğrusu o (Kur'an), takvâ sahipleri için bir öğüttür. İçinizde (onu) yalan sayanlar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz. Muhakkak o, kâfirler için bir iç yarasıdır. Ve o, gerçekten kat'î bilginin ta kendisidir. O halde, ulu Rabbinin adını yüceltip noksanlıklardan tenzih et."⁸⁰

Müşriklerin, Kur'an'ın kaynağıyla ilgili iddialarını ve bu tutumları neticesinde Allah ile tartışmaya girdiklerini şu ayetler çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır: "Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman dediler ki: "(Evet) İştittik, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleyebiliriz. Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir." Hani (o kâfirler) bir zaman da: "Ey Allah'ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir!" demişlerdi. Halbuki sen onların içinde iken Allah, onlara azap edecek değildir. Ve onlar mağfiret dilerlerken de Allah onlara azap edici değildir."⁸¹ Bu ayetler, "Allah'ım! Bu senin yanından gelmiş bir gerçekse gökten üzerimize taş yağdır, yahut bize elim bir azap gönder" diyen Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur.⁸²

İbn Kesir'in belirttiğine göre 31. ayet, İran'a giderek oranın kralları olan Rüstem ve İsfendiyar hakkında öğrendiği haberleri insanlara anlatarak, "Muhammed mi daha güzel masal anlatıyor yoksa ben mi?" diyen Nadr b. Haris hakkında nazil olmuştur. Bedir savaşında esir düşen Nadr b. Haris, Kur'an hakkında ileri geri konuşarak, bu ayetlerin eskilerin masalları olduğunu iddia etmesinden dolayı Hz. Peygamber'in

⁸⁰ Hâkka, 69/ 38-52. Yemin üslubu için ayrıca bkz: Tekvir, 81/ 15-19. Kur'an'ı Hz. Peygamber'in uydurduğu iddialarına cevap olarak ayrıca bkz: Ahkaf, 46/ 8.

⁸¹ Enfal, 8/ 31-33. Konuyla ilgili diğer bir ayet için bkz. Ra'd, 13/ 6.

⁸² Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 176.

talimatıyla öldürülmüştür. Yine Kur'an hakkında şüphe eden ve “*Ey Allah'ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir!*” diyen Ebu Cehil hakkında ise 33. ayet nazil olmuştur.⁸³ Kur'an'da “esâtîr” kelimesinin geçtiği ayetlerin Nadr hakkında nazil olduğu belirtilmiştir.⁸⁴

Müşriklerin, Kur'an'ın kaynağı konusunda yine Hz. Peygamber'le de tartışıklarına Kur'an şöyle işaret etmektedir: “*Onlardan seni (okuduğun Kur'an'ı) dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne perdeler, kulaklarına da ağırlık verdik. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile yine de ona inanmazlar. Hatta o kâfirler sana geldiklerinde: “Bu Kur'an eskilerin masallarından başka bir şey değildir” diyerek seninle tartışırlar.*”⁸⁵ Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu kabul etmeyen inkarcıların Kur'an'la ilgili iddialarının başında, Kur'an'da 9 ayrı ayette⁸⁶ zikredilen, “esâtîru'l-evvelîn” yani Kur'an'ın öncekilerin masalları olduğu iddiasıdır.⁸⁷

Kur'an'ın geçmişlerin masalları olduğu şeklindeki bu ithamların, gerçekte asılsız olduğunu yine bizzat Kur'an söylemektedir. Mesela Yusuf kıssasının sonunda yer alan “*Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'an) uydurulabilecek bir söz değildir*”⁸⁸ ayeti, İsa (a.s.) kıssasının sonunda yer alan “*Şüphesiz bu (İsa hakkında*

⁸³ Ebu'l- Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Müessesetü Kurtuba, 1. b., Kahire, 2001, c. 7, s. 63- 68.

⁸⁴ İbn İshak, *Sîre*, s. 182.

⁸⁵ En'am, 6/ 25.

⁸⁶ Bu konudaki ayetler için bkz: En'am, 6/ 25; Enfal, 8/ 31; Nahl, 16/ 24; Mü'minûn, 23/ 83; Furkân, 25/ 5; Neml, 27/ 68; Ahkâf, 46/ 17; Kalem, 68/ 15; Mutaffifîn, 83/ 13.

⁸⁷ İdris Şengül, “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 1996, c. 32, S. 4, s. 72.

⁸⁸ Yusuf, 12/ 111.

söylenenler), gerçek haberlerdir”⁸⁹ ayeti, Ashâb-ı Kehf kıssasının girişinde zikredilen “Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz”⁹⁰ ayeti ve Kasas Suresinde Hz Musa ve Firavun kıssasının başında zikredilen “İman eden bir kavim için (faydalı olmak üzere) Musa ile Firavun’un haberlerinden bir kısmını sana gerçek şekliyle nakledeceğiz”⁹¹ ayeti, Kur’an’da anlatılanların uydurma olduğunu iddia edenlere yönelik açık bir reddiye mahiyetindedir.⁹²

Yüce Allah, müşriklerin Kur’an’ın kaynağıyla ilgili olarak ileri sürdükleri bu iddiaların asılsız olduğunu kendi kendilerine idrak etmelerini istemiş ve bu amaçla da onlara, Kur’an’ın bir benzerini getirmelerini istemek suretiyle medyan okumuştur: “Yoksa, “Onu (Kur’an’ı) kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah’tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin. Eğer (onlar) size cevap veremiyorlarsa, bilin ki, o ancak Allah’ın ilmiyle indirilmiştir ve O’ndan başka tanrı yoktur. Artık siz müslüman oluyor musunuz?”⁹³ Müşriklerin bu meydan okumaya cevap verememeleri Müslüman alimlerce Kur’an’ın muciz Allah kelamı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

“Kur’an-ı Kerim, bir düşüncenin kendi dışındaki düşüncelerle ilgili olduğunu, belki de iç içe olduğunu ve bir düşünceyi kabul etmenin, bağlı bulunduğu mantığın bir sonucu olarak onunla ilgili başka bir düşüncenin kabulünü gerektirdiğini benimsemiştir. Yukarıdaki ayette yer alan müşriklerin iddialarına göre, “şayet Kur’an insan sözü ise, insanlar onun gibi bir söz getirebilmelidirler. Eğer getiremiyorlarsa Kur’an’ın bir insan sözü olmadığı ortaya çıkar” şeklinde bir hükme varılırken hareket

⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/ 62.

⁹⁰ Kehf, 18/ 13.

⁹¹ Kasas, 28/ 3.

⁹² Bu değerlendirmeler için bkz: Şengül, “Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri”, s. 89.

⁹³ Hûd, 11/ 13-14.

noktası gerekliliktir. Şu halde Kur'an tefekkür sisteminde yer alan önemli akli ilkelerden biri gerekliliktir denebilir. Bu prensip Kur'an tarafından sık sık kullanılmıştır.”⁹⁴

Müşriklerin, Kur'an'ın şeytanların sözü olduğu şeklindeki bir diğer iddialarını ise Kur'an şöyle reddetmektedir: *“O’nu (Kur’an’ı) şeytanlar indirmedir. Bu onlara düşmez; zaten güçleri de yetmez. Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır. O halde sakın Allah ile beraber başka tanrıya kulluk edip yalvarma, sonra azap edilenlerden olursun!”*⁹⁵

Müşriklerin bir diğer iddiası ise Hz. Peygamber'in Kur'an'ı, Ehl-i Kitap'tan öğrendiği şeklindeki iddialarıdır. Şu ayette müşriklerin bu iddialarına işaret edilmektedir: *“Şüphesiz biz onların: “Kur’an’ı ona ancak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu (Kur’an) apaçık bir Arapçadır.”*⁹⁶ Bu iddialarıyla müşrikler, Hz. Peygamber ve Kur'an hakkında şüphe uyandırmak suretiyle bir propaganda faaliyetine girişmişlerdir.⁹⁷ Bu amaçla Kur'an'ı Hz. Peygamber'e Rum ve Hristiyan dinine mensup Cebra veya Yaiş adında bir kölenin öğrettiğini ileri sürmüşlerdir.⁹⁸ Arapça bilmeyen birinin Arapça bir kitabı öğretebilmesinin mümkün olmadığını vurgulamak suretiyle, bu iddiayı ortaya atan Nadr b. Haris'in bu iftirasını Yüce Allah böylece reddetmektedir.⁹⁹

Müşriklerin benzer bir iddialarına ise Kur'an şöyle yer vermektedir: *“İnkâr edenler: Bu (Kur’an), olsa olsa onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır. Başka*

⁹⁴ Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 92- 93.

⁹⁵ Suarâ, 26/ 210-213.

⁹⁶ Nahl, 16/ 103.

⁹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 96.

⁹⁸ Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 278; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 237.

⁹⁹ Bkz: Tülücü, “Kur'an-ı Kerim'in Nüzûl Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri İle Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavrı ve Taktikleri”, s. 54.

bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır. Yine onlar dediler ki: (Bu âyetler), Onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır.”¹⁰⁰ Müşrikler bu sözleriyle de Hz. Peygamber’in Kur’an’ı Yahudilerden öğrendiğini iddia etmişlerdir.¹⁰¹

Peygamberlere karşı çıkan muhatapların, ilahi vahyin kaynağına dair bu tavırları Kur’an vahyi için geçerli olduğu gibi, Kur’an’da önce indirilen kitaplar için de geçerlidir. Şu ayetler Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerin Tevrat’la ilgili olarak aynı tavrı sergilediklerini beyan etmektedir: “(Yahudiler) Allah’ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü “Allah hiçbir beşere bir şey indirmedir” dediler. De ki: Öyle ise Musa’nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab’ı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur’an’da) size öğretilmiştir. (Resûlüm) Sen “Allah” de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!”¹⁰²

Said b. Cübeyr’den bu ayetle ilgili şöyle bir rivayet nakledilmiştir: Yahudi bilginlerinden Malik b. Sayf, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yanına gelerek O’nunla tartışmaya başladı. Hz. Peygamber: Tevrat’ı Musa’ya indiren Allah hakkı için söyle, Kitabınızda, “Allah şişman olan alimlere buğzeder” diye bir ibare görmedin mi? dedi. Şişman bir adam olan Malik’in buna canı sıkılarak, “Allah hiçbir beşere hiçbir

¹⁰⁰ Furkân, 25/ 4-5.

¹⁰¹ Bkz: Nâsiruddin Abdullah b. Amr b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî,1. b., Beyrut, 1998, c. 4, s. 118; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 418. Kur’an’ın kaynağıyla ilgili iddialar ve bu iddiaların değerlendirilmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Muhammed Abdullah Draz, *en-Nebeü’l-Azîm*, Dâru’l-Kalem, Kuveyt, 1957, s. 20- 107.

¹⁰² En’am, 6/ 91.

kitap indirmedii” dedi ve bütün kitapları inkar etti. Bunun üzerine Allah (c.c.) reddiye olarak bu ayeti indirmiştir.¹⁰³

Yahudiler aynı şekilde Kur’an’ın Allah kelamı olduğunu da inkar etmişlerdir. Buna karşılık Allah (c.c.) Tevrat ile Kur’an arasında bir kıyas ve yakınlık kurmak suretiyle Kur’an’ın da Tevrat gibi vahyedilmiş bir kitap¹⁰⁴ olduğunu onlara hatırlatmaktadır. Yani, nasıl Hz. Musa’ya Tevrat verilmişse Hz. Muhammed’e de önceki kitapları doğrulayan¹⁰⁵ Kur’an indirilmiştir.¹⁰⁶

Kur’an’ın Allah (c.c.) kelamı olduğunu kabul etmeyen Yahudilerin bu inkarlarına Yüce Allah, kendi kitapları olan Tevrat ile Kur’an arasındaki bağı hatırlatarak cevap vermektedir: *“Kendilerine: Allah’ın indirdiğine iman edin, denilince: Biz sadece bize indirilene (Tevrat’a) inanırız, derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki o Kur’an kendi ellerinde bulunan Tevrat’ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Ey Muhammed!) Onlara: Şayet siz gerçekten inanıyor idiyseñiz daha önce Allah’ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz? deyiver.”*¹⁰⁷ Böylece Yahudilerin, Tevrat’a inanmalarının da samimiyetten uzak olduğu, çünkü gereğince amel etmedikleri hatırlatılmaktadır.

Kur’an’ın kaynağıyla ilgili olarak ileri sürülen bu iddialar Kur’an’ın nüzulünden sonra da devam etmiştir. Bu görüşlerden biri, Kur’an’ın kaynağının Hristiyanlık olduğunu ileri süren oldukça eski bir görüştür. Bu görüşe göre Kur’an’ın kaynağı

¹⁰³ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 181.

¹⁰⁴ Bkz: Ahkâf, 46/ 12: *“Ondan önce de bir rahmet ve rehber olarak Musa’nın kitabı vardır. Bu (Kur’an) da, zulmedenleri uyarmak ve iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap lisaniyle indirilmiş, doğrulayıcı bir kitaptır.”*

¹⁰⁵ En’am, 6/ 91-92.

¹⁰⁶ Mehmet Paçacı, “Kur’an’da Ehl-i Kitap Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları IV (Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları)*, Ankara, 2004, s. 49-50.

¹⁰⁷ Bakara, 2/ 91. Kur’an’ın diğer kitaplarla olan bağı ile ilgili diğer ayetler için bkz: Bakara, 2/ 97, 285; Âl-i İmrân, 3/ 3, 84; En’am, 6/ 92; Yunus, 10/ 37; Yusuf, 12/ 111; Fâtır, 35/ 31.

Rahip Bahira'dır. Kaynakların bildirdiğine göre, Hz. Muhammed 12 yaşında iken,¹⁰⁸ amcası Ebû Talib ile birlikte çıktığı Suriye seferinden dönerken, Bahira ile karşılaşır. Bahira Hz. Peygamber'e bazı sorular sorar ve neticede Hz. Muhammed'in ileride bir peygamber olacağını anlar.¹⁰⁹ Bu olay, daha sonraları Kur'an'ın kaynağının Hristiyanlık olduğunu iddia edenlerin dayanağı olmuştur.

Buna karşılık, Hz. Muhammed'in peygamberliği döneminde kendisine her türlü iddia ve iftirada bulunan muhaliflerin, O'nun Bahira ile görüştüğü ve dini ondan aldığı şeklinde bir itirazda bulunmadıkları görülür. Oysaki bu olay kaynaklarda ayrıntılı olarak zikredilmiş ve bu görüşmeye pek çok Mekkeli de şahit olmuştur.¹¹⁰

Kur'an'ın kaynağıyla ilgili bu ve benzeri iddialar, günümüze gelinceye kadar var olagelmiştir. Özellikle müsteşrikler, Kur'an'ın kaynağında Yahudilik, Hristiyanlık ve putperestliğin etkili olduğunu iddia etmişler,¹¹¹ Kur'an'ın kaynağı olan vahiy gerçeğine çeşitli alternatifler arama yoluna girmişlerdir.¹¹² Bu ithamlar, Kur'an'ın nüzul dönemi dışında kaldığı için çalışmamızla doğrudan alakalı olmadığından dolayı üzerinde durmayacağız.¹¹³

Netice itibariyle, nazil olduğu dönemden itibaren günümüze gelinceye kadar, Kur'an'ın kaynağına yönelik bu iddiaların var olduğu bir gerçektir. Ancak, bizzat

¹⁰⁸ Hamidullah, bu görüşme esnasında Hz. Peygamber'in henüz 9 yaşında olduğunu belirtir. Ancak İbn'ul-Cevzi'nin, 12 yaşında olduğunu söylediğini de kaydeder. Bkz: *İslam Peygamberi*, c.1, s.48.

¹⁰⁹ Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları", s. 196- 197. Bu iddia ve ayrıntılı değerlendirmeleri için bkz: Zerkânî, *Menâhil*, c. 2, s. 325- 327.

¹¹⁰ Güner, *Resûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, s. 93- 94.

¹¹¹ Akdemir, "a.g.m.", s. 193. Ayrıca bkz: Özcan Hıdır, "İslam'ın Yahudi Kökeni Teorisi İle İlgili İddialar ve Çalışmalar", *İlam Araştırma Dergisi*, 1998, c. 3, S. 1, s. 155.

¹¹² Bilal Gökçür, "Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım", *Bilimname*, 2004/2, c. 2, S. 5, s. 61.

¹¹³ Kur'an'ın kaynağına yönelik bu ve benzeri iddialar ve bu iddialarla ilgili değerlendirmeler için bkz: Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş*, Terc: Salih Akdemir, Kitabiyat Yay., Ankara, 2000, s. 108; Şinasi Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", *OMÜİFD.*, Samsun, 1998, S. 10, s. 88; Özcan Hıdır, "İlk Vahyin Gelişi Hadisi Bağlamında Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber'e Dini-Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi", *Marife*, Konya, 2004, c. 4, S. 2, s. 28- 30; Zerkânî, *Menâhil*, c. 2, s. 330.

Kur'an'ın, kendisinin Allah kelamı olduğuna dair zikrettiği pek çok ayet,¹¹⁴ bu tür polemiklerin tutarsızlığını ortaya koyan birer reddiye mahiyetindedir.

2.2. Kur'an'ın Muhtevasıyla İlgili Polemikler

Kur'an'ın Allah tarafından gönderilmiş bir kitap olduğundan şüphe eden, dolayısıyla da Kur'an'a karşı çıkan müşrikler, Kur'an'ın muhtevası ve bildirdiği hükümler konusunda da aynı tavrı sürdürmüşler ve bu konuda Hz. Peygamber'le tartışmışlar, O'na makul olmayan tekliflerde bulunabilmişlerdir.

Kur'an'ın, şirk inancına karşılık Tevhid akidesini getirmesi, insanları düşünme ve akletmeye çağırması, insan hak ve hürriyetlerinden bahsetmesi gibi özelliklerinden dolayı müşrikler Kur'an'a şiddetle karşı çıkıyorlardı. Putperestliğin sağladığı ekonomik rant, köleliğin varlığı gibi özellikler, bunlara alternatif getiren bir kitaba tepkilerin doğmasına da neden olmuştur.¹¹⁵

Müşriklerin, Kur'an'ın muhtevasıyla ilgili olarak gündeme getirdikleri değişiklik talepleri, şu ayetlerde somut bir şekilde ifade bulmaktadır: *“Onlara âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bize kavuşmayı beklemeyenler: Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir! dediler. De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem elbette büyük günün azabından korkarım.”*¹¹⁶

Müşrikler bu talepleriyle Kur'an'da kendi menfaatlerine uygun görmedikleri hususların, istekleri doğrultusunda değiştirilmesini Hz. Peygamber'den istemektedirler. Onlar bu talepleriyle Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından oluşturulduğunu ispat ederek bu durumu O'nun aleyhinde bir delil olarak kullanmayı

¹¹⁴ Bu hususu ifade eden bazı ayetler için bkz: En'am, 6/ 19, 106; A'râf, 7/ 203; Yusuf, 12/ 3; Ankebût, 29/ 45; Şûrâ, 42/ 7, 52; Zuhruf, 43/ 43.

¹¹⁵ Yakıt, “Kur'an'a Göre İnanç, Düşünce ve İfade Özgürlüğü”, s. 77.

¹¹⁶ Yunus, 10/ 15.

arzulamaktadırlar.¹¹⁷ Bu talepleriyle onlar Kur'an'ın hükümlerinden memnun olmadıklarını, Kur'an'daki tehdit ayetlerini mükafat ayetleriyle, mükafat ayetlerini tehdit ayetleriyle; helali haramla, haramı ise helalle değiştirmesini O'ndan istemişlerdir. Onların bu taleplerine karşılık Allah (c.c.) Hz. Peygamber'e, bunun ancak Allah (c.c.)'ın elinde olduğunu kendilerine bildirmesini emretmiştir.¹¹⁸

“Haşir meselesi veya en son hesaba çekilme, dinden uzak (secular) Mekkeli müşriklerin kabul etmesi çok güç olan bir fikir idi. Bu yüzden Hz. Peygamber'den devamlı Kur'an'da değiştirmesini istedikleri konular arasında bu yeni sistemde kendi tanrılarının insan ile Allah arasında aracı olması yanında gayet mümkündür ki, son gün ve haşir meselesi de buna dahil idi.”¹¹⁹

Vahidî (ö. 1075), Mücahid'den yaptığı bir nakilde, bu ayetin, Hz. Peygamber'e, içinde Lat ve Uzza'ya ibadeti terk etmekten bahsetmeyen bir Kur'an getir diyen Müşrikler hakkında indiğini, yine Kelbi'den yaptığı bir nakilde ise, “Ey Muhammed! İçinde Sen'den istediklerimizin yer aldığı başka bir Kur'an getir” diyerek O'nunla alay edenler hakkında indiğini belirtmiştir.¹²⁰ Bu tarihi bilgiler dikkate alındığında Kur'an'ın, yaşanan tarihsel gerçeklerle doğrudan bağlantılı olduğunu, Kur'an'ın, toplumsal olaylar ve beklentilerle diyalojik bir ilişki kurarak tarihe çıktığını görüyoruz.

Müşriklerin, kendilerince içeriğinden hoşlanmadıkları Kur'an'ı, Hz. Peygamber'in değiştirmesi yönündeki bu taleplerinin mümkün olmadığını belirtmek üzere Yüce Allah Hz. Peygamber'e şu tavsiyede bulunmuştur: “*De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir*

¹¹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 344.

¹¹⁸ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, c. 12, s. 136.

¹¹⁹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Terc: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay., 3. b., Ankara, 1996, s. 195- 196.

¹²⁰ Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 200.

ömür boyu içinizde durmuştum. Hâla akıl erdiremiyor musunuz? Öyleyse kim Allah'a karşı yalan uydurandan veya onun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir! Bilesiniz ki suçlular asla onmazlar!”¹²¹

Kur'an'ın bildirdiği hükümlerden rahatsız olan müşrikler, Kur'an'ın bildirdiklerinin hak mı batıl mı olduğunu kendilerince test etmek için Hz. Peygamber'den akıl dışı taleplerde bulunabilmişlerdir. Bu talepler karşısında Yüce Allah onlara şu cevabı vermek suretiyle Kur'an'ın asla değişmeyecek Hak bir Kitap olduğunu kesin bir dille ifade etmektedir: *“Eğer okunan bir Kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı, yahut onunla ölüler konuşturulsaydı (o Kitap yine bu Kur'an olacaktı). Fakat bütün işler Allah'a aittir. İman edenler hâla bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi? Allah'ın vâdi gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından dolayı ya ansızın büyük bir belâ gelmeye devam edecek veya o belâ evlerinin yakınına inecek. Allah, vâdinden asla dönmez.”¹²²*

“İçlerinde Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebi Ümeyye'nin de bulunduğu Mekke Müşriklerinden bir topluluk Hz. Peygamber ile karşılaştılar. Abdullah Hz. Peygamber'e: “Sana tabi olmamız seni sevindirecekse, bizim için Mekke dağlarını yürüt, buradan uzaklaştır ki, burası genişlesin. Çünkü burası çok dar bir yerdir. Sonra orada pınarlar kaynat, nehirler akıt ki, ağaç dikelim, ekin ekelim. İddia ettiğin gibi, senin, Rabbinin katındaki değerın Davud'dan aşağı değildir. Allah, dağları onun emrine müsahhar kılmıştı da, onunla birlikte yürüyorlardı. Yahut rüzgarı bizim emrimize ver ki, ona binelim de işlerimizi görmek, alış veriş yapmak için aynı günde Şam'a gidip gelelim. İddia ettiğin gibi, senin değerın, Allah katında Davud'un oğlu

¹²¹ Yunus, 10/ 16-17.

¹²² Ra'd, 13/ 31.

Süleyman'dan az değildir. Allah rüzgarını onun emrine vermişti. Ölülerimiz arasından dilediğini dirilt ki, ona senin söylediklerinin hak mı bâtil mı olduğunu soralım. Çünkü İsa, ölülerini diriltirdi. Sen, Allah'ın katında ondan değersiz değilsin, dedi.” Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.”¹²³

Bu bilgilerden ortaya çıkan şudur ki, müşriklerin kollektif hafızalarında olağanüstüye karşı büyük bir ilgi vardır. Nitekim onlar her fırsatta Hz. Peygamber'den bu yönde taleplerde bulunmaktadır. Müşrikler, zihinlerinde kök salmış olan bu ilgiden dolayı Kur'an'ın muhtevasının da bu beklentileri doğrultusunda olmasını arzu etmektedirler. Buna karşılık Kur'an, daha realist ve rasyonel bir yaklaşımla, böyle bir hedefinin olmadığını vurgulamak suretiyle müşriklerin zihinlerinde köklü bir değişimi amaçlamaktadır.

Aynı şekilde Yahudilerin de, Kur'an'ın muhtevası ve içerdiği hükümlerdeki değişiklikler konusunda birtakım itirazlarda bulduklarını, bu yolla mucizelerin ve ayetlerin neshedilmesini inkar ettiklerini görüyoruz. Onların bu tutumlarını Yüce Allah şu ayet ile reddetmiştir:¹²⁴ “*Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.*”¹²⁵ Bu ayet, kıblenin Kabe'ye çevrilmesini çekemeyen Yahudilerin Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e dil uzatmalarına bir cevap olarak inmiştir.¹²⁶ Böylece de Yahudilerin, vahiy sürecinde bazı hükümlerin değişmesini tartışma konusu yaptıkları anlaşılmaktadır.

¹²³ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 229. Ayrıca bkz: Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 206- 207, Suyûtî, *Lübâbu'n- Nukûl*, s. 77.

¹²⁴ Ebû Zehre, *Târîhu'l-Cedel*, s. 51.

¹²⁵ Bakara, 2/ 106.

¹²⁶ el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 34. Bu iddianın müşrikler tarafından yapıldığı ve ayetin de onlara cevap vermek üzere indirildiği de müfessirler tarafından beyan edilmiştir. Bkz: Vahidi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 23.

Kur'an'ın içerdiği hükümlerden işlerine gelenleri kabul edip, işlerine gelmeyenleri ise kabul etmeyen Ehl-i Kitab'ın bu durumu şu ayetlerde de ifade edilmektedir:¹²⁷ “Nitekim biz, (Kur'an'ı) kısımlara ayıranlara azabı indirmişizdir. Onlar, Kur'an'ı bölüp ayıranlardır.”¹²⁸

Kur'an-ı Kerim'in nüzul keyfiyeti, yani parça parça indirilmiş olması da müşriklerin itiraz ettikleri hususlar arasında yer almaktadır. Oysa onlar, Kur'an'ın bu şekilde nazil olmasındaki hikmeti kavrayamamışlardı. Yüce Allah onların bu ithamlarına gerekli cevabı vererek, bunun bir hikmete mebni olarak gerçekleştiğini beyan etmiştir: “İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk.”¹²⁹ Kur'an'ın muarızları, onun bu şekilde parça parça indirilişinin arkasında yatan pek çok hikmeti göremedikleri için böyle bir itirazda bulunmuşlardı.¹³⁰ Böylece onlar bu itirazlarıyla aynı zamanda Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Kur'an'ın Allah kelamı oluşuna da itiraz etmiş oluyorlardı.

Özellikle Ehl-i Kitab olan Yahudiler, vahiy tecrübelerinden hareketle Kur'an'ın toptan indirilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Çünkü onların mantığına göre nasıl ki Tevrat, Zebur ve İncil toptan inmişse Kur'an da öyle inmeliydi.¹³¹ Vahiy tarihi boyunca yaşanan bu tecrübe, Kur'an vahyi içinde aynı beklentinin ortaya çıkmasına

¹²⁷ Buhârî, Tefsîr, Hicr, 4.

¹²⁸ Hicr, 15/ 90-91.

¹²⁹ Furkân, 25/ 32. Bu sözü söyleyenlerin Yahudiler olduğu da belirtilmiştir. Bkz: el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 294.

¹³⁰ Kur'an'ın toptan indirilmemesinin hikmetlerinden biri de, onun sadece Allah kelamı olduğunu, Hz. Muhammed'in veya O'nun dışındaki herhangi birinin sözü olamayacağını göstermektir. Bu hikmetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 24, s. 79; Zerkânî, *Menâhil*, c. 1, s. 48- 54.

¹³¹ Bkz: el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 294. Tefsir kaynaklarında bu ayetle ilgili yapılan yorumlarda Yahudilerin, diğer kitapların toptan indirilmesinden hareketle Kur'an'ın da aynı şekilde toptan indirilmesi gerektiği şeklinde itirazlarda bulunmalarına cevap olarak bu ayetin nazil olduğu belirtilmiştir. Bkz: Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c.4, s. 347-348; Kurtubî, *el-Câmî*, c. 15, s. 406; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 10, s. 304.

neden olmuştur. Oysa Allah (c.c.) Kur'an'ın toptan değil de parça parça inmesinin makul bir gerekçesinin olduğunu, bu yönde bir beklenti içerisinde olan muhataplarına bu ayetle beyan etmiş olmaktadır.

3. HZ. PEYGAMBER İLE İLGİLİ POLEMİKLER

Hiz. Peygamber risaletle görevlendirilip, kendisinin Allah'ın Peygamberi olduğunu, sadece bir olan Allah'a iman etmeleri gerektiğini beyan edince muhatapları tarafından, farklı yönlerden tepkilerle karşılaşmıştır. Bu tepkiler genel olarak Hiz. Peygamber'in şahsiyeti ve risaleti üzerinde yoğunlaşmaktadır.

3.1. Hiz. Peygamber'in Şahsiyeti İle İlgili Polemikler

Hiz. Peygamber'in toplumsal yaşantısı, toplum içerisindeki statüsü ve sosyal yaşantısı, özellikle müşrikler tarafından itiraz konusu yapılan konular arasında yer almaktadır. Toplumdaki konumları itibariyle kendilerini üstün gören insanlar, bu düşüncelerinin sonucu olarak Hiz. Peygamber'in şahsiyetini polemik konusu haline getirebilmişlerdir.

“Özellikle toplumdaki elitlere göre, ilahi mesajın iletilmesi gibi önemli bir görevin yerine getirilmesinde toplumdaki hiyerarşik yapının gözetilmesi gerekirdi. Dolayısıyla Hiz. Muhammed gibi ekonomik ve siyasal aidiyet açısından orta sınıf sayılabilecek bir kişinin bu göreve getirilmesi, geleneksel kabullere aykırı olan kabullenilemez bir durumdur.”¹³² “O günün insanının düşüncelerinden hareket edersek bu beklenmeyen seçimin, Muhammed (s.a.v.)'le diğerleri arasında başlayan düşünsel mücadele ve tartışmaların temel nedenini oluşturduğunu söyleyebiliriz.”¹³³

¹³² Şinasi Gündüz, “Kur'an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma”, *İslamiyat*, Ankara, 2004, c. 7, S. 1, s. 19.

¹³³ Halefullah, *Hiz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 10.

Hz. Peygamber'in şahsına yönelik, muhaliflerin gösterdikleri bu tepkiler Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: *"Onlar dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı? Rabb'inin nimetini onlar mı paylaşıyorlar?..."*¹³⁴ Velid b. Muğîre, Hz. Muhammed'in peygamber olmasını bir türlü kabul edememiştir. Ona göre peygamberlik daha asil birine yani, Kureyş kabilesinin lideri olarak kendisine veya Sakîf kabilesinin başkanı olarak Ebû Mes'ud Amr b. Umeyr es-Sakafî'ye verilmelidir. Bu ayet, Velid b. Muğîre'nin bu düşüncesine bir reddiye olarak inmiş,¹³⁵ *"Rabb'inin nimetini onlar mı paylaşıyorlar?..."* ikazıyla Allah (c.c.) tarafından bu düşünce reddedilmiştir.

Kur'an, müşriklerin bu yanlış kabullerine karşı çıkmak suretiyle peygamber seçiminin Allah (c.c.)'ın tasarrufunda olduğunu ve bu seçimde onların iddia ettiği gibi asaletin, zenginliğin, soyun değil Allah'ın takdirinin etkili olduğunu vurgulamaktadır. Aslında müşriklerin bu itirazlarının temelinde, polemik sebepleri başlığı altında ele aldığımız kibir özelliği yatmaktadır. Onlar, kendilerini peygamberliğe daha layık gördükleri için ve Hz. Peygamber'e peygamberliği yakıştıramadıkları için bu itirazda bulunmuşlardır.

Aynı şekilde Ubû Cehil de, bir yetim olan Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabullenememiş, kendisi dururken O'nun peygamber olmasını kendi açısından bir itibar kaybı olarak değerlendirmiştir.¹³⁶ Cahiliye toplumunda düşük bir meslek olarak kabul edilen çobanlıkla uğraşmış birinin peygamber olarak gönderilmesi de Hz. Peygamber'in davetine karşı başkaldırının en önemli nedenlerinden bir olmuştur.¹³⁷

¹³⁴ Zuhruf, 43/ 31-32.

¹³⁵ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 98. Ayrıca bkz: el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 345.

¹³⁶ Akyüz, "Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed", s. 194.

¹³⁷ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 25.

Çünkü müşriklerin değer ölçüleri kişinin zenginliği, soyu veya makamına göre şekilleniyordu.¹³⁸

Aynı tutumun Yahudiler tarafından da sergilendiğini görüyoruz. Onlara göre seçilmiş bir kavim olan İsrailoğullarının, İsmailoğullarından birinin peygamberliğini kabul etmesi düşünülemezdi. Yahudiler her ne kadar bir kurtarıcı Mesih bekleseler de, bu Mesih kendi soylarından olacak, ayrıca bir kral olacak ve İsrailoğullarını diğer insanlara üstün kılacaktı.¹³⁹

Böylece Yahudiler, soyu ve misyonu itibariyle Hz. Peygamber'e karşı tavır almışlardır. Onların bu tutumlarına işaret eden bir ayette şöyle buyrulmaktadır: *“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onlardan bir grup bile bile gerçeği gizler.”*¹⁴⁰

Yahudilerin bu beklentilerine karşılık Kur'an, peygamberlerin sadece bir kavimden gönderilmesi düşüncesini reddetmiş, peygamberlik müessesesini insanlığın ortak malı haline getirmiştir. Bu hususa işaret eden pek çok ayet bulunmaktadır:¹⁴¹ *“Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.”*¹⁴² Her ümmetin bir peygamberi olduğunun vurgulanması ırk ayrımını da ortadan kaldırarak Yahudilerin, peygamberliğin İsrailoğullarına has bir özellik olduğuna dair ön kabullerini geçersiz kılmaktadır.¹⁴³

¹³⁸ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, s. 116.

¹³⁹ Gündüz, “Kur'an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma”, s. 19. Ayrıca bkz: Akdemir, “Müşşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları”, s. 184.

¹⁴⁰ Bakara, 2/ 146.

¹⁴¹ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 43.

¹⁴² Yunus, 10/ 47. Ayrıca bkz: Nahl, 16/ 36; Mü'minûn, 23/ 44; Fâtır, 35/ 24.

¹⁴³ Halefullah, *a.g.e.*, s. 44.

Hz. Peygamber'in bir insan olmasının doğal sonucu olarak kadınlarla evlenmesi, aile hayatıyla ilgili tercihleri de muhatapları tarafından O'na yöneltilen eleştiri ve itirazlara konu olan hususlardandır. Bu konuda Yahudiler: “Şu adama baksanıza, işi gücü kadınlarla, biz onun başka bir şeyle meşgul olduğunu görmüyoruz. Şayet gerçekten peygamber olmuş olsaydı, peygamberlik işleri onu kadınlarla uğraşmaktan alıkoyardı”¹⁴⁴ gibi sözlerle Hz. Peygamber'e dil uzatıyorlardı. Onların bu ithamlarına cevap olarak “*Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mucize getirme imkânı yoktur. Her müddetin (yazıldığı) bir kitap vardır*”¹⁴⁵ ayeti nazil olmuştur.¹⁴⁶

Müşriklere göre Hz. Muhammed'in, rızkını temin edebilmek için ticaretle uğraşması, peygamber olarak kabul edilmesi önünde bir engeldir. Çünkü onlara göre insanı değerlendirme ölçüsü zenginliktir.¹⁴⁷ Hz. Peygamber'in olağanüstü özelliklere sahip olması gerektiğini düşünen, bu yüzden de O'nu fakir olması sebebiyle eleştiren müşriklerin bu tutumları Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: “*Onlar (bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı! Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yeyip (meşakkatsızce geçimini sağlayacağı) bir bahçesi olmalıydı. (Ayrıca) O zalimler (mü'minlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.*”¹⁴⁸ Bu sözleriyle müşrikler, Hz. Peygamber'e kendilerince değer vermek için O'nun toplumsal konumunun üstün olması gerektiğini, rızık temin etmek için çalışmak zorunda olmaması gerektiğini dile getirmektedirler. Müşriklerin bu düşüncelerine yer veren Yüce Allah, onların bu

¹⁴⁴ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 230; Kurtubî, *el-Cami'*, c. 12, s. 84.

¹⁴⁵ Ra'd, 13/ 38.

¹⁴⁶ Bkz: Kurtubî, a.y.

¹⁴⁷ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, 27- 28.

¹⁴⁸ Furkan, 25/ 7-8. Müşriklerin bu konudaki benzer talepleri için bkz: Hûd, 11/12.

düşüncelerindeki yanlışlığı şu ayetlerle ortaya koymaktadır: “(Resûlüm!) *Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler! Artık onlar sapmışlardır ve (hidayete) hiçbir yol da bulamazlar. Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah’ın şanı yücedir.*”¹⁴⁹ “Bunlardan daha iyisi” denirken, kafirlerin Hz. Peygamber’e değer vermek için kendisinde aradıkları imkanlara işaret olunmaktadır.¹⁵⁰

Müşriklerin Hz. Peygamber’e yönelttikleri “yemek yiyor, çarşılarda dolaşüyor” şeklindeki ithamlara karşılık yine aynı Sûrenin 20. ayetinde Yüce Allah Peygamberini teselli etmektedir: “*Senden önce gönderdiğimiz bütün Peygamberler de yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı...*”¹⁵¹ Böylece bütün peygamberlerin geçimlerini temin etmek için çalıştıkları beyan edilmektedir.¹⁵²

Bu yüzden müşriklerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamberliğini kabul etmemek için hiçbir sebep bulunmadığı ve onların bu konuda hiçbir delillerinin olmadığı belirtilmektedir. Ayetin son bölümünde: “*Ey insanlar, biz sizi birbirinizle imtihan ediyoruz*” buyrulmak suretiyle insanlardan bazılarının peygamber, bazılarının idareci, bazılarının fakir, bazılarının zengin vb. olmalarının bir hikmete mebni olduğu da vurgulanmaktadır.¹⁵³

Hz. Peygamber’in beşer olmasının müşrikler tarafından bir polemik konusu yapılması karşısında Kur’an, yeryüzünde meleklerin bulunması halinde onlara elçi olarak ancak meleklerin gönderileceği vurgusunu yapmaktadır: “*Şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten,*

¹⁴⁹ Furkan, 25/ 9-10.

¹⁵⁰ Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 359.

¹⁵¹ Furkan, 25/ 20.

¹⁵² el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 292- 293; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 250- 251.

¹⁵³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c. 17, s. 423- 425.

peygamber olarak bir melek gönderirdik.”¹⁵⁴ “Böylece vahyin alıcısı ile muhataplar arasında karşılıklı olma ve eşitlik prensibi hemen göze çarpmaktadır. Ancak kafirlerin bir insanın elçi olarak gönderilmesine tahammül edemediklerini görmekteyiz. Kur’an’a göre Allah’ın insanlar arasından bazılarını seçip onlara vahyetmesi, şaşılacak bir durum değildir.”¹⁵⁵ *“İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele, diye vahyettimiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler: Bu elbette apaçık bir sihirbazdır, dediler?”*¹⁵⁶ İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre bu ayet, Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderilmesi karşısında Araplardan bazılarının O’nun peygamberliğini inkar ederek “Allah, peygamberinin insan olmasından beridir” demeleri üzerine indirmiştir.¹⁵⁷

Melek bir peygamber düşüncesi o günün Mekke toplumunda var olan bir inaçtı.¹⁵⁸ *Melek* kelimesinin “elçilik, risalet” gibi anlamlara gelmesi, müşriklerin, peygamberliği sadece meleklerle özgü kabul etmelerine dolayısıyla da insan bir peygambere itiraz etmelerine neden olmuştur.¹⁵⁹ Müşriklerin bu itirazlarına işaret eden Kur’an onlara şöyle cevap vermektedir: *“Muhammed’e (görebileceğimiz) bir melek indirilseydi ya! dediler. Eğer biz öyle bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine göz bile açtırılmazdı. Eğer peygamberi bir melek kalsaydık muhakkak ki onu insan sûretine sokar onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük.*”¹⁶⁰

¹⁵⁴ İsrâ, 17/ 95.

¹⁵⁵ Mustafa Alıcı, *Müslüman-Hıristiyan Diyalogu*, İz Yay., İstanbul, 2005, s. 331.

¹⁵⁶ Yunus, 10/ 2.

¹⁵⁷ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 223.

¹⁵⁸ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 32.

¹⁵⁹ Ünal, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, s. 207- 208.

¹⁶⁰ En’am, 6/ 8-9.

“Peygamber insan olduğu için, “*Sen de bizim gibi bir insansın*” diyerek inanmayan kafirler, o zaman da meleği insan suretinde görecekle ve ona “*Biz senin melek olduğunu nereden bilelim; sen de bizim gibi bir insansın*” diyerek onun melek olduğuna inanmayacaklar, getirdiklerini dinlemeyecekler ve peygamberliği tasdik etmeyeceklerdi.”¹⁶¹ O halde müşriklerin bu talebi işi yokuşa sürmek yani sırf polemik yapmak için ortaya attıkları bir talep olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysaki Allah’ın bu konudaki sünneti çok açık ve nettir: Yeryüzünde insanlar yaşıyorsa, onlara gönderilen peygamber de insan olacaktır.¹⁶²

Böylece Kur’an bu konuda sosyal bir yasa koymaktadır: Gönderilen elçiler gönderildikleri toplumların cinsinden olmalıdır. Çünkü elçiler kendilerinden farklı biri olursa, insanlar ona karşı çıkarlar. İnsanlara, melek bir peygamber gönderilse bile bu yine insan suretinde olurdu. Aksi halde gönderilen peygamber kendi toplumuna yabancı biri olarak kalırdı. Bu durumda da insanlar onun çağrısına inanmakta zorlanırlardı.¹⁶³

Aslında, peygamberlerin içinde yaşadıkları toplumların birer ferdi olmaları, dolayısıyla onlar gibi insanlar olmaları, Hz. Peygamber’den önceki nebilerin de toplumları tarafından itirazlarına konu olan genel bir inkar özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela, kavmi Salih (a.s.)’a aynı suçlamayı yapmıştır: “*Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir.*”¹⁶⁴ Yine aynı suçlama Hz. Nuh’a da yapılmıştır: “*Bunun üzerine, kavminin inkarcı ileri gelenleri şöyle dediler: “Bu, tıpkı sizin gibi bir beşer olmaktan başka bir şey değildir. Size üstün ve hâkim olmak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek)*

¹⁶¹ Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 128.

¹⁶² Bkz: İsrâ, 17/ 95.

¹⁶³ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 42- 43.

¹⁶⁴ Şuarâ, 26/ 154.

isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”¹⁶⁵

Peygamberlerin beşer olmasına yönelik bu itirazların, inanmayan insanların genel bir özelliği olduğuna şu ayet de işaret etmektedir: “*Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” demeleri engellemiştir.*”¹⁶⁶

Tüm peygamberlerin, inkarcı toplumların inkarlarına bir bahane olarak ileri sürdükleri bu tür mazeretlere aynı karşılığı verdiklerini belirtmek suretiyle de Kur’an bu sosyal gerçekliğe değinmektedir: “*Peygamberleri onlara dediler ki: “(Evet) Biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah’ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Mü’minler ancak Allah’a dayansınlar.*”¹⁶⁷

Yine, “Allah, peygamber olarak melekleri gönderseydi ya!” diyen kafirlere, tarihsel bir durumdan örnek verilmek suretiyle şöyle cevap verilmektedir: “*Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. (Kâfirler) Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler! Sakınanlar için ahiret yurdu elbette daha iyidir. Hâla aklınızı kullanmıyor musunuz?*”¹⁶⁸

Bu ayette Allah (c.c.) müşriklerin melek bir peygamber gönderilmesi talepleri karşısında tarihten örnekler vermek suretiyle tarihi tecrübeyi delil olarak kullanmaktadır. Daha önce zikrettiğimiz İsrâ 95. ayette ise bu konudaki Allah’ın genel geçer bir kuralına atıfta bulunmaktadır. Bu iki ayeti birlikte

¹⁶⁵ Mü’minûn, 23/ 24. Ayrıca bkz: Mü’minûn, 23/ 30-34.

¹⁶⁶ İsrâ, 17/ 94.

¹⁶⁷ İbrahim, 14/ 11.

¹⁶⁸ Yusuf, 12/109.

değerlendirdiğimizde, Kur'an'ın, müşriklerin iddiaları karşısında hem tarihi tecrübeyi hem de metafizik bir gerçekliği gözler önüne sermek suretiyle polemik üslubunda kullanmış olduğu argümanların çeşitliliğini açıkça görebilmekteyiz.

Hz. Peygamber'in erkek çocuklarının kendisinden önce küçük yaşta vefat etmeleri de müşriklerin O'na yönelik ithamlarına konu olmuştur. Rivayetlere göre, Araplar, erkek çocukları ölen kimseye ebter derlerdi.¹⁶⁹ Hz. Peygamber'in oğlu Abdullah vefat edince, O'nun ismi zikredildiği zaman As b. Vail: "Bırakın O'nu, O soyu olmayan ebter bir adamdır, öldüğü zaman unutulup gider, siz de ondan kurtulursunuz" derdi. Bunun üzerine Allah (c.c): "*(Resûlum!) Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik. Şimdi sen Rabbine kulluk et ve kurban kes. Asıl sonu kesik olan, şüphesiz sana hınç besleyendir*"¹⁷⁰ ayetlerini indirmiştir.¹⁷¹ Bununla birlikte bu sözü söyleyen kişinin, Ukbe b. Ebi Muayt olduğu, yine Hz. Peygamber'e vahiy geldiği zaman "Muhammed bizden ayrıldı" diyen müşrikler hakkında nazil olduğu, Hz. Peygamber'in oğulları İbrahim veya Kâsım'ın vefatı üzerine O'nun bu şekilde itham edildiği de farklı rivayetlerde zikredilen hususlar arasında yer almaktadır.¹⁷²

Tüm bu tarihi veriler, özellikle müşriklerin Hz. Peygamber'in şahsiyeti ile ilgili özelliklerini birer polemik malzemesi yaparak O'na karşı çıktıklarını, tüm bu itirazların ise vahye konu edilmek suretiyle eleştirildiğini, dahası vahiy ile toplum arasındaki canlı iletişimi ortaya koymaktadır.

3.2. Hz. Peygamber'in Peygamberliği İle İlgili Polemikler

Kur'an'ın muhtevasına bakıldığında, Hz. Peygamber'in Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğu hakikati, bizzat O'nun muhatapları tarafından itiraz

¹⁶⁹ Bu haberi İbn Ebi Hatim, Süddî'den nakletmiştir. Bkz: Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 157.

¹⁷⁰ Kevser, 108/ 1-3.

¹⁷¹ Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 343; İbn Hişâm, *Sîre*, s. 493.

¹⁷² Konuyla ilgili farklı rivayetler için Bkz: Suyûtî, *a.g.e.*, s. 157.

edilen konuların en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde polemik sebepleri başlığı altında ele aldığımız, taassup, kibir, cehalet ve dünyevi menfaatler gibi sebepler, Hz. Peygamber'in peygamber olduğu hakikati karşısında ortaya konulan tavırların nedenlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmedikleri ve O'na itiraz ettikleri Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: “*Kâfir olanlar: Sen resûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin, derler. De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitab'ın bilgisi olan (Peygamber) yeter.*”¹⁷³ Hz. Peygamber'in şahsiyeti ile ilgili olarak müşriklerin yaptığı itirazlara karşılık olarak Yüce Allah'ın, İsrâ Suresi 96. ayetle cevap verdiğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine Yüce Allah'ın şahit olarak gösterildiğini daha önce ortaya koymuştuk. İsrâ Suresinden sonra nazil olan Ra'd Suresinin bu ayetinde ise Allah (c.c.) ile birlikte Hz. Peygamber'in kendisi¹⁷⁴ de şahit olarak gösterilmektedir.

Şu ayetler ise müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı çıkarken ileri sürdükleri gerekçeye işaret etmektedir: “*Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaşılar ve kâfirler: Bu pek yalancı bir sihirbazdır! Tanrıları, tek tanrı mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir! dediler.*”¹⁷⁵ Kureyşlilerin bu sözlerinden, Hz. Muhammed'i yalanlamalarının gerekçesinin, bir olan Allah'a inanmaya davet etmesi yani itikadi olduğunu görmekteyiz.

Kur'an'ın beyanlarına göre, müşrikler bu konuda itirazlarına şöyle devam ediyorlardı: “*Nerede onlarda öğüt almak? Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir*

¹⁷³ Ra'd, 13/ 43.

¹⁷⁴ Bu ayette zikredilen “yanında kitabın bilgisi olan” ifadesinden kastedilen kişinin Abdullah b. Selam veya Ehl-i Kitab'ın mü'minleri olduğu şeklinde farklı rivayetler de yer almaktadır. Bkz: Kurtubî, *el- Câmi'*, c. 12, s. 98-101.

¹⁷⁵ Sâd, 38/ 4-5.

elçi gelmişti. Sonra ondan yüz çevirdiler ve: Bu, öğretilmiş bir deli! dediler.”¹⁷⁶

Müşriklerin bu tür ithamlarının cevabı yine bizzat Kur’an tarafından ve tehdit içeren bir üslupla şöyle verilmektedir: *“Nûn. Kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına andolsun ki, Sen -Rabbinin nimeti sayesinde- mecnun değilsin. Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin. (Sen de) Göreceksin, onlar da görecekler, hanginizde delilik olduğunu yakında .”¹⁷⁷*

Bu konuyla alakalı olarak Yunus Suresinin ikinci ayetinin nüzul sebebiyle ilgili rivayetlere bakıldığında, Hz. Peygamber’in muhataplarının itirazları karşısında bizzat Yüce Allah indirdiği ayetler ile, Hz. Peygamber’in hak peygamber olduğu hakikatini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. İlgili ayette şöyle buyrulmaktadır: *“İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler: Bu elbette apaçık bir sihirbazdır, dediler?”¹⁷⁸*

Hz. Peygamber’den önceki kavimlerde olduğu gibi, Hz. Peygamber’in muhatapları da O’nun peygamberliğine inanmak istememişler ve bu konuda bir delil olmak üzere O’ndan mucizeler getirmesini istemişlerdir. Kur’an’da konuyla ilgili yer alan ayetlere baktığımızda mucize talebinin, insanların genel bir özelliği olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’e inanmayanlar da mucize istemek suretiyle, O’nun peygamberliği konusunda tartışma içerisine girebilmişlerdir.

Konuyla ilgili şu ayetler özellikle müşriklerin bu tutumlarını açıkça ifade etmektedir: *“Kâfir olanlar diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?”¹⁷⁹*

¹⁷⁶ Duhân, 44/ 13-14.

¹⁷⁷ Kalem, 68/ 1-6.

¹⁷⁸ Yunus, 10/ 2.

¹⁷⁹ Ra’d, 13/ 27.

“Onlar: “Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fıskırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağı olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah’ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız. De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.”¹⁸⁰

İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre, müşriklerden bir grup Kabe’de toplanmışlardı. Hz. Peygamber’i çağırıp O’nunla konuşmak istediler. Hz. Peygamber davete icabet edip gelince O’na davasından vazgeçmesi için bazı dünyevi tekliflerde bulundular. Hz. Peygamber’in bu teklifleri kabul etmemesi üzerine Mekke’yi genişletmesi, orada nehirler akıtması, ölülerini diriltmesi gibi bazı taleplerde bulundular. Bu talepler karşısında Hz. Peygamber, kendisinin bunları yapmak için gönderilmediğini belirtti. Buna karşılık müşrikler Allah’ın kendisine bir melek indirmesini, kendisine hazineler, saraylar vermesini talep etmesini teklif ettiler. Hz. Peygamber bu tekliflere de olumsuz cevap verdi. Müşrikler daha da ileri giderek Allah’ı ve melekleri karşılıklarına getirmesini, göğe çıkıp bir kitap getirmesini, gökten üzerlerine parçalar düşürmesini teklif ettiler. Hz. Peygamber’in müşriklerle olan bu görüşmesi neticesinde yukarıdaki ayetler indirilmiştir.¹⁸¹

Sadece müşrikler değil, Ehl-i Kitap da Hz. Muhammed’in peygamberliğini inkar yoluna gitmişlerdir. Onların bu inkarları da Kur’an’da oldukça sert bir dille eleştirilmiştir. Kur’an ayetlerine baktığımızda öncelikle Ehl-i Kitabın, peygamberlere

¹⁸⁰ İsrâ, 17/ 90-93.

¹⁸¹ Bkz: Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, c. 15, s. 87- 90; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 221- 223; Bagavî, *Meâlimu’t- Tenzîl*, c. 5, s. 128- 129; el-Kâdî, *Esbâbu’l Nüzûl*, s. 244- 246. Bu rivayete İbn Kesir de Taberi’den kaynak göstermek suretiyle tefsirinde yer vermektedir. Bkz: İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, c. 9, s. 78- 80.

iman konusunda tam bir keyfilik içerisinde olduklarını, işlerine gelen peygamberlere iman edip, işlerine gelmeyenleri ise inkar ettiklerini hatta onları öldürdüklerini görmekteyiz. Bu hususa Kur'an şöyle işaret etmektedir:

*“Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip “Bir kısmına iman ederiz ama bir kısmına inanmayız” diyenler ve bunlar (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu; işte gerçekten kâfirler bunlardır. Ve biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”*¹⁸²

Oysa Yüce Allah, iman noktasında bütün peygamberlerin eşit olduğunu ve hepsine iman etmenin gerekliliğini vurgulamak suretiyle peygamberlere iman konusunda gösterilen bu keyfi tutumu reddetmektedir: *“Allah'a ve peygamberlerine iman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara (gelince) işte Allah onlara bir gün mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*¹⁸³

“Ehl-i Kitab'ın Hz. Peygamber'in risaletine karşı gösterdikleri inkarcı tavırları, Allah ile peygamberleri arasında elçilik görevi yapan vahiy meleği Cebrail'e karşı düşmanca tavır takınmalarına kadar uzanmaktadır. Buhari'de geçen bir rivayete göre,¹⁸⁴ Abdullah b. Selam, Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiğini duyunca, O'nun gerçek bir peygamber olup olmadığını tespit etmek için O'na bazı sorular soracağını ve bunlara ancak bir peygamberin doğru cevap verebileceğini söyleyerek O'na birtakım sorular yöneltir. Hz. Peygamber: “Bunların cevaplarını biraz önce bana Cibril haber verdi” diye sözlerine başlayınca, henüz İslam'ı kabul etmemiş olan Abdullah b. Selam buna tepki göstererek Cibril'in Yahudilerin yegane düşmanı

¹⁸² Nisâ, 4/ 150-151. Benzer ayetler için bkz: Bakara, 2/ 87, 91; Âl-i İmrân, 3/ 112, 183; Nisâ, 4/ 155; Mâide, 5/ 70.

¹⁸³ Nisâ, 4/ 152. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 285.

¹⁸⁴ Buhârî, Tefsîr, Bakara, 6.

olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona şu ayetleri okur:”¹⁸⁵ “*De ki: Cebrail’e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah’ın izniyle Kur’an’ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve mü’minler için de müjdeci olarak o indirmiştir. Kim, Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail’e ve Mikâil’e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.*”¹⁸⁶

Bu ayetin nüzul sebebi olarak şu rivayet de zikredilmektedir: Yahudiler Hz. Peygamber’e gelerek: “Sana bazı sorular soracağız. Eğer onları bize bildirirsen senin peygamber olduğunu bilir ve sana tabi oluruz” dediler. Hz. Peygamber onların sordukları sorulara tatmin edici cevaplar verdi. En son: “Meleklerden dostun kim?” diye sordular. Hz. Peygamber’in, Cibril cevabını vermesi üzerine: “Şimdi senden ayrılıyoruz” dediler. Hz. Peygamber sebebini sorunca ise: “O, bizim düşmanımızdır. Çünkü O, bize harp, kıtal, azap ve kan dökülmesinden başka bir şey getirmez. Şayet dostunun, rahmet, yağmur ve nebat getiren Mikâil olduğunu söyleseydin sana tabi olurduk” dediler. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirmiştir.¹⁸⁷

Yukarıda zikredilen Buhari rivayetiyle bu rivayet birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber’in, daha önce inmiş olan bu ayeti, Yahudilerin Cibril hakkındaki sözlerini reddetmek için okuduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Buhari rivayetinde, bu ayetin Abdullah b. Selam’ın soruları üzerine indiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁸⁸

4. KIYAMETLE İLGİLİ POLEMİKLER

İnkâr içerisinde olan toplumların, özellikle de ilahi bir dine inanmayan insanların, karşı çıktıkları temel imani hakikatlerden biri de, dünya hayatının son bulması ve

¹⁸⁵ Güner, *Resûlullah’ın Ehl-i Kitap’la Münasebetleri*, s. 195.

¹⁸⁶ Bakara, 2/ 97-98.

¹⁸⁷ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 29- 31.

¹⁸⁸ Güner, *a.g.e.*, s. 196.

bunun öncesinde gerçekleşecek olan birtakım olağanüstü olaylardır. Özellikle materyalist bir düşünce içerisinde olan ve yeniden dirilmeyi inkar eden inanç sistemlerinde, kıyametin kopması gerçeğinin inkar edilmesi göze çarpan hususlardan biridir. Bu ilahi hakikatin karşısında duran ve bu konuda tartışan insanlar bizzat Kur'an'da sapıklıkla vasıflandırılmışlardır. Mukatil'den gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber, yanında müşriklerin bulunduğu bir sırada kıyametten bahsetmişti. Bunu duyan müşrikler kıyameti yalanlamak için: “Kıyamet ne zaman kopacak” demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah cevaben: *“Ona inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler. İnananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler”*¹⁸⁹ ayetini indirmiştir.¹⁹⁰

Şu ayette müşriklerin kıyamet hakkında şüpheli bir tavır takındıkları ifade edilmektedir: *“Allah'ın vâdi gerçektir, kıyamet gününde şüphe yoktur”* dediği zaman: *Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz, (onun hakkında) kesin bir bilgi elde etmiş değiliz, demiştiniz.*¹⁹¹

Cahiliye Araplarının kıyameti inkar etmeleri, kader anlayışlarının bir sonucudur. “Dehri kader anlayışını benimseyen cahili Arapları, dehrin ve alemin sonsuzluğuna inandıkları için, kainatın sonu anlamına gelen kıyameti (saati) inkar etmişlerdir. Bu anlayışları gereği ba'se ve ahirete gösterdikleri tavrı kıyamete karşı da sergilemişlerdir.”¹⁹²

Yüce Allah'ın, insanlar öldükten sonra onları tekrar diriltmeye kâdir olduğu hakikatini inkar eden Hz. Peygamber'in kavminden bazıları, kıyametin kopmasını da

¹⁸⁹ Şûra, 42/ 18.

¹⁹⁰ Bagavî, *Meâlimu't- Tenzîl*, c. 7, s. 188.

¹⁹¹ Câsiye, 45/ 32.

¹⁹² Ömer Faruk Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, Marifet Yay., İstanbul, 1997, s. 57.

inkar ederek, Hz. Peygamber’i yalanlamak ve O’nu inkar etmek için: “Kıyamet bize gelmeyecek” demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Peygamber’e, yemin etmek suretiyle kıyametin mutlaka geleceğini onlara bildirmesini emretmiştir.¹⁹³ *“İnkârcılar: Kıyamet bize gelmeyecek, dediler. De ki: Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile O’ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık kitaptadır (yazılıdır).”*¹⁹⁴ Kur’an’da, inkarcıların kıyametin kopmasından sonra ahirette karşılaşacaklarıyla ilgili haberler verildiğinde onlar, bunun doğruluğunu inkar ederek: *“Eğer söziünüzde doğru iseniz bu vâdettiğiniz (kıyamet) ne zaman kopacak”*¹⁹⁵ demişlerdir. Yüce Allah ise bu itirazları karşısında, kıyametin kesinliğini ifade eden şu ayetle onlara cevap vermesini Hz. Peygamber’e bildirmiştir: *“De ki: Size öyle bir gün vâdedilmiştir ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.”*¹⁹⁶ Aslında inkarcıların kıyametin ne zaman kopacağını sormaları, onların inkari bir üslupla bu gerçeği yalan saydıklarını ortaya koymaktadır.

Kur’an’da bir surenin ismi de olan kıyamet, Allah’ın üzerine yemin ettiği hakikatlerdendir: *“Kıyamet gününe yemin ederim. Kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin ederim (diriltilip hesaba çekileceksiniz). İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanır? Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter. Fakat insan önündekini (kıyameti) yalanlamak ister. “Kıyamet günü ne zamanmış?” diye sorar.”*¹⁹⁷ Amr b. Rabîa bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelerek kıyametin ne zaman ve nasıl

¹⁹³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c. 19, s. 209.

¹⁹⁴ Sebe, 34/ 3.

¹⁹⁵ Sebe, 34/ 29. Ayrıca bkz: Muhammed, 47/ 18.

¹⁹⁶ Sebe, 34/ 30.

¹⁹⁷ Kıyamet, 75/ 1- 6.

olacağını sormuştu. Hz. Peygamber'in o günü anlatınca ise: "Bunları bugün gözlerimle görsem bile ey Muhammed yine de seni tasdik etmem ve buna iman etmem. Allah, bu kemikleri mi bir araya toplayacak?" demişti. Bunun üzerine Yüce Allah "*İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanır?*" ayetini indirmiştir.¹⁹⁸ Bu ayetlerin devamında ise Allah (c.c.), Kıyamet gününde gerçekleşecek olan birtakım olağanüstü halleri haber vermek suretiyle bu ilahi hakikatin keyfiyeti hakkında bilgi vermektedir.¹⁹⁹

Kainatın yıkılarak yok olması hadisesi yani kıyamet saati, müşriklerin nazarında imkansız olan bir hadisedir. "Kıyamet saatini o derece imkansız görmektedirler ki, kıyamet saatinin hiçbir zaman gelmeyeceğini²⁰⁰ söylemişlerdir. Bu konuyu alaya alarak Hz. Peygamber'e sık sık kıyametin ne zaman geleceğini sormuşlardır.²⁰¹ Müşriklerin son derece imkansız gördükleri bir hususu (kıyamet saatini) Kur'an, sık sık gündeme getirerek itiraz etmiş oldukları yeniden diriliş, ahiret ve diğer hususlara karşı dirençlerini kırmıştır."²⁰²

Yine Mekkeli müşriklerin alaycı bir şekilde Hz. Muhammed'e: "Kıyamet ne zaman kopacak?" şeklinde sormaları neticesinde Yüce Allah şu ayetleri indirmiştir:²⁰³ "*Sana kıyameti sorarlar: Gelip çatması ne zamandır? (derler.) Sen onu nereden bilip bildireceksin! Onun nihaî ilmi yalnız Rabbine aittir. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın. Kıyamet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.*"²⁰⁴ İbn Şihab'dan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in kıyametten çokça bahsetmesi üzerine bu

¹⁹⁸ Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 331.

¹⁹⁹ Bkz: Kıyamet, 75/ 7-15.

²⁰⁰ Sebe, 34/ 3, 29; Mü'minûn, 40/ 59.

²⁰¹ Nâziât, 79/ 43; Ahzab, 33/ 63; Câsiye, 45/ 32.

²⁰² Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, s. 223.

²⁰³ Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 149; Kurtubî, *el-Cami'*, c. 22, s. 65.

²⁰⁴ Nâziât, 79/ 42-46. Ayrıca bkz: Ahzâb, 33/ 63; Şûrâ, 42/ 17.

ayetler indirilmiştir.²⁰⁵ Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre ise, Hz. Peygamber sürekli olarak kıyametten soruyordu. “*Sen onu nereden bilip bildireceksin! Onun nihaî ilmi yalnız Rabbine aittir...*” ayetleri nazil olunca kıyamet hakkında soru sormaktan vazgeçmiştir.²⁰⁶ Bunlardan anlaşılan şudur ki, Müşrikler Hz. Peygamber'e kıyamet hakkında sık sık sorular sorunca, O Rabb'inden kendisine onu bildirmesini istedi. Fakat O'na bu konuda soru sormaması belirtildi. Böylece müşriklerin bu konuda Hz. Peygamber'e soru sormaları da reddedilmiştir.²⁰⁷

Bu rivayetler, gerek müşriklerin itirazlarının doğrudan vahye konu edildiğini, gerekse müşriklerin itirazlarından etkilenen Hz. Peygamber'in bu etkilenmelerinin Kur'an'ın oluşumunda etkili olduğunu göstermektedir. Bu ise, Kur'an'da hakim olan diyalogik üslubu daha iyi anlamamızı sağlamakta, Kur'an'ın, muahtapların ilgi ve beklentilerini dikkate aldığını ortaya koymaktadır.

Müşriklerin kıyamet konusundaki bu suallerine yine Kur'an'da etkileyici bir üslupla şöyle cevap verilmektedir: “*İnsan, aceleci (bir tabiatta) yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim; benden acele istemeyin. “Eğer, diyorlar, doğru iseniz, ne zaman (gerçekleşecek) bu tehdit?” İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından (saran) ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamanı bir bilselerdi! Bilâkis kendilerine o (kıyamet) öyle âni gelir ki, onları şaşkırtır. Artık, ne reddedebilirler onu, ne de kendilerine mühlet verilir.*”²⁰⁸

“Materyalist bir dünya anlayışı içinde bulunan ve her şeyin dünyada elde edilebileceğine inanan Araplara Kur'an, gözlerinde büyüttükleri tek nimet ve mekan olarak gördükleri dünyayı (evreni), yerin, göklerin, dağların, ayın, güneşin vs. parça

²⁰⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, s. 149.

²⁰⁶ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 426.

²⁰⁷ Kurtubî, *el-Cami'*, c. 22, s. 66.

²⁰⁸ Enbiyâ, 21/ 37-40.

parça edileceği kıyamet saati tasvirlerini gözler önüne sererek, onların zihinlerinde ebedileştirdikleri dünyayı da parçalamıştır. Böylece onların sahip oldukları materyalist dünya anlayışının da temellerini sarsarak, ahiret inancına bir zemin hazırlamıştır. Belki de, Kur'an'ın kıyamet saati sahneleri arasında veya kıyamet saati sahneleri akabinde hesaptan, kitaptan, cennetten ve cehennemden vs. bahsetmesinin hikmetlerinden biri de, bu olmalıdır.²⁰⁹

Kur'an'da kıyamet ve ahiret hayatı ile ilgili tasvirler çok çarpıcı bir şekilde yer almaktadır.²¹⁰ Bu ayetlerde önce kıyamet esnasında insanların ve diğer varlıkların hallerinden bahsedilmekte sonra ise asıl hedef olan ahiret sahnelerine yer verilmektedir. Kur'an bu şekilde etkileyici kıyamet sahnelerine yer vererek, muhatapların zihninde ahiret inancını yerleştirmeyi hedeflemektedir.²¹¹ Böylece onların bu konudaki şüphe ve inkarları giderilerek, hakikati kabullenmeleri hedeflenmiştir.

5. AHİRET HAYATI İLE İLGİLİ POLEMİKLER

5.1. Genel Olarak Ahiretin Varlığıyla İlgili Polemikler

Olağanüstü birtakım olayların cereyan etmesi neticesinde dünya hayatının son bulması demek olan kıyamet saati, aynı zamanda yeni ve ebedi bir hayat olan ahiret hayatının da başlangıcı olmaktadır. Kıyametin kopmasından sonra, insanların tekrar diriltilmeleri, Allah'ın huzuruna hesap için getirilmeleri ve bu hesabın neticesinde mükafat ve ceza olmak üzere cennete veya cehenneme gönderilmeleri gibi safhaları içeren ahiret hayatı, özellikle inkarcıların karşı olduğu en temel ilahi hakikatlerden biridir.

²⁰⁹ Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, s. 218.

²¹⁰ İlgili ayetler için bkz: Kıyamet, 75/ 7-10; Mürselât, 77/ 7-19; Tekvîr, 81/ 1-6; Kâria, 101/ 1-5.

²¹¹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 221.

“Kur’an’ın ısrarla üzerinde durduğu ve yerleştirmeyi amaçladığı iki inanç prensibinden biri Tevhid, diğeri ise ahiret inancıdır. Bunların, cahiliye Araplarının genel olarak uzak kaldıkları temel inanç prensipleri olduğu anlaşılmaktadır... Kur’an, Arapların ahiret hayatına inanmadıklarını²¹² ve ahiret inancını eskilerin masalları saydıklarını²¹³ vurgular.”²¹⁴

Câhiliye Araplarının ibadet ve diğeri iyilikleri dünyevî gayeler için yapmaları, ahirete inanmamalarının bir sonucudur. Nitekim Kur’an’da müşriklerin ba’s, haşır, cennet ve cehennem hayatı gibi âhiret hallerine inandıklarına dair hiçbir bilgi yoktur. Aksine birçok âyette âhireti inkâr ettikleri bildirilmektedir. Ayrıca Câhiliye döneminde yazılmış olan şiirlerde âhireti inkâr eden ifadeler rastlanması da bu gerçeği doğrulamaktadır.²¹⁵

“Mekke müşrikleri ölümden sonraki ebedî hayata, yaptıklarından hesaba çekileceklerine inanmıyorlar veya inanmak istemiyorlardı. Kur’an-ı Kerim’in kötülük işleyenlerin cezaya çarptırılacağından bahsetmesinden memnun olmuyorlardı. Kötü alışkanlıklarından, haksız kazançlarla insanları ezmelerinden, içki, fuhuş... gibi İslâm’ın yasakladığı günahlardan dolayı hesap vermeyi düşünmek bile istemiyorlardı. *“Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır, ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder”*²¹⁶ diyorlar ve ahireti inkâr ediyorlardı.”²¹⁷ “Dehr”in öldürücülük vasfını kabul ediyorlar ama diriltme gücünün bulunmadığını söylüyorlardı.²¹⁸

²¹² En’am, 6/ 29; Nahl, 16/ 38; İsrâ, 17/ 49.

²¹³ Neml, 27/ 67-68; Mü’minûn, 23/ 82-83.

²¹⁴ Demircan, “Son Peygamber’in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları,” s. 60. Ayrıca bkz: Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 55.

²¹⁵ Çağrı, “Arap Mad.,” s. 319.

²¹⁶ Câsiye, 45/ 24.

²¹⁷ Sarıçam, *a.g.e.*, s. 97.

²¹⁸ Muhammed Kutub, *Kur’an’ı Nasıl Okuyalım*, Terc: Bekir Karlığa, İşaret Yay., 8. b., İstanbul, 1997, s. 90; Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihâl*, c. 2, s. 582.

Yine Kur'an, müşriklerin ahiret hayatı hakkında şüphe içerisinde olduklarını belirtir: *“Hayır; onların ahiret hakkındaki bilgileri yetersiz kalmıştır. Dahası, bu hususta şüphe içindedirler. Bunun da ötesinde, onlar ahiretten yana kördürler.”*²¹⁹

“Şurasına dikkat etmek lazımdır ki normal olarak “insanın kaderi,” başlıca ölümden sonraki hayatla ilgilendiği, ona bağlı olduğu halde cahiliye düşüncesinde ahiret fikrine ilgi gösterilmemiştir. Cahiliye Arapları hemen yalnız ölümlle meşgul olmuşlar, ölümden sonra ne geleceği, ne olabileceği meselesi, katiyen cahiliye adamının kafasında yer etmemiştir. Onların çoğuna göre bu dünya hayatından sonra hiçbir şey olamaz. Vücut toprağa gömülünce çürür, toz toprak olur, ruh ise rüzgar gibi uçup gider. Cahiliye dönemi edebiyatına ait olan şu şiir de bu hakikate işaret etmektedir.”²²⁰

هَلْ نَحْنُ إِلَّا كَأَجْسَادٍ نَمْرُئِبَهَا * تَحْتَ التُّرَابِ وَأَرْوَاحٍ كَأَرْوَاحٍ

“Biz (neyiz), toprağın altına götürdüğümüz bir vücutla, rüzgarlar gibi uçup giden ruhlardan ibaret değil miyiz?”

Putperest Arapların ahiret inançlarının kaybolmasının sebeplerinden biri, pasif bir Allah inancına sahip olmalarıdır. Kur'an, onlardaki bu pasif Allah inancını değiştirmek için etkileyici kıyamet sahnelerinden sık sık bahsetmiştir. Böylece, etkin bir Allah inancı vurgulanarak, onların mümkün görmedikleri yeniden dirilme ve sonrasına dair inançları yerleştirmek mümkün olmuştur.²²¹

²¹⁹ Neml, 27/ 66.

²²⁰ Bu değerlendirme için bkz: İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 117.

²²¹ Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, s. 218.

5.2. Yeniden Dirilmeye İlgili Polemikler

Hayatın sadece dünyadan ibaret olduğuna inanma, ahiret hayatını, dolayısıyla da yeniden dirilmeyi inkar etme, insanlık tarihi boyunca inkar içerisinde olan toplumların benimsediği temel kabullerden biri olmuştur. Ahiret hayatı ve yeniden dirilmenin gerçekliğine dair peygamberler ne zaman kavimlerine uyarılarda bulunmuşlarsa, onların içerisindeki inkarcı gruplar peygamberlerini yalancılıkla itham etmişlerdir. Bu tutumun bir örneğini şu ayetlerde görmemiz mümkündür: *“Size, öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğinizde, mutlak surette sizin (kabirden) çıkarılacağınızı mı vâdediyor? Bu size vâdedilen (öldükten sonra yeniden dirilmek, gerçek olmaktan) çok uzak! Hayat, şu dünya hayatımızdan ibarettir. (Kimimiz) Ölüyoruz, (kimimiz) yaşıyoruz; bir daha diriltilecek de değiliz. Bu adam, sadece Allah hakkında yalan uyduran bir kimsedir; biz ona inanmıyoruz.”*²²² Bu ayetlerde inkarcıların karşı çıktıkları kişi, Yüce Allah’ın Hz. Nuh’tan sonra peygamber olarak gönderdiği Hud veya Salih Peygamberlerdir.²²³

Hz. Peygamber’in muhatapları da yeniden dirilmeyi inkar ediyorlardı. Bununla birlikte öldükten sonra tekrar dirilme konusunda farklı inançlara sahip olanlar da vardı. Bu görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- Yeniden dirilmeyi tamamen inkar edenler,
- 2- Yeniden dirilme konusunda şüphe içerisinde olanlar,
- 3- Ahiret hayatına ve ölümden sonra dirilişe inananlar.²²⁴

Özellikle cahiliye döneminde müşriklere Hz. Peygamber’in tebliğ etmiş olduğu yeni dinin ısrarla vurguladığı konu, dünya hayatının geçici oluşu, buna mukabil ebedi hayat olan ahiretin ise tartışmasız gerçeklerden biri olduğudur. Kur’an’ın bu konuyu

²²² Mü’minun, 23/ 35-38. Ayrıca bkz: Kâf, 50/ 3; Vâkıa, 56/ 47-48; Nâziât, 79/ 10-12.

²²³ Bkz: Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 343.

²²⁴ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 86- 88.

özellikle vurgulamasının nedeni, müşriklerin, hayatın bu dünyadan ibaret olduğu, yeniden dirilmenin ise mümkün olmadığı yönündeki yanlış inançlarıdır.

Kur'an, Hz. Peygamber'in inkarcılar tarafından yalanlanmasından daha büyük bir inkar unsuru olarak, onların yeniden dirilişi yalanlamalarını gösterir: “(Resûlüm! Kâfirlerin seni yalanlamalarına) Şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey onların: “Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?” demeleridir. İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir; işte onlar (kıyamet gününde) boyunlarında tasmalar bulunanlardır. Ve onlar ateş ehlidir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır!”²²⁵

Cahiliye Araplarının sahip oldukları dehri kader anlayışı, ölümden sonra hiçbir şeyin olmayacağı ve ölümün bir yok oluş olduğu neticesine götürmektedir. İnsanın hayatına etki eden “dehr”in son noktası ölümdür. Dehr, ölümden öteye geçemez. Dolayısıyla bu kader anlayışı ölüm sonrası yok oluş olarak kabul etmektedir. Bu yüzden, Kur'an'ın getirdiği yeniden dirilme ve ahiret inancı, müşrikler tarafından şiddetle reddedilmiştir.²²⁶

Kur'an müşriklerin, yeniden dirilmeye yönelik inkarlarını şöyle ifade etmektedir: “Onlar, hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir; biz, bir daha da diriltilecek değiliz, demişlerdi.”²²⁷

Kur'an, Mekkelilerin bu itirazları karşısında, Allah'ın kudretini gösteren deliller vermektedir. İnsanı ve bütün kainatı yoktan yaratan Allah'ın, insanı yeniden yaratmaya da kadir olduğunu vurgulamaktadır.²²⁸ “Kur'an, diğer inanç konularında olduğu gibi yeniden diriliş konusunda da insandan kuru bir teslimiyet istemez; düşünüp aklını kullanması sonucunda gerçeği bulmaya teşvik eder. Önce muarızların

²²⁵ Ra'd, 13/ 5.

²²⁶ Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, s. 47- 48.

²²⁷ En'am, 6/ 29. Ayrıca bkz: Secde, 32/ 10-11.

²²⁸ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 197. Ayrıca bkz: Draz, *Kur'an'a Giriş*, s. 65.

söylemlerini kaydeder. Daha sonra, bunları teker teker ele alarak delillerle çürütür. Ayrıca, insanın aklına gelebilecek muhtemel soruları kaydedip, cevabını vermek suretiyle insanın zihninden bütün şüpheleri, tereddütleri ve istifhamları giderir ve onu doyunluğa ulaştırır. Bu esnada muhatabına somut deliller ve örnekler verir.”²²⁹

Müşriklerin yeniden dirilmeyi inkar etmeleri ve onların bu inkarlarına karşılık Yüce Allah’ın verdiği akli delillerin bir örneğini şu ayetlerde görmekteyiz: “*İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.*”²³⁰ Müşriklerin yeniden dirilişi inkarlarına, onların ilk defa yaratılışıyla delil getiren Yüce Allah, devam eden ayetlerde bu konudaki delilleri şöyle sıralamaktadır: “*Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’dur.*²³¹ *İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır. Bir şey yaratmak istediği zaman O’nun yaptığı “Ol” demekten ibarettir. Hemen oluverir. Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah’ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O’na döneceksiniz.*”²³² Bu ayetler, eline çürümüş bir kemik parçası olarak ufalayan ve “Ey Muhammed! Allah, böyle çürüyüp dağıldıktan sonra mı bunu diriltecek” diye alay ederek soran As b. Vâil, Ubeyy b. Halef²³³ veya

²²⁹ Muhammed Çelik, “Kur’an’da Ölümünden Sonra Dirilişin Akli Temelleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2007, c. 43, S. 2, s. 197.

²³⁰ Yâsîn, 36/ 77-79. Yeniden dirilişi inkar edenlere karşılık, insanın ilk defa yaratılışının hatırlatılmasıyla ilgili olarak ayrıca bkz: Hac, 22/ 5.

²³¹ Bedeviler ağaçları birbirine sürterek ve yakarak ateş elde ederlerdi. Yemyeşil ağaçtan ateş çıkarmaya muktedir olan Allah çürümüş kemikleri diriltmeye de kadirdir. Ayette buna işaret edilmektedir. Bkz: Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 444.

²³² Yâsîn, 36/ 80-83.

²³³ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 334. Ayrıca bkz: Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 194.

Abdullah b. Ubey hakkında nazil olmuştur.²³⁴ Böylece müşrikler, cesedin çürümesinden sonra yeniden dirilmesinin imkansız olduğunu, Hz. Peygamber'in bu soruya olumsuz cevap vereceğini zannetmişler, neticede de kendi düşüncelerini destekleyecekleri vehmine kapılmışlardır. Sonrasında ise haklı olduklarını ispat etmek için atalarının diriltilmesi,²³⁵ Mekke'nin geniş sulak bir arazi haline getirilmesi gibi, kendilerince olması imkansız şeyleri Hz. Peygamber'den istemişler, böylece O'nun acziyetini ortaya koymayı hedeflemişlerdir.²³⁶

Aslında insan kendisinin bir damla sudan yaratıldığını düşünse, öldükten sonra tekrar dirilmenin de mümkün olduğunu kabul etmesi zor olmayacaktır.²³⁷ Çünkü, “bir işi ilk defa yapmak, ikinci defa yapmaktan daha zordur. Bir başka ifade ile bir işi ikinci defa yapmak, birinci defa yapmaktan kolaydır. Akıl açısından baktığımızda bu böyledir.”²³⁸ Müşriklerin yeniden dirilme konusundaki bu itirazlarına, ilk yaratma ile yeniden diriltme arasında bir bağ kurulmak suretiyle cevap verilmekte, böylece Ahirete dair şüphelerinin giderilmesi hedeflenmektedir.²³⁹

Yeniden dirilmeyi inkar edenlere karşı Allah (c.c.), bizzat somut örnekler göstermek suretiyle de onları akıllarını kullanmaya davet etmektedir. Bu bağlamda, Kur'an'da anlatılan şu kıssayı örnek verebiliriz:²⁴⁰

“Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatuları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; “Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!” dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. “Bir gün yahut daha az” dedi. Allah ona: Hayır, yüz

²³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 19, s. 486- 487.

²³⁵ Câsiye, 45/ 25.

²³⁶ Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, s. 54.

²³⁷ Pasmaz, “Kur'an-ı Kerim'de İkna Metodu”, s. 119.

²³⁸ Çelik, “Kur'an'da Ölümünden Sonra Dirilişin Aklî Temelleri”, s. 206.

²³⁹ Yakıt, “Kur'an'a Göre İnanç, Düşünce ve İfade Özgürlüğü”, s. 76.

²⁴⁰ Şengül, “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”, s. 84.

sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi.”²⁴¹

Benzer bir örnek de Ashâb-ı Kehf kıssasıyla verilmektedir.²⁴² Surenin ilk ayetlerinde önce, öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmayanların akıbetine işaret edilmekte, sonrasında ise tarihen sabit bir olay anlatılmak suretiyle yeniden dirilişin imkanı vurgulanmaktadır.²⁴³

“Kur’an ayrıca diriliş konusunda fiili örnekler de sunmaktadır. Benî İsrail’de kesilen bir ineğin parçasıyla vurulunca maktûlün dirilip katili söylemesi,²⁴⁴ Hz. İbrahim’in ölümlerini diriltmeleri noktasında mutmain olmak için yaptığı temenninin ardından, Yüce Allah’ın emri doğrultusunda hareket ederek parçalayıp dağıttığı kuşların eski canlılıklarına kavuşmaları²⁴⁵ bunlardan bazılarıdır.”²⁴⁶

Aslında insanın uykudan sonra tekrar uyanıp normal yaşantısına devam etmesi de, öldükten sonra dirilişin imkanını gösteren, insanın her gün yaşayıp tanık olduğu, bizzat kendi bünyesinde var olan somut delillerden bir tanesidir. Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır: “*Geceleyin sizi öldüren (öldürür gibi uyutan), gündüzün de ne işlediğinizi bilen; sonra belirlenmiş ecel tamamlansın diye gündüzün sizi diriltten (uyandıran) O’dur. Sonra dönüşünüz yine O’nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir.*”²⁴⁷

²⁴¹ Bakara, 2/ 259.

²⁴² Ashâb-ı Kehf kıssası için bkz: Kehf, 18/ 9-31.

²⁴³ Şengül, “Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri”, s. 84.

²⁴⁴ Bakara, 2/ 68-73.

²⁴⁵ Bakara, 2/ 260.

²⁴⁶ Demirci, *Kur’an’ın Temel Konuları*, s. 44- 45.

²⁴⁷ En’am, 6/ 60.

Kur'an, öldükten sonra tekrar dirilmeye özel bir misal olarak, kışın ölü gibi olan yeryüzünün, ilkbaharda tekrar diriltilmesini göstermektedir.²⁴⁸ “Ölüden diriyi, diriden de ölüyü O çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de (kabirlerinizden) böyle çıkarılacaksınız.”²⁴⁹

Ayrıca şu ayetlerde de yeryüzünün yağmurla hayat bulması örneğinden hareketle yeniden dirilme gerçeğine vurgu yapılmak suretiyle müşriklerin bu konudaki inkarlarına karşı delil getirilmektedir: “Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek daneler bitirdik. Kullara rızık olması için birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik. Ve o su ile ölü toprağa can verdik. İşte hayata yeniden çıkış da böyledir.”²⁵⁰

Allah (c.c.)'ın Kur'an'da, yeniden dirilmeyi delillendirme örneklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Yeniden dirilmeyi ilk yaratılışa kıyas etmek,
- 2- Yeniden dirilmeyi yer ve göklerin yaratılmasıyla kıyas etmek,
- 3- Yeryüzünün kurumamasından sonra, yağmurla canlanmasına kıyas etmek,
- 4- Yeşil ağaçtan ateşi çıkarmaya kıyas etmek.²⁵¹

“Kur'an-ı Kerim'in, iddialarını ispatlamakta kullandığı metotlardan biri de kıyastır. Kur'an'da en çok kullanılan kıyasların başında basiti zora kıyaslama şeklindeki kıyas yer alır. Bu çeşit kıyasta basit olan bir şey, kendisinden daha zor

²⁴⁸ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 198; Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, Şule Yay., İstanbul, 1998, s. 75.

²⁴⁹ Rûm, 30/ 19. Ayrıca bkz: Rûm, 30/ 24, 50; Yâsîn, 36/ 33; Zuhruf, 43/ 11; Hadid, 57/ 17.

²⁵⁰ Kâf, 50/ 9-11. Ayrıca bkz: A'râf, 7/ 57; Fâtır, 35/ 9.

²⁵¹ Bu değerlendirmeler için bkz: Celalüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-Marife, 4. b., Beyrut, 1978, c. 2, s. 173; Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mektebetü Dâri't-Türâs, 3. b., Kahire, 1984, c. 2, s. 26- 27. Bu delillerle ilgili örnek ayetleri yukarıda zikretmiştik.

olan bir olaya kıyaslanır. İnsanın öldükten sonraki dirilişini ilk defa yaratılmasına kıyaslayan Kur'an-ı Kerim, bu konuda inkarcılara şöyle delil getirmiştir.”²⁵²

*“İnsan der ki: “Öldüğüm zaman sahi diri olarak (kabrimden) çıkarılacak mıyım?” İnsan düşünmez mi ki, daha önce o hiçbir şey olmadığı halde biz kendisini yaratmışızdır?”*²⁵³

Yine Kur'an'ın, öldükten sonra dirilişi, yerin ve göklerin yaratılışına kıyaslamasıyla ilgili olarak şu ayetleri örnek verebiliriz: *“Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı, ki onu Allah bina etti”*²⁵⁴ *“Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”*²⁵⁵

Kur'an'ın bu beyanına göre, insandan daha büyük varlıklar olan yer ve göklerin yaratılması insanın yaratılmasına göre daha zordur. Bu iki yaratılış arasında bir kıyas yapıldığında insanın tekrar yaratılmasının imkanı da aklen mümkün olmaktadır.²⁵⁶

Şu ayette ise, yine insanın yaratılışıyla kıyas yapılmak suretiyle, yeniden diriliş konusunda inkarcılara karşı akli bir delille cevap verilmektedir: *“(İnsanlar!) Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Unutulmasın ki, Allah her şeyi bilen ve görendir.”*²⁵⁷

Kur'an'ın yeniden dirilme konusunda ortaya koymuş olduğu açık delillere rağmen bu gerçeği inkar edenlere, uyarıcı ve kınayan bir üslupla şöyle hitap

²⁵² Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 151.

²⁵³ Meryem, 19/ 66-67. Benzer ayetler için ayrıca bkz: İsrâ, 17/ 49-51; Tâhâ, 20/ 55; Enbiyâ, 21/ 104; Ankebût, 29/ 19-20; Rûm, 30/ 27; Yâsîn, 36/ 77-79; Vâkıa, 56/ 62; Kıyâme, 75/ 36-40; Târık, 86/ 5-8.

²⁵⁴ Nâziât, 79/ 27.

²⁵⁵ Mü'min, 40/ 57. Benzer ayetler için bkz: İsrâ, 17/ 98-99; Yâsîn, 36/ 81; Ahkâf, 46/ 33.

²⁵⁶ Çelik, “Kur'an'da Ölümün Sonra Dirilişin Akli Temelleri”, s. 199.

²⁵⁷ Lokmân, 31/ 28.

olunmaktadır.²⁵⁸ “İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler.”²⁵⁹

Ayrıca Yüce Allah Kur’an’da, ahireti inkar edenlere karşı hikmet deliliyle cevap vermekte, hiçbir şeyin gayesiz yaratılmadığı gibi, insanın da aynı şekilde gayesiz yaratılmadığını, dolayısıyla yeniden dirilişin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır: “Onlar (müşrikler) diyorlar ki: İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz. Doğru söylüyorsanız, atalarımızı getirin.”²⁶⁰ Müşriklerin bu inkarlarına şöyle cevap veriliyor: “Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba’ kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları yok ettik, çünkü onlar suçlu idiler. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar. Şüphesiz (hakkı bâtıldan ayıran) hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı gündür. O gün, dostun dosta hiçbir faydası olmaz, kendilerine yardım da edilmez. Ancak Allah’ın merhamet ettiği kimseler böyle değildir. Şüphesiz O, üstündür, merhametlidir.”²⁶¹

Yine, yeniden dirilişe karşı olan inkarlarının şiddetinden dolayı, yeminle bu inkarını pekiştirenlere karşı, Yüce Allah yeniden dirilişin hikmetinden bahsederek cevap vermektedir: “Onlar: “Allah ölen bir kimseyi diriltmez” diye olanca güçleriyle Allah’a and içtiler. Aksine, bu O’nun bizzat kendisine karşı gerçek bir vâdidir. Fakat insanların çoğu bilmez. Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması ve kâfir olanların da kendilerinin yalancılar olduklarını bilmeleri için (Allah onları diriltecek). Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona (söyleyecek)

²⁵⁸ Çelik, “Kur’an’da Ölümünden Sonra Dirilişin Aklî Temelleri”, s. 199.

²⁵⁹ Kâf, 50/ 15.

²⁶⁰ Duhân, 44/ 34-36.

²⁶¹ Duhân, 44/ 37-42.

sözümüz sadece “Ol” dememizdir. Hemen oluverir.”²⁶² Onların bu yeminlerine karşı Kur’an da aynı şekilde yeniden dirilişin gerçek olduğuna dair yemin üslubuyla cevap vermektedir: “İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Hayır! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah’a göre kolaydır.”²⁶³

Bütün bu delillere rağmen müşrikler, pek çok ilahi hakikatle alay ettikleri gibi, yeniden dirilme konusunda da Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği hususlarda alay metoduna başvurmuşlar,²⁶⁴ yeniden dirilişten haber veren Hz. Peygamber’i, Allah’a iftira etmekle ve delilikle itham etmişlerdir.²⁶⁵ Müşriklerin bu konudaki tüm iddia ve ithamları Kur’an tarafından konu edilmiş ve onlara ahireti ispat için gerekli deliller, indirilen vahiylerle gösterilmiştir.

6. MELEKLERLE İLGİLİ POLEMİKLER

Cahiliye Araplarının meleklerle ilgili anlayışlarında da Kur’an’ın beyan ettiği hakikatlerle çelişen noktalar söz konusu idi. Kur’an, içerdiği ayetlerle daha ziyade onların bu anlayışlarına işaret etmek suretiyle, melekler hakkındaki inançlarının yanlış olduğunu onlara hatırlatmış ve bu konudaki yanlışlarını tashih etmiştir.

Arap inancına göre melek, tanrısal özelliği de sahip olan, saygıya ve tapınmaya layık bir varlık olarak kabul edilir, Tanrı ile insanlar arasında bir şefaatçi olduğuna inanılırdı. Kur’an, Arapların sahip oldukları bu yanlış melek inancını değiştirerek meleklerin varlıklar arasındaki gerçek konumlarını tespit etmiştir. Kur’an, meleklerin belli görevleri yerine getirmekle mükellef olduklarını, insanlar gibi Allah’a ibadet ve

²⁶² Nahl, 16/ 38-40.

²⁶³ Tegâbun, 64/ 7.

²⁶⁴ İsrâ, 17/ 49-52.

²⁶⁵ Bkz: Sebe, 34/ 7-8.

itaat etmek için yaratıldıklarını vurgulamak suretiyle tanrısal özelliklerinin olmadıklarını belirtmiştir.²⁶⁶

“Araplar içerisinde Allah’ın meleklerden çocuk edindiğine inananlar vardı. Allah Teâlâ onların bu düşüncelerine red mahiyetinde şöyle buyurur:”²⁶⁷ *“Rahmân (olan Allah, melekleri) evlât edindi, dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Bilakis (melekler), lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. O’ndan (emir almazdan) önce konuşmazlar; onlar, sadece O’nun emri ile hareket ederler. Allah, onların önlerindeki de, arkalarındaki de (yaptıklarını da, yapacaklarını da) bilir. Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaet etmezler. Onlar, Allah korkusundan titrerler!”*²⁶⁸ Müşriklerin bu iddialarını Yüce Allah kesin bir şekilde reddetmekte ve kendini bu iddiadan tenzih etmektedir. Allah (c.c), meleklerin yaratılmış varlıklar olduklarını ve itaatle görevli olduklarını belirtmek suretiyle müşriklerin meleklerle ilgili inançlarının yanlış olduğunu ortaya koymakta ve bu iddialarını tashih etmektedir.

Müşriklerin, meleklerle ilgili bu yanlış inançları karşısında Yüce Allah, onların yalan söylediklerini beyan ederek bu iddialarına delil getirmelerini istemektedir: *“Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı? Yoksa biz melekleri onların gözü önünde kız olarak mı yarattık? Dikkat edin, kesinlikle yalan uydurup söylüyorlar ki; “Allah doğurdu” diyorlar. Onlar şüphesiz yalancıdırlar. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var? Doğru sözlülerden iseniz, kitabınızı getirin!”*²⁶⁹

²⁶⁶ İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 19.

²⁶⁷ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 55.

²⁶⁸ Enbiya, 21/ 26-28.

²⁶⁹ Saffât, 37/ 149-157.

Müşriklerin meleklerle ilgili yanlış inançlarından biri de meleklerin cinsiyetiyle ilgilidir. Onlara göre melekler dişi cinsiyetli varlıklardır. Kur'an, onların bu inanışlarının yanlış olduğunu da şöyle ifade etmektedir: *“Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.”*²⁷⁰ Müşriklerin bu kabullerinin hiçbir delile dayanmadığı, bu iddialarının bir yalandan ibaret olduğu ve atalarının inançlarına körü körüne bağlılığın bir neticesi olduğu bu ayetin devamında gelen şu ayetlerde ifade edilmektedir: *“Ve dediler ki: Rahmân dileseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar. Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar? Hayır! “Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz” derler.”*²⁷¹

“Araplar, melekleri, Allah'a itaat ve hizmet etmelerinden dolayı, O'nun kızları olarak görmeye başlamışlardı. Meleklerin Allah'a olan yakınlığını düşünerek, kendileriyle Allah arasında şefaathçi olmalarını sağlamak için, onlara ta'zim etmişlerdir. Meleklerle karşı saygı ve ta'zimlerini yerine getirebilmek için somut varlıklara ihtiyaç hissederek, kız şeklinde heykeller icat etmişlerdir. Zamanın ilerlemesiyle sırf ta'zim için yapılan şeyler ibadet şeklini almış, başlangıçtaki düşünceler unutulmuş, putlara tapılmaya başlanmıştır. Ayrıca meleklerle, başlangıçta mecazen Allah'ın kızlarıdır denilirken, sonraları bu unutulmuş ve Allah'ın gerçek kızları olduğu zannedilmiştir.”²⁷²

Kur'an'da Allah'ın orduları olarak nitelendirilen ve sayılarını Allah'tan başkasının bilemeyeceği ifade edilen meleklerin sayıları konusu da müşriklerin dillerine doladıkları konular arasında yer almaktadır. Bu husus Kur'an'da şu

²⁷⁰ Zuhruf, 43/ 19. Ayrıca bkz: Necm, 53/ 27-28.

²⁷¹ Zuhruf, 43/ 20-22.

²⁷² Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, s. 34.

ayetlerde ifade edilmektedir: “*Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır. Biz cehennemın işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensin, iman edenlerin imanını atrttırsın; hem kendilerine kitap verilenler hem mü’minler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: “Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?” desinler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür.*”²⁷³

İbn Ebî Hâtim ve Beyhakî’nin Berâ’dan rivayet ettikleri bir habere göre bir grup Yahudi Hz. Peygamber’in ashabından birisine cehennemın korucularının sayılarını sormuşlardı. O da gelip Hz. Peygamber’e bunu haber vermesi üzerine bu ayetler nazil olmuştur.²⁷⁴

“*Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır*” ayeti nazil olunca Ebu Cehl: “Ey Kureyş topluluğu, Muhammed, Allah’ın size cehennemde azab edeceği ordularının sayısının on dokuz olduğunu söylüyor. Siz sayıca insanların en çoğusunuz. Sizden yüz kişi onlardan birinin hakkından gelemeyecek mi?” demiş ve işte bunun üzerine Allah (c.c.) “*Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık...*” ayetini indirmiştir. Yine Süddî’den gelen bir rivayete göre “*Onun üzerinde on dokuz vardır*” ayeti nazil olunca Kureyş’ten Ebu’l-Eşedd adında biri: “Ey Kureyş topluluğu, on dokuz sizi korkutmasın. Ben onlardan onunu sağ omuzumla, dokuzunu da sol omuzumla sizden savarım” demiş, bunun üzerine de Allah (c.c.): “*Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık...*” ayetini indirmiştir.²⁷⁵

²⁷³ Müddessir, 74/ 30-31.

²⁷⁴ Suyûtî, *Lübabu’n-Nukûl*, s. 147; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 423. Benzer bir rivayet için ayrıca bkz: Tirmizî, Tefsîr, 74.

²⁷⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, s. 147; el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 423.

Bu rivayetler, müşriklerin melek inancı konusunda Kur'an'ın beyanlarına karşılık alaycı bir tavır sergilediklerini göstermektedir. Melek inancıyla ilgili müşriklerde var olan bu yanlışlar Allah (c.c.) tarafından vahiy konusu yapılmış, onlara gerekli cevaplar indirilen ayetlerle verilmiştir. Böylece, vahyin muhatapları olan toplumun inanç ve kabulleri vahyin muhtevasının şekillenmesinde de etkili olmuştur.

7. CİNLERLE İLGİLİ POLEMİKLER

Araplar, tabiatta birtakım üstün güçlere sahip varlıkların var olduğuna inanıyorlardı ki bu varlıklar cinlerdi. Onlar cinleri tanrının kızları sayıyorlar, onların hayır ve şer işler yapabildiklerine inanıyorlar dolayısıyla da onlara saygı göstermek ve ibadet etmek gerektiğini düşünüyorlardı.²⁷⁶

Kur'an, Araplardan bazılarının cinlere taptıklarına işaret etmektedir:²⁷⁷ *“O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra meleklere: Size tapanlar bunlar mıydı? diyecek. (Melekler de:) Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı; diyecekler.”*²⁷⁸

Yine müşrikler, Allah ile cinler arasında akrabalık bağı olduğunu ileri sürerler,²⁷⁹ cinleri Allah'a ortak koşarlardı: *“Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysaki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”*²⁸⁰ Müşriklerin bu iddialarına karşılık Allah (c.c.) cinlerin kendisi tarafından yaratıldığı gerçeğine vurgu yapmak suretiyle müşriklerin iddialarını çürütme yoluna gitmiştir.

²⁷⁶ Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 91. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz: Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 1, s. 339- 340.

²⁷⁷ İbnü'l-Kelbî, Huzâa Kabilesinden Muleyhoğullarının cinlere taptıklarını belirtir. Bkz: İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, s. 34.

²⁷⁸ Sebe, 34/ 40-41.

²⁷⁹ Saffat, 37/ 158.

²⁸⁰ En'am, 6/ 100.

Müşriklerin cinlerle ilgili inançlarından biri olarak, cinlerle Allah arasında bir bağ kurma şeklindeki kabulleri şu ayette ifade bulmaktadır: “Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler.”²⁸¹ Müşriklerin: “Melekler, Allah’ın kızlarıdır” şeklindeki iddialarına karşılık Hz. Ebu Bekir onlara: “Öyleyse onların anneleri kimdir?” diye sormuştu. Müşrikler: “Cinlerin ileri gelenlerinin kızları” şeklinde cevap vermişlerdi.²⁸² Bunun üzerine Allah (c.c.) bu ayeti indirmiştir.

“Kur’an-ı Kerim cin inancını daha önceki din ve toplumlarda mevcut olmayan yeni bir inanç olarak getirmemiştir. Aksine daha önceki milletlerde mevcut olan inançları tashih etmiş ve sınırlarını çizmiştir. Cahiliye Arapları cin kelimesini melek ve şeytanları da içine alan umumi bir terim olarak alıp bu varlıklara yarı tanrısal özellikler verir, onların insanların kaderinde yaratıcı etkilere sahip olduklarına inanır ve kötülüklerinden emin olmak için kurban kesip kendilerine tapınırlardı. Buna mukabil Kur’an cinlere yönelik bu nitelemeyi reddederek onların da insanlar gibi şuur ve irade sahibi,²⁸³ Cenâb-ı Hakk’a karşı sorumlu, O’nun emirlerine uymakla yükümlü mükellef varlıklar olduğunu,²⁸⁴ insanlar gibi Allah’a kulluk etmek için yaratıldıklarını,²⁸⁵ kendilerine elçiler gönderildiğini,²⁸⁶ içlerinde inananların ve inanmayanların bulunduğunu,²⁸⁷ sapıtanların cehenneme atılacaklarını,²⁸⁸ gaybı bilmediklerini,²⁸⁹ insanlarla beraber hesap göreceklarini ve

²⁸¹ Saffat, 37/ 158.

²⁸² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c. 19, s. 645; İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, c. 12, s. 62; Begavî, *Meâlimu’t-Tenzil*, c. 7, s. 63.

²⁸³ Kehf, 18/ 50; Rahmân, 55/ 39; Cin, 72/ 1-14.

²⁸⁴ Fussilet, 41/ 25; Ahkâf, 46/ 18.

²⁸⁵ Zâriyât, 51/ 56.

²⁸⁶ En’am, 6/ 130.

²⁸⁷ Cin, 72/ 2, 4, 11, 13.

²⁸⁸ A’râf, 7/ 38, 179.

²⁸⁹ Sebe, 34/ 14. Bu değerlendirmeler için bkz: İlyas Çelebi, “Kur’an-ı Kerim’de İnsan-Cin Münasebeti”, *MÜİFD.*, İstanbul, 1997, S. 13-14-15, s. 170- 171.

güçlerinin sınırlı olduğunu²⁹⁰ bildirmek suretiyle cinler hakkında doğru bir tasavvurun oluşmasını istemektedir.

Böylece Kur'an'ın bu beyanlarıyla, müşriklerin cinler hakkındaki yanlış inanç ve iddiaları tashih edilmiş oluyordu. Aynı zamanda Kur'an, müşriklerin cinlerle ilgili iddia ve kabullerinin yanlışlığını ortaya çıkarmak için, cinler hakkında vermiş olduğu doğru bilgilerle işin gerçek mahiyetini ortaya koymaktadır. Bu sayede de Kur'an, bu özelliklere sahip olan cinlerin tanrısal bir yönlerinin olmadıklarını, müşriklerin akıllarına hitap etmek suretiyle ispatlama yoluna gitmektedir ki, gerçeği delillerle birlikte açık bir şekilde ortaya koymak, polemiklerde muhatabı ikna etmede en etkili yöntemlerden biridir.

8. KADER İNANCIYLA İLGİLİ POLEMİKLER

Kader ve özgürlük konusu, en karmaşık problemlerden biridir. Bu konuda birçok düşünür, fikir yürütmüş ve farklı görüşler ortaya konmuştur.²⁹¹ Kur'an'ın nazil olduğu dönemde yaşayan Araplar arasında da kader anlayışları bakımından farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Arabistan'da hakim olan "dehr" anlayışı onları, insan hayatının her devresini kontrol eden bir kör kadere inanmaya sevk etmiştir. Bu anlayışın yerine ise Kur'an; güçlü, merhametli ve hakîm bir Allah anlayışını yerleştirmek suretiyle Arapların doğru kader anlayışına sahip olmalarını hedeflemiştir.²⁹²

Bununla birlikte putperest Araplar arasında üç çeşit kader anlayışının var olduğu görülmektedir. Bunlar *dehrî kader*, *cebrî kader* ve *kaderî kader* anlayışlarıdır. Cahiliye Araplarının çoğunluğu dehrî kader anlayışına sahipti ve zamanı kaderleri

²⁹⁰ Rahmân, 55/ 31-33.

²⁹¹ Ömer Aydın, "Kur'an'da Kader ve Özgürlük", *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998, c. 1, S. 4, s. 76.

²⁹² Fazlurrahman, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, s. 29.

üzerinde tek etkili unsur olarak görüyorlardı. Cebrîler kaderlerinin Allah'ın elinde olduğuna inanıyorlar, kaderî kader anlayışına sahip olanlar ise insanın, kendi kaderi üzerinde etkili olduğunu düşünüyorlardı.²⁹³

Ebu Hureyre'den gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in yanına gelerek kader hakkında O'nunla tartışmaya giren müşriklere cevap mahiyetinde şu ayetler nazil olmuştur:²⁹⁴ “*Şüphesiz suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler. O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde “Cehennem elemini tadın!” denir. Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.*”²⁹⁵ Atâ'dan gelen bir rivayete göre ise: Necran piskoposu Hz. Peygamber'e gelerek: “Ey Muhammed, günahların kaderle, denizlerin kaderle, gökyüzünün kaderle, olduğunu, bu işlerin hep kaderle cereyan ettiğini mi iddia ediyorsun? Oysa günahlara gelince; onlar kaderle yapılmıyor” demişti. Buna karşılık Hz. Peygamber: “Sizler Allah'ın hasımlarısınız” buyurmuş ve bunun üzerine Allah (c.c.) da bu ayetleri indirmek suretiyle,²⁹⁶ her şeyin belli bir takdire göre meydana geldiğini vurgulamıştır.

Kur'an, inkarcıların fatalist yaklaşımlarını, Allah'a şirk koşmalarına karşılık bir savunma mekanizması şeklinde kullandıklarını bildirmektedir. Kur'an'ın şirk inancını eleştirmesine karşılık, bu konuda bir delil getiremeyen müşrikler, bir çıkış yolu olarak şirk koşmalarını Allah'ın takdirine bağlamak istemişler, böylece de mü'minlerin bu bahaneye itiraz edemeyeceklerini düşünmüşlerdir.²⁹⁷ Kur'an bu düşünceyi şöyle reddetmektedir: “*Putperestler diyecekler ki: “Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan*

²⁹³ Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, s. 239- 240.

²⁹⁴ Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 299; Suyûtî, *Lübabu'n-Nukûl*, s. 131; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 378; Tirmizî, *Tefsîr*, 54.

²⁹⁵ Kamer, 54/ 47-49.

²⁹⁶ Vahidi, *a.g.e.*, s. 300.

²⁹⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an Açısından Fatalizm”, *Hikmet Yurdu*, 2008, S. 1, s. 93- 96.

öncekiler de aynı şekilde (peygamberleri) yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”²⁹⁸

Buna karşılık, Kur’an’ın kader anlayışında Allah’ın iradesiyle insanın iradesi arasında bir dengenin söz konusu olduğunu görüyoruz. İnkârcılar ise bu dengeyi bozarak insanın irade ve sorumluluğunu görmezlikten gelmişler,²⁹⁹ bunu bir tartışma konusu yapmışlardır.³⁰⁰ Onların bu yaklaşımları, kader konusunda içinde buldukları itikadi bozukluğun, sahip oldukları şirk inançlarını savunmalarına neden olan bir etken olduğunu bize göstermektedir. Kur’an ise bunun bir zan ve yalandan ibaret olduğunu vurgulamak suretiyle şirki Allah’a nispet etmenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Böylece Kur’an, diyalojik bir üslupla müşrik toplumda var olan yanlış kader anlayışını konu edinmek suretiyle hem bu konuda yanlış içerisinde olanları eleştirmekte hem de içerdiği ayetlerle onların doğru bir kader anlayışına sahip olmalarını temin etmektedir.

²⁹⁸ En’am, 6/ 148. Ayrıca bkz: Nahl, 16/ 35; Zuhruf, 43/ 20.

²⁹⁹ Kasapoğlu, “Kur’an Açısından Fatalizm”, s. 99.

³⁰⁰ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 535.

III. BÖLÜM

KUR'AN'DA POLEMİKSEL DİYALOGLAR

Çalışmamızın bu bölümünde, Allah (c.c.), peygamberler ve mü'minler ile tartışma içerisine giren grupları, onların bu tutumlarının nedenlerini, sonuçlarını ve onların psikolojilerini tahlil edeceğiz.

İnsan tabiatı gereği tartışmacı bir özelliğe sahiptir. Bu gerçeği Kur'an şöyle ifade etmektedir: *“Hakikaten biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat insan tartışmaya son derece düşkün bir varlıktır.”*¹

“Münazarada olduğu gibi çoğu zaman Kur'an'da karşı karşıya gelen iki şahsiyet vardır. Biri gerçeği savunan, diğeri batılın savunucusu olandır. Gerçeğin savunucusu olarak umumiyetle Peygamber görülmekte, batılın savunucusu olarak değişik tip ve şahıslar ortaya çıkmaktadır. Bunlar putperestlerden Mısır'ın Firavunlarına, Babil'in Nemrutlarına, Yahudi ve Hristiyanlara kadar değişmektedir.”²

Özellikle halk üzerinde baskı kuran, toplumların ileri gelenlerinin, elde ettikleri çıkarlara aykırı bulmaları nedeniyle bu çıkarları koruyabilmek adına mücadele içerisine giren kimseler olduğunu görüyoruz: *“Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.”*³

Kur'an'da kullanılan 'mele' kavramı daha çok, müşrik toplumların önde gelen ve mü'minlere işkence ve karşı koyuşta ileri giden önderleri için kullanılmaktadır: *“Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının*

¹ Kehf, 18/ 54.

² Atay, “Kur'an'a Göre Münazara Metodu”, s. 271.

³ Zuhruf, 43/ 23.

*sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz.”*⁴ Özellikle müşrik toplumların önderleri olan bu *mele'* sınıfı, elde ettikleri menfaatleri koruyabilmek adına Allah elçilerine karşı etkin bir şekilde mücadele etmişlerdir.⁵ Kur'an'da bu insanların inkarcı tutumlarına şöyle işaret edilmektedir: *“Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şumarık kişileri: Biz, size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz, demişlerdir. Ve dediler ki: Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz.”*⁶

“Bu ayetlerden, söz konusu tavırla ilgili şu hususlar çıkarılabilir:

- 1- Huzur ve endişesizlik, insanı değişim üzerinde düşünmekten men ettiği gibi onu, değişime karşı direnmeye sevkeden unsurlardandır. Yaşadığı durum, güven ve huzuru sağladıkça değişimin istenmesi yersizdir.
- 2- Sınırsız servet, aşırı zenginlik ve büyük güç, insanı yaratana hakkında düşünmekten alıkoyar.”⁷

Kur'an'da yer alan diyaloglarda hakim olan polemik üslubu, Kur'an'ın nüzulü döneminde olduğu gibi, Kur'an'dan önceki vahiy dönemlerinde de özellikle peygamberler ile kavimleri arasında cereyan eden mücadelelerde aynı şekilde var olmuştur. Kur'an'da hakim olan bu polemik üslubunun, vahiy dönemlerinin ortak özelliği olduğunu göstermesi açısından bu diyaloglara değinmek istiyoruz.

⁴ Hûd, 11/ 27. Benzer ayetler için bkz: A'raf, 7/ 75, 88; Yunus, 10/ 83; Mü'minûn, 23/ 33, 45-48.

⁵ Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, s. 379- 382.

⁶ Sebe, 34/ 34-35.

⁷ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 124.

1. ÖNCEKİ PEYGAMBERLERLE KAVİMLERİ ARASINDAKİ POLEMİKSEL DİYALOGLAR

Kur'an-ı Kerim, hak ile batılın mücadelesinin, sadece Kur'an'ın nazil olduğu dönemde değil, daha önce yaşamış olan toplumlar arasında da var olan bir vakıa olduğunu bizlere göstermektedir. Nitekim, nasıl Hz. Peygamber'in kavmi O'nun karşısında yer almış, O'nu yalanlamış ve O'nunla mücadele etmişlerse, önceki peygamberlerin kavimleri de aynı tepkiyi göstermişlerdir. Şu ayetler bu realiteyi açıkça ortaya koymaktadır: *“Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıkları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi. Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din)den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız?) deyince, dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz. Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?”*⁸

*“İşte böylece, onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde hemen: O, bir büyüdüdür veya delidir, dediler. Bunu (nesilden nesile) birbirlerine vasiyet mi ettiler? Doğrusu onlar azgın bir topluluktur.”*⁹

Yine şu ayetler, önceki peygamberler ile inkarcı kavimleri arasında geçen diyalogları, inkarcıların hangi gerekçelerle peygamberlerine karşı çıktıklarını ve akıbetlerinin nasıl olduğunu anlatan örnekler arasındadır:

“Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar

⁸ Zuhruf, 43/ 23-25.

⁹ Zâriyât, 51/ 52-53. Ayrıca bkz: Tegâbun, 64/ 6.

ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz.”

“Peygamberleri dedi ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Halbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi (hak dine) çağırıyor. Onlar dediler ki: Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!”

“Peygamberleri onlara dediler ki: (Evet) biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Mü'minler ancak Allah'a dayansınlar.”

“Hem, bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler.”

“Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki: “Elbette sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız, ya da mutlaka dinimize döneceksiniz!” Rableri de onlara: “Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz!” diye vahyetti.”

“Ve (ey inananlar!) onlardan sonra sizi mutlaka o yerde yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimselere mahsustur.”¹⁰

Kur'an'ın bu genel tespitinden sonra, farklı toplumlara gönderilen peygamberlerin kavimleriyle olan mücadelelerini, kavimleriyle aralarında geçen tartışmaları, bu mücadelelerinde peygamberlerin kullandıkları metotları ve neticede mücadeleciler toplumlara maruz kaldıkları akıbetleri şöylece izah edebiliriz:

¹⁰ İbrahim, 14/ 9-14.

1.1. Hz. Nuh- Kavmi Arasındaki Diyaloglar

Kur'an-ı Kerim'de, peygamberlerin kavimleriyle olan mücadelelerine değişik vesilelerle yer verilmektedir. Bu anlatılan kıssalar içerisinde Hz. Nuh'ın kavmiyle olan mücadelesi önemli bir yer tutmaktadır.

Kur'an'da yirmi dokuz surede Nuh (a.s.)'ın adı geçmekte ve O'nun mücadelesi anlatılmaktadır. Hz. Nuh'un mücadelesiyle ilgili bilgilere bazı surelerde kısaca değinilmişken Hud ve Nuh Sureleri'nde ise ayrıntılı olarak yer verildiğini görmekteyiz.¹¹

Hz. İdris'ten sonra insanların doğru yoldan ayrılmaları, zamanla putlara tapmaya başlamaları, zulüm ve ahlaksızlık gibi kötülüklerin yaygınlaşması neticesinde Yüce Allah, İdris (a.s.)'dan sonra Hz. Nuh'u peygamber olarak göndermiştir.¹² Allah (c.c.), Hz. Nuh döneminde "Ved, Suvâ, Yağûs, Yeûk ve Nesr"¹³ adındaki putların mevcut olduğuna işaret etmektedir. Kur'an, toplumda var olan putperestliği ortadan kaldırmak ve yerine Tevhid inancını yerleştirmek üzere Hz. Nuh'a peygamberlik verildiğini bildirmektedir.¹⁴

Kur'an'ın beyanlarından anlaşıldığı üzere Hz. Nuh'un kavmi Allah (c.c.)'ın varlığını kabul etmekle birlikte, Nuh (a.s.)'un kişiliğine ve getirdiği mesajın içeriğine tepki göstermişlerdir:¹⁵ *"Bunun üzerine, kavminin inkarcı ileri gelenleri şöyle dediler: "Bu, tıpkı sizin gibi bir beşer olmaktan başka bir şey değildir. Size üstün ve*

¹¹ Süleyman Mollaibrahimoğlu, "Nuh (a.s.) Kıssası", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998, S. 7, s. 57.

¹² Ali Rafet Özkan, "Vahiyde Nuh'un Ayak İzleri", *I. Uluslar arası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Doğubayazıt Kaymakamlığı Kültür Yay., İstanbul, 2007, s. 231.

¹³ Nûh, 71/ 23.

¹⁴ Mollaibrahimoğlu, "a.g.m.", s. 58.

¹⁵ Mevdudi, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, s. 59.

hâkim olmak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”¹⁶

Allah’ın varlığına inanan Hz. Nuh’un kavminin, O’nunla çatışmasının konusu başlıca iki noktada toplanmaktadır:

- 1- Hz. Nuh’un çağrısının ana fikri. Yani Allah’tan başka ilah ve Rab olmadığı gerçeği.
- 2- Allah’ın, birey ve toplum hayatı üzerindeki düzenleyici otoritesini kabule yanaşmamaları.¹⁷

Nûh (a.s.) halkı arasında uzun yıllar yaşamış,¹⁸ bu süre zarfında gece gündüz, gizli açık her zaman ve zeminde insanları hakka davet etmiştir.¹⁹ Buna rağmen kavmi O’na inanmamış ve O’nu geleneklerini değiştirmekle suçlayarak düşmanlık beslemişlerdir.²⁰ Bu hususa Kur’an şöyle işaret etmektedir:

“(Sonra Nuh:) Rabbim! dedi, doğrusu ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim; fakat benim davetim, ancak kaçmalarını arttırdı. Gerçekten de, (imana gelmeleri ve böylece) günahlarını bağışlaman için onları ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler. Sonra, ben kendilerine haykırarak davette bulundum. Sonra, onlarla hem açıktan açığa hem de gizli gizli konuştum.”²¹

Bu ayetlerden, Hz. Nuh’un kavmine doğru yolu gösterebilmek için değişik metotlar uyguladığını, ancak buna rağmen kavminin de inat ve kibirlerinden dolayı O’nun davetine karşı gelmek için ellerinden geleni yaptıkları anlaşılmaktadır.

¹⁶ Mü’minûn, 23/ 24.

¹⁷ Mevdudi, *Kur’an-ı Kerim’de Dört Terim*, s. 61- 62.

¹⁸ Kur’an bu sürenin 950 yıl olduğunu beyan eder. Bkz: Ankebût, 29/ 14.

¹⁹ Mollaibrahimoğlu, “Nuh (a.s.) Kıssası”, s. 58.

²⁰ Özkan, “Vahiyde Nuh’un Ayak İzleri”, s. 231.

²¹ Nûh, 71/ 5-9. Hz. Nuh’un kavminin kibirlenmesiyle ilgili olarak ayrıca bkz: Şuarâ, 26/ 111.

Hz. Nuh “tebliğinde nakli deliller yanında akli delillere de büyük önem vermiştir. Kısacası, halkını ikna etmek, inandırmak ve bir peygamber olarak kendisine tabi olmalarını sağlamak için meşru her yolu denemiştir.”²²

“Dedim ki : Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. (Mağfiret dileyin ki,) Üzerinize gökten bol bol yağmur indirsın, mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bahçeler ihsan etsin, sizin için ırmaklar akıtsın. Size ne oluyor ki, Allah’a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz? Oysa, sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır. Görmediniz mi, Allah yedi göğü birbiriyle ahenktar olarak nasıl yaratmış! Onların içinde ayı bir nûr kılmış, güneşi de bir çerağ yapmıştır. Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir. Sonra sizi yine oraya döndürecek ve sizi yeniden çıkaracaktır. Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır. Ki, onda geniş yollar edinip dolaşabilesiniz.(diye).”²³

Hz. Nuh’un uzun yıllar süren mücadele ve gayretine rağmen toplumun ileri gelenleri, “Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz”²⁴ demek suretiyle O’nu küçümsemişler; yalancılıkla,²⁵ sapıklık²⁶ ve delilikle²⁷ itham etmişlerdir. Ayrıca halk, “sana mı iman edeceğiz”²⁸ diyerek Hz. Nuh’u alaya almış, “Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir!”²⁹ diyerek O’na meydan okumuştur. Daha da ileri giden Hz. Nuh’un kavmi: “Ey Nuh! (Bu davadan)

²² Mollaibrahimoğlu, “Nuh (a.s.) Kıssası”, s. 59.

²³ Nuh, 71/ 10-20.

²⁴ İbrahim, 14/ 10. Ayrıca bkz: Hûd, 11/ 27; Mü’minûn, 23/ 24. “Mele” kelimesi ileri gelenler, eşraf, elit tabaka anlamlarına gelir. Kur’an-ı Kerim dikkatlice incelendiğinde bütün peygamberlerin karşılarında Firavunvari bir tağutun ve ona akıl hocalığı yapan bir zümrinin var olduğu görülür. Zamanlarının her türlü maddi imkanlarını ellerinde bulunduran bu elit tabaka, çıkarlarını kaybetmemek için inananları fakirlik ve zellilikle suçlama yoluna gitmişlerdir. Son Peygamber zamanında da aynı olay cereyan etmiş, O’na fakir ve basit kimselerin inandıkları bahane ederek karşı çıkmışlardır.” Bkz: Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 223.

²⁵ A’raf, 7/ 64; Yunus, 10/ 73; Hûd, 11/ 27.

²⁶ A’raf, 7/ 60.

²⁷ Mü’minûn, 23/ 25; Kamer, 54/ 9.

²⁸ Şuarâ, 26/ 111.

²⁹ Hûd, 11/ 32.

vaz geçmezsen, iyi bil ki, taşlanmışlardan olacaksın!”³⁰ diyerek tehdit etmişlerdir. Yine kendisine iman edenleri yanından uzaklaştırmasını³¹ istemişlerdir.³² Kavminin cehaletinden³³ kaynaklanan bu taleplerini kabul etmeyen Hz. Nuh’a, kavminin cevabı şöyle olmuştur: “Dediler ki: Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir!”³⁴

Hz. Nuh’un, kavminin iman etmeleri için kullandığı bütün yöntemlere rağmen, onlar bundan kaçınıp kendisini de tehdit edince O da şöyle diyerek kendisiyle polemiğe giren kavmine meydan okumuştur: “Onlara Nuh’un haberini oku: Hani o kavmine demişti ki: Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) durmam ve Allah’ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geldi ise, ben yalnız Allah’a dayanıp güvenirim. Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın. Sonra işiniz başınıza dert olmasın. Bundan sonra (vereceğiniz) hükmü, bana uygulayın ve bana mühlet de vermeyin.”³⁵

Hz. Nuh’un asırlar süren mücadelesine düşmanlıkla karşılık veren kavminin bu tutumları karşısında Hz. Nuh: “...Ben yenik düştüm, bana yardım et!...”³⁶, “...Beni ve beraberimdeki mü’minleri kurtar”³⁷, “Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları başıyla, zalimlerin de ancak helâkini arttır”³⁸ diyerek Rabbine dua etmiş, “...(Rabbim!) Sen

³⁰ Suarâ, 26/ 116.

³¹ Hûd, 11/ 29-31; Suarâ, 26/ 114.

³² Mollaibrahimoğlu, “Nuh (a.s.) Kıssası”, s. 59- 60.

³³ Hûd, 11/ 29.

³⁴ Hûd, 11/ 32.

³⁵ Yunus, 10/ 71.

³⁶ Kamer, 54/ 10.

³⁷ Suarâ, 26/ 118.

³⁸ Nuh, 71/ 28.

de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır!”³⁹, “...yer yüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!”⁴⁰ şeklindeki bedduasıyla da inkarcı kavmi helak olmuştur: “...Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayiverdi.”⁴¹

Hz. Nuh’un kavminin, O’nun tebliğ mücadelesi karşısında durarak, bütün delilleri görmelerine rağmen O’na karşı çıkmaları Allah (c.c.) tarafından açıkça eleştirilmiş ve bu tutumlarına karşılık Allah (c.c.)’ın “...Çünkü onlar kör bir kavim idiler,”⁴² “O zalimler topluluğunun canı cehenneme!”⁴³ it’ablarıyla karşı karşıya kalmışlardır.

Hz. Nuh’un kavminin O’nun mücadelesine yönelik bu tepkilerine baktığımızda, diğer peygamberlerin ve Hz. Peygamber’in kavimlerinin göstermiş oldukları tepkilerle aynı olduğunu görüyoruz. Bu ise, inkarcıların karakterlerinin her devirde aynı olduğunu göstermektedir.

1.2. Hz. Hud- Kavmi Arasındaki Diyaloglar

“Kur’an’ın anlattığı tarihe göre, peygamber olarak Hz. Nuh’tan sonra Hz. Hûd ikinci sırayı almakta ve Arap tarihinin bilinen en eski toplumu olan Âd da yaşadığı bölgenin köklü toplumlarından birisi olmaktadır. Hz. Nuh sonrası dönemlerin önemli toplumlarından biri olan Âd, Kur’an’da büyük maddi varlık, nüfuz ve otoriteleriyle tanıtılmaktadır.”⁴⁴

Allah’ın varlığını inkar etmeyen kavmi ile, Hûd (a.s.) arasındaki uyuşmazlık sorununun, yine Allah ile beraber başka ilahlar edinme problemi olduğu

³⁹ Nuh, 71/ 24.

⁴⁰ Nuh, 71/ 26.

⁴¹ Ankebût, 29/ 14. Ayrıca bkz: A’râf, 7/ 64; Yunus, 10/ 73. Hz. Nuh’un kavminin tufanla helak edilmeleri olayı için bkz: Hud, 11/ 36-48; Mü’minün, 23/ 26-30; Şuarâ, 26/ 117/ 122; Kamer, 59/ 11-16; Nuh, 71/ 28.

⁴² A’râf, 7/ 64.

⁴³ Hûd, 11/ 44.

⁴⁴ Erdoğan Pazarbaşı, “Kur’an’a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik”, *Bilimname I*, 2003, S.1, s. 36.

anlaşılmaktadır.⁴⁵ Şu ayette bu hususa işaret edilmektedir: *“Dediler ki: Sen bize tek Allah’a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin?...”*⁴⁶ Yine onlar, açık bir mucize görmedikçe Hz. Hûd’un sözüyle ilahlarını bırakmayacaklarını beyan etmişlerdir: *“Dediler ki: Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin, biz de senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz. Biz “Tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış!” demekten başka bir söz söylemeyiz! (Hûd) Dedi ki: “Ben Allah’ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım.”*⁴⁷ Taberî’nin (ö. 310) belirttiğine göre Âd kavminin taptığı üç tane put vardı.⁴⁸ Hz. Hûd’un bütün telkinlerine rağmen onlar, taptıkları bu putlardan vazgeçmeyeceklerini ifade etmişlerdir.

Kur’an’ın beyanlarına göre Ahkâf bölgesinde yaşayan⁴⁹ Âd kavmini uyarmak üzere gönderilen Hz. Hûd, kavmini sadece bir olan Allah’a iman etmeye çağırılmış, ancak onlar bu çağrıyı dinlememişlerdir.⁵⁰ Toplumun ileri gelenleri ise Hz. Hûd’u, geleneksel inançlarını terk etmelerini istemesinden dolayı aşağılamaya kalkışmışlar, O’na hakaret etmişlerdir.⁵¹ Hz. Hûd ise şu sözlerle bu davranışlarının yanlışlığı konusunda onları uyarmıştır:⁵²

“Ey kavmim! dedi, ben beyinsiz değilim; fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim. Size Rabbinin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra onların

⁴⁵ Mevdudi, *Kur’an-ı Kerim’de Dört Terim*, s. 63.

⁴⁶ A’râf, 7/ 70.

⁴⁷ Hûd, 11/ 53-54.

⁴⁸ Taberî, *Târihu’t-Taberî*, c. 1, s. 216.

⁴⁹ Ahkâf, 46/ 21.

⁵⁰ A’râf, 7/ 65; Fussilet, 41/ 13-14.

⁵¹ A’râf, 7/ 66; Şuarâ, 26/ 123.

⁵² Pazarbaşı, “Kur’an’a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik”, s. 36.

yerine getirdi ve yaratılıştta sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.”⁵³

“Yürüdükleri bu yolun biraz ötede geri dönüşü ve çıkışı olmayan bir sokağa varacağına ihtimal vermedikleri için onlar uyarıları ciddiye almıyor, üstelik hayretle karşılıyorlar ve “Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir”⁵⁴ diyorlardı. Onlar, bütün uyarılara kulaklarını tıkayıp, bunları yok saymaya kararlıydılar ve bunun için de büyük bir duyarsızlık ve umursamazlık içinde: “Sen bize öüt versen de vermesen de bizim için fark etmez”⁵⁵ diyerek, Hz. Hûd’un bu çağrısına: “Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir”⁵⁶ biçiminde oldukça tepkili, küstahça ve alaycı bir karşılık vermişlerdi. Onların düşüncesizce söylediği bu sözler karşısında Hz. Hûd’un tehdit içerikli uyarısı, onların içinde buldukları korkunç durumu tam açıklığı ile ortaya koyan şu sözlerle yinelenmişti.”⁵⁷ “(Hûd) Dedi ki: Üzerinize Rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmedeği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!”⁵⁸

Elde edilen siyasi ve ekonomik gücün, polemiklerin önemli sebeplerinden biri olduğuna daha önce işaret etmiştik. Bunun somut örneklerinden birini Âd kavminin peygamberlerine karşı gösterdikleri tepkide görmekteyiz. Âd kavminin ulaştığı medeniyet düzeyini Kur’an şöyle haber vermektedir: “Siz her yüksek yere bir alâmet dikerek eğleniyor musunuz? Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı

⁵³ A’râf, 7/ 67-69.

⁵⁴ Şuarâ, 26/ 137.

⁵⁵ Şuarâ, 26/ 136.

⁵⁶ A’râf, 7/ 70. Ayrıca bkz: Ahkâf, 46/ 22.

⁵⁷ Pazarbaşı, “Kur’an’a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik”, s. 37.

⁵⁸ A’râf, 7/ 71.

edinyorsunuz? Yakaladığınız zaman, zorbalar gibi mi yakalyorsunuz? Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Bildiğiniz şeyleri size bol bol veren, size davarlar, oğullar, bahçeler, çeşmeler ihsan eden (Allah'a karşı gelmek) den sakının."⁵⁹

Âd toplumu yaşadıkları bölgede sınırsız bir güce ulaşmış, kendilerine güven içerisinde yaşayabilecekleri bir bölge oluşturmuştu. Bu güç ise onları hiçbir şekilde yenilemeyeceklerini düşünmeye sevketmişti. Güçlerini ispat etme arzusu onları haksız ve katı bir davranış içinde olmaya sürüklemiş, hiçbir uyarıya aldırış etmemelerine, neticede de helak edilmelerine neden olmuştur.⁶⁰ Nitekim onlar Hz. Hud'un Tevhid çağrısı ve insanlara yaptıkları zulümleri terk etmeleri yönündeki telkinlerine "bizden daha kuvvetli kim var" şeklinde cevap vermişlerdi.⁶¹

Âd kavmi bu isyancı tutumlarına karşılık Allah (c.c.) tarafından kınanmış ve Allah (c.c.)'ın kendilerine yönelik *asi, lanetli* gibi nitelemelerini hak eden bir toplum olmuştu: *"İşte Âd (kavmi). Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine âsi oldular ve inatçı her zorbanın emrine uydular. Onlar hem bu dünyada hem de kıyamet gününde lânete tâbi tutuldular. Biliniz ki, Ad (kavmi) Rablerini inkâr ettiler. (Şunu da) bilin ki Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzak kılındı."*⁶²

Allah'a ve peygamberine karşı gelmeleri neticesinde ilahi azaba maruz kalan Âd kavminin, başka ilahlara tapınmalarının ne kadar yersiz olduğunu vurgulayan Yüce Allah'ın şu hitabı, Âd kavmine yönelik açık bir reddiye mahiyetindedir: *"Allah'tan*

⁵⁹ Suarâ, 26/ 128-134.

⁶⁰ Pazarbaşı, "Kur'an'a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik", s. 37- 38.

⁶¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, c. 1, s. 216.

⁶² Hûd, 11/ 59-60. Hz. Hûd'un kavminin helakiyle ilgili olarak ayrıca bkz: Ahkâf, 46/ 24-26; Kamer, 54/ 18-21. Mü'minûn, Suresi'nin 31-42. ayetlerinde isim zikredilmeden bir peygamber ve kavmiyle olan mücadelesinden bahsedilmektedir. Ancak bu ayetlerde ismi zikredilmeyen peygamberin kim olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Hûd (a.s.) olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Sâlih (a.s.) olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bkz: Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 340.

başka kendilerine yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi ya! Hayır, onları bırakıp gittiler. Bu onların yalanı ve uydurup durdukları şeydir.”⁶³

1.3. Hz. Salih- Kavmi Arasındaki Diyaloglar

Âd kavminden sonra,⁶⁴ Hicr bölgesinde yaşayan Semûd kavmini Tevhid’e çağırmak üzere, ikinci Arap peygamber olarak kabul edilen Hz. Sâlih peygamber olarak gönderilmiştir.⁶⁵ Nûh kavmi ve Âd kavmiyle yaklaşık olarak aynı karakteri taşıyan Semûd kavmi de Yüce Allah’ın varlığına inanmakla birlikte Allah’ı, ilahlar içinde bir ilah olarak görme yanlışlığına düşmüşlerdi.⁶⁶ Onların bu tutumları neticesinde Hz. Salih’le giriştikleri polemige Kur’an şöyle işaret etmektedir:

*“Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih’i (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizi orada yaşattı. O halde O’ndan mağfiret isteyin; sonra da O’na tevbe edin. Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır, (dualarını) kabul edendir. Dediler ki: Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin. (Şimdi) Babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun? Doğrusu biz, bizi kendisine (kulluğa) çağırdığın şeyden ciddi bir şüphe içindeyiz. (Sâlih) Dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden (verilen) apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse, buna ne dersiniz? Bu durum karşısında O’na âsi olursam beni Allah’tan (O’nun azabından) kim korur? O zaman siz de bana ziyan vermekten fazla bir şey yapamazsınız.”*⁶⁷

⁶³ Ahkâf, 46/ 28.

⁶⁴ A’râf, 7/ 73-74.

⁶⁵ Pazarbaşı, “Kur’an’a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik”, s. 38.

⁶⁶ Mevdudi, *Kur’an-ı Kerim’de Dört Terim*, s. 64.

⁶⁷ Hûd, 11/ 61-63.

Bütün bu uyarılara kulak tıkayan Semûd kavmi, kibirleri yüzünden⁶⁸ Hz. Salih'i yalancılıkla itham etmiş,⁶⁹ kendilerine uğursuzluk getirmekle suçlamış,⁷⁰ bir beşere inanmayacaklarını söyleyerek,⁷¹ O'na tuzak kurmak suretiyle ortadan kaldırmaya yeltenmiştir.⁷²

Kur'an, geçmiş toplumlardan verdiği örneklerle sadece maddi gücün bir toplumun varlığı için yeterli olmayacağını, ahlaki değerlerden yoksun olan toplumların uzun süre varlıklarını koruyamayacaklarını ısrarla vurgulamaktadır. Nitekim, Âd ve Semûd kavimlerinin sonunu hazırlayan da bu hataları olmuştur. Kur'an bu hakikate işaret etmek suretiyle kendi muhataplarını dikkatli olmaya çağırılmaktadır:⁷³ *“Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp altüst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler.”*⁷⁴

Hz. Salih'in kavmini, Tevhid'e ve taşkınlıklarını terk etmeye yönelik ısrarlı daveti, onların bu daveti kabul etmekten uzaklaşmalarını sağlamıştır.⁷⁵ Semûd kavmi de diğer peygamberlerin kavimleri gibi, söylediklerinin doğruluğuna dair O'ndan mucize istemişler, ancak mucizeleri görmelerine rağmen mücadelelerini inatla sürdürmüşler, O'nunla polemige girişmişlerdir:

⁶⁸ A'râf, 7/ 75-76.

⁶⁹ Şuarâ, 26/ 141; Kamer, 54/ 23-26.

⁷⁰ Neml, 27/ 47.

⁷¹ Kamer, 54/ 24.

⁷² Neml, 27/ 49-50.

⁷³ Erdoğan Pazarbaşı, “Kur'an'daki Tarihi Anlatımlarda Maddi Varlık Ve Etkinlik İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2002, S. 13, s. 115, 117-118. Hz. Salih'in kavminin benzer durumlarıyla ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz: Pazarbaşı, “Kur'an'a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik”, s. 39.

⁷⁴ Rûm, 30/ 9. Ayrıca bkz: Fâtır, 35/ 44; Mü'min, 40/ 82-85.

⁷⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, c. 1, s. 227.

“Dediler ki: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin!”

“Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir.”

“Salih: İşte (mucize) bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir, dedi.”

“Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi muazzam bir günün azabı yakalayacaktır.”

“Buna rağmen onlar deveyi kestiler; ama pişman da oldular.”

“Bunun üzerine onları azap yakaladı. Doğrusu bunda, büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.”

“Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.”⁷⁶

Semûd kavmi Hz. Salih’le giriştikleri bu polemikleri neticesinde Yüce Allah’ın *“Yarın onlar, yalancı ve şımarığın kim olduğunu bileceklerdir”⁷⁷* şeklindeki hitabıyla karşı karşıya kalmışlardır. Neticede onlar da diğer inkarcı kavimlerle aynı karakteri sergilemişler, istedikleri mucize kendilerine gelmesine rağmen yine de kabul etmemişler, tartışmacı tavırları neticesinde Allah’ın sünneti gereği kaçınılmaz sonuçla yüz yüze gelmişlerdir.

1.4. Hz. İbrahim- Babası- Kavmi- Nemrut Diyalogu

Hz. İbrahim’in yaşadığı coğrafyada insanlar Allah’a inanmakla birlikte, bölgeler ve köylerde kendilerine ibadet edilen küçük ilahlar ve her şehir için koruyucu rabler de mevcuttu. Politeizmin gereği olarak bu ilahlara heykeller de dikiliyordu.⁷⁸

“Hz. İbrahim’in şirkle mücadelesi Kur’an-ı Kerim’de dört sahne şeklinde verilmektedir. Bu sahnelerden birincisi babasıyla olan tartışmasıdır. İkisi kavmiyle

⁷⁶ Şuarâ, 26/153-159. Ayrıca bkz: A’râf, 7/ 73-79; Hûd, 11/ 64-68; Kamer, 54/ 27-31; Şems, 91/ 11-15.

⁷⁷ Kamer, 54/ 26.

⁷⁸ Afif Abdu’l-fettah Tabbara, “Hz. İbrahim (a.s.)”, Terc: Mehmet Aydın, AÜİFD., Tsz., c. 24, s. 549.

olan tartışmalarını içermektedir. Dördüncü sahne ise, döneminin kralıyla olan tartışmasıdır.”⁷⁹

Hz. İbrahim’in mücadelesi, Kur’an’da anlatılan kıssasında başlıca şu merhaleleri içermektedir:

- a- Hz. İbrahim’in, güneş, ay ve yıldız gibi bazı tabiat varlıklarının tanrılığını sorgulayarak reddetti.
- b- Hz. İbrahim tapınaktaki putları kırdı.
- c- Hükümdarla tanrılar hakkında polemiğe girerek, “benim tanrım güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getirsene” demek suretiyle hükümdara meydan okudu.
- d- Bu yaptıklarından dolayı yargılanarak öldürülmek yahut ateşe atılmak cezasına çarptırıldı.
- e- Bu cezadan Allah’ın yardımıyla kurtularak memleketinden hicret etti.⁸⁰

“Kur’an, Hz. İbrahim’in kavmiyle mücadelesinden de bahsetmektedir...⁸¹ Hz. İbrahim, kavminin vereceği cevapların ne olduğunu bilmesine rağmen, kavminin dini inancını yine onların diliyle söyletmek için neye taptıklarını onlara sormuştur. Putlara taptıklarını söyleyen kavminden, putların özelliklerini ve işlevlerini dinledikten sonra taptıkları putların ilah olmasının mümkün olmadığını, gerçek ilahın insanları yaratan, doğru yolu gösteren, yediren, içiren, hastalıklarına şifa veren ve öldükten sonra diriltecek olan varlık olduğunu onlara anlatır. Hz. İbrahim böylece güzel bir diyalog örneği vermiştir.”⁸² Bu diyaloga Kur’an şöyle yer vermektedir:

⁷⁹ Şimşek, “Hz. İbrahim’in Tevhid Mücadelesi”, s. 81.

⁸⁰ Eyyüp Ay, “Hz. İbrahim Kıssasına Arkeolojik Bir Projeksiyon”, *IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 1998, s. 189.

⁸¹ En’am, 6/ 74-83.

⁸² Alıcı, “Müslüman-Hıristiyan Diyalogu”, s. 335. Ayrıca bkz: Ahmet Önkal, “Hz. İbrahim’in Tebliğ Metodu”, *1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri (1997)*, Şurkav Yay., Şanlıurfa, 2007, s. 167.

“(Resûlüm!) Onlara İbrahim’in haberini de naklet.”

“Hani o, babasına ve kavmine: Neye tapıyorsunuz? demişti.”

“Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz” diye cevap verdiler.”

“İbrahim: Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?”

“Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı?”

“Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.”

“İbrahim dedi ki: İyi ama, neye taptığımızı (biraz olsun) düşündünüz mü?”

“İster siz, ister eski atalarınız”,

“İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur)”;

“Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O’dur.”

“Beni yediren, içiren O’dur.”

“Hastalandığım zaman bana şifa veren O’dur.”

“Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O’dur.”

“Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O’dur.”⁸³

Hz. İbrahim, babası ve kavmiyle olan bu diyalogunda onları muhakemeye ve geleneği sorgulamaya davet etmektedir.⁸⁴ Ancak bu yeterli olmayınca daha somut delillere başvurmak zorunda kalmıştır. Bu amaçla onların tapındıkları putları kırmak suretiyle⁸⁵ kendisine herhangi bir fayda ve zararı olmayan, kendilerini korumaktan dahi aciz olan putlara tapınmanın yanlış olduğunu kavmine anlatmaya çalışmıştır.⁸⁶ Kur’an bu olaya şöyle yer vermektedir:

⁸³ Şuarâ, 26/ 69-82. Ayrıca bkz: En’am, 6/ 74, 80-83; Ankebût, 29/ 16-18; Meryem, 19/ 41-49; Zuhruf, 43/ 26-28.

⁸⁴ Önkal, “Hz. İbrahim’in Tebliğ Metodu”, s. 167.

⁸⁵ Önkal, “a.g.m.”, s. 169.

⁸⁶ Erkan Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, *Kelam Araştırmaları*, 2006, c. 4, S. 2, , s. 101.

“Andolsun biz İbrahim’e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık. O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti.”

“Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk.”

“Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz, dedi.”

“Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin?”

“Hayır, dedi, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim.”

“Allah’a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!”

“Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye.”

“Bunu tanrularımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir, dediler.”

“(Bir kısmı:) Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş, dediler.”

“O halde, dediler, onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler.”

“Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler.”

“Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi.”

“Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) “Zalimler sizlersiniz, sizler!” dediler.”

“Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun, dediler.”

“İbrahim: Öyleyse, dedi, Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâla tapacak mısınız?”

“Size de, Allah’ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?”

“(Bir kısmı:) Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin! Dediler.”

“Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol! dedik.”

“Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.”⁸⁷

Hz. İbrahim’in bu delillendirmesi karşısında söyleyecek bir sözü kalmayan kavmi, fikri mücadele ve münakaşadan vazgeçip kaba kuvvete başvurarak O’nu ortadan kaldırmaya yeltenmişlerdir.⁸⁸

Kafirlerle en güzel şekilde tartışmayı emreden Kur’an,⁸⁹ güzel bir tartışma örneği olmak üzere Hz. İbrahim’in Nemrud ile olan mücadele ve tartışmasına da temas eder: *“Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut’u) görmedin mi! İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldürenidir, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.”⁹⁰* Hz. İbrahim’le, Allah (c.c.) hakkında tartışmaya girişen Nemrud’un, ölüm emri olan birisini affetmek suretiyle diriltme gücü olduğuna dair

⁸⁷ Enbiyâ, 21/ 51-70. Hz. İbrahim’in putları kırması ve kavminin O’nu yakmak istemeleriyle ilgili olarak ayrıca bkz: Ankebût, 29/ 24-25; Saffât, 37/ 83-100.

⁸⁸ Tabbara, “Hz. İbrahim (a.s.)”, s. 554.

⁸⁹ Nahl, 16/ 125.

⁹⁰ Bakara, 2/ 258.

delillendirmesi, mugalatadan başka bir şey değildir.⁹¹ Nemrud'un bu şekilde demogoji yaptığını gören Hz. İbrahim, güneş örneğini vermek suretiyle Nemrud'u susturacak bir delille tartışmayı sonlandırıyor.⁹²

Kavminin gök cisimlerine taptığı bilinen Hz. İbrahim,⁹³ bulduğu her fırsatta güneşe, aya ve yıldızlara kulluk etmenin yanlışlığını göstermek için kavmiyle tartışmakta ve onlara gerçek ilahın bir olan Allah (c.c.) olduğunu göstermeye çalışmaktadır.⁹⁴ Kur'an Hz. İbrahim'in bu delillendirmesini de şöyle aktarmaktadır:

“Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.”

“Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi.”

“Ayı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi.”

“Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım.”

“Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”⁹⁵

Hz. İbrahim'in bu delillendirmesi metodik ikna yöntemlerinin bir örneğini içermektedir ki bu delillendirme bazı teologlar tarafından hudus delilinin kaynağı

⁹¹ Önkal, “Hz. İbrahim'in Tebliğ Metodu”, s. 170.

⁹² Tabbara, “Hz. İbrahim (a.s.)”, s. 559.

⁹³ Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, s. 96.

⁹⁴ Tabbara, “a.g.m.”, s. 556.

⁹⁵ En'am, 6/ 75-79.

olarak kabul edilmiştir.⁹⁶ Böylece anlayacakları bir dille kavmine hitap eden Hz. İbrahim,⁹⁷ onların tapındıkları gök cisimlerinin tanrı olmaları ile gözden kaybolmaları arasındaki çelişkiyi ortaya koyarak mantıksal bir çıkarımda bulunmak suretiyle onları ikna yoluna gitmiştir.⁹⁸

1.5. Hz. Lut- Kavmi Arasındaki Diyaloglar

Kur'an'da Hz. İbrahim'in kavminden sonra zikri geçen kavim, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğlu Lût (a.s.)'un peygamber olarak gönderildiği Sodom şehri halkıdır. Bu kavmin en önemli özelliği, sınırsız bir cinsel sapıklığın içerisinde bulunmalarıdır. Hz. Lut'un peygamber olarak gönderildiği bu kavim de diğer kavimler gibi Allah'ın ulûhiyetini kabul etmekle birlikte, O'nun koyduğu kurallara uymuyor ve Allah'ın kendilerini doğru yola iletmek için gönderdiği elçisine itaat etmiyordu.⁹⁹ Kur'an, Lut kavminin içinde bulunduğu ahlaki çöküntüyü ve Hz. Lut ile olan polemiklerini şöyle aktarmaktadır:

“Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı.”

“Kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) Sakınmaz mısınız?”

“Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.”

“Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”

“Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.”

“Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz sınırı aşmış (sapık) bir kavimsiniz!”

⁹⁶ Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, s. 97- 98. Müellif, konuyla ilgili olarak Razi'nin (ö. 606), hudus delilinin, Hz. İbrahim'in metodu olduğunu belirttiğini örnek vermektedir.

⁹⁷ Şimşek, “Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi”, 87.

⁹⁸ Yar, “a.g.m.”, s. 98- 99.

⁹⁹ Mevdudi, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, s. 73- 75.

“Onlar şöyle dediler: Ey Lût! (Bu davadan) Vazgeçmezsen, iyi bil ki, sürgün edilmişlerden olacaksın!”

“Lût: Doğrusu, dedi, ben sizin bu işinizden tiksinimekteyim!”

“Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapageldiklerinden (vebalinden) kurtar.”

“Bunun üzerine onu ve bütün ailesini kurtardık.”

“Ancak bir kocakarı müstesna. O, geride kalanlardan (oldu).”

“Sonra diğerlerini helâk ettik.”

“Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki... Uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) yağmuru ne de kötü!”

“Elbet bunda büyük bir ibret vardır; fakat çokları iman etmezler.”

“Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.”¹⁰⁰

Hz. Lût’un, yapmakta oldukları bu çirkin işten kavmini men etmek için yaptığı bütün telkinlere ve verdiği mücadeleye rağmen kavmi O’nu yalanlamış,¹⁰¹ ikazlarına kuşkuyla yaklaşmış,¹⁰² işlerine karışmamasını istemiş,¹⁰³ kendileri gibi fuhşiyata düşmüş olmadığı için O’nu sürgünle tehdit etmiş¹⁰⁴ ve kendilerini tehdit ettiği azabı getirmesini istemiştir.¹⁰⁵ Neticede onlar da diğer inkarcı kavimler gibi helake maruz kalmışlardır.

¹⁰⁰ Şuarâ, 26/ 160-175. Ayrıca bkz: Hûd, 11/ 77-83; Hicr, 15/ 66-77; Neml, 27/ 54-58; Ankebût, 29/ 28-35; Kamer, 54/ 33-39.

¹⁰¹ Kamer, 54/ 33.

¹⁰² Kamer, 54/ 36.

¹⁰³ Hicr, 15/ 70.

¹⁰⁴ A’râf, 7/ 82; Neml, 27/ 56.

¹⁰⁵ Ankebût, 29/ 29.

1.6. Hz. Şuayb- Kavmi Arasındaki Diyaloglar

Kur'an-ı Kerim'in beyan ettiği üzere Medyen¹⁰⁶ ve Eyke¹⁰⁷ kavimlerine peygamber olarak gönderilen Hz. Şuayb¹⁰⁸ ile bu kavimler arasında yaşanan diyaloglardan bu kavimlerin, iki temel konuda yanlış içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, Allah'ı ilah ve rab olarak tanımakla birlikte O'na ortaklar tanımaları, ikincisi ise Allah'ı ahlaki, ictimai ve ekonomik alanlarda yasa koyucu olarak kabul etme hususunda zaaf içerisinde olmalarıdır. Özellikle ticaret ve muamelat alanlarında gösterdikleri keyfilik, bu toplumların bozulmalarının en önemli nedenlerinden biri olarak görünmektedir.¹⁰⁹

Ticaret yollarının geçtiği yerlerde yaşayan bu toplumlar, ticari sahada oldukça ileri gitmişlerdi. Bununla birlikte her türlü ticari hileyi de öğrenmişlerdi. İnsanları aldatmak için ölçü ve tartıda iki farklı alet kullanırlar böylece ölçü ve tartıda adil davranmazlardı. Daha da ötesi, insanların yollarını keserek onlara sattıkları malları tekrar ellerinden almak suretiyle de insanlara zulmederlerdi.¹¹⁰

Bu yüzdendir ki Kur'an'da belirtildiği üzere, Şuayb (a.s.)'ın Medyen halkına yönelik uyarı ve ikazlarının temelini, Tevhid inancı ve ekonomik hayatta Medyen halkının içinde buldukları ahlaki zafiyet oluşturmaktadır: “*Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir; artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin. Düzeltmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.*”¹¹¹

¹⁰⁶ A'râf, 7/ 85; Hûd, 11/ 84; Ankebût, 29/ 36.

¹⁰⁷ Şuarâ, 26/ 176-177.

¹⁰⁸ İhsan Atasoy, *Peygamberler Tarihi*, Nesil Yay., 9. b., İstanbul, 2006, s. 248.

¹⁰⁹ Mevdudi, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, s. 76.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 1, s. 429. Ayrıca bkz: Atasoy, *a.g.e.*, s. 249- 250.

¹¹¹ A'râf, 7/ 85. Ayrıca bkz: Hûd, 11/ 84-86.

Bu uyarılara uymayan Medyen halkının önde gelen inkarcıları Şuayb (a.s.)'ı, yalancılıkla itham etmişler,¹¹² sürgün etmek, kendi dinlerine döndürmek¹¹³ ve taşıyarak öldürmekle tehdit etmişler,¹¹⁴ halka da O'na uymaması için telkinde bulunmuşlardır.¹¹⁵

Şuayb (a.s.) Eyke halkına da aynı uyarılarda bulunmuş, onları Allah'a karşı gelmekten sakındırmış ve ticaretlerinde dürüst olmalarını tavsiye etmiştir.¹¹⁶ Ancak onlar da bu uyarılar karşısında Hz. Şuayb'ı yalancılıkla suçlamışlar¹¹⁷ ve O'nun uyarılarda bulunduğu konularda polemiksel bir tutum sergileyerek karşı çıkmışlardır:

“Onlar şöyle dediler: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin!”

“Sen de, ancak bizim gibi bir beşersin. Bil ki, biz seni ancak yalancılardan biri sayıyoruz.”

“Şayet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten azap yağdır.”

“Şuayb: Rabbim yaptıklarınızı en iyi bilendir, dedi.”

“Velhasıl onu yalancı saydılar da, kendilerini o gölge gününün azabı yakalayiverdi. Gerçekten o, muazzam bir günün azabı idi!”

“Doğrusu bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.”

“Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.”¹¹⁸

Ekonomik kaygıların, polemiklerin sebepleri arasında yer aldığını görmüştük. İşte Medyen ve Eyke kavimleri de, insanları aldatmak üzerine bina ettikleri ekonomik hayatlarını muhafaza edebilmek adına, kendilerine doğru yolu gösteren peygamberlerini yalanlamışlar, ekonomik menfaatleri uğruna her türlü fenalığı

¹¹² Ankebût, 29/ 37.

¹¹³ A'râf, 7/ 88.

¹¹⁴ Hüd, 11/ 91.

¹¹⁵ A'râf, 7/ 90.

¹¹⁶ Şuarâ, 26/ 177-184.

¹¹⁷ Şuarâ, 26/ 176.

¹¹⁸ Şuarâ, 26/ 185-191.

yapmaktan geri durmamışlardır. Neticede onlar da diğer inatçı ve mücadeleci kavimlerin maruz kaldıkları akıbetle karşı karşıya kalmışlardır.

1.7. Hz. Musa- Firavun- İsrailoğulları Diyaloğu

1.7.1. Hz. Musa- Firavun Diyaloğu

Kur'an-ı Kerim'e göre Yahudilere peygamber olarak gönderilen Hz. Musa, aynı zamanda Firavun'u da bir olan Allah'a itaat etmeye davet etmiş ve onunla sözlü mücadeleye girişmiştir. Bu mücadelede Allah (c.c.), Hz. Musa ve Hz. Harun'dan yumuşak bir üslupla¹¹⁹ Firavun'a yaklaşmalarını istemiştir.¹²⁰

İsrailoğullarından gelen Hz. Musa'nın Allah'ın elçisi olarak karşılıklarına çıkması ve İsrailoğullarını tekrar eski güçlerine kavuşturacak olması, Firavun'u ve Mısır'ın önde gelenlerini telaşlandırmıştır. Bu korkuyla birlikte, iki toplum arasında var olan düşmanlık Firavun'u, Hz. Musa'nın çağrısına karşı şiddetli bir tepki göstermeye sevk etmiştir.¹²¹ “Hz Musa'yla Firavun ve çevresi arasında cereyan eden tartışmanın, Musa (a.s.)'nin ötekileri, alemlerin Rabbi olan Allah'tan başka kimseyi, hiçbir düzeyde ve hiçbir anlamda ilah ve rab olarak görmemeleri gerektiği yolundaki uyarmasıyla başladığı aşikardır.”¹²²

Polemik sebepleri başlığı altında, inkarcıların karşı çıkma sebeplerinden birinin de, siyasi iktidar mücadelesi olduğunu görmüştük. İşte Firavun ve çevresindeki seçkinler sınıfının asıl korkuları da Hz. Musa ve Hz. Harun'un, sahip oldukları otoriteye son verip, yoksul ve mazlum halka haklarını geri veren bir yönetim biçimi getirmeleri ihtimaliydi.¹²³ Şu ayetler bu gerçeğe işaret etmektedir: “*Sonra âyetlerimizle ve apaçık bir fermanla Musa ve kardeşi Harun'u gönderdik. Firavun'a*

¹¹⁹ Tâhâ, 20/ 42-44.

¹²⁰ Alici, *Müslüman- Hıristiyan Diyaloğu*, s. 335.

¹²¹ Mevdudi, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, s. 82- 83.

¹²² Mevdudi, *a.g.e.*, s. 89.

¹²³ Mevdudi, *a.g.e.*, s. 90.

ve ileri gelenlerine de (gönderdik). Onlar ise kibire kapıldılar ve uhuluk taslayan bir kavim oldular. Bu yüzden dediler ki: Kavimleri bize kölelik ederken, bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız? Böylece onları yalanladılar ve bu sebeple helâk edilenlerden oldular.”¹²⁴

Kur’an’da, verdiği Tevhid mücadelesi hakkında en çok bilgi verilen peygamberlerden biri Hz. Musa’dır. O’nun, özellikle Firavun’la olan mücadelesi Kur’an’da değişik yerlerde ele alınmaktadır. Bu mücadelenin geniş bir şekilde anlatıldığı Tâhâ Suresinde, Firavun’a gönderilen Hz. Harun ve Hz. Musa’nın verdikleri mücadele ve Firavun’un onlarla giriştiği polemik şöyle anlatılmaktadır:

“Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin.”

“Firavun’a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı.”

“Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.”

“Dediler ki: Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz.”

“Buyurdu ki: Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; iştir ve görürüm.”

“Haydi, ona gidin de deyin ki: Biz, senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını hemen bizimle birlikte gönder; onlara eziyet etme! Biz, senin Rabbinden bir âyet getirdik. Kurtuluş, hidayete uyanlarındır.”

“Hakikaten bize vahyolundu ki: (Peygamberleri) Yalanlayan ve yüz çevirenlere azap edilecektir.”

“Firavun: Rabbiniz de kimmiş, ey Musa? dedi.”

“O da: Bizim Rabbimiz, her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi.”

¹²⁴ Mü’minûn, 23/ 45-48.

“Firavun: Öyle ise, önceki milletlerin hali ne olacak? dedi.”

“Musa: Onlar hakkındaki bilgi, Rabbimin yanında bir kitapta bulunur. Rabbim, ne yanılır ne de unuttur, dedi.”

“O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.”

“Yeyiniz; hayvanlarınızı otlatınız. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için (Allah’ın kudretine) işaretler vardır.”

“Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.”

“Andolsun biz ona (Firavun’a) bütün (bu) delillerimizi gösterdik; yine de yalanladı ve diretti.”

“Dedi ki: Bizi, yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin, ey Musa?”

“Öyle ise, muhakkak surette biz de sana, aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, seninle bizim aramızda, ne senin, ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla.”

“Musa: Buluşma zamanınız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun, dedi.”

“Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Hilesini (sihirbazlarını) topladı; sonra geri geldi.”

“Musa onlara: Yazık size! dedi, Allah hakkında yalan uydurmayın! Sonra O, bir azap ile kökünüzü keser! İftira eden, muhakkak perişan olur.”

“Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar; gizli gizli fısılдаştılar.”

“Şöyle dediler: “Bu ikisi, muhakkak ki, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar sadece.”

“Öyle ise hilenizi kurun; sonra sıra halinde gelin! Muhakkak ki bugün, üstün gelen kazanmıştır.”

“Dediler ki: Ey Musa! Ya sen at veya önce atan biz olalım.”

“Hayır, siz atın, dedi. Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor.”

“Musa, birden içinde bir korku duydu.”

“Korkma! dedik, üstün gelecek olan kesinlikle sensin.”

“Sağ elindeki atı da, onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları, sadece bir büyücü hilesidir. Büyücü ise, nereye varsa (ne yapsa) iflah olmaz.”

“Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar; “Harun’un ve Musa’nın Rabbine iman ettik” dediler.”

“(Firavun) Şöyle dedi: Ben size izin vermeden önce ona inandınız öyle mi! Hakikat şu ki o, size büyü öğreten ulunuzdur. Şimdi elleriniz ile ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece, hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız.”

“Dediler ki: “Seni, bize gelen açık açık mucizelere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Öyle ise yapacağını yap! Sen, ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.”

“Biz, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüü bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah, (mükâfatı) en hayırlı ve (cezası) en sürekli olandır.”

“Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür ne de yaşar!”

“Kim de iyi davranışlarda bulunmuş bir mü’min olarak O’na varırsa, üstün dereceler işte sırf bunlar içindir.”

“İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfatı budur.”

“Andolsun ki biz Musa’ya: Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da (size) yetişilmesinden korkmaksızın ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç, diye vahyetmiştik.”

“Bunun üzerine o, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi.”

“Firavun, kavmini saptırdı, doğru yola sevketmedi.”¹²⁵

Böylece Firavun, her türlü delili görmesine rağmen Hz. Musa’ya iman etmeye yanaşmamış, O’nu sihirbazlıkla itham ederek alt etmeye çalışmış, dahası O’nu ve beraberindekileri yok edebilmek için elinden geleni yapmaktan geri durmamıştır. Bu isyanı neticesinde suda boğulmakla yüz yüze kalınca Allah’a iman ettiğini açıklayan Firavun’a Allah (c.c.): *“Şimdi mi (iman ettin)! Halbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun”¹²⁶* şeklinde reddiye mahiyetinde bir üslupla cevap vermektedir.

1.7.2. Hz. Musa- İsrailoğulları Diyalogu

Yüce Allah’ın türlü nimetlerle ihsanda bulunduğu, her sıkıntıya düştüklerinde kendilerine yardım ettiği, Hz. Musa’yı göndererek Firavun’un zulmünden kurtardığı İsrailoğulları, tüm bu nimetlerin kadrini bilememişler, her fırsatta Allah’a ve peygamberlerine karşı çıkmışlardır. Onlar Hz. Musa’nın peygamberliğini tasdik

¹²⁵ Tâhâ, 20/ 42-79. Hz. Musa’nın Firavun’la olan mücadelesi için ayrıca bkz: A’râf, 7/ 103-137; Yunus, 10/ 75-92; İsrâ, 17/ 101-104; Şuarâ, 26/ 10-67; Neml, 27/ 12-14; Kasas, 28/ 36-43; Mü’min, 40/ 23-46; Zuhruf, 43/ 46-56; Duhân, 44/ 17-33; Zâriyât, 51/ 38-40; Nâziât, 79/ 15-26.

¹²⁶ Yunus, 10/ 91.

etmek için Allah'ı kendilerine göstermesini isteyecek kadar ileri gidebilmişlerdir: *“Bir zamanlar: Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı.”*¹²⁷

Yüce Allah'ın kendilerine vermiş olduğu nimetleri beğenmeyerek nakörlük eden İsrailoğulları, bu hususta da Hz. Musa ile mücadele etmişlerdir: *“Hani siz (verilen nimetlere karşılık): Ey Musa! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbiniz dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarırsın, dediniz. Musa ise: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu musibetler (onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir.”*¹²⁸

Yine onlar bu nankörlüklerinin devamı olarak, kendilerini Firavun'un zulmünden kurtaran ve kutsal topraklara götüren Hz. Musa'ya karşı direnmişler, o topraklarda yaşayan insanlarla savaştan kaçınmışlar, bu konuda Hz. Musa ile tartışmışlardır. Kur'an bu diyaloga şöyle yer vermektedir:

“Bir zamanlar Musa, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'ın size (lütfettiği) nimetini hatırlayın; zira O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı. Alemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi.”

“Ey kavmim ! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz.”

¹²⁷ Bakara, 2/ 55. Ayrıca bkz: Nisâ, 4/ 153.

¹²⁸ Bakara, 2/ 61.

“Onlar Şu cevabı verdiler: Yâ Musa! Orada zorba bir toplum var; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz.”

“Korkanların içinden Allah’ın kendilerine lütufta bulunduğu iki kişi şöyle dedi: Onların üzerine kapıdan girin; oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışsınızdır. Eğer mü’minler iseniz ancak Allah’a güvenin.”

“Ey Musa! Onlar orada buldukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz; Şu halde, sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız” dediler.

“Musa: “Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hakim olamıyorum; bizimle, bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır” dedi.”

“Allah, “Öyleyse orası (arz-ı mukaddes) onlara kırk yıl yasaklanmıştır; (bu müddet içinde) yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzölme” dedi.”¹²⁹

Hz. Musa’nın, Allah’ın kendilerine bir sığır kesmesi yönündeki emrini bildirmesi karşısında da, bu emri yerine getirmemek için direnen İsrailoğulları, O’na kesilmesi istenen sığır hakkında sorular sormak suretiyle karşı gelmişlerdir.¹³⁰ Yine İsrailoğulları, Hz. Musa’dan kendilerine bir put yapmasını istemişler,¹³¹ Allah’ın kendilerini Firavun’un zulmünden kurtarmasını unutarak, Hz. Musa’nın yanlarından ayrılmasından sonra, Allah’ı unutarak puta tapmaya başlamışlardır.¹³² Böylece İsrailoğulları, Hz. Musa’nın, kendilerini kurtuluşa davet eden çağrılarına rağmen sürekli O’na zorluk çıkarmışlar, O’nunla bu hususlarda tartışma yolunu tercih etmişler ve neticede de türlü türlü belalara maruz kalmışlardır.

¹²⁹ Mâide, 5/ 20-26.

¹³⁰ Bkz: Bakara, 2/ 67-71.

¹³¹ A’raf, 7/ 138-140.

¹³² Bkz: Tâhâ, 20/ 80-98.

1.8. İsrailoğulları- Peygamberleri Arasındaki Diyaloglar

Kur'an'dan edindiğimiz bilgilere göre İsrailoğulları sadece Hz. Musa'ya değil, diğer peygamberlerine de itirazlarda bulunmuşlar, onlarla tartışma içerisine girmişlerdir. Onlar, sıkıntıya düştükleri zaman Allah'a ve peygamberlerine, kendilerini bu sıkıntılardan kurtarmaları için bazı sözler vermişler, ancak daha sonra bu sözlerini tutmamışlardır. Kur'an bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir:

“Musa'dan sonra, Benî İsrail'den ileri gelen kimseleri görmedin mi? Kendilerine gönderilmiş bir peygambere: “Bize bir hükümdar gönder ki (onun komutasında) Allah yolunda savaşalım” demişlerdi. “Ya size savaş yazılır da savaşmazsanız?” dedi. “Yurtlarımızdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz halde Allah yolunda neden savaşmayalım?” dediler. Kendilerine savaş yazılınca, içlerinden pek azı hariç, geri dönüp kaçtılar. Allah zalimleri iyi bilir.”

“Peygamberleri onlara: Bilin ki Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi dedi. Bunun üzerine: Biz, hükümdarlığa daha lâyık olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünden geniş imkânlar verilmemişken o bize nasıl hükümdar olur? dediler. “Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir” dedi.”

“Peygamberleri onlara: Onun hükümdarlığının alâmeti, Tabut'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tabut'un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, Musa ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için bunda şüphesiz bir alâmet vardır, dedi.”

“Tâlût askerlerle beraber (cihad için) ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna kim ondan içmezse bendendir, dedi. İçlerinden pek azı müstesna hepsi ırmaktan içtiler.

Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince: Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler."

"Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında: Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır. Bize cesaret ver ki tutunalım. Kâfir kavme karşı bize yardım et, dediler."

*"Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Davud da Câlût'u öldürdü. Allah ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir."*¹³³

Böylece, peygamberlere karşı gelmenin, onlara karşı sözlü ve fiili her türlü mücadelede bulunmanın, İsrailoğullarının tarih boyunca öne çıkan temel özelliklerinden biri olduğu görülmektedir.

Önceki peygamberlerle kavimleri arasında yaşanan diyalogları incelediğimiz bu bölümde, kavimlerini doğru yola sevk etmek için gönderilen bütün peygamberlerin kavimlerinin muhalefetiyle karşı karşıya kaldıklarını, peygamberlerin, kavimlerinin itirazları karşısında Allah'tan aldıkları talimat ve yönlendirmelerle, gerektiğinde tartışma üslubunu da kullanmak suretiyle mücadele ettiklerini görüyoruz. Allah (c.c.)'ın insanlarla iletişime geçtiği her dönemin karakteristik bir özelliği olan tartışma üslubu, Kur'an'ın nazil olduğu dönem için de aynı şekilde geçerli olan bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹³³ Bakara, 2/ 246-251.

2. KUR'AN'IN NÜZULÜ DÖNEMİNDE YAŞANAN POLEMİKSEL DİYALOGLAR

Kur'an-ı Kerim'in geneli düşünüldüğünde, Kur'an'ın üslubunda canlı bir diyalojik yapının varlığı göze çarpmaktadır. Yüce Allah ile muhataplar arasında yaşanan diyaloglarda tartışma üslubunun hakim olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte Allah (c.c.) ile İblis ve cehennem ehli arasındaki karşılıklı konuşmalarda da aynı üslubun var olması, Allah (c.c.)'ın gerektiğinde muhataplarına karşı tartışma üslubunu da kullandığını göstermektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Allah (c.c.) ile Kur'an'ın muhatapları arasında yaşanan diyaloglarda yer alan tartışmaları ele alacağız. Bu diyaloglara geçmeden önce Kur'an'da hakim olan tartışma üslubunu göstermesi açısından Allah (c.c.) ile İblis ve cehennem ehli arasında geçen tartışmalara kısaca değinmek istiyoruz.

Kur'an'da yer alan tartışma üslubunun en çarpıcı örneklerinden biri Allah (c.c.) ile İblis arasındaki diyaloglarda yaşanmaktadır. Kur'an'ın farklı pasajlarında yer alan bu diyaloglarda, İblis'in, hakikatin karşısında duruşunun, hakikatleri çarpıtma çabalarının ve açıkça bir polemik içerisine girdiğinin örneklerine rastlanmaktadır.

Konuyla ilgili Kur'an'da yer alan ayetlerde İblis'in secde etmemesinin en önemli nedeninin kibir olduğu belirtilmektedir. İblis, kendi yaratılışı ile Adem'in yaratılışını karşılaştırarak, bu kıyası neticesinde kendisinin daha üstün olduğu sonucunu çıkarmıştır. Neticede de kendinden daha düşük birine secde etme emri İblis'i isyan etmeye sevk etmiştir. Ancak İblis'in bu mantığı batıldır.¹³⁴ Çünkü nassın olduğu yerde kıyasa başvurmak batıldır.¹³⁵

¹³⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kur'an ve Sünnette Tartışma Yöntemi ve Adabı*, Terc: Abdullah Tunçer, Polen Yay., İstanbul, 2007, s. 88- 89.

¹³⁵ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Amr İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, 1. b., Kahire, 1997, c. 1, s. 169.

Meleklerin Hz. Adem'e secde etmelerinin emredildiği A'raf Suresindeki pasajda İblis'in Allah ile olan münazarası şöyle ifade edilmektedir:

“Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklerle, Âdem'e secde edin! diye emrettik. İblis'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenlerden olmadı. Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir? (İblis): Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi. Allah: Öyle ise, “İn oradan!” Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! çünkü sen aşağılıklardansın! buyurdu. İblis: Bana, (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver, dedi. Allah: Haydi, sen mühlet verilenlerdensin, buyurdu. İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. “Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen, onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!” dedi. Allah buyurdu: Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!”¹³⁶

Allah'ın secde emrine karşı gelen İblis, Allah tarafından bu karşı duruşunun sebebi sorulduğunda, konuyu tartışma ortamına çekerek kendisinin Adem'den daha üstün olduğunu iddia etmek suretiyle yanlış bir kıyaslama yapmıştır.¹³⁷ Bununla da yetinmeyen İblis, insanları saptırmak için mühlet istemek suretiyle Allah ile giriştiği bu tartışmayı devam ettirmektedir.

¹³⁶ A'raf, 7/ 11-18. Allah-İblis diyalogunun yer aldığı diğer ayetler için bkz: Hicr, 15/ 28-44; İsrâ, 17/ 61-65; Sâd, 38/ 71-85. Ayrıca şu ayetlerde de bir diyalog halinde olmamakla birlikte, İblis'in Hz. Adem'e secde etmemesi anlatılmaktadır: Bakara, 2/ 34; Kehf, 18/ 50.

¹³⁷ Bu değerlendirmeler için bkz: Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 510- 513. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 10, s. 85- 87; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 14, s. 35- 36.

Allah (c.c.) ile giriştiği bu tartışma neticesinde ilahi huzurdan kovulan İblis, bu tutumundan vazgeçmemiş ve Allah ile giriştiği bu tartışmayı şöyle sürdürmüştür: *“Allah onu (şeytani) lânetlemiştir; o da: “Yemin ederim ki, kullarından belli bir pay edineceğim” demiştir. “Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları boş kuruntulara boğacağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar), şüphesiz onlara emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler” (dedi). Kim Allah’ı bırakır da şeytani dost edinirse elbette apaçık bir ziyana düşmüştür.”*¹³⁸

*“Allah şöyle buyurdu: Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun! Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır! (İblis:) Rabbim! Öyle ise, (varlıkların) tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver, dedi. Allah buyurdu ki: “Sen mühlet verilenlerdensin.” “Allah katında bilinen vaktin gününe kadar...” (İblis) dedi ki: Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna. (Allah) Şöyle buyurdu: “İşte bana varan dosdoğru yol budur.” “Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.” Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir. Cehennem yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.”*¹³⁹ Bu ayetlerde de görüldüğü üzere İblis, Allah ile tartışması sonucunda ilahi huzurdan kovulması ve lanetlenmesine rağmen, tartışmacı tavrını devam ettirerek açık bir polemik örneği ortaya koymuştur.

Yine Kur’an’da anlatıldığı üzere Allah ile cehennem ehli arasında yaşanacak olan diyaloglarda da polemik üslubunun hakim olduğunu görmekteyiz. Cehennem ehlinin

¹³⁸ Nisâ, 4/ 118-119.

¹³⁹ Hicr, 15/ 34-44. Ayrıca bkz: İsrâ/ 17/ 61-65; Sâd, 38/ 79-85.

hem Allah ile, hem kendilerini saptıranlar ile, hem de kendi aralarında tartıştıklarını Kur'an'ın ilgili pasajlarından öğrenmekteyiz. Cehennem ehlinin Allah ile olan tartışmalarına bir örnek olarak şu ayetleri zikredebiliriz: *“Size âyetlerim okunurdu da, siz onları yalanlardınız değil mi? Derler ki: Rabbimiz! Azgınlığımız bizi altetti; biz, bir sapıklar topluluğu idik. Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha (ettiklerimize) dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız. Buyurur ki: Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!”*¹⁴⁰

Yine şu ayetlerde, Ahiret gününde Yüce Allah'ın cehennemliklere karşı sert bir hitap tarzıyla sesleneceğini görmekteyiz: *“Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar! Ey Adem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır demedim mi? Ve bana kulluk ediniz, doğru yol budur demedim mi? Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hâla akıl erdiremiyor musunuz? İşte, bu size vâdedilen cehennemdir. İnkârınız sebebiyle bugün oraya girin!”*¹⁴¹

Kur'an'da yer alan diyaloglara ilişkin verdiğimiz bu örnekler, Kur'an'da polemik türü diyalogların var olduğunu, Allah (c.c.)'in gerektiğinde muhataplarına karşı tartışma üslubunu dahi kullandığını göstermektedir.

Kur'an'daki bu tür polemiksel diyaloglarda İlahi çağrıya karşı çıkan grupların; müşrikler, Yahudi ve Hristiyanlardan oluşan Ehl-i Kitap ve gizlice düşmanlık besleyen münafıklardan¹⁴² oluştuğunu görmekteyiz. Kur'an'da, bu gruplarla yapılan tartışmaların yer aldığı diyalogları şöylece izah etmemiz mümkündür.

¹⁴⁰ Mü'minûn, 23/ 105-108. Allah (c.c.) ile cehennem ehli arasında geçen benzer diyaloglar için ayrıca bkz: A'raf, 7/ 38; Tâhâ, 20/ 124-127; Kasas, 28/ 62-63; Secde, 32/ 12-14; Fâtır, 35/ 36-37; Mü'min, 40/ 10-13; Fussilet, 41/ 29; Kâf, 50/ 27-29.

¹⁴¹ Yâsîn, 36/ 59-64.

¹⁴² Halefullah, Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler, s. 105.

2.1. Allah- İnsan Diyalogu

2.1.1. Müşrikler

Bilindiği üzere Kur'an'ın ilk indiği yer Mekke, ilk muhatapları da Mekkeliler olmuştur. Kur'an, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretine kadar en büyük muhalifleriyle de yine burada karşılaşmıştır. Kur'an'ın bu mücadelesinin ana hedefi Tevhid inancı, kıyamet, ahiret ve diğer iman esaslarını Mekkeli müşriklere anlatmaktır.¹⁴³

Mekke'de doğup büyüyen Hz. Peygamber, peygamberlik öncesi hayatında müşriklerle herhangi bir problem yaşamamıştır. Ancak Hz. Peygamber'in müşrikleri İslam'a davet etmesiyle birlikte müşrikler O'na karşı açıkça düşmanlık göstermişlerdir.¹⁴⁴ İnançlarında, adet ve geleneklerinde köklü değişiklikler yapmayı hedefleyen Hz. Peygamber'in daveti, müşrikleri her türlü aracı kullanarak O'na karşı mücadele etmeye sevk etmiştir.¹⁴⁵

Allah (c.c.) Kur'an'da müşriklerin tartışmacı tutumlarına değinerek, bu durumun, müşrik toplumun sahip olduğu bir özellik olduğunu beyan etmektedir: “*Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.*”¹⁴⁶

“Pek çok Mekkî ayet ve Kur'an bölümü vardır ki, Arapların inançlarına ve geleneklerine karşı eleştiriler ihtiva etmektedir. Onların büyüklük taslamalarını ve inkara dayalı tutumlarını mutlak bir şekilde dile getirmektedir. Bunlar bazen tartışma, bazen meydan okuma, bazen horlama, eleştirme ve aşağılama biçiminde

¹⁴³ Sarıkcıoğlu, “Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler”, s. 26.

¹⁴⁴ Akgül, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber*, s. 281.

¹⁴⁵ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 150.

¹⁴⁶ Zuhruf, 43/ 58.

ifade edilmiştir. Sanki onların yüzlerine vurur gibi muhatap zamirleri/sen, kullanılmıştır.”¹⁴⁷

Kur’an’ın bu konulardaki türlü türlü izahlarına, müşrikleri inkar ve inatlarından vazgeçirmek için verdiği mücadeleye rağmen, onlar özellikle vahyin Mekke döneminde, içine düştükleri taasup, inat, kibir vs. hastalıklarından kurtulamamışlar ve şiddetli bir muhalefet göstermişlerdi. Sahip oldukları yanlış Allah inancı, yaşamlarında önemli bir yer tutan sosyo-kültürel ve ekonomik değerler, onları yeni bir öğretiyi karşısında savunmaya geçmeye zorlamıştı.

İslam öncesi Mekke toplumunun dini inançlarının oldukça karmaşık bir yapı arz ettiği görülür. Kur’an’ın ve cahiliye dönemi şiirlerinin verdiği bilgilere göre politeist bir inanç geleneğine sahip Cahiliye Arapları, aynı zamanda yüce bir Tanrının varlığını da kabul etmektedirler. Kur’an, onların gökleri ve yeri, güneşi ve ayı ve kendilerini yaratan bir tanrıya inandıklarını belirtmekle birlikte, buna rağmen şirk koşmalarını ise anlamsız bulmaktadır: *“Andolsun ki onlara: “Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?” diye sorsan, mutlaka, “Allah” derler. O halde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar?”*¹⁴⁸

Yine Kur’an’ın birçok ayeti, onların cinlere ve meleklerle tapındıklarını ve dışı tanrıçaların şahsında şeytana yöneldiklerini belirtmekte ve böylece müşriklerin itikadi alanda içinde buldukları yanlışlara temas etmek suretiyle onları eleştirmektedir: *“Onlar, Rahmân’ın kulları olan melekleri de dışı saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya*

¹⁴⁷ Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, c. 2, s. 200.

¹⁴⁸ Ankebût, 29/ 61. Benzer ayetler için bkz: Ankebût, 29/ 63; Lokman, 31/ 25; Zümer, 39/ 38.

çekileceklerdir. Ve dediler ki: Rahmân dileyseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.”¹⁴⁹

Allah (c.c.), müşriklere yaptığı “diyalektik açıklamalarıyla yalnız o günkü politeizme değil, ortaya koyduğu ana esaslarla tarihin çeşitli yer ve zamanlarında görülen bütün politeist inançlara ışık tutmakta, yanılgılarını ortaya koymaktadır.”¹⁵⁰

Bu bağlamda Yüce Allah Kur’an’da, müşriklere verdiği sayısız nimetleri hatırlatarak, kendisine ve peygamberine iman etmelerini, nankörlük edip de inkarda saplanıp kalmamalarını istemektedir: “*Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken, bizim (Mekke’yi) güven içinde kutsî bir yer yaptığımızı görmediler mi? Hâla bâtıla inanıp Allah’ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?*”¹⁵¹

İşte Kur’an, özellikle Mekke dönemi boyunca en büyük mücadelesini müşriklere karşı vermiş, onların inançlarındaki bozuklukları eleştirerek tashih yoluna gitmiş, buna mukabil de onlardan gelen çeşit çeşit itirazlarla karşı karşıya kalmıştır. Kur’an’ın pek çok yerinde müşriklerle girilen bu diyalogları açık bir şekilde görmek mümkün olmaktadır.

Mekke’de müşriklere karşı verilen bu mücadele, Müslümanların Medine’ye hicret etmeleriyle sonuçlanmıştır. Ancak müşrikler hicretten sonra da Hz. Peygamber’i ve Müslümanları rahat bırakmamışlar, onları ortadan kaldırmak için bu sefer de Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşlarla neticelenen silahlı bir mücadelenin içerisine girmişlerdir.¹⁵² Netice itibariyle Hz. Peygamber’in, risalet görevi boyunca verdiği mücadelede O’nun karşısında yer alan muhalif kesimin başında müşrikler yer almışlardır ki çalışmamızın bir önceki bölümünde şirk konusu işlenirken Allah’ın

¹⁴⁹ Zuhurf, 43/ 19-20. Ayrıca bkz: Nisâ, 4/ 117; Sebe, 43/ 41.

¹⁵⁰ Sarıkcıoğlu, “Kur’an’a Göre Müşrikler ve Putperestler”, s. 32.

¹⁵¹ Ankebût, 29/ 67.

¹⁵² Akgül, *Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber*, s. 290- 291.

müşriklerle olan diyaloglarından örnekler vermiş ve bu diyaloglarda yaşanan tartışmaları incelemiştik. Burada birkaç örnek vermekle yetinelim:

“Onlara (müşriklere): Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, “Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız” dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseleler? (Hidayet çağrısına kulak vermeyen) Kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.”¹⁵³

“Onlara bir âyet geldiğinde, Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız, dediler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir. Suç işleyenlere, yapmakta oldukları hilelere karşılık Allah tarafından aşağılık ve çetin bir azap erişecektir.”¹⁵⁴

“Putperestler diyecekler ki: “Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de aynı şekilde (peygamberleri) yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz. De ki: Kesin delil, ancak Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi.”¹⁵⁵

Bu ve benzeri ayetler, Allah ile müşrikler arasında yaşanan diyaloglarda hakim olan diyalektik üslubu ve Yüce Allah'ın müşriklere yönelik ikaz ve yönlendirmelerinde gerektiğinde tartışma üslubunu da kullandığını göstermektedir ki bu üslup Kur'an'ın, muhataplarına yönelik hitaplarında kullandığı çeşitliliğin örneklerinden biridir.

¹⁵³ Bakara, 2/ 170-171.

¹⁵⁴ En'am, 6/ 124.

¹⁵⁵ En'am, 6/ 148-149.

2.1.2. Yahudiler

Arap Yarımadası'na Yahudilerin ne zaman yerleştikleri bilinmemektedir. Ancak, İslam'ın ortaya çıkmasına yakın, Yahudilerin Arabistan'ın her tarafına dağılmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Yahudiler Mekke'de yok denecek kadar az idiler.¹⁵⁶ Buradan hareketle Hz. Peygamber'in Yahudilerle diyalogunun hicretten sonra, onların yoğun olarak yaşadıkları Medine'de başladığını söyleyebiliriz.¹⁵⁷

“Yahudilerin Mekke'de bulunmadıkları yönündeki düşüncüyü, Kur'an'daki bazı ayetlerde yer alan yapı ve hitap tarzı destekler mahiyettedir. Nitekim Kur'an'ın Mekke'de nazil olmuş hiçbir ayetinde “Ey İsrailoğulları!” tarzında bir hitaba rastlanmaması ve Mekki ayetlerde hitabın daima “Ey Ademoğulları!” ya da “Ey insanlar!” şeklinde olması bunu göstermektedir.”¹⁵⁸ Tâhâ Suresinin 80. ayetinde “İsrailoğulları” terimi geçmekte ise de bu onlara yönelik bir hitap değil, bir kıssa içinde Yahudilere işaret için kullanılmış bir ifadedir.¹⁵⁹

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiğinde Yahudilerle olan ilişkilerine baktığımızda, önceleri onları ikna edip kazanacak birtakım jestlerde bulunduğunu görüyoruz. Namazların Kudüs'e doğru kılınması, henüz vahyin gelmediği konularda Yahudilerin taklit edilmesi, Yahudilerin de tuttuğu Aşûre gününde oruç tutulması, Kur'an'ın Tevrat'ı tasdik eden bir kitap olduğunun vurgulanması, Yahudilere din hürriyetinin temin edilmesi, verilen sözlere riayet edilmesi, Yahudilerle her türlü beşeri münasabetin kurulması,¹⁶⁰ kestiklerinin yenilmesi ve iffetli kadınlarıyla evlenilmesi, İsrailoğullarının kıssalarının anlatılmasında bir sakınca görülmemesi,

¹⁵⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 552- 553.

¹⁵⁷ Canan, *Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyalogu*, s. 165; Ebû Zehre, *Târîhu'l-Cedel*, s. 48.

¹⁵⁸ Güner, *Resûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, s. 74- 75. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz: Ali, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, c. 6, s. 543.

¹⁵⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 554.

¹⁶⁰ Canan, *Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyalogu*, s. 168- 169.

cenazelerine saygı gösterilmesi ve müşriklerden farklı olarak Yahudilerin mescide girmelerine izin verilmesi¹⁶¹ gibi örnekleri burada zikredebiliriz.

Hz. Peygamber'in Medine'de yaşayan Benû Kaynuka, Benû Kureyza ve Benû Nadir kabileleriyle ilişkileri ilk olarak Medine Anayasası ile başlamıştır. Bu kabilelerin anayasaya aykırı hareket ederek müşriklerle iş birliği yapmaları ise zamanla ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.¹⁶² Ayrıca Yahudilerin, İslam'ı içeriden yıkmaya çalışan münafıklarla iş birliğine gitmeleri¹⁶³ de ilişkilerin giderek gerginleşmesi sonucunu doğurmuştur. Yahudilerin, verdikleri sözlere aykırı hareket İslam'a karşı düşmanca bir tavır sergilemelerinin nedeni, Medine'de tesis edilen birliğin kendi gelecekleri için bir tehdit olacağını düşünmeleridir.¹⁶⁴

Yahudiler ile Müslümanlar arasında cereyan eden olumsuzlukların başlıca nedenlerinden biri de, "Yahudilerin kendilerini üstün görmeleri, son Peygamberin de kendilerinin dışındaki bir kavimden gönderilmiş olması ve O'nun başarısını çekememeleridir."¹⁶⁵ Bu hased duyguları neticesinde Hz. Peygamber'in risaletini inkar eden Yahudiler, açık bir polemik örneği sergileyerek inkarlarına delil bulabilmek ümidiyle O'ndan bir kitap indirmesini talep ettiler. Kur'an'ın haber verdiği göre Yahudiler Hz. Musa'dan da benzer bir talepte bulunmuşlar, O'ndan Allah'ı kendilerine göstermesini istemişlerdir: "*Ehl-i Kitap senden, kendilerine*

¹⁶¹ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 222. Benzer değerlendirmeler için bkz: Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslam*, c. 6, s. 544.

¹⁶² Bu konuda geniş bilgi için bkz: İsmail Hakkı Atçeken, "Asr-ı Saâdette Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı)*, DİB. Yay., 2. b., Ankara, 2003, s. 435- 438. Ayrıca bkz: Fazlurrahman, *İslam*, s. 73- 74. Yahudilerin müşriklerle iş birliği yaptıklarına örnek olarak müşriklerin, Hz. Peygamber'i sıkıştırmak için Yahudilerden aldıkları bilgilerle ruh, Ashab'ı Kehf ve Zülkarneyn hakkında Hz. Peygamber'e sorular sormaları üzerine Kehf Suresinin nazil olmasını verebiliriz. Bkz: Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 220- 221.

¹⁶³ Fazlurrahman, *İslamî Yenilenme (Makaleler II)*, Terc: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999, s. 68.

¹⁶⁴ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslam*, c. 6, s. 545; Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 174- 175.

¹⁶⁵ Kesler, *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, s. 99. Ayrıca bkz: Ebû Zehre, *Târîhu'l-Cedel*, s. 49.

*gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, "Bize Allah'ı apaçık göster" demişlerdi."*¹⁶⁶

Yine Yahudiler, Hz. Peygamber'in peygamberliğini yalanlamak için tartışmacı üsluplarını devam ettirerek "eğer sen peygambersen, Musa'nın Allah'la konuşup O'na baktığı gibi, senin de Allah'la konuşup O'na bakman gerekmez mi? Bunları yapmadıkça sana asla iman etmeyiz" demişlerdi. Hz. Peygamber ise onlara "Musa O'na bakmamıştır" buyurdu." Bunun üzerine ise şu ayet nazil olmuştur:¹⁶⁷ *"Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir."*¹⁶⁸

Hz. Peygamber'e düşmanlıkta sınır tanımayan Yahudiler, düşmanlıklarını Hz. Peygamber'e küfür etmeye kadar götürebilmişlerdir. Yahudilerin bu amaçla Hz. Peygamber'e "Es-Sâmu Aleyküm" şeklindeki hitapları neticesinde ise şu ayet nazil olmuştur:¹⁶⁹ *"Gizli konuşmaktan men edildikten sonra yine o yasaklanana yapmaya kalkışarak günah, düşmanlık ve Peygamber'e karşı gelmek hususunda gizlice konuşanları görmedin mi? Onlar sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selamlamadığı bir şekilde selamlıyorlar. Kendi içlerinden de: Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi? derler. Cehennem onlara yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir orası!"*¹⁷⁰

"Medine civarındaki Yahudi grupların Müslümanlarla polemiklerinde, vahiy ve peygamberlik konusunda ileri sürdükleri iddialar, Kur'an'ın Yahudilere yönelik

¹⁶⁶ Nisâ, 4/ 153.

¹⁶⁷ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 344.

¹⁶⁸ Şûrâ, 42/ 51.

¹⁶⁹ Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 133- 134; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 385- 386; Tirmizî, Tefsîr, 58.

¹⁷⁰ Mücâdele, 58/ 8.

teolojik eleştirilerinin konusunu oluşturmuştur.”¹⁷¹ “Bu yerel Yahudi grupların inançlarına yönelik teolojik eleştirilerin yanında Yahudiliğin genel ilkelerine yönelik eleştiriler de Kur’an’da yer almaktadır.”¹⁷²

Kur’an’da “Ehl-i Kitap” ve “Yahudi” kelimeleriyle elli kadar surede Yahudilerden bahsedilmektedir. Yahudilerden bahseden bu ayetlerde genelde onların peygamberleri ile aralarındaki mücadelelerden bahsedilmekte, Yahudilerin özellikle olumsuz karakterleri üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte Yahudilerin Allah’ın nimetlerine mazhar oldukları,¹⁷³ kendilerine ilim verildiği,¹⁷⁴ alemlere üstün kılındıkları¹⁷⁵ belirtmek suretiyle az sayıda da olsa onların olumlu özelliklerinden de bahsedilmiştir.¹⁷⁶

“Bunların yanı sıra Yahudiler Kur’an’da birçok olumsuz huy ve özellikleri ile yer almışlardır:

- a- Yahudiler çok gururlu ve kibirlidirler.¹⁷⁷
- b- Yahudiler Allah’a ve insanlara verdikleri ahdi bozmuşlar, Allah’ın emirlerine isyan etmişlerdir.¹⁷⁸
- c- Yahudiler korkaktır, zillete ve miskinliğe mahkum edilmiştir.¹⁷⁹
- d- Yahudiler peygamberlere muhalefet etmişler ve onların bir kısmını öldürmüşlerdir.¹⁸⁰

¹⁷¹ Baki Adam, “Müslümanların Yahudilere Yönelttiği Teolojik Eleştiriler”, *Dinler Tarihi Araştırmaları IV (Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları)*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yay./4, Ankara, 2004, s. 103.

¹⁷² Adam, “a.g.m.”, s. 104. Ayrıca bkz: Ebû Zehre, *Târîhu’l-Cedel*, s. 49- 51.

¹⁷³ Bakara, 2/ 40, 49-53; Mâide, 5/ 20.

¹⁷⁴ Yunus, 10/ 93; Câsiye, 45/ 16-17.

¹⁷⁵ Bakara, 2/ 47, 122; Duhan, 44/ 32.

¹⁷⁶ Atçeken, “Asr-ı Saâdette Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış”, s. 434.

¹⁷⁷ Bakara, 2/ 111-112; Mâide, 5/ 18.

¹⁷⁸ Bakara, 2/ 63, 83-84, 100; Enfâl, 8/ 56-58.

¹⁷⁹ Âl-i İmrân, 3/ 112.

¹⁸⁰ Bakara, 2/ 87; Mâide, 5/ 70.

- e- Yahudiler yeryüzünde fesat çıkarmışlardır.¹⁸¹
- f- Yahudiler kendilerine verilen ilmi kötü yönde kullanmışlar ve kutsal kitaplarını tahrif etmişlerdir.¹⁸²
- g- Yahudiler ahirete karşılık dünya hayatını satın almışlar ve halkın mallarını haksız yere yemişlerdir.¹⁸³
- h- Yahudilerin kalpleri katılaşmıştır.¹⁸⁴
- i- Yahudiler Müslümanlara karşı kötü niyet beslemişler, İslam'ın kutsal kitabı ile alay etmişlerdir.¹⁸⁵
- j- Yahudiler, münafıklar¹⁸⁶ ve müşriklerle¹⁸⁷ iş birliği yapmışlardır.
- k- Yahudiler inatları sebebiyle, bile bile gerçeği inkar etmişlerdir.”¹⁸⁸

“Ancak Kur'an'ın kendisini öne çıkaran söylemine ve Ehl-i Kitab'a yönelttiği bütün bu eleştirilerine karşın, müşrikler ile Ehl-i Kitab'ın arasında bir tercih söz konusu olduğunda ise Kur'an açıkça Ehl-i Kitab yanında yer almıştır. Kur'an'a göre Kur'an'ın indirilmesine Ehl-i Kitab sevinmiştir.¹⁸⁹ Ayrıca Kur'an'ın Hz. İsa'ya atıfta bulunmasını Müslümanlarla aralarında bir polemik malzemesi yapan müşriklere karşı da Meryem oğlu İsa savunulmuştur:”¹⁹⁰ *“Meryem oğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya başladı. Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar*

¹⁸¹ Mâide, 5/ 62-64.

¹⁸² Bakara, 2/ 41-42; Nisâ, 4/ 46; Kasas, 28/ 76-78.

¹⁸³ Bakara, 2/ 86, 96; Nisâ, 4/ 161.

¹⁸⁴ Bakara, 2/ 74; Mâide, 5/ 13; Hadid, 57/ 16.

¹⁸⁵ Bakara, 2/ 105, 109; Mâide, 5/ 57.

¹⁸⁶ Bakara, 2/ 14; Nisâ, 4/ 138-139.

¹⁸⁷ Nisâ, 4/ 51-52; Mâide, 5/ 80-81.

¹⁸⁸ Bakara, 2/ 89; En'am, 6/ 20. Bu değerlendirmeler için bkz: Atçeken, “Asr-ı Saâdetde Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış”, s. 434- 435. Ayrıca bkz: Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 223.

¹⁸⁹ Ra'd, 13/ 36.

¹⁹⁰ Paçacı, “Kur'an'da Ehl-i Kitab Anlayışı”, s. 50.

kavgacı bir toplumdur. O, sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur.”¹⁹¹

“Ehl-i Kitab’a dair ayetleri incelediğimizde, Kur’an’ın Ehl-i Kitab’a yönelik tavrında üç tür yaklaşımdan söz edilebileceğini görürüz:

- 1- Bilgilendirme/hatırlatma,
- 2- Cedel/tenkit
- 3- Çağrı.

Burada “bilgilendirme” ile kastettiğimiz Ehl-i Kitab’a dair bir kısım tarihsel bilgilerin verildiği, geçmişte yaptıklarına dair hatırlatmaların ifade edildiği ayetlerdir. Örneğin, İsrailoğulları’na nimetlerin hatırlatıldığı “Ey İsrailoğulları hatırlayın...” şeklindeki birçok ayette yapılan, bir çeşit bilgilendirme değildir. Ancak bilgilendirme, ümmi bir toplum olan Araplar açısından verebileceğimiz bir adlandırma olabilir. Fakat İsrailoğulları açısından ise, bu bir hatırlatmadır. Oysa Kur’an dili açısından bakıldığında, bu bilgilendirmenin/hatırlatmanın aslında cedel/tenkit için bir altyapı oluşturduğu görülecektir. Bu nedenle bilgilendirme ve cedel/tenkit, çoğunlukla iç içe geçmiş durumdadır ve bilgilendirme bir anlamda cedel/tenkit ifade etmektedir. Nitekim “Ey İsrailoğulları hatırlayın...” ayetlerinin birer cedel/tenkit ifade ettiğini kolayca görürüz.”¹⁹² “*Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vâdettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun.*”¹⁹³ Yahudilere “İsrailoğulları” şeklinde hitap eden Kur’an, onların pek çok

¹⁹¹ Zuhruf, 43/ 57-59.

¹⁹² Gökkır, “Kur’an’da Ehl-i Kitab “Öteki” mi? İslam Araştırmalarında Oryantalizmin Kavramsal Etkisi”, s. 46.

¹⁹³ Bakara, 2/ 40. Aynı hitabın yer aldığı diğer ayetler için bkz: Bakara, 2/ 47-48, 122-123.

olumsuz özelliklerini Hz. Peygamber'e karşı takındıkları tavırla birlikte değerlendirmek suretiyle açıkça eleştirmektedir.¹⁹⁴

Hicretten sonra Müslümanlarla bir savunma ittifakının içinde olan Yahudilerle ilişkilerin zamanla bozulmaya başlaması o dönemde inen ayetlere de yansımıştır. Henüz Medine döneminin başlarında inen Bakara Suresinde anlatılan Bakara kıssasında Yahudilerin nankörlükleri ve samimiyetsizliklerinden bahsedilmekte, zaman içerisinde de Yahudilere karşı şiddetli bir eleştiri söylemi ile karşılaşmaktadır. Mesela Kur'an, müşriklere karşı yardıma ihtiyaç duyan Yahudilerin, kendilerine yardım edecek mü'minler ortaya çıkınca onlara cephe aldıklarını ve Allah'ın lanetine müstehak olduklarını belirtmektedir: *“Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcıdır.”*¹⁹⁵ Medine döneminde inen ayetler bu dönemde Yahudilerle yoğun bir polemik ortamının ortaya çıktığını göstermektedir.¹⁹⁶

İsrailoğullarının seçilmiş bir kavim olduğu şeklindeki Tevrat inancına dayanan seçilmişlik doktrini,¹⁹⁷ Yahudi ve Hristiyan geleneklerinde önemli bir yer tutmaktadır.¹⁹⁸ Yahudiler, kendilerinin Allah'ın seçkin kulları oldukları yönündeki inançlarının gereği olarak, Hristiyanlarla birlikte şu iddiada bulunmuşlardı: *“Yahudiler ve hıristiyanlar “Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz” dediler.”*¹⁹⁹

Yüce Allah onların, kendilerinin Allah'ın öz evladı, seçkin milleti olduklarına dair bu

¹⁹⁴ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 1, s. 98.

¹⁹⁵ Bakara, 2/ 89.

¹⁹⁶ Paçacı, “Kur'an'da Ehl-i Kitap Anlayışı”, s. 52- 53.

¹⁹⁷ “Çünkü siz, Rabb'iniz olan Tanrı'ya mukaddes bir kavimsiniz; Rabb'iniz Tanrı, yeryüzündeki bütün kavimlerden kendine has kavim olarak sizi seçti.” (Tensiye, 7: 6).

¹⁹⁸ Salime Leyla Gürkan, “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2005, S. 13, s. 25.

¹⁹⁹ Maîde, 5/ 18.

iddialarına aynı ayetin devamında şöyle cevap vermektedir: *“De ki: Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor? Doğrusu siz de O’nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti Allah’a aittir. Sonunda dönüş de ancak O’nadır.”*²⁰⁰

İsrailoğullarının bu kabullerine karşılık Kur’an, peygamberliğin İbrahim soyuna bahşedilmiş bir özellik olmasıyla birlikte, Allah’a yakın olmayı İbrahim’in soyundan gelmeye değil, hangi soydan olursa olsun Hz. İbrahim’in dini olan Tevhide bağlı olmaya dayandırmaktadır:²⁰¹ *“İnsanların İbrahim’e en yakın olanı, O’na uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve (O’na) iman edenlerdir. Allah mü’minlerin dostudur.”*²⁰²

Yahudilerin, seçilmişlik inançlarının bir sonucu olarak kendilerine ahirette imtiyaz sağlanacağı, belli günler hariç kendilerine ateşin dokunmayacağı şeklindeki iddiaları da Allah (c.c.)’ın açıkça eleştirdiği hususlardandır:²⁰³ *“Onların bu tutumları: Bize ateş, sadece sayılı günlerde dokunacaktır, demelerinin bir sonucudur.”*²⁰⁴ Yahudilerin bu iddialarına aynı ayetin devamında cevap verilmekte, bu iddianın, seçilmişlik şeklindeki ön kabullerinden kaynaklanan bir yanılğı olduğuna işaret edilmektedir: *“Onların vaktiyle uydurdıkları şeyler de dinleri hakkında kendilerini yanıltmıştır. Fakat, onları gelmesinde şüphe edilmeyen bir gün için topladığımız ve hiçbir haksızlığa uğramaksızın herkese kazandığı şeyler tastamam ödendiği zaman halleri nice olur?”*²⁰⁵

²⁰⁰ Maide, 5/ 18.

²⁰¹ Gürkan, “a.g.m.”, s. 53. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz: Gündüz, “Kur’an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma”, s. 24- 25.

²⁰² Âl-i İmrân, 3/ 68. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 135-136, 140.

²⁰³ Ulutürk, *Kur’an’da Ehl-i Kitap*, s. 14.

²⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/ 24.

²⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/ 24-25.

Yahudilerin bu iddialarına şu ayetle de işaret edilmekte ve bu iddialarının Allah'a bir iftira olduğu beyan edilmektedir: *“İsrailoğulları: Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler. De ki (onlara): Siz Allah katından bir söz mü aldınız - ki Allah sözünden caymaz-, yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”*²⁰⁶ Böylece Kur'an Yahudilerin, seçilmiş olmalarını bir imtiyaz olarak görüp cehennem ateşinden kendilerini muaf tutmalarını, kendilerine ayrıcalık yapılacağını düşünmelerini eleştirmektedir.²⁰⁷

Tefsir kaynaklarında bu sayılı günlerin adedi hakkında Yahudilerden gelen rivayetlere dayanan farklı sayılar zikredilmektedir. Yahudilerin kırk gün buzağıya tapmalarından dolayı ateşte kalacakları sürenin de kırk gün olduğu, yine dünyanın ömrünün yedi bin sene olduğu ve her bin sene için bir gün olmak üzere yedi gün azap görecekları vb. rivayetler, bu konuda Yahudilerin ileri sürdüğü iddialar arasında yer almaktadır.²⁰⁸

Yahudilerin bu iddiaları gaybden haber verme anlamına gelmektedir ki bu ancak vahiyle bilinebilecek bir husustur. Ya da onların, Allah hakkında bilgisizce konuşmaları anlamına gelir ki bu da onların yalan söylediklerini ortaya koyar. Ayetin devamında Allah (c.c.) *“...yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”* buyurmak suretiyle bu duruma işaret etmektedir.²⁰⁹

Bu konuda Kur'an, münazara kuralları gereği Yahudilerden *“Allah'tan aldığınız bir söz mü vardır?”* demek suretiyle iddialarını ispat etmelerini istemiştir ki münazarada buna engelleme veya men denir. Kur'an'ın bu ispat çağrısına Yahudiler cevap veremeyince bu sefer Kur'an *“Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü*

²⁰⁶ Bakara, 2/ 80.

²⁰⁷ Adam, “Müslümanların Yahudilere Yönelttiği Teolojik Eleştiriler”, s. 104.

²⁰⁸ Bu rivayetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Elmalılı, *Hak Dîni Kur'an Dili*, c. 1, s. 324.

²⁰⁹ İbn Kayyim, *Kur'an ve Sünnette Tartışma Yöntemi ve Adabı*, s. 92- 93.

kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar”²¹⁰ demek suretiyle bu konudaki hükmünü ortaya koymuştur.²¹¹

Kur’an’ın Yahudilerin iddialarıyla ilgili açıkça eleştirdiği konulardan bir de Yahudilerin, Hristiyanlarla birlikte sadece kendilerinin cennete gireceğini ileri sürmeleridir. Bu konuda onlar “(Ehl-i Kitap:) *Yahudiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek*”²¹² iddiasında bulunuyorlardı. Bu asılsız iddialarına da Yüce Allah ayetin devamında şöyle cevap vermektedir: “*Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.*” Böylece bu iddialarını delillendirmeleri onlardan istenmiştir. Yahudilerin bu iddialarına cevap olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “(Ey Muhammed, onlara:) *Şayet (iddia ettiğiniz gibi) ahiret yurdu Allah katında diğer insanlara değil de yalnızca size aitse ve bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü temenni edin (bakalım), de. Onlar, kendi elleriyle önceden yaptıkları işler (günah ve isyanları) sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir.*”²¹³

“Öne sürülen iddianın doğru olup olmadığını ortaya koymak için Kur’an’ın kullandığı metotlardan biri, iddianın dayandığı mantıktan hareket edip iddianın gereğini sahibinden istemektir. Bu metot, Kur’an tefekkür sisteminde de yer alan gereklilik prensibine dayanır.”²¹⁴ Yahudilerin, bu iddialarının gereği olarak ölümü temenni etmemeleriyle, yalan söyledikleri ve iddialarının batıl olduğu ortaya çıkmaktadır.²¹⁵

²¹⁰ Bakara, 2/ 81.

²¹¹ Atay, “Kur’an’a Göre Münazara Metodu”, s. 271- 272.

²¹² Bakara, 2/ 111.

²¹³ Bakara, 2/ 94-95.

²¹⁴ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 161.

²¹⁵ İbn Kayyim, *Kur’an ve Sünnette Tartışma Yöntemi ve Adabı*, s. 102.

Kur'an'ın kullandığı münazara metotlarından biri olan, iddianın gereğini yerine getirme şeklindeki gereklilik prensibinin benzer bir örneğini yine Yahudilerin “kendilerinin Allah’ın dostları oldukları” şeklindeki iddialarını delillendirmelerine yönelik çağrısında görüyoruz: *“De ki: Ey Yahudiler! Bütün insanlar değil de, yalnız, kendinizin Allah’ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni edin (bakalım)! Ama onlar, önceden yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir. De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah’a döndürüleceksiniz de O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir.”*²¹⁶ Kur'an'ın bu telebine olumlu cevap veremeyen Yahudilerin bu iddiaların asılsız olduğu da böylece ispatlanmış olmaktadır.

Yahudilerin Allah’a yönelik asılsız iddialarından biri de Yüce Allah’ın fakir ve cimri olduğu yönündeki iftiralarıdır. Kur'an’da onların bu iddialarına şöyle işaret edilmekte, aynı zamanda bu iddialarına karşılık kendilerine verilecek olan ilahi cezalar da bildirilmekte ve Yahudiler açıkça tehdit edilmektedirler: *“Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz” diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Onların (bu) dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yakıcı azabı!”*²¹⁷

Bu ayetin nüzûl sebebiyle ilgili farklı rivayetlere yer verilmektedir. *“Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah’tır. Sadece O’na döndürüleceksiniz.”*²¹⁸ ayeti nazil olunca Yahudilerin: “Allah fakir, bizden borç istiyor” demeleri üzerine bu ayet nazil olmuştur. Bir başka rivayete göre ise: Hz.

²¹⁶ Cum’a, 62/ 6-8.

²¹⁷ Âl-i İmran, 3/ 181.

²¹⁸ Bakara, 2/ 245.

Peygamber, Yahudileri İslam'a davet etmesi için Hz. Ebu Bekir'i göndermişti. Hz. Ebu Bekir Yahudilere İslam'ı anlattı, zekatı anlatırken de Allah için borç vermekten bahsetti. Bunun üzerine Yahudi din adamlarından Finhas adında biri, Allah ile alay eder bir tarzda: "Yani Allah fakir de bizden borç istiyor, biz O'na değil de O bize yalvarıyor, herhalde biz O'ndan daha zenginiz, şayet o zengin olsaydı, bizden borç istemezdi" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir ona bir tokat attı. Yüce Allah da Finhas'ın söylediklerini yalanlamak için bu ayeti indirmiştir.²¹⁹

Yahudilerin benzer bir iddialarına ise Kur'an şöyle yer vermektedir: "*Yahudiler, Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır), dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun ki sana Rabbinden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttırır. Aralarına, kıyamete kadar (sürecek) düşmanlık ve kin soktuk. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.*"²²⁰

Bu ayet de yukarıdaki ayette zikredilenin benzeri bir sebeple nazil olmuştur. Yahudilerden Finhas ve onun arkadaşları, önce bolluk ve refah içindeyken daha sonraları darlığa ve sıkıntıya düşmüşlerdi. Bu nedenle "Şüphesiz Allah cimridir, bize bağış konusunda da eli bağlıdır" demişlerdi. Onların bu iddialarına karşılık bu ayet nazil olmuştur.²²¹ Bir başka rivayete göre ise, Hz. Peygamber ve ashabının yoksul olmalarından dolayı Yahudilerin: "Muhammed'in Allah'ı fakir, eli bağlı bu nedenle onları sıkıntıdan kurtaramıyor" diyerek alay etmeleri üzerine bu ayet nazil olmuştur.²²² Bu rivayetler ortaya koymaktadır ki, Allah (c.c.), inkarcıların her türlü

²¹⁹ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 105- 106; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 6, s. 278.

²²⁰ Mâide, 5/ 64.

²²¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, c. 8, s. 81.

²²² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 214.

iddia ve ithamlarını dikkate almakta, bu iddia ve ithamları vahye konu edinmekte, böylece muhataplarına gerekli cevapları vermektedir. Bütün bu özellikler Kur'an'ın diyalojik üslubundan rahatlıkla anlaşılabilir.

Allah (c.c.) genellikle Yahudileri ahlaki özellikler yönünden eleştirmekle birlikte, inanç esasları yönünden de onların sahip oldukları itikadi bozukluklara işaret edilmekte ve Yahudileri bu konularda da açıkça eleştirmektedir. Bu eleştirinin bir örneğini şu ayette görmekteyiz: *“Yahudiler, Üzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da, Mesih (İsa) Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) Daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtıla) döndürülüyorlar!”*²²³ Yahudiler, uğradıkları felaketler neticesinde ellerindeki Tevrat'ı koruyamamışlar ve kaybetmişlerdi. Yahudiler'e göre, Buhtunnasr olayından sonra Tevrat'ı ezbere bilen kimse kalmadığı zaman, Üzeyr Tevrat'ı ezberden tekrar yazdırmıştı. Bu yüzden de Yahudiler: “Bunu Allah'ın oğlu olduğu için yapabildi” demişlerdir.²²⁴ Ancak Kur'an bu iddiayı açıkça reddetmektedir ki “Tanrılık inancı bakımından Yahudilere yöneltilen en şiddetli tenkid budur.”²²⁵

İnanç yönünden Yahudilere yöneltilen bir diğer eleştiri de onların, din adamlarını tanrılaştırmalarıdır: *“(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır.”*²²⁶

²²³ Tevbe, 9/ 30.

²²⁴ Beydavî, *Envâru't-Tenzîl*, c. 3, s. 78; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf An Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vucûhi't-Te'v'il*, Thk: Adil Ahmed Abdul Mevcûd vd., Mektebetü'l-Abîde, 1. b., Riyad, 1998, c. 3, s. 33.

²²⁵ Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları*, s. 30.

²²⁶ Tevbe, 9/ 31.

Genel olarak itikat ve ahlak konularında Kur'an'ın eleştirilerine maruz kalan Yahudiler, ibadetler ve sosyal hayatla ilgili bazı hükümler sahasında da yine Kur'an tarafından eleştirilmişlerdir. Tevrat hükümlerine göre amel etmeyen Yahudilere yönelik Yüce Allah'ın şu hitabını buna bir örnek olarak verebiliriz: *“Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla yahudilere hükmederlerdi. Allah'ın Kitab'ını korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş zâhidler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi). Hepsi ona (hak olduğuna) şahitlerdi. Şu halde (Ey yahudiler ve hakimler!) insanlardan korkmayın, benden korkun. Ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.”*²²⁷ Bu ayet Yahudilerin, Tevrat'ta yer alan ve zina edenlerin recm edileceğine yönelik hükmü bırakarak farklı bir ceza tatbik etmeleri karşısında Hz. Peygamber'in kendilerini ikaz etmesine karşı çıkmaları üzerine nazil olmuştur.²²⁸ Yüce Allah'ın bu sert hitabıyla, Allah'ın indirdiği hükümlerle amel etmeyen Yahudiler açıkça eleştirilmişlerdir. Yine devam eden 45. ayette de benzer bir hitap tarzı kullanılmış ve Allah'ın indirdiği kısas hükümlerine aykırı davranan Yahudiler zalim olarak vasıflandırılmışlardır.

Müslümanların kıblesinin Kudüs'ten Mescid-i Haram'a çevrilmesine itiraz eden Yahudiler yine Yüce Allah tarafından sert bir üslupla eleştirilmiştir: *“İnsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir? diyecekler. De ki: Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir. İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık. Senin (arzulayıp da şu anda) yönelmediğin kibleyi (Kâbe'yi)*

²²⁷ Mâide, 5/ 44.

²²⁸ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 162- 163.

biz ancak Peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenen ayırdetmemiz için kible yaptık. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir."²²⁹

Bunların yanı sıra Yahudilerin faiz yemeleri,²³⁰ Allah'a iftira ederek kendilerine helal kılınan şeyleri haram saymaları²³¹ ve Allah'ın haram kıldığı bazı şeyleri haram saymamaları²³² da yine Kur'an'ın açık eleştirisine hedef olmuş ve onlarla savaşılması emredilmiştir. Hayızlı kadınları evden çıkararak onlarla bir arada bulunmayan Yahudilerin bu yanlış uygulamaları da yine Kur'an tarafından tashih edilen ve aile hayatıyla ilgili ahkama taalluk eden bir örnek olarak Kur'an'da yer almaktadır.²³³

Yahudilerin vahye yönelik tutumları karşısında Kur'an'ın tavrı konusunda buraya kadar anlatılanlardan şunu çıkarabiliriz ki; Yahudilerle ilişkilerin iyi olduğu Mekke dönemi ve Medine döneminin başlarında Kur'an'ın onlara karşı tavrı da yumuşak olmuştur. Ancak Medine döneminin ilerleyen yıllarında ilişkilerin gerilmesi ve Yahudilerin Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber hakkında birtakım ithamlarda bulunmalarına paralel olarak onlar hakkında inen ayetlerde de sert ve eleştirel bir üslubun hakim olduğu görülmektedir.²³⁴ Bu ise, muhatapların tutumlarına göre Kur'an vahyinin şekillendiğini bize göstermektedir.

2.1.3. Hristiyanlar

Kur'an'ın olduğu gibi, Hz. Muhammed'in de Yahudilere sert tavrına karşılık Hristiyanlara tavrı daha yumuşak olmuştur. Örneğin Hz. Muhammed'in,

²²⁹ Bakara, 2/ 142-143.

²³⁰ Bkz: Nisâ, 4/ 160-161.

²³¹ Bkz: Âl-i İmrân, 3/ 93-94.

²³² Bkz: Tevbe, 9/ 29.

²³³ Bkz: Bakara, 2/ 222. İlgili rivayetler için bkz: el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 68.

²³⁴ Bkz: Paçacı, "Kur'an'da Ehl-i Kitap Anlayışı", s. 62.

Müslümanları Habeşistan'a göndermesi onlara duyduğu güveni göstermektedir. Yine Hristiyan Necran heyetine kendi mescidinde ibadet etmelerine izin vermesi Hristiyanlara yönelik yakınlığın diğer bir örneğidir. Ayrıca Hristiyanların Ehl-i Zimme (koruma altındaki topluluk) olarak kabul edilmesi, Hristiyanlarla bir arada yaşamanın gerekliliğine inanıldığı şeklinde de düşünülebilir.²³⁵ Medine döneminde Hz. Peygamber'in kral ve devlet başkanlarını İslam'a davet amacıyla gönderdiği elçilere en güzel karşılıkları Hristiyanların vermiş olmaları da onlarla ilişkilerin daha olumlu olduğunun bir göstergesidir.²³⁶ Hristiyanların mekansal olarak Müslümanlardan uzak olmaları, onlarla ilişkilerin yumuşak ve istikrarlı olmasının bir sebebi olarak kabul edilebilir.²³⁷ Yine bu mekânsal uzaklık Hristiyanlarla siyasi ve hukuki tartışmaların daha az yaşanmış olmasının bir nedeni olarak da değerlendirilebilir.²³⁸

Hristiyanlığın Arap Yarımadası'na ne zaman girdiği konusunda kesin bir tarih belirtmek mümkün gözükmemektedir.²³⁹ Tarihi kaynaklara göre Mekke'de, çoğu çevre ülkelerden gelen kölelerden oluşan oldukça az sayıda bir Hristiyan nüfus vardı.²⁴⁰ Aynı şekilde Medine'de de Hristiyan nüfusu yok denecek kadar azdı. Medine'de, çoğunluğu Evs kabilesine mensup elli kadar bir Hristiyan grup yaşıyordu ve Ebû Âmir adındaki bir papaz bu Hristiyan grubun reisi idi.²⁴¹ Taglip, Gassan ve Kudâa, Eyle, Dûmetü'l-Cedel ve Tayy kabilelerinin yaşadığı bölgelerde de Hristiyanların varlığı bilinmekle birlikte özellikle Arap yarımadasının güneyinde yer

²³⁵ Alıcı, *Müslüman- Hristiyan Diyalogu*, s. 410- 411.

²³⁶ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 110- 111.

²³⁷ Paçacı, "Kur'an'da Ehl-i Kitap Anlayışı", s. 62.

²³⁸ Güner, *Resûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, s. 172- 173; Ebû Zehre, *Târîhu 'l-Cedel*, s. 53.

²³⁹ Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi 'l-Arab Kable'l-İslam*, c. 6, s. 586- 587.

²⁴⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 617.

²⁴¹ Güner, *Resûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, s. 84. Ayrıca bkz: Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 617- 618.

alan Necran, Hristiyanların en güçlü olduğu yer idi.²⁴² Bununla birlikte Hristiyanlığın, Orta Arabistan'daki putperestler üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır.²⁴³

İslam-Hristiyan münasebetlerine baktığımızda Mekke döneminde çok fazla bir hareketlilik olmazken, Medine döneminde Hz. Peygamber'in devlet ve kabile reislerine İslam'a davet mektupları göndermesiyle birlikte İslam-Hristiyan münasebetlerinde bir artışın olduğu görülmektedir.²⁴⁴ Hristiyanlarla olan ilişkilerde en çok dikkat çeken örnek, Necran'lı Hristiyanlarla yaşanan diyalogdur.

Hz. Peygamber'in kendilerini İslam davet etmesi karşısında O'nunla görüşmek üzere Medine'ye gelen Necran heyetini, Hz. Peygamberin İslam'a davet etmesi üzerine, onlar kabule yanaşmamışlar ve özellikle Hz. İsa ile ilgili uzun tartışmalar yaşanmıştır. Neticede, Hz. İsa'nın şahsiyeti ve Hristiyanlıkla ilgili pek çok meseleyi içine alan Âl-i İmrân Suresinin seksenden fazla ayeti nazil olmuştur. Necran Hristiyanlarıyla yaşanan bu tartışma, Hz. Peygamber'in Necranlıları Mubâheleye (lanetleşmeye) davet etmesiyle sonuçlanmıştır.²⁴⁵

Konuyla ilgili ayet şöyledir: “*Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim.*”²⁴⁶

²⁴² Mehmet Aydın, “Kur'an-ı Kerim'in Işığında İslam-Hristiyan Münasebetlerinin Bir Analizi”, *Diyanet İlmî Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı)*, DİB. Yay., 2. b., Ankara, 2003, s. 429.

²⁴³ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 49.

²⁴⁴ Aydın, “Kur'an-ı Kerim'in Işığında İslam-Hristiyan Münasebetlerinin Bir Analizi”, s. 430.

²⁴⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Aydın, “Kur'an-ı Kerim'in Işığında İslam-Hristiyan Münasebetlerinin Bir Analizi”, s. 429- 432. Ayrıca bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, c. 2, s. 222- 223; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 7, s, 262- 272.

²⁴⁶ Âl-i İmran, 3/ 61.

“Bu ayete “mübahele ayeti” denir ki, bir meselede haklı olanın ortaya çıkması için karşılıklı lanetleşmek demektir. Tefsircilerin belirttiğine göre Necran Hristiyanlarından bir heyet, Resulullah (s.a.v.)’ın huzuruna gelerek, Kur’an Hz. İsa’nın babasız doğduğunu kabul ettiğine göre O’nun Allah olması lazım geleceğini iddia ettiler. Hz. Peygamber onları, bir araya gelerek kim yalancı ise Allah’ın ona lanet etmesi için dua etmeye çağırdı. Fakat Necran heyeti buna yanaşmayarak Müslümanların himayesine girmeyi kabul eden bir antlaşma imzalayıp gittiler.”²⁴⁷ Hristiyan heyetinin mübaheleden kaçınması, Hz. Peygamber’in davasında doğru olduğu konusunda onlar aleyhine bir delil olmaktadır.²⁴⁸

Kur’an’da Hristiyanlarla ilgili olan ayetlerin geneline baktığımızda, onların itikadi konulardaki yanlış görüş ve iddialarının konu edildiğini ve bu iddialarının eleştirilerek yanlışlığının ortaya konulduğunu görmekteyiz. Kur’an ayetlerinde Hristiyanların, Hz. İsa hakkındaki yanlış telakkileri, dolayısıyla Allah hakkındaki yanlış inançları neticesinde küfre düştükleri ifade edilmiştir.

“Medenî surelerde Hristiyanlar hakkında pek çok ayet vardır. Onların inançlarını, aralarındaki ayrılık ve sürtüşmelerini, İsa (a.s.)’nın annesi ve havariler hakkındaki görüşlerini ortaya koyan ayetler çoktur. Bu ayetlerin bir kısmı sevdirci, övgü dolu ayetlerdir. Bazıları sakındırmalar, uyarılar ve eleştirilerle doludur. Bazılarında tartışmalar ve münazaralar, bazılarında onların İslam’a karşı komploları ve hileleri anlatılmakta, bir kısmında ise az sertlik telkin edilmekte, onlarla savaşılması emredilmektedir.”²⁴⁹

²⁴⁷ Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 56. Ayrıca bkz: Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 619- 623; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 246.

²⁴⁸ Zerkânî, *Menâhil*, c. 2, s. 311.

²⁴⁹ Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, c. 3, s. 143.

Bununla birlikte Hristiyanların bazı olumlu özelliklerine de Kur'an'da işaret edilmiştir. Bu noktada Kur'an Hristiyanların Müslümanlara karşı Yahudilerden daha yakın olduklarını belirtmektedir: *“İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahudiler ile, şirk koşanları bulacaksınız. Onlar içinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da “Biz Hristiyanlarız” diyenleri bulacaksınız. Çünkü onların içinde keşişler ve râhipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.”*²⁵⁰

Devam eden ayetlerde ise, Hristiyanların Kur'an'ı duydukları zaman gözlerinden yaşlar boşandığına, Allah'a iman ettiklerine ve Allah'ın da onları cennetle müakafatlandığına işaret edilmektedir: *“Resûle indirileni duydukları zaman, tanış çıktıkları gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz! İman ettik, bizi (hakka) şahit olanlarla beraber yaz. Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umup dururken niçin Allah'a ve bize gelen gerçeğe iman etmeyelim? Söyledikleri (bu) sözden dolayı Allah onlara, içinde devamlı kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İyi hareket edenlerin mükâfatı işte budur.”*²⁵¹

Hristiyanların Kur'an'da zikredilen bu olumlu yönleri yanında, özellikle şu iddiaları yüzünden Allah tarafından kafir olarak nitelendirildiklerini görüyoruz:

²⁵⁰ Mâide, 5/ 82. “Bu ayetlerin bahis mevzuu ettiği Hristiyanların, Habeşistan'a göç eden Müslümanları iyi karşılayan ve onlara anlayış gösteren Hristiyanlar veya Hz. Peygamber ile antlaşma yapan Necran Hristiyanları olduğu zikredilmiştir. Ancak genel olarak da Hristiyanların, Yahudilere ve müşriklere nisbetle Müslümanlara karşı daha yakın oldukları bir gerçektir. Gerçi mutaassıp Hristiyanların birleşerek tertipledikleri haclı seferleri tarihin acı sayfalarını teşkil etmiştir. Bununla beraber dünyadan el ve eteğini çekmiş rahipler ile Hristiyan bilginlerinin ve bunların tesirinde kalan Hristiyanların İslam'a nisbi yakınlıkları bir vakıadır. Hz. Peygamber'in zuhurunda birçok rahip ve keşiş O'nu sevgi ile karşılamış ve beklenen peygamber olduğunu itiraf etmişlerdir.” Bkz: Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 120.

²⁵¹ Mâide, 5/ 83-85. Hristiyanlarla ilgili olumlu ifadelerin yer aldığı ayetler için ayrıca bkz: Bakara, 2/ 62. Ayrıca bkz: Mâide, 5/ 69.

“Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesîh’tir” diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesîh’i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah’a kim bir şey yapabilecektir (O’na kim bir şeyle engel olabilecektir)! Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah’a aittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kadirdir.”²⁵²

“Andolsun “Allah, üçün üçüncüsüdür” diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek Allah’tan başka hiçbir tanrı yoktur. Eğer diye geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara acı bir azap isabet edecektir.”²⁵³

Hristiyanların temel argümanlarından biri de, Mesih’in Allah’ın oğlu olduğu şeklindeki iddialarıdır. Allah onların bu iddialarına da sert bir şekilde karşılık vermektedir: *“Yahudiler, Uzeyr Allah’ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da, Mesîh (İsa) Allah’ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) Daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtıla) döndürülüyorlar!”²⁵⁴*

Hristiyanların bu inançlarına karşılık Kur’an, Allah’ın bir oğula ihtiyacı olmadığını vurgulamakta, Hz. İsa hakkındaki gerçeği açıklamak suretiyle onların düştükleri itikadi bozukluğu tashih etmeye çalışmaktadır. Şu ayetleri bu konuda örnek olarak zikredebiliriz: *“Allah’ın bir evlât edinmesi, olur şey değildir. O, bundan münezzehdir. Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece “Ol!” der ve hemen olur.”²⁵⁵*

“Ey ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesîh, ancak Allah’ın resûlüdür, (o) Allah’ın, Meryem’e ulaştırdığı “kün: Ol” kelimesi(nin eseri)dir, O’ndan bir ruhtur. (O’nun

²⁵² Maide, 5/ 17. Ayrıca bkz: Maide, 5/ 72.

²⁵³ Maide, 5/ 73.

²⁵⁴ Tevbe, 9/ 30. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 116.

²⁵⁵ Meryem, 19/ 35.

tarafından gönderilmiş, yahut teyit edilmiş, yahut da Cebrail tarafından üfürülmüş bir ruhtur). Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. "(Tanrı) üçtür" demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter."²⁵⁶

Yine Kur'an bu iddianın açık bir yalan ve iftira olduğunu belirtmektedir: "Ve "Allah evlât edindi" diyenleri de uyarmak için. Ne onların (Allah evlât edindi, diyenlerin), ne de atalarının bu konuda hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar."²⁵⁷

Mesih'in babasız olarak dünyaya gelmesini, O'nun Allah'ın oğlu ve rab oluşu şeklinde değerlendiren Hristiyanların bu kabullerinin yanlışlığını Yüce Allah, Hz. Adem'i örnek göstermek suretiyle reddetmiş, Hz. İsa'nın babasız olarak yaratılışını Hz. Adem'in yaratılışına kıyas ederek bu durumun Allah'ın kudret ve takdirinde olan bir şey olduğunu beyan etmiştir: "Allah nezdinde İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona "Ol!" dedi ve oluverdi."²⁵⁸

Bu ayet, Hz. Peygamber'le çekişen Necran heyeti hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber'i, "Hz. İsa Allah'ın kuludur" demesinden dolayı O'na dil uzatmakla itham eden Necran heyetine Hz. Peygamber'in aynı şekilde Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve peygamberi olduğu gerçeğini vurgulaması üzerine onlar kızarak "Sen hiç babasız insan gördün mü?" şeklinde cevap vermişlerdir. Onların bu cevaplarına karşılık

²⁵⁶ Nisâ, 4/ 171. Ayrıca bkz: En'am, 6/ 100; İsrâ, 17/ 111; Enbiyâ, 21/ 26; Mü'minûn, 23/ 91; Furkân, 25/ 2; Zümer, 39/ 4; Cin, 72/ 3; İhlâs, 112/ 3.

²⁵⁷ Kehf, 18/ 4-5.

²⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/ 59.

olarak Yüce Allah bu ayeti indirmiştir.²⁵⁹ Böylece Hz. İsa'nın gerçek kimliği ortaya konmak suretiyle Hristiyanlara cevap verilmiştir.

Bu ayette, hitâbî delillendirmede yaygın olarak kullanılan ve öncüllerinden birisi hazfedilmek suretiyle yapılan gizli kıyas metodu kullanılmıştır. Böylece Hz. İsa ile ilgili bu iddiaya şöyle cevap verilmiştir: Hz. Adem de Hz. İsa gibi babasız olarak yaratıldı. Eğer bundan dolayı Hz. İsa oğul olursa, Hz. Adem haydi haydi olur. Fakat siz Hz. Adem'in oğul olduğunu kabul etmiyorsunuz, o halde Hz. İsa da aynı şekilde oğul değildir.²⁶⁰

Yine Yüce Allah şu ayetlerle Hz. İsa'nın yaratılışına, O'nun Allah'ın bir kulu ve peygamberi olduğuna işaret etmek suretiyle de Hristiyanların iddialarının yanlışlığını ortaya koymaktadır: *“Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. “Biz, dediler, beşikteki bir sabî ile nasıl konuşuruz?” Çocuk şöyle dedi: “Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı.”*²⁶¹

*“Meryem oğlu Mesîh ancak bir resûldür. Ondan önce de (birçok) resûller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar.”*²⁶²

Yine Yüce Allah bizzat İlah olarak kabul ettikleri Hz. İsa'nın ağzından onlara cevap vermek suretiyle de onların iddialarını reddetmiştir: *“Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, “Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin” diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, “Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca*

²⁵⁹ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 88.

²⁶⁰ Ebû Zehre, *Târîhu'l-Cedel*, s. 64- 65.

²⁶¹ Meryem, 19/ 29-30.

²⁶² Mâide, 5/ 75. Ayrıca bkz: Âl-i İmrân, 3/ 47-51; Nisâ, 4/ 171; Mâide, 5/ 46; Hadid, 57/ 27; Sâf, 61/6.

sensin. Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensindir."²⁶³

Hristiyanlar sadece Mesih'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmekle kalmamış, aynı zamanda O'nu ve rahiplerini kendilerine rab edinmişlerdir. Bu yanlış tutum da Hristiyanlarla ilgili Kur'an'ın açıkça reddettiği hususlardandır: "*(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır.*"²⁶⁴

Bu ayette ifade edilen bilgin ve rahipleri rab edinmekten maksat, onlara ibadet etmek değil; Allah'a isyan noktasında onlara itaat etmek, Allah'ın haram kıldığı konularda onların helal kıldıklarını helal; Allah'ın helal kıldığı konularda ise onların haram kıldıklarını haram olarak kabul etmektir.²⁶⁵ Kur'an, Hristiyanlara yönelik getirmiş olduğu bu eleştirisiyle onları rahiplerinin etkisinden kurtarıp İslam'a dahil etme siyasetini ortaya koymaktadır.²⁶⁶

Aynı şekilde hahamlarla birlikte Hristiyan rahiplerinin de insanların mallarını haksız bir şekilde yemeleri Kur'an'ın eleştirdiği konular arasında yer almaktadır: "*Ey iman edenler! (Biliniz ki) Hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir*

²⁶³ Mâide, 5/ 116-117.

²⁶⁴ Tevbe, 9/ 31.

²⁶⁵ Bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, c. 11, s. 417- 421.

²⁶⁶ Paçacı, "Kur'an'da Ehl-i Kitap Anlayışı", s. 61- 62.

*azabı müjdele! (Bu paralar) Cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): “İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yağmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!”*²⁶⁷

Hristiyanlar, Allah (c.c.) tarafından kendilerine verilen İncil ile amel etme konusunda ikaz edilmişlerdir. Buna rağmen İncil hükümleriyle amel etmeyenler ise fasık olarak vasıflandırılmışlardır: “*İncil’e inananlar, Allah’ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsinler. Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıklardır.*”²⁶⁸

Böylece Kur’an’ın Hristiyanlara yönelik ikaz ve eleştirilerinin temelini, özellikle onların itikadi konulardaki yanlışlıklarının, Allah’ın emirlerini bırakarak rahiplerinin hükümlerine tabi olmalarının ve kendilerine gönderilen İncil hükümleriyle amel etmemelerinin oluşturduğu görülmektedir.

2.1.4. Münafıklar

Nifak ve *münafık* kavramları Kur’an’da çoğunlukla, çıkarıcı, zihin, gönül ve davranış açısından bunalım içerisinde bulunan insanları tanımlamak için kullanılır.²⁶⁹

Hz. Peygamber’in Medine’ye hicret etmesiyle birlikte İslam tarihindeki ilk nifak hareketlerinin de ortaya çıktığını görüyoruz.²⁷⁰ “Kaynaklarımızın ifadesinden anlıyoruz ki, münafıkların ortaya çıkmasına sebep olan asıl amil, Hz. Peygamber’in Medine’de kazandığı siyasi nüfuz ve kurduğu siyasi hakimiyettir.”²⁷¹

Münafıklar genellikle, Müslümanlar arasına nifak ve ayrılık çıkarmaya, Hz. Peygamber’i Müslümanların gözünde küçük düşürmeye yönelik faaliyetlerde

²⁶⁷ Tevbe, 9/ 34-35.

²⁶⁸ Mâide, 5/ 47.

²⁶⁹ Yolcu, *Kur’an’da İnkâr Psikolojisi*, s. 73.

²⁷⁰ Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, s. 30. Ayrıca bkz: Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, c. 3, s. 55.

²⁷¹ İbrahim Canan, “Hz. Peygamber’in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset”, *Diyanet Dergisi*, 1977, c. 16, S. 4, s. 241. Ayrıca bkz: Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, s. 24.

bulunuyorlardı.²⁷² Nitekim İfk hadisesi,²⁷³ onların bu tutumlarının en bariz örneklerinden biridir.

Yine Hz. Peygamber ahabdan bazı kimselerle sohbet ederken, Bedir ehlinden olan diğer bazı sahabilerin meclise gelmeleri üzerine, Hz. Peygamber'in oturan bazı sahabileri, Bedir ehline yer vermek için kaldırması neticesinde münafıklar fitne çıkarmak için Hz. Peygamber'in, oturan sahabileri yerlerinden kaldırmakla adil davranmadığını söylemeleri üzerine şu ayet nazil olmuştur:²⁷⁴ *“Ey iman edenler! Size “Meclislerde yer açın” denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size “Kalkın” denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*²⁷⁵

“Rasulullah, bütün menfi tutumlarına rağmen münafıkların kendilerini İslam toplumunun bir parçası olarak hissetmeleri için elinden geleni yapıyordu. Onlar da İslam cemiyetinin birer ferdi olarak toplantılara katılıyorlar, hatta savaş gibi hayati değeri olan konularda görüş belirtebiliyorlardı.”²⁷⁶ “Böylece, Hz. Peygamber'in münafıklara karşı şeklen müsamahayı andıran ince bir siyaset uyguladığı söylenebilir. Müsamaha politikası içerisine giren, serbestiyet, özürlerin kabulü, ihtiyat, psikolojik baskı, kendi aralarında bir araya gelmelerini önleme şeklindeki hareketler aslında, Hz. Peygamber'in münafıklara müsamaha değil, ince bir siyaset uyguladığının işaretidir.”²⁷⁷

²⁷² Canan, “a.g.m.”, s. 243.

²⁷³ İfk hadisesi ile ilgili ayetler için bkz: Nür, 24/ 11-25.

²⁷⁴ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 386- 387; Vâhidî, *Esbâbu 'n-Nüzûl*, s. 308.

²⁷⁵ Mücâdele, 58/ 11.

²⁷⁶ Demircan, “Rasulullah (s.a.v.)'ın Münafıklarla İlişkileri”, s. 152.

²⁷⁷ Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, s. 176. Ayrıca bkz: Canan, “Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset”, s. 246- 249.

“İslam’ın kazandığı güce paralel olarak, diğer gruplara karşı olduğu gibi, münafıklara karşı takip edilen siyasette de sertleşme inkar edilemez.”²⁷⁸ “Hz. Peygamber’in münafıklara karşı yürüttüğü siyasette sertleştiği zamanlar, Medine’deki münafıkların müessiriyetine göre değişiyordu. Sertliğin derecesi de ayetlerin nüzulü, nifakın hedefi, İslam devletinin kuvveti ve otorite boşluğunun doldurulması durumuna göre ayarlanıyordu.”²⁷⁹

Bu noktada Yüce Allah’ın da gönderdiği ayetlerle Hz. Peygamber’i münafıklara karşı izleyeceği siyasette yönlendirdiğini, münafıkların gerçek yüzlerini ortaya koymak suretiyle onlara karşı temkinli yaklaşmasını temin ettiğini söyleyebiliriz. Kur’an’ın münafıklarla ilgili beyanlarına baktığımızda genel olarak şu hususların vurgulandığını görüyoruz:

Kur’an, münafıkları kafirlerle²⁸⁰ ve müşriklerle bir tutar²⁸¹ ve onları fasık olarak nitelendirir.²⁸² Hz. Peygamber’e “*kafirlerle ve münafıklara itaat etme*” der²⁸³ ve kafir ve münafıklara karşı cihad etmesini, onlara sert davranmasını emreder.²⁸⁴ Münafıkların Allah hakkında kötü zanda bulduklarını,²⁸⁵ Allah’ı ve insanları kandırmaya çalıştıklarını²⁸⁶ bildirir.²⁸⁷ Yine Kur’an, münafıkların, mü’minleri kandırabilmek için Allah adına yemin etmekten de geri durmadıklarını haber verir.²⁸⁸

²⁷⁸ Canan, “a.g.m.”, s. 250.

²⁷⁹ Sezikli, *a.g.e.*, s. 196.

²⁸⁰ Nisâ, 4/ 140; Tevbe, 9/ 68.

²⁸¹ Ahzâb, 33/ 73; Fetih, 48/ 6.

²⁸² Tevbe, 9/ 67.

²⁸³ Ahzâb, 33/ 1, 48.

²⁸⁴ Tevbe, 9/ 73; Tahrir, 66/ 9.

²⁸⁵ Fetih, 48/ 12.

²⁸⁶ Bakara, 2/ 9.

²⁸⁷ Bu değerlendirmeler için bkz: Yolcu, *Kur’an’da İnkâr Psikolojisi*, s. 73.

²⁸⁸ Tevbe, 9/ 42, 56, 62, 74, 96.

Onların, inananlar arasında bozgunculuk ve fitne çıkarmak için çalıştıklarını belirtir.²⁸⁹

Kur'an, münafıkların inanç yönünden içinde buldukları yanlışlıklara işaret etmek suretiyle onları uyarmaya çalışmaktadır. Menfaatleri gereği bazen inanmış insanların arasında, bazen de inkarcıların arasında olmaya çalışan münafıkların, kendilerince Allah'ı kandırdıklarını zannettikleri belirtilerek eleştirilmektedirler: *“Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah'ı ve mü'minleri aldatırlar. Halbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir.”*²⁹⁰

Münafıkların bu tutumları karşısında Allah (c.c.), münafıklara karşı nasıl hareket etmesi gerektiğini Hz. Peygamber'e şöyle açıklamaktadır: *“Onlar Allah'ın, kalplerindeki bildiği kimselerdir; onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında tesirli söz söyle.”*²⁹¹ Böylece, münafıklara aldırış edilmemesi, onlara öğüt verilmesi ve tesirli sözler söylenmesi istenerek onlara karşı bir hareket tarzı geliştirilmektedir.²⁹²

Ancak bu konuda başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: *“Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir varış yeridir!”*²⁹³ Bu iki ayeti birlikte değerlendirdiğimizde şu sonuca ulaşabiliriz:

“Cihad yalnızca kılıç ile veya başka silahlarla yapılan savaşla olmaz. Yine bu ifadeden anlaşıldığına göre “cihad” kelimesi “kıtal”, yani, “savaş” kelimesinden daha

²⁸⁹ Tevbe, 9/ 47-48. Münafıkların özelliklerinden bahseden ayetler incelendiğinde onların bu tutumlarının nedenleri arasında kalplerindeki ruhi bozuklukları, menfaatperest olmaları ve Müslümanlardan korkmaları gibi farklı nedenlerin yer aldığı görülmektedir. Bkz: Adnan Demircan, “Rasulullah (s.a.v.)'in Münafıklarla İlişkileri”, *İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği (Kutlu Doğum Haftası: 1993)*, TDV. Yay., Ankara, 1995, s. 143- 144.

²⁹⁰ Bakara, 2/ 9.

²⁹¹ Nisâ, 4/ 63.

²⁹² Bu değerlendirmeler için bkz: Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 173- 178.

²⁹³ Tevbe, 9/ 73.

geniş kapsamlıdır. Zira münafıklar, gizli kâfir oldukları için, diğer açık kâfirler gibi savaş ve kıtal şeklinde bir cihad söz konusu edilemez. Münafıklara karşı açılacak cihad, delil ortaya koymak ve belgeleri açıklamak şeklinde tefsir edilmiştir. Gerçekten de cihad kılıçla, dille, yazı ve yayın yoluyla veya daha başka yollarla, ne şekilde olursa olsun cehd ve gayret göstermek, çalışıp uğraşmak, mücahede eylemek demektir ki, savaş bunun sadece bir özel çeşididir.”²⁹⁴

Münafıkların içinde buldukları nifak halini Allah (c.c.) çarpıcı örneklerle şöyle tasvir etmektedir: *“Münafıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah’ın peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen elbette, O’nun peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir. Yeminlerini kalkan yapıp Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür! Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar hiç anlamazlar. Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar?”*²⁹⁵

Yine İbn Abbas’tan gelen rivayete göre Uhud savaşında Abdullah b. Übeyy ve arkadaşlarının savaşı bırakıp gitmeleri ve fesat çıkarmak ve alay etmek için “savaş olacağını bilseydik, yahut savaşmasını bilseydik elbette size uyardık” demeleri üzerine inen şu ayetler de münafıkların tutumlarının açıkça eleştirildiği örnek ayetlerdendir:²⁹⁶ *“İki birliğin karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, ancak Allah’ın dilemesiyle olmuştur ki, bu da, mü’minleri ayırdetmesi ve münafıkları ortaya çıkarması için idi. Bunlara: “Gelin, Allah yolunda çarpışın; ya da savunma yapın”*

²⁹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 4, s. 274.

²⁹⁵ Münâfikûn, 63/ 1-4.

²⁹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, c. 2, s. 422- 423.

denildiği zaman, “Harbetmeyi bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik” dediler. Onlar o gün, imandan çok, kâfirliğe yakın idiler. Ağzlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Halbuki Allah, onların içlerinde gizlediklerini daha iyi bilir.”²⁹⁷ Bu ayetlerde eleştirilen münafıkların savaşa katılan ve ölenler hakkında sarfettikleri sözlere de Allah (c.c.), sözlerinin doğruluğunu ispat etmeleri için ölümü kendilerinden savabilmeye davet etmek suretiyle şöyle meydan okumaktadır: “(Evlerinde) Oturup da kardeşleri hakkında: “Bize uysalardı öldürülmezlerdi” diyenlere, “Eğer doğru sözlü insanlar iseniz, canlarınızı ölümden kurtarın bakalım!” de.”²⁹⁸

Münafıkların cihad konusunda benzer bir tutumlarına Tebük seferi ile ilgili olan şu ayetlerde de değinilmektedir: “Eğer yakın bir dünya malı ve kolay bir yolculuk olsaydı (o münafıklar) mutlaka sana uyup peşinden gelirlerdi. Fakat meşakkatli yol onlara uzak geldi. Gerçi onlar, “Gücümüz yetseydi mutlaka sizinle beraber çıkardık” diye kendilerini helâk edercesine Allah'a yemin edecekler. Halbuki Allah onların mutlaka yalancı olduklarını biliyor.”²⁹⁹ Onların bu tutumları ve cihad konusunda takındıkları alaycı tavırlar, açık bir tehdit üslubuyla Allah (c.c.) tarafından kınanmaktadır: “Allah’ın Resûlüne muhalefet etmek için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler; “bu sıcakta sefere çıkmayın” dediler. De ki: “Cehennem ateşi daha sıcaktır!” Keşke anlasalardı!”³⁰⁰

²⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/ 166-167.

²⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/ 168.

²⁹⁹ Tevbe, 9/ 42.

³⁰⁰ Tevbe, 9/ 81. Tebük seferinde münafıkların takındıkları tavırlar ve bu yüzden Allah (c.c.) tarafından onların gerçek yüzlerinin ortaya çıkarıldığı diyaloglarla ilgili olarak ayrıca bkz: Tevbe, 9/ 42-70, 94-96.

Münafıkların, iman edenlere yönelik iki yüzlü tavırlarının ne derece kötü bir davranış olduğunu beyan etmek üzere Yüce Allah, onların bu tutumlarını, şeytanın insanları aldatmak üzere kullandığı aynı yönteme benzetmek suretiyle ortaya koymaktadır: *“Münafıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana: “İnkâr et” der. İnsan inkâr edince de: Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım, der. Nihayet ikisinin de sonu, içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır. İşte bu, zalimlerin cezasıdır.”*³⁰¹ Aslında bu teşbihte, münafıklar için bir tahkir olduğu da ortaya çıkmaktadır. Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere Kur’an’ın münafıklara yönelik eleştirilerinin temelini onların ikiyüzlü olmaları ve sürekli olarak Müslümanların arasına nifak tohumları atmaya çalışmaları oluşturmaktadır.

³⁰¹ Haşr, 59/ 16-17.

IV. BÖLÜM

KUR'AN'IN POLEMİKLERİ

1. KUR'AN'IN POLEMİKLERE BAKIŞI

Tarih boyunca Allah (c.c.) gönderdiği vahiylerle insanlara görev ve sorumluluklarını hatırlatmıştır. İnsanlar bu hatırlatmaları unuttukça, tarih içerisinde yaşamış olan toplumların deneyimlerinden örnekler verilmek suretiyle ikaz edilmişlerdir.¹

“Kur'an, farklı zaman ve mekânlarda yaşayan toplumların her birinin tarihini kendi özel şartları içinde anlatırken, her dönemin toplumu için dikkate alınabilecek ortak konulara işaret ederek, geçmişte ele geçirdikleri fırsat ve imkânları kullanamayan toplumların hazin sonlarını gözler önüne getirmektedir. Kur'an, toplumlara verilen bu tarihî fırsat ve imkânları, bir kez de Mekkeli müşriklere seslendiği ayetlerinde yinelemekte ve oldukça açık ve çarpıcı anlatımlarla, onları geçmişin acı deneyimlerinden ders almaya çağırmaktadır.”²

Kur'an, tartışmacılar hakkında farklı tutumlar sergilemiş, tartışmacılar karşısında peygamberlerine ve mü'minlere, nasıl bir tavır takınacaklarını öğretmiştir. Bazen onlara karşı yumuşak davranmayı, tartışmayı uzatmamayı öğütlemiş, bazen de sert bir üslup kullanılmasını istemiştir. Mesela şu ayette Hz. Peygamber'e, Allah hakkında tartışanlara karşı güzel bir üslupla yaklaşılması öğütlenmektedir: “*De ki: Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz olduğu halde, O'nun hakkında bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size*

¹ Pazarbaşı, “Kur'an'a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik”, s. 16.

² Pazarbaşı, “a.g.m.”, s. 34.

aittir. Biz O'na gönülden bağlananlarız."³ Allah (c.c.)'ı tartışma konusu yapmak uygun olmayacağı için, bu konuda muhataplarla tartışmak yerine, onlara güzel bir üslupla hayır denmesi ve böylece tartışmanın sonlandırılması öğütlenmektedir.⁴

Kur'an, Hz. Peygamber'le tartışmaya giren muhaliflere karşı, gerekli izahları yaptıktan sonra, onları mutlaka kabul etmeleri için zorlamaması ve tercihi kendilerine bırakması hususunda Hz. Peygamber'i yönlendirmektedir: *"Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Ehl-i Kitab'a ve ümmîlere de: "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir."*⁵

Yine, Ashâb-ı Kehf kıssası anlatıldıktan sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) İmdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!"*⁶ Böylece Allah (c.c.), Ashâb-ı Kehf ile ilgili kıssayı anlatmakta, bu anlatılanların gerçek olduğunu vurgulamakta, inanma veya inkar etmeyi ise insanın kendi iradesine bırakmaktadır. Ancak, insanın sorumlu bir varlık olmasının gereği olarak, Cennet ve Cehennem hatırlatılmak suretiyle de muhataplar uyarılmaktadır.⁷

Bazen de Kur'an, gerekli açıklamalar yapıldığı halde tartışmaya devam edenlere karşı, sert bir üslupla mukabele ederek, iddialarında samimi olup olmadıklarını ölçmeyi hedeflemektedir. *"Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda*

³ Bakara, 2/ 139.

⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c. 2, s. 261.

⁵ Âl-i İmrân, 3/ 20. Ayrıca bkz: Yunus, 10/ 41; Hac, 22/ 68-69; Şûrâ, 42/ 15.

⁶ Kehf, 18/ 29.

⁷ Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", s. 85.

çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim.”⁸ Bu ayetle Hristiyan heyeti iddialarının doğruluğunu ispatlamaya çağrılmaktadır. Necran Hristiyanlarıyla yapılan bir tartışmada, onların gerçeği kabule yanaşmamaları neticesinde, Hz. Peygamber’in karşılıklı lanetleşme teklifini kabul etmeyen Hristiyanların, iddialarında yalancı oldukları böylece tespit edilmiştir. İleri sürülen iddianın gereğini yerine getirmeyi talep etmek, Yüce Allah’ın tartışmacılara karşı başvurduğu yöntemlerden biridir.

“Kur’an’ın bir temel argümanı da, içerdiği mesajı önceki vahiylerle doğrulatmasıdır. İnanç ve ibadet esaslarıyla ilgili çeşitli konularda bunların daha önceki topluluklara da farz kılındığına ya da anlatıldığına dikkat çekilmekte ve yine belirli konularda -özellikle Ehl-i Kitab’a karşı yürütülen polemiklerde- yanlarındaki kitap ya da onlara indirilen mesaj, Kur’an’ın doğruluğuna şahit tutulmaktadır. Bütün bu yaklaşımıyla Kur’an, vahiy geleneğinin bir devamı ve son temsilcisi olduğunu anlatmakta ve kendince ilan edilen öğretilerin genelde bir hatırlatma ve uyardıktan ibaret olduğunu ifade etmektedir.”⁹

Bununla birlikte Kur’an, muhataplarının yanlışlarını da düzeltmektedir. Örneğin, Hz. İbrahim’le ilgili Ehl-i Kitab ve putperestler arasındaki tartışmalarda Hz. İbrahim’in Yahudi, Hristiyan ve müşrik olmadığını, Hanif bir Müslüman olduğunu¹⁰ belirtmek suretiyle gerekli açıklamaları yapmak suretiyle kendi doğrusunu ortaya koymakta ve böylece bu tartışma konusunda son noktayı koymaktadır.¹¹

⁸ Âl-i İmrân, 3/ 61.

⁹ Gündüz, “Kur’an Vahiy ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma”, s. 20.

¹⁰ Âl-i İmrân, 3/ 67; En’am, 6/ 161; Nahl, 16/ 120-123.

¹¹ Gündüz, “a.g.m.”, s. 20.

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz ki; Kur'an'da yer alan cedeller muhatabı doğruya ulaştırmaya yöneliktir. Bazen de Kur'an, cedelleşen kişiyi zor durumda bırakmak ve onu delillerle susturmakla işe başlar. Daha sonra ise yine o kişiyi hakikate ulaştırır. Hz. Peygamber'e melek indirilmesi gerektiğini iddia eden müşriklere verilen cevapta,¹² Allah'ın kendilerine, ateşin yiyeceği bir kurban getirmediği sürece hiçbir peygambere inanmamalarını istediğini iddia eden Yahudileri reddeden ayette,¹³ yine Kur'an'ın, Allah'ın hiçbir beşere bir şey indirmedini iddia edenlere yönelik reddinde¹⁴ bunun örneklerini görmekteyiz.¹⁵

Bazen de Kur'an'ın delillendirmesi, herkes tarafından apaçık olarak bilinen ve herkesin zorunlu olarak kabul edeceği hakikatleri vurgulamak şeklinde olmaktadır. Allah'ın çocuğu olduğunu iddia edenlere yönelik Yüce Allah'ın şu reddiyesinde bunun örneğini görmekteyiz: *“O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur. İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin, O her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek varlık O'dur). Gözler O'nu göremez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”*¹⁶ Herkesin kabul edeceği bir husus vardır ki o da, eğer Allah'ın çocuğu var ise eşi de olması gerekir. Oysa kimse O'nun eşi olduğunu iddia etmemiştir. Dolayısıyla çocuğunun da olmaması gerekir.¹⁷

¹² Bkz: En'am, 6/ 8-9.

¹³ Bkz: Âl-i İmrân, 3/ 183.

¹⁴ Bkz: En'am, 6/ 91.

¹⁵ Ebû Zehre, *Târîhu'l-Cedel*, s. 69- 70.

¹⁶ En'am, 6/ 101-103.

¹⁷ Ebû Zehre, *a.g.e.*, s. 70-71.

Verilen bu örneklerle genel olarak Kur'an'ın polemikler karşısındaki yaklaşım tarzını ortaya koymuş olduk. Kur'an'ın bu genel yaklaşım tarzının tespitinden sonra polemikçilere karşı Kur'an'da kullanılan metotları tespit edeceğiz.

2. KUR'AN POLEMİKLERİNDE ÜSLUP

Kur'an, burhan ve delillerin bütün çeşitlerini içeren bir kitaptır.¹⁸ Allah (c.c.), muhataplarına hitap ederken, onların kültürlerinde var olan beyan ve üslup çeşitlerini en güzel şekilde kullanmıştır. Bundan maksadın, insanların daha kolay anlayıp kavramalarını sağlamak olduğuna Kur'an ayetleri de işaret etmektedir.¹⁹ Örneğin Allah (c.c.), kıssalar üslubuyla muhataplarına hitap ederken, onların sosyal ve psikolojik yönlerini dikkate alarak canlı ve etkileyici bir üslup kullanmıştır.²⁰

“Kur'an, kendi sistemini ve düzenini yalnız öğreti olarak sunmakla yetinmez, onun benimsenmesi ve kabul edilmesi için gerekli yöntemlere başvurur.”²¹ “Tartışırken insanın karakterini ve psikolojisini dikkatten uzak tutmayan Kur'an-ı Kerim, akli, nakli, tecrübi ve psikolojik deliller sevk ederek insanın bütün yönlerine hitap eden bir metot kullanmıştır.”²²

Bu noktada, Kur'an'ın lafzî özelliklerini de muhataplarının hislerine hitap eden etkileyici bir özellik olarak zikredebiliriz.²³ “Nitekim Kur'an, elçilerin kendi tebliğ ettiği inanç sistemine muhalif sistemleri savunanlarla arasındaki diyalektikleri aktarmakta ve bununla da yetinmeyip diyalektiğin yöntemlerini belirlemektedir. Bu

¹⁸ Zerkeşi, *el-Burhân*, c. 2, s. 24.

¹⁹ Bkz: En'am, 6/ 46, 65, 105; A'raf, 7/ 58; İsrâ, 17/ 41, 89; Kehf, 18/ 54; Tâhâ, 20/ 113; Furkân, 25/ 50; Ahkâf, 46/ 27.

²⁰ Şengül, “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”, s. 63- 64.

²¹ Atay, “Kur'an'a Göre Münazara Metodu”, s. 259.

²² Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 172.

²³ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Zerkânî, *Menâhil*, c. 2, s. 244- 255.

yöntemler de diyalektiğin şekli ve kullanılan araçların belirlenmesinde odaklaşmaktadır.”²⁴

Kur’an, peygamberlerle kavimleri arasında geçen tartışmalarda, bir fikrin doğruluğunu veya yanlışlığını göstermek için gözlem ve deney, kıyas, iddianın doğruluğuna dair delil isteme, ileri sürülen iddianın çelişkilerini gösterme, farklı ihtimallerin var olabileceğini ortaya koyma, muarızı şüpheye düşürme, soru-cevap yoluyla ileri sürülen görüşü çürütme, kesin bir ifade kullanma, darb-ı mesel ve kıssalar zikretme²⁵ ve özellikle vurgulanmak istenen hususların tekrar edilmesi²⁶ gibi farklı üsluplar kullanmıştır.

Allah (c.c.)’ın yönlendirmesiyle peygamberler de kavimleriyle olan mücadelelerinde bazen yumuşak bir üslub kullanmışlar, bazen de tehdit içeren sert bir davranış tarzı benimsemişlerdir. Bunun bir örneğini şu ayette görmekteyiz: “*Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafiklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir varış yeridir!*”²⁷

Kur’an’da yer verilen ikna edici akli izahlar, öğrenme konusunda motivasyonu sağlamak için kullanılan teşvik ve korkutma üsluplar muhatapları etkilemede önemli bir etken olmuştur.²⁸ Özellikle Kur’an’ın yeni daveti farklı farklı inanç ve düşüncelerle karşılaştıkça, muhatapların özelliklerine göre, indirilen ayetlerde de renkli bir üslubun takip edilmesi söz konusu olmuştur.²⁹

“Gerek savunma, gerekse hücumunda toplumda yaygın olan görüşlerin birçoğuna dayanan Kur’an-ı Kerim aynı zamanda insandaki psikolojik güçleri de kullanmış,

²⁴ Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, s. 96.

²⁵ Yavuz, “Münâzara Mad.”, s. 576- 577. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz: Saka, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 186; Mevdudi, *Kur’an’ı Nasıl Anlayalım*, s. 43- 44.

²⁶ İsmet Ersöz, “Kur’an’ın Üslûp ve İ’cazı”, *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1987, c. 23, S. 1, s. 36.

²⁷ Tevbe, 9/ 73.

²⁸ Necati, *Kur’an ve Psikoloji*, s. 263.

²⁹ Mevdudi, *Kur’an’ı Nasıl Anlayalım*, s. 41. Ayrıca bkz: Duman, *Nüzûlünden Günümüze Kur’an ve Müslümanlar*, s. 151; Yar, “a.g.m.”, s. 91.

hasımlarıyla mücadele ederken veya onları etkileme girişiminde bulunurken birtakım insani dürtü, duygu ve infialleri de tahrik etmiştir. Duygu ve infiallerin görüş ve düşüncelerle ilişkisi hiç kimsenin inkar edemeyeceği üzere güçlü bir ilişkidir.”³⁰

“İnsan, çok karmaşık bir yapıya sahiptir ve o, bu karmaşık yapısıyla, Allah’ın kelamının muhatabıdır. Allah, onun bu girift yapısını bildiği için onun gönlüne, aklına, duygularına, ruhuna ve nefesine vs. hitabeder.”³¹ Böylece Allah (c.c.) insanın temayüllerini dikkate alan bir hitap tarzı kullanmıştır.³²

İnsanları eğitmenin değişik usulleri vardır ki bu usuller kişiden kişiye değiştiği gibi, kişinin içinde bulunduğu farklı durumlara göre de değişebilmektedir.³³ Kur’an’ın muhataplarının da farklı özelliklere sahip olmaları, Kur’an’ın, mesajlarını herkesin anlayabileceği şekilde sunmasını gerektirmiştir.³⁴

“İbn Rüşd’e (ö. 1198) göre Kur’an, üç çeşit semantik ifade tarzını içermektedir. İlki ve en yaygın olanı, kalabalıklara seslenen haricî şiiresel (hitabî) biçimdir; ikincisi kelimelere hitap etmek için düşünülmüş tartışmacı (cedelî) biçimdir; üçüncüsü filozoflar için düşünülen en saf ve dakik felsefî (burhanî) biçimdir.”³⁵ Çünkü insanların tabiatları, hisleri, ve gerçeğe ulaşma yöntemleri birbirinden farklıdır.³⁶ İnsanlar arasında görülen bu farklılıklar, burada ifade edilen farklı üslup ve ikna metotlarının kullanılmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte İbn Rüşd (ö. 1198), Kur’an delillerinin çoğunluğunun hitabî olduğunu belirtir.³⁷

³⁰ Halefullah, *H. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 261.

³¹ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 54.

³² Saka, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 195- 196.

³³ Atay, “Kur’an’a Göre Münazara Metodu”, s. 259.

³⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s. 45.

³⁵ Nasr Hamid Ebu Zeyd, “Kur’an Hermeneutiğine Doğru: Hümanist Yorum Arayışı”, Terc: İsmail Albayrak, *İslamiyat*, Ankara, 2004, c. 7, S. 1, s. 41. Benzer bir taksim için ayrıca bkz: Bahâzık, *Üslûbu’l-Kur’âni’l-Kerîm Beyne’l-Hidâyeti ve’l-Î’câzi’l-Beyâniyyi*, s. 169- 170.

³⁶ Ebû Zehre, *Târîhu’l-Cedel*, s. 60.

³⁷ Ebû Zehre, *a.g.e.*, s. 63.

Böylece Kur'an, muhataplarını ikna etmek için gizli kıyas, kıssalara yer vermek, hulfî kıyas, sebr ve taksim, benzetmeler yapmak gibi pek çok farklı üsluplar kullanmak suretiyle,³⁸ hem ilim ehline hem de avama yönelik en güzel hitap şekillerine yer vermiştir ki, “muktezâyı hale mutabakat” şeklinde tarif edilen belagatın gereği de budur.³⁹ Yüce Allah'ın Kur'an'da muhataplarına karşı kullanmış olduğu bu farklı üslupları ve bu üsluplarla ilgili örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

2.1. Akıllara Hitap

İslam dininin temel özelliklerinden bir de akla hitabetmesidir. Bir akıl dini olan İslam, insanların gönüllerine hitabettiği kadar akıllarına da hitabetmektedir. Kur'an'da yer alan pek çok ayette “*aklınızı kullanmıyor musunuz?*”⁴⁰ buyrulmak suretiyle insanlar akıllarını kullanmaya çağılmaktadır.⁴¹ Böylece Kur'an, insanın bilgi kaynaklarından biri olarak gördüğü aklını⁴² kullanmak suretiyle dini hakikatlere ulaşmasını ister.⁴³

“Allah'ı inkar eden veya O'na ortak koşan insanların vahye dair inançları olmadığından, onlara karşı geliştirilen yöntemin düşünce ve akıl yürütmeye dayanması kaçınılmazdır. Bu bağlamda Kur'an'ın insanları iman etme eyleminden çok düşünme eylemine çağırması, inancın akli kanıtlarının ortaya konulmasının gerekliliğine işaret etmektedir.”⁴⁴

Özellikle inkarcı toplumların en temel özelliği, akıllarını gereği gibi kullanmamaları nedeniyle hayat ve ölüm gibi temel konularda doğru bir düşünce biçimi ortaya koyamamalarıdır. Bu yüzden Allah (c.c.) Kur'an'da, birtakım sorularla

³⁸ Ebû Zehre, *Târîhu'l-Cedel*, s. 64- 68.

³⁹ Şengül, “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”, s. 64.

⁴⁰ Bakara, 2/ 44, 76; Âl-i İmrân, 3/ 65; En'am, 6/ 32; A'râf, 7/ 169; Yunus, 10/ 16; Hüd, 11/ 51; Yusuf, 12/ 109; Enbiyâ, 21/ 10, 67; Mü'minûn, 23/ 80; Saffât, 37/ 138.

⁴¹ Pasmaz, “Kur'an-ı Kerim'de İkna Metodu”, s. 115.

⁴² Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 66.

⁴³ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 235.

⁴⁴ Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, s. 90.

insanları düşünmeye sevk eder: *“De ki: Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağır, gözlerinizi kör eder, kalplerinizi de mühürlerse bunları size Allah’tan başka hangi tanrı geri verebilir! Bak, delilleri nasıl açıklıyoruz. Onlar hâla yüz çeviriyorlar!”*⁴⁵

Yüce Allah, insan fitratına ve ruhi yapısına uygun, akli ve ilmi delillerle muarızlarına hitap etmiştir. Yüce Allah’ın, insanları akıllarını kullanmaya ve düşünmeye davet etmesiyle ilgili örneklerden bazılarını şöylece zikredebiliriz:

*“Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş’a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah’tır. (Bunların) Her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip âyetleri açıklamaktadır. Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çiftler çiftler yaratan O’dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır. Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) Yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.”*⁴⁶ Bu ayetlerde Allah’ın sonsuz güç ve kudretinden örnekler verilerek *“İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır”* denilmek suretiyle de bu noktalar üzerinde insanların düşünmesi istenmektedir.⁴⁷

Hz. İbrahim’in kavmiyle aralarında geçen tartışmanın aktarıldığı şu ayetlerde de benzer bir üslubun kullanıldığını görmekteyiz: *“Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler. Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine)*

⁴⁵ En’am, 6/ 46.

⁴⁶ Ra’d, 13/ 2-4. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 28-29.

⁴⁷ Saka, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 97- 98.

“Zalimler sizlersiniz, sizler!” dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: *Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun, dediler. İbrahim: Öyleyse, dedi, Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâla tapacak mısınız? Size de, Allah’ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?*”⁴⁸ Hz. İbrahim ortaya koyduğu bu akli delillerle muhataplarını susturmuş ve onları cevap vermekten aciz bırakmıştır. Onların akıllarını kullanmalarını temin etmek suretiyle, tapındıkların varlıkların konuşamadıkları gerçeğini onlara itiraf ettirmiştir.

Akli delillendirmenin bir başka örneğini şu ayetlerde de görmekteyiz: *“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş’in Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.”*⁴⁹ Diğer bir ayet ise şöyledir: *“De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş’in sahibi olan Allah’a ulaşmak için çareler arayacaklardı.”*⁵⁰

“Bu iki ayeti birlikte değerlendirirsek ayetlerin, gerçekten insanın aklına, mantığına hitap ettiklerini görürüz. Tanrılar çok olsaydı, her bir tanrı üstün bir tanrısal güce sahip olacağından, mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı. Çünkü hiçbir tanrı diğer tanrının hakimiyeti ve idaresi altında yaşayamaz. Bu takdirde onun tanrılık iddiası, anlamsız olur. İnsan, mahlukatın gücüyle mukayese edilemeyecek kudretteki tanrıların alemde birbirleriyle savaşını düşündüğünde gerçekten varlık aleminin kaosa sürükleneceğini ve kainatta nizam diye bir şey kalmayacağını bir anlık bir düşünmeyle kavrayabilir.”⁵¹ Böylece Allah (c.c.), ortaya

⁴⁸ Enbiya, 21/ 62-67. Ayrıca bkz: Şuarâ, 26/ 72-75.

⁴⁹ Enbiyâ, 21/ 22.

⁵⁰ İsrâ, 17/ 42. Ayrıca bkz: Mü’minûn, 23/ 91.

⁵¹ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 55.

koyduğu delillerle insanların akıllarına hitap etmiş, bu sayede doğruyu görmelerini hedeflemiştir.

2.2. Köşeye Sıkıştırmak

İlahi hakikatler karşısında tartışmaya girenleri ikna etme hususunda, Kur'an'da yer alan üsluplardan biri de, muhatabı köşeye sıkıştırmak suretiyle onu cevap vermekten aciz bırakarak gerçeği kabul etmeye zorlamak şeklindedir. Bu ikna üslubunun, hem Yüce Allah tarafından hem de muhaliflere karşı peygamberler tarafından kullanıldığını müşahede etmekteyiz.

Yahudilerin, sadece kendilerinin cennete girecekleri yönündeki iddialarına karşılık Yüce Allah'ın, iddialarının doğruluğuna karşılık ölümü temenni etmelerini onlardan istemek suretiyle, asla yapamayacakları bir şeyi talep ederek Yahudileri köşeye sıkıştırdığını görmekteyiz. Kur'an bu olaya şöyle işaret etmektedir: “*(Ey Muhammed, onlara:) Şayet (iddia ettiğiniz gibi) ahiret yurdu Allah katında diğer insanlara değil de yalnızca size aitse ve bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü temenni edin (bakalım), de. Onlar, kendi elleriyle önceden yaptıkları işler (günah ve isyanları) sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir.*”⁵² Yüce Allah'ın bu talebi karşısında Yahudilerin asla ölümü talep edemeyecekleri belirtilmek suretiyle köşeye sıkıştıkları da böylece anlaşılmış olmaktadır.

Hz. İbrahim'in, Nemrut'la aralarında geçen tartışmasının anlatıldığı diyalogda da bu üslubun bir örneğini görmekteyiz. Kur'an bu diyalogu şöyle aktarmaktadır: “*Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut'u) görmedin mi! İşte o zaman*

⁵² Bakara, 2/ 94-95. Benzer bir örnek için ayrıca bkz: Cum'a, 62/ 6-8.

İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.”⁵³

Allah (c.c.) hakkında kendisiyle tartışan Nemrud’a karşı Hz. İbrahim, Allah’tan başka ilah olamayacağı konusunda ortaya koymuş olduğu delillerle Nemrud’u tam anlamıyla köşeye sıkıştırmıştı ki, Nemrud’un başka bir delil ortaya koyacak gücü de kalmamıştı. Çünkü Nemrud, güneşin Allah’ın emrinde olduğunu çok iyi biliyordu. Bu tartışmada mağlup olan Nemrud, yine de hakikati kabule yanaşmamış ve Kur’an’da da belirtildiği üzere Hz. İbrahim’i canlı canlı yakmak⁵⁴ istemiştir.⁵⁵

Cedel ilminde, bir konuda delil getiren kişinin, hasmın birinci delili anlamaması üzerine, ikici delile geçmesine *intikal* denmektedir. İşte Hz. İbrahim ile Nemrut arasında geçen yukarıdaki münazarada bunun örneğini görmekteyiz.⁵⁶ Hz. İbrahim’in “*Rabbim hayat veren ve öldüren*” şeklindeki deliline karşı Nemrut “*Ben de yaşatır ve öldürürüm*” şeklinde cevap vermiş, buna karşılık Hz. İbrahim ikinci bir delil olarak “*Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir*” demek suretiyle Nemrut’u köşeye sıkıştırarak, bu konuda başka bir delil getirme hususunda acziyetini açıkça ortaya koymuştur.

2.3. Sorular Sormak

“İnsanlarla irtibat kurup onlara mesajı sunmanın yol ve metotlarından birisi de diyalog metodudur. Yani muhataba sorular yöneltip onunla irtibat kurduktan sonra

⁵³ Bakara, 2/ 258.

⁵⁴ Bkz: Enbiya, 21/ 51-73; Ankebût, 29/ 16-27; Saffat, 37/ 83-98.

⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'an*, c. 1, s. 204.

⁵⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, c. 2, s. 174.

sahip olduğu görüşlerin kaynağını ve delillerini kendi ifadesiyle tespit etmek ve verilen cevaplardan hareketle yanlışlıklarını göstermek.”⁵⁷

“Kur’an-ı Kerim, birçok yerde muarızlarına çeşitli sorular yöneltmiştir. Bir taraftan yönelttiği bu sorular sayesinde muhatabının kişiliğine saygı gösterdiğini ona hissettirmiş ve güvenini kazanmaya çalışmıştır. Diğer taraftan da muhatabının düşünmesini ve zihninde yerleşmiş olan kanaatini kendi itirafı ile ortaya koymaya yönelmiştir. Çünkü sorular, insanın düşünmesini sağlar.”⁵⁸ Yönelttiği sorularla Kur’an, muhataplarının bilgilerini değerlendirmeye tabi tutmalarını istemiş, bu bilgilerin yanlış olma ihtimalinin olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹ Böylece Kur’an, muhataplarının itirazları karşısında, onlara sorular sormak suretiyle hakikati kabul etmelerini hedeflemiştir.

Neml Suresinde Yüce Allah, müşriklerin iddiaları karşısında onlara birtakım mukayeseli sorular yönelterek, onlardan iddialarının doğruluğu için cevap istemektedir. Böylece Allah’ın varlığı ve birliğine işaret eden fiil ve sıfatları üzerinde durularak, inkarcıların tanrı diye taptıkları varlıkların bu zikredilen özelliklerden hiçbirini taşımadığı, dolayısıyla onların tanrı olamayacağı fikri ortaya konulmaktadır. İlgili ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

“(Resûlüm!) De ki: Hamd olsun Allah’a, selam olsun seçkin kıldığı kullarına. Allah mı daha hayırlı, yoksa O’na koştukları ortaklar mı?”

“(Onlar mı hayırlı) Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? O suyla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah’tan başka bir tanrı mı var! Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir gürühtür.”

⁵⁷ Önkal, “Hz. İbrahim’in Tebliğ Metodu”, s. 167.

⁵⁸ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 175.

⁵⁹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 80.

“(Onlar mı hayırlı) Yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan, aralarından (yeraltından ve üstünden) nehirler akıtan, arz için sabit dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah’tan başka bir tanrı mı var! Doğrusu onların çoğu (hakikatleri) bilmiyorlar.”

“(Onlar mı hayırlı) Yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve (başındaki) sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hakimleri kılan mı? Allah’tan başka bir tanrı mı var! Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz!”

“(Onlar mı hayırlı) Yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size yolu bulduran, rahmetinin (yağmurun) önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi? Allah’tan başka bir tanrı mı var! Allah, onların koştukları ortaklardan çok yücedir, münezzehdir.”

“(Onlar mı hayırlı) Yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah’tan başka bir tanrı mı var! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin!”⁶⁰

Konuyla ilgili bir diğer ayette ise şöyle buyrulmaktadır: *“Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette “Allah’tır” derler. De ki: Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah’ı bırakıp da taptıklarınız, O’nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O’nun bu rahmetini önleyebilirler mi? De ki: Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O’na güvenip dayanırlar.”⁶¹*

Yine şu ayet de bu konuda bize güzel bir örnek sunmaktadır: *“(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hakim) bulunuyor? Ölüden diriye kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her*

⁶⁰ Neml, 27/ 59-64.

⁶¹ Zümer, 39/ 38.

türlü) İşi kim idare ediyor? “Allah” diyecekler. De ki: Öyle ise (O’na âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz?”⁶² Böylece muhatapların, bu sorular karşısında gerçeği itiraf etmeleri sağlanmaktadır.

Yönelttiği sorular karşısında gerçeği itiraf eden muhataplarına, karşı sorular yöneltmek suretiyle her seferinde bu itiraflarının gereğini yerine getirmeme gerekçelerini sormak yine Yüce Allah’ın tartışmalarda kullandığı üsluplardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır:

“(Resûlüm!) De ki: Eğer biliyorsanız (söyleyin bakalım), bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir?”

“Allah’a aittir” diyecekler. Öyle ise siz hiç düşünüp taşınmaz mısınız! de.”

“Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arş’in Rabbi kimdir? diye sor.”

“(Bunlar da) Allah’ındır” diyecekler. Şu halde siz Allah’tan korkmaz mısınız! de.”

“Eğer biliyorsanız (söyleyin), her şeyin melekûtu (mülkiyeti ve yönetimi) kendisinin elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan (buna muhtaç olmayan) kimdir? diye sor.”

“(Bunların hepsi) Allah’ındır” diyecekler. Öyle ise nasıl olup da büyüye kapılıyorsunuz? de.”⁶³

Böylece Allah (c.c.), muhatabına yönelttiği sorularla onların hakikatleri itiraf etmelerini sağlamış, sonunda da onları bu itiraflarının gereğini yapmaya çağırmıştır. Yine Allah (c.c.), muhataplarına “Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacakları elleri mi var veya görecekları gözleri mi var yahut işitecekleri kulakları mı var (neleri var)? De ki: “Ortaklarınızı çağırın, sonra bana (istediğiniz) tuzağı

⁶² Yunus, 10/ 31.

⁶³ Mü’minûn, 23/ 84-89.

*kurun ve bana göz bile açtırmayın!*⁶⁴ şeklinde inkari sorular sormak⁶⁵ ve “*Sizi biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi? Söyleyin öyleyse, (rahimlere) döktüğünüz meni nedir? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?*”⁶⁶ şeklinde mukayeseli sorular⁶⁷ yöneltmek suretiyle de kendi nefislerinde ve tabiatta meydana gelen olayları düşünerek gerçekleri idrak etmelerini hedeflemiştir.⁶⁸

2.4. Sorulan Sorulara Cevap Vermek

İnkarcılar her fırsatta, savundukları değerlerin doğru olduğunu ispat edebilmek için sorular yöneltmişlerdir. İnkarcıların yönelttikleri bu sorulara, hakikati ortaya koyacak ve onların kabul etmelerini temin edecek cevaplar vermek, yine Kur’an’da yer alan ikna üsluplarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Tefekkür sisteminde olduğu gibi tartışmada da kolay yolu seçen Kur’an-ı Kerim, birçok ayetinde, telkin etmek istediği hükmü öğretici, kavratıcı, inandırıcı ve neyin arandığını belirleyici sorular sormakla önce problemi va’z eder. Sonra da bu sorunun herkes tarafından aynı şekilde verilebilecek olan bir tek cevabını zikreder. Çünkü, sorduğu soruya sadece bir tek cevap verilebilir.”⁶⁹

Ahiret hayatını inkar edenlerin bu iddialarını haklı çıkarmak için sormuş oldukları soruya verilen şu cevapta bunun bir örneğini görmekteyiz: “*İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: “Şu çürümüş kemikleri*

⁶⁴ A’râf, 7/ 195.

⁶⁵ Benzer sorular için bkz: Tûr,52/ 35-43.

⁶⁶ Vâkıa, 56/ 57-59.

⁶⁷ Benzer sorular için bkz: Vâkıa, 56/ 63-74.

⁶⁸ Sorularla hitabın diğer bazı örnekleri için bkz: Yunus, 10/ 34-35; Mülk, 67/ 16-30.

⁶⁹ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 174.

kim diriltecek?” diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”⁷⁰

Ubey b. Halef’in elinde çürümüş bir kemikle Hz. Peygamber (s.a.v.)’in huzuruna gelerek, bu çürümüş kemiklerin nasıl diriltileceğini sorması üzerine inen bu ayetlerde Ubey b. Halef’in yeniden dirilmeye yönelik bu inkari sorusuna, Allah (c.c.)’in ilk yaratması örnek verilmek suretiyle cevap verilmekte ve bunun Allah’a göre hiç de zor olmadığı vurgulanmaktadır.⁷¹

Kur’an’da gerek mü’minlerin gerekse inkarcıların Hz. Peygamber’e sordukları soruların konu edildiği “*yes’elûneke*” ifadesi yer almaktadır. Özellikle müşriklerin inkar etmek veya Hz. Peygamber’i köşeye sıkıştırmak amacıyla sordukları kıyametin ne zaman kopacağı,⁷² ruhun hakikati⁷³ ve Zülkarneyn⁷⁴ hakkındaki sorulara Yüce Allah, Hz. Peygamber’e gönderdiği vahiylerle cevap vermiş, bu konularda gerekli açıklamaları yapmak suretiyle tartışmacı muhataplarının önünü kesmiştir.

2.5. Verilen Sözleri Hatırlatmak

Yüce Allah, insanların doğru yolda yürüyebilmeleri için gerekli olan açıklamaları yapmış ve gerekli yönlendirmelerde bulunmuştur. Ancak unutkan bir varlık olan insan, zaman zaman ikaz edilmeye ihtiyaç duyabilmektedir. Bu noktada Yüce Allah, insanlara ihtiyaç duydukları hatırlatmaları yapmakta, insanların vermiş oldukları sözleri unutmaları neticesinde onlara bu sözlerini hatırlatmak suretiyle de gereğince amel etmelerini istemektedir. Şu ayet, Allah’a iman konusunda verilen sözün ikaz edici bir üslupla hatırlatılmasına bir örnektir: “*Peygamber sizi, Rabbinize iman etmeye çağırdığı halde niçin Allah’a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz*

⁷⁰ Yâsîn, 36/ 77-79.

⁷¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 194.

⁷² A’râf, 7/ 187; Nâziât, 79/ 42.

⁷³ İsrâ, 17/ 85.

⁷⁴ Kehf, 18/ 83.

de almıştı. Eğer inanırsanız.”⁷⁵ Ayette zikredilen sözden maksat, ruhlar alemindeki misak olabileceği gibi, Hz. Peygamber’in ashabının O’na verdikleri sözler olarak da düşünülebilir.⁷⁶

Kureyş’in: “Allah bizden bir peygamber gönderseydi hiçbir ümmet bizden daha itaatkar olmaz, peygambere ve kitabına bizden daha iyi sarılmazdı” şeklindeki sözlerine şu ayetle işaret edilmiş⁷⁷ ve verdikleri bu söz kendilerine hatırlatılmak suretiyle iman etmeme gerekçeleri sorulmuştur: “*Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin etmişlerdi. Fakat onlara uyarıcı (Muhammed) gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı.*”⁷⁸

Allah’a ve peygamberlerine karşı verdikleri sözleri tutmamakla tanınan İsrailoğulları da, bu hususta Yüce Allah’ın ikazlarına muhatap olmuşlardır: “*Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vâdettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun.*”⁷⁹ Böylece İsrailoğullarının, Allah’tan istedikleri şeylerin yerine getirilmesi, onların verdikleri sözleri yerine getirmeleri şartına bağlanmıştır.

Hendek savaşında Müslümanlarla birlikte olacaklarına dair verdikleri sözlere aykırı hareket eden münafıklar, verilen sözün sorumluluk gerektirdiğini belirtmek suretiyle ikaz edilmektedirler: “*Andolsun ki daha önce onlar, sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah’a söz vermişlerdi. Allah’a verilen söz mesuliyeti*

⁷⁵ Hadîd, 57/ 8.

⁷⁶ Bkz: Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 7, s. 144.

⁷⁷ Bkz: el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 331.

⁷⁸ Fâtır, 35/ 42.

⁷⁹ Bakara, 2/ 40. Yahudilerin sözlerinde durmamalarıyla ilgili olarak ayrıca bkz: Bakara, 2/ 100; Enfâl, 8/ 56.

gerektirir!”⁸⁰ Verdikleri sözleri riayet etmeyen münafıklar “Allah’a verilen söz mesuliyeti gerektirir!” ikazıyla tehdit edilmektedirler.⁸¹

Münafıklar, verdikleri sözlere aykırı olarak savaştan kaçmaları neticesinde devam eden ayetlerde şöyle eleştirilmektedirler: “(Resûlüm!) De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz! (Eceliniz gelmemiş ise) O takdirde de, yaşatılacağınız süre çok değerlidir.”

“De ki: Allah size bir kötülük dilerse, O’na karşı sizi kim korur; ya da size rahmet dilerse (size kim zarar verebilir)? Onlar, kendilerine Allah’tan başka ne bir dost bulurlar ne de bir yardımcı.”⁸²

Bu hatırlatmalarla birlikte, verdikleri sözlere sadık kalanlar da Allah (c.c.) tarafından övülmüşlerdir.⁸³

2.6. Karşılaştırmalar Yapmak

“Kur’an-ı Kerim’in, bir iddianın doğruluğunu ispatlamakta kullandığı akli kanunlardan bir diğeri karşılaştırmadır.”⁸⁴ Kur’an-ı Kerim, Yüce Allah’ı fiil ve sıfatlarıyla tanıtır Allah (c.c.)’in varlığı ve birliğini ortaya koyarken, diğertaraftan da müşriklerin tanrı diye taptıkları varlıkların duymadığından, işitmediğinden, hiçbir kimseye fayda ve zarar veremeyeceğinden, kendilerini bile koruyamayacağından bahsederek, onların acizliğini mukayeseli bir şekilde ortaya koymaktadır. Şu ayetlerde bunun örneklerini müşahade etmekteyiz:

“Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar; güneş ve ayı emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte (bütün bunları yapan) Rabbiniz Allah’tır. Mülk O’nundur. O’nu bırakıp da kendilerine

⁸⁰ Ahzâb, 33/ 15. Ayrıca bkz: Nahl, 16/ 91.

⁸¹ Bkz: Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. 25, s. 201.

⁸² Ahzâb, 33/ 16-17.

⁸³ Bkz: Bakara, 2/ 177; Mü’minûn, 23/ 8; Ahzâb, 33/ 23; Meâric, 70/ 32.

⁸⁴ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 156.

taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değillerdir. Eğer onları (putları) çağırırsanız, sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile, size cevap veremezler. Kıyamet günü de sizin ortak koşmanızı reddederler. (Bu gerçeği) sana, her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez.”⁸⁵

Böylece kainatta meydana gelen birtakım olaylar insanların dikkatine sunularak, bu olayların Yüce Allah’ın iradesi ve gücüyle meydana geldiği vurgulanmakta, diğer taraftan ise putperestlerin ilah diye taptıkları varlıkların acziyetleri ortaya konulmak suretiyle Allah (c.c.) ile bu varlıklar mukayese yapılmakta ve bu varlıklara tapmanın yanlışlığı akılların idrakine sunulmaktadır.⁸⁶

Konuyla ilgili benzer bir örnek de şöyledir: “Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları biz, şüphesiz yerli yerince ve belli bir süre için yarattık. İnkâr edenler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler. De ki: Söylesenize! Allah’ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar; göstersenize bana! Yoksa onların göklere ortaklıkları mı vardır? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, bundan evvel (size indirilmiş) bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin. Allah’ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? (Oysa) Onlar, bunların tapmalarından habersizdirler.”⁸⁷

Yine Allah’ın her şeyi yaratma kudretinde olduğunu, putların ise hiçbir şey yaratamayacağını belirten şu ayetleri de burada zikretmek yerinde olur: “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamdolsun. O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.”⁸⁸

Yüce Allah’ın her şeyi yaratma kudretinden bahseden bu ayetin yanında şu ayet ise

⁸⁵ Fâtır, 35/ 13-14. Ayrıca bkz: Fâtır, 35/ 40-41.

⁸⁶ Saka, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 102- 103.

⁸⁷ Ahkâf, 46/ 3-5.

⁸⁸ Fâtır, 35/ 1. Ayrıca bkz: En’am, 6/ 14; Furkan, 25/ 2; Mü’min, 40/ 62; Şûrâ, 42/ 11.

müşriklerin tanrı edindikleri şeylerin bir sinek bile yaratamayacaklarını ortaya koymaktadır: “*Ey insanlar! (Size) Bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah’ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!*”⁸⁹

“Bu ayetlerde kullanılan ispat tarzı, zıt iki düşünce veya iddianın vasıflarının ardarda sıralanarak muhataptan ikisinin aynı olup olmadığının, aynı olamayacaklarına göre hangisinin daha doğru ve akla daha yakın olduğunun sorulması şeklindeki karşılaştırmadır. Karşılaştırmanın muhataba sorular şeklinde yöneltilmesi, zihnini muhakemeye geçirip itirazlara mahal bırakmamak için, sonucun kendisi tarafından bulunması ve ikrar ettirilmesi hedefine yöneliktir.”⁹⁰

Bazen Kur’an ayetlerinde karşılaştırma ve teşbih’in bir arada kullanıldığını da görmekteyiz. Şu ayet bunun için güzel bir örnek teşkil etmektedir: “*Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenarına kurup, onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.*”⁹¹ Bu ayette yapılan teşbihle birlikte münafıkların, mü’minlerin arasına ayrılık sokmak için yaptıkları mescitle,⁹² mü’minlerin sırf ibadet kastıyla yaptıkları mescid karşılaştırılmak suretiyle münafıkların gerçek niyetlerinin ne olduğu ortaya konmuş olmaktadır.

2.7. Benzetmeler Yapmak

Yüce Allah, insanların ilahi hakikatleri daha kolay kavrayabilmeleri için Kur’an’da, *Emsâlü’l-Kur’an* terkihiyle ifade edilen benzetmelere yer vermiştir.

⁸⁹ Hac, 22/ 73.

⁹⁰ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 157.

⁹¹ Tevbe, 9/ 109.

⁹² Bkz: Tevbe, 9/ 107.

“Lügat anlamı itibariyle “mesel”; benzerlik, eşitlik, sıfat, benzer olan iki şeyden birini diğeriyle açıklama vb. manalara gelmektedir.”⁹³

Darb-ı meseller, Arapların günlük dillerinde yer verdikleri bir üsluptur ki, Kur’an da benzerliklerden hareketle kıyas yapmak suretiyle doğruya ulaşmaya önem vermiştir.⁹⁴ Kur’an’da yer alan meseller, şuur ve hisleri harekete geçirmek suretiyle insanları yönlendirmektedir.⁹⁵

Yüce Allah, eğitim ve öğretimde önemli bir yeri olan benzetme olgusunu kullanmak suretiyle anlaşılması zor olan soyut konuları somutlaştırarak anlatmaktadır.⁹⁶ Böylece Allah (c.c.), benzetme ve örneklere bolca yer vererek muarızlarını teslimiyete sevk etmek istemiştir.⁹⁷

Kur’an, mesellerin gayesini şöyle açıklamaktadır:

*“Andolsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur’an’da insanlara her türlü misali verdik.”*⁹⁸

*“...Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.”*⁹⁹

*“İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir.”*¹⁰⁰

Bu bağlamda, bir konuyu mesellerle anlatmanın insanlar üzerindeki etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Meseller, bilinmeyen hususları öğretir,¹⁰¹

⁹³ İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 462- 463.

⁹⁴ Veli Ulutürk, “Kur’an-ı Kerim’de Meseller (Emsâlü'l-Kur’an)”, *ATÜİFD.*, Erzurum, 1993, S. 11, s. 86.

⁹⁵ Bahâzık, *Üslûbu'l-Kur'âni'l-Kerîm Beyne'l-Hidâyeti ve'l-İ'câzi'l-Beyâniyyi*, s. 209.

⁹⁶ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 45.

⁹⁷ Halefullah, *Hiz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 303.

⁹⁸ Zümer, 39/ 27.

⁹⁹ Haşr, 59/ 21.

¹⁰⁰ Ankebût, 29/ 43.

¹⁰¹ Bkz: Bakara, 2/ 275: “Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar...”

- 2- Bilinen hususların zihinlerde daha iyi yerleşmesini sağlar,¹⁰²
- 3- Doğru ve yanlış arasındaki farkı ortaya koyar,¹⁰³
- 4- Dinin yasakladığı şeylerden uzaklaşmayı sağlar,¹⁰⁴
- 5- Güzel bir üslupla insanları iyiliğe teşvik eder,¹⁰⁵
- 6- Yüksek manaları özlü bir şekilde insanlara kavratır.¹⁰⁶

Kur'an'da benzetme yoluyla anlatımın pek çok örneğini bulmak mümkündür. Bu örneklerden bir tanesini şöylece zikredebiliriz: “*Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti). (O ağaç), Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan (kötü) bir ağaca benzer.*”¹⁰⁷ Bu benzetmeyle, iman ve küfür mukayese edilmek suretiyle inkarın hiçbir dayanağı olmadığı mesajı verilmektedir.

¹⁰² Bkz: Bakara, 2/ 264-265: “*Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez. Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir.*”

¹⁰³ Bkz: Ra'd, 13/ 17: “*O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerinde sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtula böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.*”

¹⁰⁴ Bkz: Hucurat, 49/ 12: “*Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı gûnahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.*”

¹⁰⁵ Bkz: Bakara, 2/ 261: “*Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfü geniştir, O herşeyi bilir.*”

¹⁰⁶ Bkz: A'raf, 7/ 58: “*Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka birşey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.*” Bu değerlendirmeler için bkz: Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 133- 139. Ayrıca bkz: Suyûtî, *el-İtkân*, c. 2, s. 167; Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 1, s. 486- 488.

¹⁰⁷ İbrahim, 14/ 24-26. Diğer örnekler için bkz: Nahl, 16/ 75-76; Nûr, 24/ 35.

Yine, imani değerlere davet edilen insanların bu ilahi davetten kaçışları, etkili bir benzetmeyle şöyle ifade edilmektedir: *“Böyle iken onlara ne oluyor ki, öğütten yüz çeviriyorlar? Sanki onlar arslandan ürkiüp kaçan yabani merkeplerdir.”*¹⁰⁸

Kur'an'da yer alan benzetmelerin başka bir örneğini de şu ayetlerde görmekteyiz:

“(Resûlüm!) De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” De ki: “Allah’tır.” O halde de ki: “O’nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?” De ki: “Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?” Yoksa O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulamaz güç sahibidir.”

*“O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerinde sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.”*¹⁰⁹

Bu ayetlerde Allah (c.c.) inananları, gören kimseye; hakkı, aydınlığa; inanmayanları kör kimseye, batılı da karanlıklara benzetmektedir. Yine başka bir benzetme yaparak hak ve hak ehlini gökten inen yağmura; batıl ve batıl ehlini de su yüzündeki köpüğe benzetmiştir. Böylece yağın yağmurla insanların, bitkilerin ve hayvanların faydalanması gibi hak ve hak ehlinin de faydalı olduğu, batılın ise kaybolup giden suyun üstündeki köpük gibi faydasız olduğu vurgulanmak suretiyle¹¹⁰ insanlar uyarılmaktadır.

¹⁰⁸ Müddessir, 74/ 49-51

¹⁰⁹ Ra’d, 13/ 16-17.

¹¹⁰ Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 250.

Yine aynı surede, Allah'tan başkasına dua edenlerin misali, ilginç bir benzetmeyle şöyle ifade edilmektedir: “*El açıp yalvarmaya lâayık olan ancak O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırıştır.*”¹¹¹

Bu örneklerde görüldüğü üzere “Kur'an, zihnî bir anlamı bir varlık haline sokarken insanların içinde yaşadıkları duyular dünyasını malzeme olarak kullanmış ve insan zihninin anlamakta güçlük çektiği girift ve soyut akli problemleri değişik karakterdeki insanların idrakine böylece sunmuştur.”¹¹²

Hayali gerçek, görülmeyeni görünür hale getirmek suretiyle muarızı yenme ve kibrini kırma özelliği bulunan mesellere Allah (c.c.), hem Kur'an'da hem de diğer kitaplarında yer vermiştir.¹¹³ Çünkü, İslam ahkâmının temel özelliklerinden biri olan beyan'a en çok yardımcı olan şey mesel'dir.¹¹⁴

2.8. Ortak Noktada Buluşmak

“Kur'an'ın “Ehl-i Kitab”a yönelik tebliğ ve davet mesajlarına bakıldığında, ortak noktaları dikkate aldığı, öne çıkardığı, dikkatlere sunduğu ve uzlaşmacı bir yaklaşım sergilediği göze çarpmaktadır. Söz konusu uzlaşma arayışı, bir tavizkârlık değil, muhataplarında var olan, ama belki kendilerinin de farkında olmadıkları makul ve sahih olan noktaları açığa çıkararak gönüllerini kazanmak ve onları İslâm'a yakın tutmak; aradaki düşünce ve inanç farklılığını en aza indirmek amacına yöneliktir. Bu,

¹¹¹ Ra'd, 13/ 14.

¹¹² Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 99.

¹¹³ Suyûtî, *el-İtkân*, c. 2, s. 167.

¹¹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 1, s. 487.

Kur'an'ın tebliğ sürecinde diyalog kurmaya ve bunu sürdürmeye dönük yöntemlerinden birisi ve önemli bir özelliğidir.”¹¹⁵

Özellikle kitap ehline karşı genellikle yumuşak bir üslup kullanan Kur'an, onları ortak noktalarda buluşmaya davet etmiştir. Allah'a oğul isnad etmek suretiyle şirke düşen Ehl-i Kitab'a: “(Resûlüm!) De ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz müslümanlarız! deyiniz”¹¹⁶ hitabıyla ortak değerler üzerinden bir anlaşma zemini aranmaktadır.¹¹⁷ Aynı zamanda, “Ehl-i Kitab'ın yaptıkları hataların burada düzeltilmiş bir şeklini de görmekteyiz. Yapılan çağrıda onların yaptıklarını kendilerine nazik bir şekilde hatırlatma da vardır.”¹¹⁸

Allah (c.c.)'in göndermiş olduğu bütün peygamberlere ve onların tebliğ ettikleri esaslara bir ayırım gözetmeksizin inanmak, imanın bir gereğidir.¹¹⁹ Ehl-i Kitab'ın bu konudaki ayrımcı yaklaşımlarına işaretle, imani konularda ortak yönlerin vurgulanması suretiyle ikaz edildiklerini görüyoruz:

“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. “Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İştittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır” dediler.”¹²⁰

“De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve Ya'kub oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından

¹¹⁵ Mehmet Şanver, “Kur'an'ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde “Ortak Değerler”in Yeri ve Rolü”, *UÜİFD.*, 2004, c. 13, S. 2, s. 160.

¹¹⁶ Âl-i İmrân, 3/ 64.

¹¹⁷ Bu değerlendirmeler için bkz: Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 169- 170.

¹¹⁸ Kesler, *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, s. 164.

¹¹⁹ Akdemir, “Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları”, s. 181.

¹²⁰ Bakara, 2/ 285.

verilenlere iman ettik. Onları birbirinden ayırdetmeyiz. Biz ancak O'na teslim oluruz.”¹²¹

Allah (c.c.), ilk muhataplarına da Ehl-i Kitap'la yapılacak mücadelede güzel bir araç olarak ortak yönlerin vurgulanması ve bu şekilde onlara yaklaşılmalarını tavsiye etmektedir: “İçlerinden zulmedenleri bir yana, Ehl-i kitap'la ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.”¹²² Hem İlah'ın hem de kutsal kitapların ortak nokta olarak vurgulanmasıyla bir yakınlık tesis edilmekte, buradan hareketle de bir çatışmaya gerek kalmadığı hatırlatılmaktadır.¹²³ Böylece Yüce Allah, “ortak değerler”de birleşme çağrısını önemli bir tebliğ yöntemi olarak kullanmaktadır.¹²⁴

Hiz. Peygamber de Ehl-i Kitap'la ilişkilerde, yaratılış, Hiz. Adem'den Hiz. İsa'ya kadar gelen peygamberler ve kitaplar, ölümden sonra diriliş, ahiret hayatı gibi ortak inanç esaslarına vurgu yapmıştır.¹²⁵ Hiz. Peygamber, devlet başkanlarına İslam'ı tebliğ için yazmış olduğu davet mektuplarında da, ortak noktalarda buluşmaya çağırarak yukarıda zikretmiş olduğumuz ayetlere yer vermek suretiyle, bizzat kendi hayatında da bu metodu uygulamıştır.¹²⁶ Bu mektuplarda İslam'a davet, uhrevi sorumluluğun hatırlatılması ve Tevhid'de birleşmek şeklinde üç esas üzerinde durulduğu görülmektedir.¹²⁷

¹²¹ Âl-i İmrân, 3/ 84. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 136; Nisâ, 4/ 152; Şûrâ, 42/ 13.

¹²² Ankebût, 29/ 46.

¹²³ Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 173.

¹²⁴ Şanver, “Kur'an'ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde “Ortak Değerler”in Yeri ve Rolü”, s. 162.

¹²⁵ Canan, *Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyaloğu*, s. 74.

¹²⁶ Bu mektuplar için bkz: Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 333; Buhârî, *Bed'ul-Vahy*, 6, Tefsîr, Âl-i İmrân, 4.

¹²⁷ Hiz. Peygamber'in davet mektuplarıyla ilgili örnekler ve izahlar için bkz: Canan, *a.g.e.*, s. 149- 161.

2.9. Tartışmayı Kesmek

Tartışmada öncelikli hedef hakikatin ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Polemik de ise gaye doğruya ulaşmak değil, gerçeği saptırmak, kendini her durumda haklı göstermektir. Bu noktada tartışma ile polemik arasında önemli bir fark vardır.

“Kur’an-ı Kerim, bazı durumlarda tartışmayı farz kılmasına rağmen, tartışma zemini bulunmayan yerlerde yapılmasını yasaklamıştır. Şayet tartışma yapılan kimse alaycı ve inkarda ısrarcı ise tartışma zemini yok demektir.”¹²⁸ Bunun için Kur’an, dinle alay edilen ve tartışmadan bir fayda sağlanılamayacağı düşünülen topluluklardan uzak durmayı daha uygun görmüştür: *“Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.”*¹²⁹ Özellikle Mekke döneminde Müslümanların henüz güçsüz olmaları nedeniyle, müşriklerin dini konuları alaya almalarına karşı onlarla tartışma yapılmaksızın ayrılmak şeklinde bir üslup takip edilmesi tavsiye edilmiştir.¹³⁰

Bu konuda bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır: *“O (Allah), Kitap’ta size şöyle indirmiştir ki: Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya (başka bir konuya geçinceye) kadar kâfirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Elbette Allah, münafıkları ve kâfirleri cehennemde bir araya getirecektir.”*¹³¹ Birtakım peşin hükümlerle Kur’an’ın inkar edildiği veya eleştirildiği ortamlarda, ön yargıyla hareket eden kişilerle tartışmanın bir faydasının olmayacağı açıktır. Bu

¹²⁸ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 122.

¹²⁹ En’am, 6/ 68.

¹³⁰ Bkz: Komisyon, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, s. 134.

¹³¹ Nisâ, 4/ 140.

durumda yapılacak en güzel şey tartışmaya girmeden böylesi bir topluluktan uzaklaşmaktır.¹³²

“Bu iki ayet-i kerime, bir Müslümana inançlarının alaya alınıp, ulu orta tenkid edilip onlara dil uzatıldığı zaman münakaşaya katılmaması, mücadeleye girişmemesi, elinden gelirse konuyu değiştirmesi, yoksa onların konuyu değiştirmesine kadar kendi halinde kalmasını tavsiye ediyor. Çünkü böyle bir toplulukta veya bir yerde peşin hükümle dine atıp tutana karşı herhangi bir söz söylemek mücadeleye, körü körüne ve faydasız yere uğraşmaya, araları açmaya, düşmanlıkları pekiştirmeye sürükler. Kur’an işte böyle mücadeleden sakınır. Öyle yerde susmayı, hiçbir şey söylememeyi ve gerekirse yavaşça, sezdirmeden oradan ayrılmayı öngörür.”¹³³

Nitekim Yüce Allah pek çok ayette Hz. Peygamber’e, sadece tebliğ etmekle mükellef olduğunu, inanmayanları zorlamaması gerektiğini hatırlatmaktadır: “*O halde (Resûlüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin.*”¹³⁴

“Tartışmadan amaç, muhatabın gerçeği bulmasını sağlamak ve onu taşıdığı yanlış düşüncelerden kurtarmaktır. Halbuki, psikolojik bakımdan tartışmaya hazır olmayan alaycı bir toplumda, bunu gerçekleştirmek mümkün olmadığı gibi, onların bu hareketleri karşısında fert olarak karşılık verme imkanı da yoktur. Bu sebeple böyle zeminlerde tartışmadan sakınmak ve alaycı insanların bulunduğu ortamdan uzaklaşmak takip edilmesi gereken en akılcı yoldur.”¹³⁵

Kur’an, karşıt görüşlülerin şüphe ve itirazlarını kendine has yöntemlerle ve özel delilleriyle çürütüp kendi görüşlerini de açıkça ortaya koyduktan sonra artık

¹³² Saka, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 161- 162.

¹³³ Atay, “Kur’an’a Göre Münazara Metodu”, s. 275.

¹³⁴ Ğâşiye, 88/ 21-22. Benzer ayetler için bkz: Nisâ, 4/ 80; En’am, 6/ 107; Hûd, 11/ 86; İsrâ, 17/ 54; Zümer, 39/ 41; Şûrâ, 42/ 6, 48; Kâf, 50/ 45; Zâriyat, 51/ 54-55.

¹³⁵ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 123.

tartışmanın bir fayda sağlamayacağını kabul etmektedir. Gerçekler, delillerle birlikte ortaya konduktan sonra hala tartışmak isteyen muarızlarına karşı Kur'an, onların görüşlerine katılmadığını ve kendi görüşünün onlarınkinden farklı olduğunu belirterek tartışmaya son noktayı koyar.¹³⁶ Bu hususa işaret eden bir ayeti şöylece zikredebiliriz:

*“Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: “Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah’a teslim ettim.” Ehl-i Kitab’a ve ümmîlere de: “Siz de Allah’a teslim oldunuz mu?” de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir.”*¹³⁷ Gerçek ortaya konduktan sonra, mugâlata yapmak suretiyle cedelleşen kişilere karşı, tebliğ konusunda yapılması gereken şeylerin yeterli olduğu böylece vurgulanmak suretiyle,¹³⁸ bu kişilerle gereksiz tartışmalara girilmemesi istenmektedir.

2.10. Meydan Okumak

Müşriklerin temel argümanlarından biri, Kur'an'ın Allah kelamı olmadığı, Hz. Peygamber'in kendisinin uydurduğu bir beşer sözü olduğu yönündeki iddialarıdır. Müşriklerin bu iddiaları karşısında Allah (c.c.) onlara açıkça meydan okumuş ve böylece bu iddialarını reddetmiştir.

Allah (c.c.), Kur'an'ın nazil olduğu dönemin en güçlü edip ve şairlerine O'nun benzerini getirme hususunda, aşamalı bir yöntemle meydan okumaktadır.¹³⁹ Yüce Allah, önce inkarcıların, Kur'an'ın bir benzerini getiremeyeceklerini beyan etmektedir: *“De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü*

¹³⁶ Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 182- 183.

¹³⁷ Âl-i İmrân, 3/ 20.

¹³⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, c. 5, s. 69.

¹³⁹ Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, s. 185. Ayrıca bkz: Eren, “Kur'an-ı Kerim'in İ'caz Çeşitleri”, s. 142- 143.

cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.”¹⁴⁰

Bu beyandan sonra, müşriklere Kur’an’ın benzerini getirme noktasında şöyle meydan okunmaktadır: “Yahut “Onu kendisi uydurdu!” mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz getirsinler.”¹⁴¹

Kur’an’ın benzeri bir kitap getirme noktasında müşriklerin acziyeti böylece ortaya konduktan sonra, en azından Kur’an benzeri on sure getirme talebiyle onlara meydan okunmaya devam edildiğini görüyoruz: “Yoksa, “Onu (Kur’an’ı) kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah’tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin. Eğer (onlar) size cevap veremiyorlarsa, bilin ki, o ancak Allah’ın ilmiyle indirilmiştir ve O’ndan başka tanrı yoktur. Artık siz müslüman oluyor musunuz?”¹⁴² Allah (c.c.), müşriklere yönelik bu çağrısından sonra, onların bu çağrıya olumlu cevap verememelerinin, Kur’an’ın kendi katından olduğuna dair bir delil olduğunu hatırlatmak suretiyle de müşriklere ikinci bir delille cevap vermektedir.

Allah (c.c.), on sure getirme noktasında müşriklere yönelik bu meydan okumadan sonra, sadece bir sure getirmelerini istemek suretiyle bu meydan okumasını biraz hafifleterek sürdürmekte, ancak onların bunu da yapamayacaklarını belirterek onlara karşı delilini ortaya koymaktadır:¹⁴³ “Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah’tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız

¹⁴⁰ İsrâ, 17/ 88.

¹⁴¹ Tûr, 52/ 33-34.

¹⁴² Hûd, 11/ 13-14.

¹⁴³ Allah (c.c.)’ın, müşriklere yönelik bu meydan okuması konusunda ayrıntılı değerlendirmeler için ayrıca bkz: Zerkeşî, *el-Burhân*, c. 2, s. 110.

-ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."¹⁴⁴

Yüce Allah'ın, müşriklere meydan okumak suretiyle yaptığı bu delillendirme karşısında Arap edipleri yenilmiş,¹⁴⁵ böylece Kur'an'ın Allah kelamı olmadığı şeklindeki iddialarında muaraza kapısı kapanmıştır.¹⁴⁶ Eğer müşrikler bu meydan okuma karşısında, Kur'an'ın bir benzerini getirebileceklerine inansalardı bunu mutlaka yaparlardı. Çünkü onlar, Kur'an'a karşı gelme noktasında son derece hırslı idiler. Müşrikler Kur'an'ın bu çağrısı karşısında yenik duruma düşmelerine karşılık, Kur'an'ı alaya alma, sihir veya şiir olduğunu söyleme, Kur'an'ın eskilerin masalları olduğu iddiasını ileri sürmekten başka bir çare bulamamışlardır.¹⁴⁷

Şu ayette yine, Kur'an'ın kaynağı konusunda şüphe eden inkarcılara yönelik farklı bir meydan okuma söz konusudur: *"Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir? Öyleyse (göklerin) yollarında yükselsinler (görelim)!"*¹⁴⁸

Aşağılama ve susturma yöntemi gereği, müşriklerin göğe yükselerek göklerde, yerde ve bu ikisi arasında bulunan varlıklara hükmederek, diledikleri gibi tasarrufta bulunmak suretiyle iddialarını doğrulamaları istenmektedir ki bu, dilediği gibi tasarruf yetkisine sahip olan Allah'ın iradesine karşı gelmenin bir gereğidir.¹⁴⁹ "Tabiatıyla böyle bir meydan okuma, inkarcı insanların vahye müdahale konusundaki acizliklerini ortaya koyma amacına yöneliktir. Doalyısıyla bu ayet gösteriyor ki, ilahi iktidara ve dini ortaya koyan vahyin kaynağına hiçbir şekilde

¹⁴⁴ Bakara, 2/ 23-24. Ayrıca bkz: Yunus, 10/ 38.

¹⁴⁵ Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, s. 186.

¹⁴⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV. Yay, 10. b., Ankara, 1995, s. 164.

¹⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, c. 2, s. 149.

¹⁴⁸ Sâd, 38/ 10.

¹⁴⁹ Kutub, *Fî Zilâl*, c. 12, s. 372.

müdahale etmek mümkün değildir.”¹⁵⁰ Yukarıdaki ayette yer alan meydan okumanın bir benzeri şu ayette de yer almaktadır:

*“Her kim, Allah’ın, dünya ve ahirette ona (Resûlüne) asla yardım etmeyeceğini zannetmekte ise, (Allah ona yardım ettiğine göre) artık o kimse tavana bir ip atsın; (boğazına geçirsin); sonra da (ayağını yerden) kessin! Şimdi bu kimse baksın! Acaba, hilesi (bu yaptığı), öfke duyduğu şeyi (Allah’ın Peygamber’e yardımını) gerçekten engelleyecek mi?”*¹⁵¹

Şu ayetlerde ise, ahirette ceza görmeyeceklerini iddia eden inkarcıların bu iddialarına karşı açık bir meydan okuma vardır:

“Hele can boğaza dayandığı zaman”,

“O vakit siz bakar durursunuz.”

“(O anda) Biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.”

“Mademki ceza görmeyecekmişsiniz”,

*“Onu (canı) geri çevirsenize, şayet iddianızda doğru iseniz!”*¹⁵²

Yüce Allah’ın bu meydan okuması, bütün demogojileri, bütün delilleri ve bütün laf oyunlarını geçersiz kılmak suretiyle tartışmalara son noktayı koymaktadır.¹⁵³ Böylece Allah (c.c.) bu yöntemle muarızlarını, iddialarını delillendirmelerini talep ederek köşeye sıkıştırmakta, nihayetinde ise iddia ettikleri hususlarda haksız olduklarını anlamalarını temin etmektedir.

2.11. Korkutmak

“Kur’an’ın tartışma metotları arasında gördüklerimizden biri de O’nun, korku duygusunu tahrik etmesidir. Bu duygu birçok şeyle harekete geçirilebilir. Örneğin

¹⁵⁰ Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, İfav Yay., İstanbul, 1996, s. 44.

¹⁵¹ Hac, 22/ 15.

¹⁵² Vâkıa, 56/ 83-87.

¹⁵³ Kutub, *Fî Zilâl*, c. 14, s. 266.

tehdit, azap va'di, inkarcıların durumlarını ve onların başlarına gelen musibetleri anlatan edebi tasvirler, cehennem ve onun yiyecek ve içecekleri, psikolojik tahrik bunların arasında yer alır.¹⁵⁴ Kur'an bu hususa şöyle işaret etmektedir:

*“Bizi, âyetler (mucizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, (bu deveyi boğazladılar ve) bu yüzden zalim oldular. Oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.”*¹⁵⁵

Kur'an'da korku ifade eden kıyamet, ahiret gibi kavramların yanında; havf, haşyet, ve ru'b gibi ifadelerle de korku unsuruna yer verildiği görülmektedir. Bunun yanında ayetlerin genel muhtevası içerisinde de psikolojik bir öge olarak korku ve tedirginliğin işlendiği göze çarpmaktadır.¹⁵⁶ Şu ayetleri bu konuda örnek olarak zikredebiliriz:

*“Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız. Gidecekleri yer de cehennemdir. Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür!”*¹⁵⁷

*“Allah, Ehl-i Kitap'tan, onlara (müşrik ordularına) yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz.”*¹⁵⁸

Birçok Kur'an ayetinde korkunun, kişinin benimsediği görüşleri değiştirmesine neden olan bir etken olduğu üzerinde durulmaktadır: *“Onların ateşin karşısında durdurulup “Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin âyetlerini*

¹⁵⁴ Halefullah, Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler, s. 265.

¹⁵⁵ İsrâ, 17/ 59.

¹⁵⁶ Ali Yılmaz, “Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezahürleri”, ATÜİFD., 2003, S. 20, s. 103.

¹⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/ 151. Ayrıca bkz: Enfâl, 8/ 12.

¹⁵⁸ Ahzâb, 33/ 26. Ayrıca bkz: Haşr, 59/ 2.

yalanlamasak ve inananlardan olsak!” dediklerini bir görsen !”¹⁵⁹ “De ki: Ne dersiniz; size Allah’ın azabı gelse veya o kıyamet gelip çatıverse size, Allah’tan başkasına mı yalvarırsınız? Doğru sözlü iseniz (söyleyin bakalım)! Bilâkis yalnız Allah’a yalvarırsınız. O da (kaldırılması için) kendisine yalvardığınız belâyı dilerse kaldırır; ve siz ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.”¹⁶⁰ Yakinen bilinen bir gerçektir ki, insan korktuğu zamanlarda düşmanı dahi olsa kendisini koruyabileceğine inandığı kişilere sığınmaktadır. Ayette yer alan “ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz” ifadesi de bu hakikate işaret etmektedir.¹⁶¹

Kişinin korktuğu anlarda görüşlerinin değiştiğine işaret eden ayetlere bolca yer vermek suretiyle Kur’an, bu psikolojik gerçekten yararlanarak muhataplarını ikaz etmektedir. Konuyla ilgili bir diğer ayet şu şekildedir: “Unutma o günü ki, onları hep birden toplayacağız; sonra da, Allah’a ortak koşanlara: “Nerede boş yere davasını götüğünüz ortaklarınız?” diyeceğiz. Sonra onların mazeretleri: “Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık!” demekten başka bir şey olmadı.”¹⁶²

Allah (c.c.), önceki kavimlerin başlarından geçen olayları aktarmak suretiyle de muarızlarına karşı korku unsurunu kullanmıştır. Örnek olarak şu ayetleri zikredebiliriz: “Biz, (bunlar gibi inkârcı olan) öncekileri helâk etmedik mi? Sonra arkadakileri de onların ardına takacağız. İşte biz suçlulara böyle yaparız!”¹⁶³ “Bunlar yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Halbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ne de yerde Allah’ı âciz bırakacak bir güç vardır. O, bilendir, güçlüdür.”¹⁶⁴ Böylece Kur’an,

¹⁵⁹ En’am, 6/ 27.

¹⁶⁰ En’am, 6/ 40-41.

¹⁶¹ Bu değerlendirmeler için bkz: Halefullah, Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler, s. 267.

¹⁶² En’am, 6/ 22-23. Ayrıca bkz: İsrâ, 17/ 67.

¹⁶³ Mürselât, 77/ 16-18.

¹⁶⁴ Fâtır, 35/ 44.

“inatçı ve ısrarcı insanları fikirlerinden vazgeçirmek için tehdit metoduna başvurmuştur.”¹⁶⁵

Ayrıca Kur’an pek çok ayetinde insanları ahiret azabıyla da korkutmaktadır. Bu konudaki ayetlerde son derece çarpıcı sahnelere yer verilmektedir. Bu ayetlerden birkaç tanesini şöylece zikredebiliriz:

*“Onlar üstelik kıyameti de yalan saydılar. Biz ise, kıyameti inkâr edenler için alevli bir ateş hazırladık. Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun (cehennem) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler. (Onlara şöyle denir:) Bugün (yalnız) bir defa yok olmayı istemeyin; aksine birçok defalar yok olmayı isteyin!”*¹⁶⁶

*“Şu iki grup, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır: İmdi, inkâr edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Onların başlarının üstünden kaynar su dökülecektir! Bununla, karınlarının içindeki (organlar) ve derileri eritilecektir! Bir de onlar için demir kamçılar vardır! Izdıraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve: “Tadın bu yakıcı azabı!” (denilir).”*¹⁶⁷

Kur’an- Kerim’de, Yahudileri ikaz eden ayetler içerisinde de korku unsurlarına yer verildiğini görmekteyiz: *“Ey Ehl-i Kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden, yahut onları, cumartesi adamları gibi lânetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitab’a) iman edin; Allah’ın emri mutlaka yerine gelecektir.”*¹⁶⁸ Böylece Allah (c.c.), dünya ve ahiret hayatına dair verdiği örneklerde korku motifini kullanmak suretiyle insanın

¹⁶⁵ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 173.

¹⁶⁶ Furkân, 25/ 11-14.

¹⁶⁷ Hac, 22/ 19-22. Cehennem tasvirlerinin yer aldığı benzer ayetler için bkz: Hâkka, 69/ 25-37; Mürselât, 77/ 29-40; Nebe, 78/ 21-30; Ğâşiye, 88/ 1-7.

¹⁶⁸ Nisâ, 4/ 47.

psikolojik yönüne hitap ederek, hakikatleri idrak edebilmesini ve üzerinde bulunduğu yanlıştan uzaklaşmasını hedeflemiştir. Özellikle Mekkî surelerde kıyamet ve ahiret hayatından bahseden ayetlerde korku unsurunun yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz.

3. KUR'AN'IN YASAKLADIĞI TARTIŞMA

Kur'an'ın ve peygamberlerin muhataplarıyla olan diyaloglarında göze çarpan hususlardan biri tartışma üslubudur. Muhataplardan gelen soru ve itirazlar karşısında onlara verilen cevaplarda ve muhataplara açıklanan hakikatler karşısında onların takındıkları tavırlarda bu üslubu açıkça görmek mümkündür. Ancak Kur'an, mutlak olarak her türlü tartışmayı tasvip etmemektedir.

“Muhatabın gayesini hedefinden saptırmak, iddia etmediği bir hususu iddia ediyormuş gibi gösterip mağlup etmek, muarızın kişiliğini küçük düşürücü tavırlar takınmak, kesin delile dayanmadan bilgisizce tartışmak, gerçek ortaya çıktıktan sonra münakaşaya devam etmek, hakkı batıl, batılı hak göstermeye çalışmak gibi özellikler taşıyan tartışmalar Kur'an'ın tasvibine değil tenkidine uğramıştır.”¹⁶⁹

Kur'an, bir bilgiye ve geçerli bir delile dayanmadan, sadece bir iddiadan hareketle yapılan mücadeleyi reddetmektedir. İnkarcıların bu şekilde bir mücadele yoluyla Allah'ı inkar etmeleri Kur'an tarafından eleştirilmektedir.¹⁷⁰ “*İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, bir rehberi ve (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın, Allah hakkında tartışır. Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek (kibir ve azamet içinde) Allah hakkında tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rezillik vardır; kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.*”¹⁷¹

¹⁶⁹ Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 113.

¹⁷⁰ Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 183- 184.

¹⁷¹ Hacc, 22/ 8-9. Benzer ayetler için bkz: Mü'min, 40/ 35-56.

Ancak bir delille veya bir bilgiyle hakkında söz söylenebilecek konularda, sırf kendi ön kabulüne dayanarak bir iddia ortaya atmak Kur'an'ın tartışma kurallarının tamamen dışındadır. Bu hususa işaret eden diğer bir ayet de şöyledir: “*İnsanlardan, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardır.*”¹⁷² Bu ayetler, insanın ölüp de toprak olduktan sonra Allah'ın onu tekrar diriltmeye kadir olmadığını iddia eden Nadr b. Hâris hakkında nazil olmuştur. Oysa onun bu iddiası bilgisizce hareket etmesi ve Allah hakkında cedelleşmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁷³ Nitekim ahiret hayatıyla ilgili hususlar gayb haberlerinden olup, ancak vahiyle bilinebilecek hususlardır. İnsanın kendiliğinden bu konularda bir iddiada bulunması tartışma kuralları açısından dikkate değer değildir.

İnsanların bilgi sahibi olmadıkları konularda tartışmalarının eleştirildiği bir diğer ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “*Ey Ehl-i Kitap! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz? İşte siz böyle kimselersiniz! Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz! Oysaki Allah, her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz.*”¹⁷⁴

Hz. Peygamber'in huzurunda birbirleriyle çekişerek, Hz. İbrahim'in Yahudi olduğunu söyleyen Yahudi alimleri ile Hz İbrahim'in Hristiyan olduğunu iddia eden Necran Hristiyanları hakkında inen bu ayetler,¹⁷⁵ kesin bir bilgiye dayanmayan bir iddia üzerine yapılan tartışmaların yanlışlığını ortaya koymaktadır.

“Kur'an bu tutumuyla şu iki noktayı hedeflemektedir:

1- Bu batıl inanç ve görüşlerine duydukları güveni sarsmak,

¹⁷² Hacc, 22/ 3.

¹⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 16, s. 459.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/ 65-66.

¹⁷⁵ el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 88- 89.

2- Akıllı ve dindar bir insanın kitap tarafından doğrulanmayan ve hakkında delil ortaya koyamayacağı bir şey üzerinde tartışma ve mücadele etmesinin yanlışlığını beyan etmek.”¹⁷⁶

Böylece bilgi sahibi olmadan bir konu hakkında tartışmaya girmenin hiçbir yarar getirmeyeceği bir soru ile ortaya konulmuştur. Daha sonra Kur’an, tartışmalarda uyguladığı bir yöntem olarak, onların bilmediği bu hakikati bizzat kendisi şöyle açıklamıştır: “*İbrahim, ne Yahudi, ne de Hristiyan idi; fakat o, Allah’ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi; müşriklerden de değildi.*”¹⁷⁷ Bu şekilde Allah (c.c), muhatapların hakkında tartıştıkları konuda kendi doğrusunu belirtmek suretiyle Ehl-i Kitab’ın bu iddialarının asılsız olduğunu belgelemektedir.¹⁷⁸ Yine Ashab-ı Kehf’in sayılarıyla ilgili olarak ortaya çıkan ihtilafta, Hz. Peygamber’e yapılan tavsiyede delilsiz olarak tartışmaya girilmemesi tavsiye edilmektedir: “...*De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme.*”¹⁷⁹ Aynı şekilde Kur’an muhataplarından da, ileri sürdükleri iddiaların doğruluğuna dair delil getirmelerini istemiştir.¹⁸⁰ Bu hakikat, Kur’an’ın tartışmalarda delil ortaya koymayı temel bir prensip olarak kabul ettiğini ortaya koymaktadır.

Kur’an bilgisiz ve delilsiz tartışmayı yasakladığı gibi, hakikati ortaya çıkarma kastı olmayan, sadece iş olsun diye yapılan tartışmaları da eleştirmektedir ki böyle bir tartışma aslında tartışmadan ziyade polemik olarak adlandırılan husustur. İnkarcıların, putlarını Hz. İsa ile karşılaştırarak yapmış oldukları bu polemik türü

¹⁷⁶ Halefullah, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 233.

¹⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/ 67.

¹⁷⁸ Saka, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 171- 172.

¹⁷⁹ Kehf, 18/ 22.

¹⁸⁰ Bkz: Bakara, 2/ 111; Enbiyâ, 21/ 24; Neml, 27/ 64; Ahkâf, 46/ 4.

tartışmaların bir örneğini Kur'an şöyle aktarmaktadır: “*Meryem oğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya başladılar. Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.*”¹⁸¹

Meleklerle “Allah’ın kızları” diyerek onlara ilahlık vasfı veren ve onlar adına diktikleri putlara ibadet eden müşrikler, Kur’an’da Hristiyanların Hz. İsa’ya ilâh dedikleri söz konusu edilince “bizim ibadet ettiğimiz melekler Meryem’in oğlundan daha hayırlı değil mi? O ilâh oluyor da bizimkiler niye olmasın” şeklinde bir mantık yürüterek, sadece Hz. Peygamber’i susuturma kastına yönelik böyle bir tartışma içerisine girmişlerdir.¹⁸² Kur’an müşriklerin bu tartışmacı özelliklerine işaret ederek, bundan maksatlarının hakikati arama kastından uzak, tam anlamıyla bir polemik olduğuna işaret etmektedir.

Gerçekleri saptırarak mugalata yapmak suretiyle kendilerini haklı göstermeye çalışan muarızları¹⁸³ ve bir bilgi ve delile dayanmayan, gerçeğin ortaya çıkmasına hiçbir katkısı olmayan tartışmaları bu şekilde eleştirmek suretiyle Kur’an, tartışmalarda uyulması gereken kuralları da aynı zamanda tespit etmiş olmaktadır.

4. KUR’AN’IN TAVSİYE ETTİĞİ TARTIŞMA

Kur’an’ın geneline baktığımızda, insanlara ilahi hakikatleri açıklarken ve onları bu hakikatlere davet ederken kendine has birtakım metotları kullandığını görmekteyiz. Aynı şekilde Kur’an, muhataplarının tartışma içerisine girdiği konularda, onları ikna ederken ve delillerini ortaya koyarken son derece etkin bir

¹⁸¹ Zuhruf, 43/ 57-58.

¹⁸² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 385.

¹⁸³ Saka, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 183- 185.

üslup kullanmaktadır. Bununla birlikte Kur'an, tartışmalarda uyulması gereken birtakım kuralları da belirlemektedir.

“Yaratılış bakımından tartışmacı bir ruha sahip olan insanın¹⁸⁴ direnmeleri, şüphe ve itirazları karşısında en güzel şekilde bir savunma yapılmadığı takdirde İslam düşüncesinin fikren yenik düşeceğini ezeli ilmiyle bilen Yüce Allah, insanların bu hasletine binaen, gerektiğinde en güzel bir mücadele tarzı ile İslamiyeti savunmasını peygamberine emretmiştir.”¹⁸⁵

Kur'an, ilk muhataplarının inanç sistemlerinin bozuk olmasından hareketle, onlara birtakım emir ve yasaklar koymadan önce sorunların temeline inerek meseleleri halletmeye çalışmaktadır.¹⁸⁶ İşte Kur'an'ın bu üslubu, tartışmaya girilen konularda da en güzel ve etkin metotların kullanılması gerektiğini bizlere göstermektedir. Nitekim Kur'an, pek çok ayetinde tartışmaların nasıl yapılacağını da en güzel örneklerini, bizzat uygulamak suretiyle bizlere göstermektedir.

Kur'an'ın en önemli özelliklerinden biri, muhatabın durumuna uygun bir üslup kullanmaktır. Kur'an'ın Mekkelilere yönelik hitabı ile Medinelilere yönelik hitabının farklı üsluplarda olması, yine müşriklere karşı getirdiği deliller ile, Ehl-i Kitap için getirdiği delillerin farklı özelliklerde olması¹⁸⁷ muhataplara hitap ederken onların özelliklerini dikkate almanın önemini göstermektedir. Kur'an bu metodu, muhataplarıyla olan tartışmalarında da kullanmıştır.

“Birçok âyette, İslâm daveti karşısında direnen müşrikleri susturmak veya ikna etmek için tartışmalara girişildiği görülür. Ayrıca daha önceki peygamberlerin kendi kavimleriyle aralarında geçen tartışmalardan da örnekler verilir. Kur'an'ın sergilediği

¹⁸⁴ Kehf, 18/ 54.

¹⁸⁵ Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 114.

¹⁸⁶ Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 81.

¹⁸⁷ Saka, *a.g.e.*, s. 86.

tartışmalarda değişik üslupların kullanıldığı, inanmamakta ısrar edenlerin sonu gelmeyen itirazlarına cevap verilirken insanın bütün yetenek ve özellikleri dikkate alınarak yerine göre felsefî, psikolojik, sosyolojik ve tarihî bilgiler ihtiva eden delillerden yararlanıldığı görülür.”¹⁸⁸

İnsan, psikolojik yapısı gereği yumuşak ve güzel bir üslupla yaklaşılmadığı sürece karşıt görüşleri kolay kolay benimsemez. Bu yüzden ki Kur’an, tartışmalarda istenmeyen olumsuz ortamların oluşmaması için, sert tavırlardan uzak, güzel bir mücadele yönteminin benimsenmesini tavsiye etmektedir.¹⁸⁹

Kur’an’ın, Ehl-i Kitab’a yönelik yaklaşımlarında da bu özelliğe riayet ettiği, onlarla, düşündürücü ve uyarıcı delillerle hitap etmek suretiyle mücadele ettiği görülmektedir. Aynı zamanda Kur’an bu yöntemi muhataplarına da tavsiye etmektedir:¹⁹⁰ “İçlerinden zulmedenleri bir yana, Ehl-i Kitap’la ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O’na teslim olmuşuzdur.”¹⁹¹ Bu çağrısıyla Kur’an kitap ehline karşı, müşterek inanç esaslarından hareketle, farklılıklardan ziyade benzerliklerin ön plana çıkarıldığı güzel bir tartışma yönteminin benimsenmesine dikkat çekmektedir.¹⁹² “Böylece Yüce Allah, bütün ilahi dinlerdeki temel hakikatlerin bir olduğuna dikkat çekerek, onlarla mücadelenin akli ve mantıki boyutuna işaretle, sapma, tahrif, kapris, kişisel veya toplumsal ön yargıların bir tarafa itilmesini ve hakikatin aydınlığında birleşilmesini ister.”¹⁹³

¹⁸⁸ Yavuz, “Cedel Mad.”, s. 208- 210.

¹⁸⁹ Saka, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 186.

¹⁹⁰ Saka, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁹¹ Ankebût, 29/ 46.

¹⁹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, c. 3, s. 518- 519.

¹⁹³ Talat Sakallı, “Hz. Peygamber ve Dini Hoşgörü”, *Diyanet İlmî Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Özel Sayısı)*, DİB. Yay., 2. b., Ankara, 2003, s. 403.

Tartışma ve diyalogu, muhataba yaklaşımda en önemli araçlardan kabul eden Kur'an'ın,¹⁹⁴ bu aracın başarıya ulaşması için hangi esaslar üzerinden yapılacağını gösteren bir diğer ayeti ise şöyledir: *“Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”*¹⁹⁵

Muhataplara karşı verilecek mücadenin nasıl olacağına işaret eden bir başka ayet ise şöyledir: *“(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”*¹⁹⁶

“Hakk’a davet açısından insanlar üç sınıfa ayrılabilir. Bu ayet-i kerimede üç sınıfa yapılacak davet şeklinin bir özeti sayılmalıdır:

1. Akli selim sahibi ve eşyanın hakikatini öğrenen araştırmacı alimler. Davette “hikmet” ile davranma bunlar içindir. Zira hikmet, kesin olan delillerdir.

2. Halkın çoğunluğunu teşkil eden ve henüz sağlam fitratını koruyan orta sınıf. Güzel öğüt bunlar içindir.

3. Mücadeleci, inatçı ve düşman kimseler. Mücadele yolunun en güzeliyle davet edilmesi istenenler de bunlardır. Zira unutmamak gerekir ki, Allah Hz. Musa'nın Firavun'a bile yumuşak sözle davette bulunmasını emretmiştir.¹⁹⁷

Kur'an'da genellikle cedelleşenler eleştirildiği halde bu ayette onlara karşı cedelle karşılık verilmesi istenmektedir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, Kur'an'da yer alan cedellerle, inkarcıların cedelleşmeleri arasında fark vardır. İnkarcılar, delilsiz

¹⁹⁴ Halefullah, Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler, s. 209- 210.

¹⁹⁵ İsrâ, 17/ 53.

¹⁹⁶ Nahl, 16/ 125.

¹⁹⁷ Komisyon, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 280.

olarak batıl uğrunda cedelleşirken, Kur'an'da yer alan cedellerde delillerden hareketle gerçeği ortaya çıkarmak hedeflenmektedir.¹⁹⁸

Yine, kitap ehliyle yapılan tartışmalarda takip edilecek yolla ilgili olarak Kur'an'ın şu tavsiyesini görmekteyiz: *“Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: “Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah’a teslim ettim.” Ehl-i Kitab’a ve ümmîlere de: “Siz de Allah’a teslim oldunuz mu?” de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir.”*¹⁹⁹ Hz. Peygamber’e, kendisiyle tartışanlara karşı takip etmesi gereken metodun öğretildiği bu ayette, karşı tarafa gerekli tavsiyeler yapıldıktan sonra onların kabule yanaşmamaları karşısında *“Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır”* ifadesi gereği yüz çevirmekten ileri gidilmemesi gerektiği vurgulanmakta, böylece dini konularda tartışmanın kavgaya dönüştürülmemesi istenmektedir.²⁰⁰

Yine Kur'an tartışmalarda aklın devreye sokulmasını tavsiye etmektedir. Hz. İbrahim'i kendi dinlerinden göstermek üzere tartışan Ehl-i Kitab'a şöyle seslenmektedir: *“Ey Ehl-i Kitab! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?”*²⁰¹ Böylece ayette, tarihi bir şahsiyet olan Hz. İbrahim hakkında, tarihi bilgilerle aklın bir arada kullanılması suretiyle tartışılması, bu sayede de tarihi bilgilere uygun sonuçlara ulaşılması istenmektedir.²⁰² Çünkü tarihi bir gerçeğin inkarı aklen mümkün değildir.

¹⁹⁸ Bahâzık, *Üslûbu'l-Kur'âni'l-Kerîm Beyne'l-Hidâyeti ve'l-Î'câzi'l-Beyâniyyi*, s. 171.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/ 20.

²⁰⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c. 3, s. 517- 518.

²⁰¹ Âl-i İmrân, 3/ 65.

²⁰² Bayraklı, *a.g.e.*, c. 4, s. 172.

Yukarıdaki ayette, tartışmalarda akli devreye sokmanın önemine işaret edilirken, peşinden gelen şu ayette ise tartışmalarda bilginin önemi vurgulanmaktadır: “İşte siz böyle kimselersiniz! Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz! Oysaki Allah, her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz.”²⁰³ Bu iki ayet, tartışmalarda aklın ve bilginin önemini vurgulayarak tartışma kurallarını öğretmektedir.²⁰⁴

“Her iddianın delillendirilmesini şart koşan Kur’an-ı Kerim, muarız durumunda olan kimsenin, iddia sahibinden delil istemesinin en tabii hakkı olduğunu kabul eder. Buna karşılık, iddiayı ispatlayan kesin delillerin getirilmesinden sonra muarızın, delili kabul etmeme, başka bir delil isteme hakkına sahip olmadığını ve ispatlanmış iddiayı tasdikle görevli olduğunu önemle belirtmiştir.”²⁰⁵ İnkarcıların bu hususta yanlış bir tutum sergilediklerini Kur’an değişik vesilelerle şöyle ifade etmektedir:

“Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler: Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir, derlerdi.”²⁰⁶

“Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, “Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır” derler.”²⁰⁷ Buna göre, tartışma esnasında delil isteyen kimsenin, getirilen delili kabul ederek itirazdan vazgeçmesi tartışmalarda riayet edilmesi gereken önemli şartlardan biridir.²⁰⁸

Kur’an’ın, tespit ettiği tartışma kurallarından biri de, kesin delillerle gerçek ispatlandıktan sonra tartışmayı bitirmektir. Tartışmayı, gerçeğe ulaşmada bir araç

²⁰³ Âl-i İmrân, 3/ 66.

²⁰⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, c. 4, s. 173- 174.

²⁰⁵ Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 119.

²⁰⁶ En’am, 6/ 7.

²⁰⁷ Hicr, 15/ 14-15

²⁰⁸ Yavuz, *a.g.e.*, s. 121.

olarak kabul eden Kur'an, gerçek, delillerle ortaya konduktan sonra tartışmayı uzatmanın artık bir fayda getirmeyeceğini prensip olarak kabul etmiştir. Kur'an'ın, Hz. Peygamber'e yönelik tavsiyelerinde de bu prensibe işaret ettiğini görüyoruz.²⁰⁹

“Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: “Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim.”²¹⁰

“Eğer seninle münakaşa ve mücadeleye girişirlerse: “Allah yaptığınızı çok iyi bilmektedir” de. Allah kıyamet gününde, ihtilâf etmekte olduğunuz konulara dair aranızda hüküm verecektir.”²¹¹ Böylece sonuç alınamayacak tartışmalara girilmemesi tavsiye edilmektedir. Bütün bu yönlendirmeleriyle Kur'an, muhataplara yaklaşımda, onlarla yapılacak mücadele ve tartışmalarda uyulması gereken esasları bu şekilde ortaya koymakta ve bu esaslara uygun olarak yapılan tartışmaları tavsiye etmektedir.

5. NÜZUL SEBEPLERİ VE POLEMİKLER

Kur'an nazil olurken toplumsal şartlara göre ayetler iniyordu. Kur'an'da yer alan bazı ayetlerin *Esbâbu'n- Nüzûl* denilen özel iniş sebepleri vardır.²¹² Sebeb-i Nüzûl'un konumuzla ilgili yönleri içeren kapsamlı bir tarifini şöyle verebiliriz: “Nüzul ortamında meydana gelen bir hadiseye veya Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, tazammun etmek (hadiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebeb-i nüzûl denir.”²¹³

²⁰⁹ Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 121.

²¹⁰ Âl-i İmrân, 3/ 20.

²¹¹ Hac, 22/ 68-69. Ayrıca bkz: Bakara, 2/ 139.

²¹² Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 66.

²¹³ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul, 2008, s. 56. Ayrıca bkz: Zerkânî, *Menâhil*, c. 1, s. 89.

“Kur’an, soyut muhataplara hitap eden mücerred- düşünsel bir metin değildir; Arap toplumuyla diyalojik olarak oluşmuştur. Hanefi’nin deyimiyle o sadece gökten inmemiştir, aynı zamanda yerden bitmiştir. O yağmura benzer, yerden göğe çıkmış, gökten ‘rahmet’ olarak yere inmiştir.”²¹⁴

Toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenen Kur’an vahyinde, muhatapların sosyal yaşamlarında yer alan olaylara da yer verilmektedir. Bu da göstermektedir ki vahiy hem toplumun önünde giderek rehberlik etmekte hem de toplumun sosyo-kültürel özelliklerini ve beklentilerini dikkate alarak toplumun peşinden gitmektedir.²¹⁵ Böylece vahiyle toplum arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusu olmaktadır.

Toplumda yaşanmakta olan bir hayatın içine inen Kur’an,²¹⁶ sadece hitap ettiği toplumun diliyle inmekle kalmamış aynı zamanda o toplumun dini, hukuki, ahlaki bütün problemleriyle de doğrudan ilgilenmiştir.²¹⁷ “Kur’an vahyi bu iletişimde muhatapların şartlarını her açıdan dikkate almış, ancak başından sonuna kadar inisiyatifini elinde tutmuş ve onu yönlendirmiştir.”²¹⁸

Asıl hedefi insan olan Kur’an’ın, insandan bağımsız olarak şekillenmesi düşünülemez. İnsan ile Allah (c.c.) arasındaki bir diyalog olan Kur’an vahyi, sadece Allah’ın konuştuğu, insanın ise pasif bir alıcı konumunda kaldığı bir şekillikten tamamen uzaktır. Bu diyalogda insandan Allah’a yönelik dua veya talepler olmakta, birtakım açıklama ve izahlar beklenmekte, sorular ve beklentiler arz edilmekte ve

²¹⁴ İlhami Güler, “Soruşturma”, *İslamiyat*, Ankara, 2004, c. 7, S. 1, s. 139.

²¹⁵ Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s. 95- 96.

²¹⁶ Erdoğan, “Kur’an Vahyinin Nüzûl Dönemi Olgusallığıyla İlişkisinin Fikhî Yorumu”, s. 68.

²¹⁷ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 128.

²¹⁸ Mehmet Paçacı, “Soruşturma”, *İslamiyat*, Ankara, 2004, c. 7, S. 1, s. 134.

bütün bunlara vahiyle gerekli cevaplar verilmektedir.²¹⁹ Böylece Kur'an vahyi toplumla canlı bir diyalog halinde tarihe çıkmaktadır.

“Kur'an, muhataplarının zihniyetlerine yönelik en köklü eleştirilerinde dahi, onların zihin dünyaları içinden seslenmiştir. Somut bir örnek vermek gerekirse, müşrik Arapların melekleri “Allah'ın kızları” olarak nitelendirmelerine yönelik itiraz ve kınamaları içeren ayetleri tahlil ettiğimizde, bu eleştirilerin ataerkil ve erkek egemen Arap mentalitesi zemininde kurgulandığını fark etmekte zorlanmayız. Burada Cenâb-ı Hakk'ın itirazı, Arapların kendi değer yargıları açısından kız çocuk sahibi olmak düşük değerde bir durum olduğu ve bu nedenle kendileri erkek çocuk sahibi olmaya heves ettikleri halde, Allah'a kız çocukları layık görmelerine; yani Allah'a karşı saygısızlık göstermelerine yöneliktir.”²²⁰

Vahyin, toplumsal talepler doğrultusunda inmesi, insanların ihtiyaç ve beklentilerinin dikkate alındığını göstermektedir.²²¹ “Öte yandan, gerek esbâb-ı nüzûl, muvâfakât-ı Ömer ve beşer sözlerini alıntılıyarak nazil olan ayetler, gerekse Hz. Peygamber'e yöneltilen sorulara cevaben inen ayetler, nüzûl dönemi insanların yalnızca entelektüel faaliyetlerinin değil, onları kuşatan gerçekliğin tamamının Kur'an metninde yansımaları olduğuna tanıklık etmektedir.”²²² Ancak, din ve toplum arasındaki bu ilişki, determinist bir sebep-sonuç ilişkisi şeklinde değil, karşılıklı bir etkileşim şeklinde gerçekleşmiştir.²²³

Hz. Peygamber, müşrikler, Yahudiler, Hristiyanlar ve diğer muhataplarıyla olan mücadelesinde Kur'an'a dayanıyordu. Kur'an'ın gösterdiği delilleri onlara arz ediyor, yine onlardan gelen itirazlara karşı ayetler iniyor, Hz. Peygamber de bu

²¹⁹ Sadık Kılıç, “Soruşturma”, *İslamiyat*, Ankara, 2004, c. 7, S. 1, s. 130.

²²⁰ Ömer Özsoy, “Soruşturma”, *İslamiyat*, Ankara, 2004, c. 7, S. 1, s. 144- 145.

²²¹ Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s. 101.

²²² Özsoy, a.y.

²²³ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 492.

ayetleri onlara okuyordu.²²⁴ “Bu anlamda din, insanın aşkın ve içkin kutsala referansta bulunmak suretiyle bizzat kendini tarihi olarak gerçekleştirmesi olmakta; bu durumda ise, bir yandan dinin toplum hayatı üzerinde etkileri bulunurken, öte yandan da toplumsal gerçekliklerin ve değişmelerin dini yaşayış üzerinde tesirleri görülmektedir.”²²⁵

Bu gerçek bize, Kur’an vahyinin, muhataplarının karşı koymaları, onların ilgi, ihtiyaç ve talepleriyle birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Nitekim pek çok ayet, muhatapların itirazlarına ve taleplerine cevap olarak inmiştir. Çalışmamız içerisinde yer verdiğimiz pek çok örnek, Kur’an’ın muhataplarıyla olan bu diyalojik ilişkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

²²⁴ Ebû Zehre, *Târîhu'l-Cedel*, s. 59.

²²⁵ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 53.

SONUÇ

Toplumları muhalefete iten sebepler çok çeşitlidir. Özellikle de konu din ve dini inançların değiştirilmesi olunca bu sebepler daha da çeşitlenmektedir. Bütün toplumsal değişimler sancılı ve bir o kadar da zor olmuştur. İnsanlık tarihi bunun örnekleriyle doludur. Bu hakikat Kur'an vahyinin gerçekleştirmeyi hedeflediği dini, ahlaki ve toplumsal değişimler için de aynı şekilde geçerli olmuştur.

Toplumların sahip oldukları değerlerden vazgeçmesi, bu değerleri bir çırpıda terk etmesi elbette ki zordur. Bu hakikatin bir tecellisi olarak Kur'an vahyi de toplum tarafında büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkinin sebepleri arasında dini değerlere körü körüne bağlanma şeklinde ifade edilen taassup ve inanılan dini değerleri savunma gayreti gibi dini saiklerin yanında, cehalet, siyasi çıkarlar ve kabilecilik gibi sosyo-kültürel saikler de yer almaktadır. Ayrıca, kibir, inat, hevanın esiri olma, şüphe, kıskançlık ve korku gibi psikolojik etmenlerin yanında; özellikle toplumda iktisadi hayatı yönlendiren aristokrat kesimin, sahip oldukları ekonomik gücü koruma gayretleri de bu muhalefeti tetikleyen önemli sebepler arasında yer almıştır. Bunun yanında Kur'an da hitap ettiği topluma mesajlarını iletme adına bazen onları ikna etmek, bazen eleştirmek, bazen de doğruyu ortaya koymak için onlarla tartışma içerisine girmiştir.

İlahi vahyin ve peygamberlerin karşısında yer alan bu muhalif kesim, hedeflerine ulaşabilmek için her türlü yolu denemekten de geri durmamıştır. Bu bağlamda onlar; alay, hakaret, tehdit, yemin, uzlaşma arayışları, ittifak gayretleri, baskı ve şiddet, provakasyon, iftira vb. pek çok yola başvurmuşlardır. Elbette ki bütün bu çabaların arkasında yatan hedef, sahip olunan dini ve toplumsal konumun, bütün yanlışlığına rağmen muhafaza edilmesinden ibarettir.

Toplumdaki muhalif kesimin itiraz ettiği konuların başında Tevhid esasına dayalı olan iman konusu yer almaktadır. Başlangıçta Tevhid inancına sahip olan insanlık tarihi, daha sonraları çeşitli sebeplerle bu esastan uzaklaşarak şirk inancına bulaşmıştır. Bu yüzden toplumlara gönderilen bütün peygamberler, öncelikli olarak şirk inancıyla mücadele etmek zorunda kalmışlar ve en çok muhalefete de bu konuda maruz kalmışlardır. Şirk inancının bir çeşidi olarak melekler ve cinlerle ilgili yanlış inanç ve kabuller de itiraz konusu olan hususlar arasında yer almıştır.

Toplumlara gönderilen ilahi vahiylerin kaynağı ve muhtevası, yani toplum nezdinde gerçekleştirmek istediği ahlaki ve sosyo-kültürel değişimler de muhalif kesimin karşı çıktığı hususların bir diğerini teşkil etmektedir. Çünkü sahip olunan sosyal statükonun korunması onlar için vazgeçilmez bir değerdir. Bu uğurda onlar, daha önceleri kendileriyle birlikte yaşayan, onlar nezdinde değerli ve saygın bir konumda olan peygamberlere de açıkça cephe almışlar, hatta onları öldürebilecek kadar ileri gidebilmişlerdir. Kur'an'ın muhatabı olan toplum da aynı şekilde hem Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen bir kitap olduğu hakikatine hem de Kur'an'ın kendilerine emrettiği yeni hükümlere karşı çıkmışlar, bu konularda Hz. Peygamber'le polemiğe gimekten de geri durmamışlardır.

İnsanoğlu, sahip olduğu dünyevi değerleri bir araç olmaktan çıkartıp amaç haline dönüştürdüğü zaman, bu değerlerin ötesinde hiçbir değer tanımamış ve yaratılış gayesinden uzaklaşmıştır. Sahip olunan bu dünyevi değerler insanoğlunu, kendini olduğundan büyük görmeye ve dünya hayatına sıkı sıkıya bağlanmaya, dünya hayatının ötesinde bir hayatın varlığını unutmaya sevketmiştir. Bu durum ise, kıyameti ve ahiret hayatını inkara sürüklemiş, bu hakikatler kendisine hatırlatıldığı zaman da açık bir inkar psikolojisinin içerisine düşmüştür.

Kur'an'da yer alan diyaloglar incelendiğinde, itiraz konusu olan bu hususların, sadece Kur'an vahyinin muhatapları tarafından değil, Kur'an'dan önceki vahiylerin muhatapları tarafından da karşı çıkılan hususlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Kur'an'da önemli bir yer tutan önceki kavimlerin hayatları ve peygamberlerin mücadeleleri bu gerçeği açıkça gözler önüne sermektedir. Henüz dünya hayatı başlamadan önce Allah ile İblis arasında yaşanan diyaloglardan itibaren Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve diğer peygamberler, kavimleriyle olan mücadelelerinde açık bir muhalefetle karşı karşıya kalmışlardır. Aynı şekilde Hz. Muhammed (s.a.v.) de başta müşrikler olmak üzere, Yahudiler, Hristiyanlar ve münafıklar tarafından eleştiri ve ithamlarla karşılaşmış, onlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır.

İnsanoğlunun bu mücadelecî tutumu sadece dünya hayatıyla sınırlı kalmamıştır. İnat ve inkarlarında direnmeleri neticesinde ahiret gerçeğiyle karşı karşıya kaldıkları zaman, orada da bu tutumlarını sürdürecekler, gerek Yüce Allah ile, gerekse kendilerini kandırıp saptırdıklarını iddia ettikleri önderleriyle tartışmaktan geri durmayacaklardır. Bu gerçek, insanın tartışmacı özelliğinin her zeminde kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Muhataplarının bu mücadeleleri karşısında, onların bu tutumlarının yanlışlığını ortaya koymak Kur'an'ın ve peygamberlerin temel hedefleri arasındadır. Yapısı itibariyle tartışmacı bir özelliğe sahip olan insanın bu özelliğini doğruya kanalize etmek, hangi tür tartışmaların insanı yanlışla düşüreceği, hangi tür tartışmaların ise insanı doğruya ulaştıracağı vahiy tarafından yapılan tavsiye ve yönlendirmelerle ortaya konmuştur. Böylece Kur'an, tartışmalarda uyulması gereken kuralları da ortaya koymak suretiyle muhataplarına seslenmiştir.

Her insan yapısı gereği farklı bir karaktere ve mizaca sahiptir. Bu yüzden herkese anlayacağı dilden hitap etmek, herkese ikna olacağı şekilde yaklaşmak, yine herkesin karakterine uygun ikna metotları kullanmak Kur'an'ın ve peygamberlerin, insanlara yaklaşımlarında öne çıkan bir husus olmuştur. Bu noktada Kur'an ve peygamberler muhaliflerini ikna etmek için bazen delillerle onlara yaklaşmışlar, bazen akıllarına bazen de duygularına hitap etmişler, benzetmeler ve karşılaştırmalar yapmak, muhataplarına yumuşak davranmak gibi metotların yanında bazen de meydan okumak ve korkutmak suretiyle onların doğruyu görebilmelerini hedeflemişlerdir. Eğer bir sonuç alınamayacaksa tartışmaktan da uzak durmuşlardır. Toplumdaki gelişmeleri takip ederek inen Kur'an vahyi de muhataplarıyla girdiği diyaloglarda farklı farklı üsluplar kullanmak suretiyle onlara seslenmiş, onlarla giriştiği tartışmalarda bazen onları köşeye sıkıştırarak karşı koymaktan aciz bir duruma düşürmek suretiyle tartışmayı sonlandırmıştır.

Kur'an'ın muhataplarının vahiy ve peygamberler karşısında aldıkları tavırlar, Kur'an'ın muhtevasına da yansımıştır. Özellikle, diyalektik bir üslup içerisinde Kur'an'da yer alan ayetlere baktığımızda muhatapların itirazları, soru ve sorunları vahye konu edilmiş, bu hususlarda onlara gerekli açıklamalar yapılmış, böylece de ikna olmaları hedeflenmiştir. Bu noktada pek çok ayetin, toplumda yaşanan bu tür olgular üzerine indiğini tarihsel verilerden edindiğimiz bilgiler sayesinde öğrenmekteyiz.

Kur'an, parça parça indirilmek suretiyle hitap ettiği toplumun istek ve ihtiyaçlarını dikkate almaktadır. Nitekim, muhatapların soruları üzerine inen ve Kur'an'da 15 defa zikredilen "*yes'elûneke*" (onlar sana sorarlar) ifadesi de Kur'an'la muhataplar arasındaki bu ilişkiyi ortaya koyan bir örnektir. Hayatın farklı alanlarıyla

ilgili olan bu örnekler, Kur'an'ın pek çok hukuki konuyu tedricen ele aldığını göstermektedir. Kur'an'da yer alan bu soru cevap örnekleri, Allah ile insan arasındaki karşılıklı ilişkiyi yansıtmakta ve Allah (c.c.)'ın, toplumdaki gelişmeleri dikkate alarak ayetlerini indirdiğini ortaya koymaktadır.

Böylece Kur'an, vahiy dönemi boyunca toplumla iletişim içerisinde olmuş, muhataplarının hatalarını tashih etmiş, itirazcıların şüphelerini gidermiş, türlü metotlarla toplumu adeta karanlıkta yollarını aydınlatan bir fener misali, hakikate yönlendirmiştir. Yine Kur'an, Hz. Peygamber'e ve mü'minlere yaptığı tavsiyelerle, muhatapları karşısında nasıl bir tutum sergileyeceklerini göstermiş, onların bu mücadelede başarıya ulaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları ilahi yönlendirmeleri onlara bildirmiştir. Böylece de toplumların hidayeti için girişilen bu mücadelede başarıya ulaşılması hedeflenmiştir.

Kur'an'ın toptan indirilmeyip belli bir tarihi süreçte ve yine belli tarihi şartlar altında indirilmiş bir kitap olduğu gerçeği daima göz önünde bulundurulmak suretiyle, günümüz şartlarında Kur'an'ın daha sağlıklı anlaşılması mümkün olacaktır. Özellikle Kur'an'da yer alan ve çalışmamız boyunca ele aldığımız polemiksel diyaloglar Kur'an'ın hitap ettiği toplumun zihniyetini ortaya koyması ve Kur'an'ın muhtevasının şekillenmesinde toplumsal şartların etkili olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Çağrı Yay., İstanbul, 1986.

Adam, Baki, "Müslümanların Yahudilere Yönelttiği Teolojik Eleştiriler", *Dinler Tarihi Araştırmaları IV (Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları)*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yay./ 4, Ankara, 2004.

Ağakay, Mehmet Ali, *Fransızca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1962.

Akdemir, Salih, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları", *AÜİFD.*, c. 31, Ankara, 1989.

Akgl, Muhittin, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber*, Işık Yay., 3. b., İstanbul, 2004.

Aksoy, Azmi, *Yunanca-Türkçe Türkçe-Yunanca Sözlük*, Alfa Yay, 1. b., İstanbul, 2003.

Akyüz, Vecdi, "Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, Fecr Yay., 1. b., Ankara, 2007.

Alain Rey, *Le Romert Micro, Dictionnaires Le Robert*, Paris, 1998.

Albayrak, Halis, "Allah'ın Nüzul Dönemindeki Farklı Davranış Tarzının Mü'min'in Kur'an Anlayışına Katacağı Boyut zerine", *II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 1996.

_____, *Tefsir Usûlü*, şule Yay., İstanbul, 1998.

Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul, 1986.

_____, “Bir Peygamber Olarak Hz. Muhammed ve Mekke”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, Fecr Yay., 1. b., Ankara, 2007.

Alıcı, Mustafa, *Müslüman-Hıristiyan Diyalogu*, İz Yay., İstanbul, 2005.

Ali, Cevad, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, 2. b., Bağdat, 1993.

Altıntaş, Hayrani, “Hicret’in Psikolojik Amilleri”, *Diyanet Dergisi (Hicret Özel Sayısı)*, DİB. Yay., Ankara, 1981.

Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, Pınar Yay., İstanbul, 2007.

Aslan, Abdülgaffar, “Hevâ Kavramı Üzerine -Kur’an Perspektifinden Bir İnceleme-”, *SDÜİFD.*, S. 17, 2006.

Atasoy, İhsan, *Peygamberler Tarihi*, Nesil Yay., 9. b., İstanbul, 2006.

Atay, Hüseyin, “Kur’an’a Göre Münazara Metodu”, *AÜİFD.*, c. 17, Ankara, 1969.

Atçeken, İsmail Hakkı, “Asr-ı Saâdetde Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış”, *Diyanet İlmi Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı)*, DİB. Yay., 2. b., Ankara, 2003.

Avcı, Casim, “Kureyş Mad.”, *DİA.*, c. 26, Ankara, 2002.

Ay, Eyyüp, “Hz. İbrahim Kıssasına Arkeolojik Bir Projeksiyon”, *IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 1998.

Aydın, Mehmet, “Kur’an-ı Kerim’in Işığında İslam-Hıristiyan Münasebetlerinin Bir Analizi”, *Diyanet İlmi Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı)*, DİB. Yay., 2. b., Ankara, 2003.

Aydın, Ömer, “Kur’an’da Kader ve Özgürlük”, *Kur’an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, c. 1, S. 4, 1998.

Aydoğan, Bedri, *Servet-i Fünun Döneminde Edebiyat Üzerinde Oluşan Polemikler (Basılmamış Doktora Tezi)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1996.

Azimli, Mehmet, “Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *İstem Dergisi*, S. 7, Konya, 2006.

Bahâzık, Ömer Muhammed Ömer, *Üslûbu'l-Kur'âni'l-Kerîm Beyne'l-Hidâyeti ve'l-I'câzi'l-Beyâniyyi*, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. b., Beyrut, 1994.

Balcı, İsrâfil, “Müşriklerin Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i Kitab'ın Rolü”, *OMÜİFD.*, S. 22, Samsun, 2006.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2001.

Butler, Gillian- Freda McManus, *Psikolojinin ABC'si*, Terc: Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalıcı Yay., 1. b., İstanbul, 1998.

Canan, İbrahim, “Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset”, *Diyanet Dergisi*, c. 16, S. 4, Ankara, 1977.

_____, *Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyalogu*, Sufi Kitap Yay., İstanbul, 2006.

Canbulat, Mehmet, “Hamiyet Mad.”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006.

_____, “Heva Mad.”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV. Yay, 10. b., Ankara, 1995.

Cürcanî, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifat*, Thk: Muhammed b. Abdülhakim el-Kadi, Beyrut, 1991.

Çağatay, Neşet, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, AÜİF. Yay., Ankara, 1957.

Çağrııcı, Mustafa, “Arap Mad.”, *DİA.*, c. 3, İstanbul, 1991.

- _____, “Asabiyet Mad.”, *DİA.*, c. 3, İstanbul, 1991.
- _____, “Cehalet Mad.”, *DİA.*, c. 7, İstanbul, 1993.
- _____, “Hamiyet Mad.”, *DİA.*, c. 15, İstanbul, 1997.
- _____, “Hevâ Mad.”, *DİA.*, c. 17, İstanbul, 1998.
- _____, “İnat Mad.”, *DİA.*, c. 22, İstanbul, 2000.
- _____, “Kibir Mad.”, *DİA.*, c. 25, Ankara, 2002.
- Çelebi, İlyas, “Kur’an-ı Kerim’de İnsan-Cin Münasebeti”, *MÜİFD.*, S. 13-14-15, İstanbul, 1997.
- Çelik, Muhammed, “Kur’an’da Ölümünden Sonra Dirilişin Aklî Temelleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 43, S. 2, Ankara, 2007.
- Dayınlarlı, Kemal, *Fransızca Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Adalet Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 1997.
- Demircan, Adnan, “Rasulullah (s.a.v.)’ın Münafıklarla İlişkileri”, *İslam’da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği (Kutlu Doğum Haftası: 1993)*, TDV. Yay., Ankara, 1995.
- _____, “Son Peygamber’in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, Fecr Yay., 1. b., Ankara, 2007.
- Demirci, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*, İfav Yay., İstanbul, 1996.
- _____, *Kur’an’ın Temel Konuları*, İfav Yay., 2. b., İstanbul, 2003.
- Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, Terc: Mehmet Yolcu, Yöneliş Yay., İstanbul, 1989.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., 7. b., Ankara, 1986.

- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Acar Matbaası, 15. b., İstanbul, 2001.
- Dölek, Adem, “İnsan Psikolojisini Olumsuz Yönde Etkileyen Bazı Durumlar ve Hz. Peygamber’in Tavrı”, *Usûl (İslam Araştırmaları)*, S. 6, 2006.
- Draz, Muhammed Abdullah, *en-Nebeü'l-Azîm*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1957.
- _____, *Kur'an'a Giriş*, Terc: Salih Akdemir, Kitabiyat Yay., Ankara, 2000.
- Duman, M. Zeki, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Fecr Yay., 3. b., Ankara, 2006.
- Ebû Zehre, Muhammed, *Târîhu'l-Cedel*, Dâru'l-Fikri'l-Arabiyyi, 1. b., Kahire, 1934.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid, “Kur'an Hermeneutiğine Doğru: Hümanist Yorum Arayışı”, Terc: İsmail Albayrak, *İslamiyat*, c. 7, S. 1, Ankara, 2004.
- el-Absî, Antere b. Şeddâd, *Dîvânu Antere*, Matbaatü'l-Âdâb, 4. b., Beyrut, 1893.
- el-Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud, *Meâlimu't- Tenzîl*, Thk: Muhammed Abdullah en-Nemr vd., Dâru Tayyibe, Riyad, 1411.
- el-Beydâvî, Nâsiruddin Abdullah b. Amr b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. b., Beyrut, 1998.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Thk: Muhibbuddin el-Hatîb, el-Matbaatü's-Selefiyye, 1. b., Kahire, 1400.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Thk: Ahmed Abdulgafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. b., Beyrut, 1990.
- el-Cevziyye, İbn Kayyım, *Kur'an ve Sünnette Tartışma Yöntemi ve Adabı*, Terc: Abdullah Tunçer, Polen Yay., İstanbul, 2007.
- el-Cezerî, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Thk: Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. b., Beyrut, 1987.

el-Cüveynî, İmamü'l-Harameyn, *el-Kâfiye fi'l-Cedel*, Thk: Fevkiyye Hüseyin Mahmud, Matbaayı İsbâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâ, Kahire, 1979.

el-Ferâhîdî, el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Thk: Abdülhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. b., Beyrut, 2003.

el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muahmed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Terc: Ahmed Serdaroglu, Bedir Yay., İstanbul, Tsz.

el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed el-Ma'ruf er-Râgıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Thk: Muhammed Seyyid Geylânî, Matbaay-ı Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1961.

el-Kâdî, Abdülfettah, *Esbâb-ı Nüzûl*, Terc: Salih Akdemir, Fecr Yay., 3. b., Ankara, 1996.

el-Kurtubi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, Thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risale, 1. b., Beyrut, 2006.

el-Vâhidî, Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, Tsz.

el-Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Megâzî*, Thk: Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, 3. b., Beyrut, 1984.

Emiroğlu, İbrahim, *Mantık Yanlısları*, Elis Yay., 1. b., Ankara, 2004.

Erdem, Hüsameddin, "Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri", *SÜİFD.*, S. 8, Konya, 1999.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., 1. b., İstanbul, 1998.

_____, "Kur'an Vahyinin Nüzûl Dönemi Olgusallığıyla İlişkisinin Fikhî Yorumu", *İslamiyat*, c. 7, S. 1, Ankara, 2004.

Eren, Cüneyt, “Kur’an-ı Kerim’in İ’caz Çeşitleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 46, S. 3, Ankara, 2010.

er-Razi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu’l-Gayb*, Daru’l- Fikr, 1. b., Beyrut, 1981.

Ersöz, İsmet, “Kur’an’ın Üslûp ve İ’cazı”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 23, S. 1, Ankara, 1987.

Ertürk, Ahmet Çetin, *Fransızca-Türkçe Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*, ÖZ-EL Matbaası, 4. Baskı, Ankara, 2002.

Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997.

es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’an*, Daru’l-Marife, 4. b., Beyrut, 1978.

_____, *Lübâbü’n-Nükûl fî Esbâbi’n-Nüzûl*, Mektebetü Mişkâti’l-İslamiyye, Tsz. eş-Şankîti, Muhammed Emin, *Âdâbü’l-Bahs ve’l-Münâzara*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, Tsz.

eş-Şehristânî, Ebu’l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ebî Bekr Ahmed, *el-Milel ve’n-Nihâl*, Thk: Emir Ali Mehnâ, Ali Hasan Fâûr, Dâru’l-Mârif, 3. b., Beyrut, 1993.

et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed İbn Cerîr, *Târîhu’t-Taberî*, Thk: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Dâru’l-Meârif, 2. b., Kahire, 1967.

_____, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, Thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, 1. b., Kahire, 2001.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî*, Thk: Beşşâr Avvad Ma’rûf, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2. b., Beyrut, 1998.

ez-Zebîdi, Seyyid Muhammed Murtaza el-Huseynî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, et-Turâsu'l-Arabiyyi, Kuveyt, 1993.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf An Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'v'il*, Thk: Adil Ahmed Abdul Mevcûd vd., Mektebetü'l-Abîde, 1. b., Riyad, 1998.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Thk: Fevvâz Ahmed Zemerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. b., Beyrut, 1995.

ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillah, *el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'an*, Thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mektebetü Dâri't-Türâs, 3. b., Kahire, 1984.

Fayda, Mustafa, "Cahiliye Mad.", *DİA.*, c. 7, İstanbul, 1993.

Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Terc: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay., 3. b., Ankara, 1996.

_____, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, Terc: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., 1.b., Ankara, 1997.

_____, *İslamî Yenilenme (Makaleler II)*, Terc: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999.

_____, *İslam*, Terc: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yay., 5. b., Ankara, 1999.

Gökkır, Bilal, "Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım", *Bilimname*, c. 2, S. 5, 2004.

_____, "Kur'an'da Ehl-i Kitap "Öteki" mi? İslam Araştırmalarında Oryantalizmin Kavramsal Etkisi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 14, İstanbul, 2005.

Güler, İlhami, "Soruşturma", *İslamiyat*, c. 7, S. 1, Ankara, 2004.

Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., 4. b., İstanbul, 2001.

Gündüz, Şinasi, “Cahiliye Dönemi Arap Politeizmine Nebatîlerin Etkileri”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-I (Sempozyum: 08-09 Kasım 1996, Ankara)*, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara, 1998.

_____, “Kur’an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, *OMÜİFD.*, S. 10, Samsun, 1998.

_____, “Kur’an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma”, *İslamiyat*, c. 7, S. 1, Ankara, 2004.

Güner, Osman, *Resûlullah’ın Ehl-i Kitap’la Münasebetleri*, Fecr Yay., 1. b., Ankara, 1997.

Gürkan, Salime Leyla, “Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları’nın Seçilmişliği Meselesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2005.

Halefullah, M. Ahmed, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, Terc: İbrahim Aydın, Birleşik Yay., İstanbul, 1992.

_____, *Kur’an’da Anlatım Sanatı*, Terc: Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Terc: Salih Tuğ, İrfan Yay., 5. b., İstanbul, 1993.

Hıdır, Özcan, “İlk Vahyin Gelişi Hadisi Bağlamında Varaka b. Nevfel’in Hz. Peygamber’e Dini-Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi”, *Marife*, c. 4, S. 2, Konya, 2004.

_____, *İslam’ın Yahudi Kökeni Teorisi İle İlgili İddialar ve Çalışmalar*, İlam Araştırma Dergisi, c. 3, S. 1, 1998.

Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi*, Yeni Çizgi Yay., 2. b., Ankara, 1995.

Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay., 4. b., Ankara, 2001.

- İbn Haldun, Abdurrahman, *Târîhu İbn Haldun*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *Sîretü'n-Nebî*, Thk: Mecdî Fethî es-Seyyid, Dâru's-Sahâbe Li't-Turâsi Batantâ, 1. b., İskenderiye, 1995.
- İbn İshak, Muhammed b. Yesâr, *Sîretu İbni İshâk*, Thk: Muhammed Hamidullah, Ma'hedu'd-Dirâsâti ve'l-Ebhâsi Li't-Ta'rib, Fas, 1976.
- İbnü'l-Kelbî, Ebu'l-Münzir Hişam b. Muhammed b. es-Sâib, *Kitâbu'l-Esnâm*, Thk: Ahmed Zeki Paşa, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 3. b., Kahire, 1995.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Amr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk: Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî, Hicr, 1. b., Kahire, 1997.
- _____, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Thk: Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Müessesetü Kurtuba, 1. b., Kahire, 2000.
- İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Thk: Abdullah Ali el-Kebir vd., Dâru'l-Meârif, Kahire, 1119.
- İbn Sînâ, *Kitabu's-Şifâ (Cedel)*, Terc: Ömer Türker, Litera Yay., İstanbul, 2008.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Terc: Süleyman Ateş, AÜİF Yay., Ankara, 1975.
- Karagöz, İsmail, "Cehalet Mad.", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006.
- Karahisarî, Şemseddin, *Ahteri Kebir*, Matbaatü'l-Âmira, Kütahya, 1283.
- Karaman, Fikret, "Taassup Mad.", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an Açısından Fatalizm", *Hikmet Yurdu*, S. 1, 2008.

Keskioğlu, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, TDV. Yay., Ankara, 1987.

Kesler, M. Fatih, *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyalar*, TDV. Yay., 1. b., Ankara, 1993.

Kılıç, Sadık, "Soruşturma", *İslamiyat*, c. 7, S. 1, Ankara, 2004.

Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV. Yay., Ankara, 1993.

Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, Şamil Yay., İstanbul, 1981.

Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Terc: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa., Hikmet Yay., İstanbul, Tsz..

Kutub, Muhammed, *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım*, Terc: Bekir Karlığa, İşaret Yay., 8. b., İstanbul, 1997.

Lings, Martin, *Hız. Muhammed'in Hayatı*, Terc: Nazife Şişman, İnsan Yay., 41. b., İstanbul, 2006.

Medkûr, İbrahim, *el-Mu'cemu'l-Felsefî*, el-Hey'etü'l-Âmme li Şuûni'l-Matâbii'l-Emîriyye, Kahire, 1983.

Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Terc: Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yay., İstanbul, 1997.

_____, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, Terc: Cahit Koytak, Kahraman Yay., İstanbul, 1997.

_____, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, Terc: Bekir Karlığa, İşaret Yay., 8. b., İstanbul, 1997.

Meydan Larousse, "Polemik Mad.", Meydan Yay., İstanbul, 1972.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman, "Nuh (a.s.) Kıssası", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 7, 1998.

Necati, M. Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, Terc: Hayati Aydın, Fecr Yay., 2. b., Ankara, 2004.

Okuyan, Mehmet, "Kur'an'da Olumsuz İnsan Tipleri", *II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 1996.

Önkal, Ahmet, "Hz. İbrahim'in Tebliğ Metodu", *1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri (1997)*, Şurkav Yay., Şanlıurfa, 2007.

Özkan, Ali Rafet, "Vahiyde Nuh'un Ayak İzleri", *1. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Doğubayazıt Kaymakamlığı Kültür Yay., İstanbul, 2007.

Özön, Mustafa Nihat, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 5. b., İstanbul, 1973.

Özsoy, Ömer, "Soruşturma", *İslamiyat*, c. 7, S. 1, Ankara, 2004.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., 4. b., İstanbul, 1995.

Paçacı, Mehmet, "Kur'an'da Ehl-i Kitap Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları IV (Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları)*, Ankara, 2004.

_____, "Soruşturma", *İslamiyat*, c. 7, S. 1, Ankara, 2004.

Pazarbaşı, Erdoğan, "Kur'an'daki Tarihi Anlatımlarda Maddi Varlık Ve Etkinlik İlişkisi", *Ekev Akademi Dergisi*, S. 13, 2002.

_____, "Kur'an'a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik", *Bilimname I*, S. 1, Kayseri, 2003.

Polater, Kadir, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hevâ Kavramı Ve Dalâletteki Rolü", *ATÜİFD.*, S. 20, 2003.

Pusmaz, Durak, “Kur’an-ı Kerim’de İkna Metodu”, *Diyanet İlmî Dergi*, Emel Matbaacılık, c. 34, S. 3, Ankara, 1998.

Saka, Şevki, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, Ankara, Tsz.

Sakallı, Talat, “Hz. Peygamber ve Dini Hoşgörü”, *Diyanet İlmî Dergi* (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Özel Sayısı), DİB. Yay., 2. b., Ankara, 2003.

Saraç, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayınları, İstanbul, 1992.

Sarıçık, Murat, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta, 2002.

Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB. Yay., 4. b., Ankara, 2005.

Sarıçioğlu, Ekrem, “Kur’an’a Göre Müşrikler ve Putperestler”, *İslami Araştırmalar*, Ankara, 1986.

Schopenhauer, Arthur, *Tartışma Sanatının İncelikleri*, Terc: Ahmet Aydoğan, Say Yay., 1. b., İstanbul, 2011.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur’an ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul, 2008.

Severcan, Şefaettin, “Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed (I. Bölüm)”, *Bilimname*, c. 1, S. 1, Kayseri, 2003.

_____, “Peygamberlik Anlayışları ve Hz. Muhammed (II. Bölüm)”, *Bilimname*, c. 1, S. 3, Kayseri, 2003.

Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, TDV. Yay., 1. b., Ankara, 1994.

Sırma, İhsan Süreyya, *İslam Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*, Beyan Yay., 20. b., İstanbul, 2010.

Sönmez, Abidin, *Rasûlullah'ın İslam'a Davet Mektupları*, İnkılab Yay., İstanbul, 1984.

Şanver, Mehmet, “Kur'an'ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde “Ortak Değerler”in Yeri ve Rolü”, *UÜİFD.*, c. 13, S. 2, 2004.

Şengül, İdris, “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 32, S. 4., Ankara, 1996.

Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, Terc: Ömer Rıza Doğrul, Toker Matbaası, İstanbul, 1973.

Şimşek, M. Sait, “Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi”, 1. *Hz.İbrahim Sempozyumu Bildirileri (1997)*, Şurkav Yay., Şanlıurfa, 2007.

Tabbâra, Afif Abdülfettah, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, Terc: Ali Rıza Temel, Yahya Alkın, Gonca Yay., İstanbul, 1982.

_____, “Hz. İbrahim (a.s.)”, Terc: Mehmet Aydın, *AÜİFD.*, c. 24, Ankara, Tsz.

Tülücü, Süleyman, “Kur'an-ı Kerim'in Nüzûl Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri İle Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavrı ve Taktikleri”, *I. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı, 2. b., Ankara, 1994.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., 10. b., Ankara, 2005.

Uludağ, Süleyman, *İslam'da İrşad*, Marifet Yay., 8. b., İstanbul, 2001.

Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Ehl-i Kitap*, İnsan Yay., 1. b., İstanbul, 1996.

_____, “Kur'an-ı Kerim'e Göre İnkâr ve İnkâr Amilleri”, *ATÜİFD.*, S. 7, İstanbul, 1986.

_____, “Kur'an-ı Kerim'de Meseller (Emsâlü'l-Kur'an)”, *ATÜİFD.*, S. 11, Erzurum, 1993.

Uslu, Mustafa, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yay., 1. b., İstanbul, 2007.

Ülkü, Hayati, *İslam Tarihi*, Çile Yay., 5. b., İstanbul, 1979.

Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Kırkambar Yay., İstanbul, 1998.

Watt, W. Montgomery, *Hız. Muhammed Mekke'de*, Terc: M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, AÜİF. Yay., Ankara, 1986.

Yakıt, İsmail, "Kur'an'a Göre İnanç, Düşünce ve İfade Özgürlüğü", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 38, S. 2, Ankara, 2002.

Yar, Erkan, "Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu", *Kelam Araştırmaları*, c. 4, S. 2, 2006.

Yavuz, Ömer Faruk, *Kur'an ve Kıyamet*, Marifet Yay., İstanbul, 1997.

Yavuz, Yusuf Şevki, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, İlim ve Kültür Yay., Bursa, 1981.

_____, "Cedel Mad.", *DİA.*, c. 7, İstanbul, 1993.

_____, "Hüccet Mad.", *DİA.*, c. 18, İstanbul, 1998.

_____, "Münâzara Mad.", *DİA.*, c. 31, İstanbul, 2006.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Şûrâ Yay., İstanbul, 1993.

Yıldırım, Enbiya, "Modern Zamanlarda Hz. Muhammed'in Misyonunun Neliği Sorunu", *Eski Yeni Dergisi*, Ankara, 2010.

Yılmaz, Ali, "Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezahürleri", *ATÜİFD.*, S. 20, 2003.

Yolcu, Mehmet, *Kur'an'da İnkâr Psikolojisi*, Çıra Yay., 1. b., İstanbul, 2004.

ÖZET

Toplumların, sahip oldukları inanç ve değerlerinden vazgeçmeleri kolay olmamıştır. Kur'an'ın değiştirmeyi hedeflediği toplum da, benimsediği bu değerleri ısrarla savunma yoluna gitmiştir. Onların bu tutumlarının arkasında dini, siyasi, ekonomik ve psikolojik sebepler yer almaktadır. Değişimin karşısında yer alanlar, bu mücadelelerinde başarılı olabilmek için her türlü yolu denemekten de geri durmamışlardır. Bu gerçek Kur'an vahyi için söz konusu olduğu gibi Kur'an'dan önceki vahiyler için de söz konusudur.

İlahi vahiylerin karşısında yer alan toplumların itiraz ettikleri konuların başında iman konusu yer almaktadır. Sadece bir olan Allah'a iman etmek ve inanılan diğer tüm varlıkları terk etmek, peygamberlerin mücadelelerinin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, vahyin muhtevası, vahyi getiren peygamberin bizzat kendisi, ahiret inancı ve ahlaki değerler de bu toplumlar tarafından karşı çıkılan konular arasında yer almaktadır.

İnsanların anlayış özellikleri birbirinden farklı olmaktadır. Kimisi duygusal yönden etkilenmeye açık iken, kimisi delillerle ikna olmakta, kimisi de tartışma yolunu tercih etmektedir. Kur'an, indiği toplumla olan diyaloglarında bütün bu özellikleri dikkate almış ve herkese anladığı dilden hitap ederek onları ikna yoluna gitmiştir. Yine Kur'an, tartışmalarda gerçeğin ortaya çıkmasını hedeflemiş, bu hedefin gerçekleşmesi için gerekli olan kuralları tespit etmiş ve faydasız tartışmalardan da sakındırmıştır.

23 yıllık bir zaman diliminde inen Kur'an, vahiy süreci boyunca toplumsal şartları dikkate almış, toplumun ihtiyaç ve sorunlarını göz ardı etmemiştir. Kur'an, içerdiği ayetlerle zaman zaman toplumu yönlendirmiş, zaman zaman da toplumda meydana gelen gelişmelere doğrudan müdahale ederek ortaya çıkan problemleri çözüme kavuşturmuştur. Böylece Kur'an, vahiy süreci boyunca hitap ettiği toplumla canlı bir iletişim içerisinde olmuştur. Bu iletişimi Kur'an'ın diyalojik üslubundan da rahatlıkla görmek mümkündür.

ABSTRACT

It hasn't been easy for societies to give up and adopt other religion and values apart from the ones which they've already had. The society, which Koran aims to change, insistently defends these beliefs and values. There have been religious, political, economical and psychological reasons behind their attitudes towards this behavior. The ones who are against to change have always tried various ways to achieve their goals in their missions. This is same for the divine inspirations before Koran as in the real inspirations of Koran.

Faith comes first in the issues that the societies which are against to divine inspirations have always argued. Believing only in one-real God and leaving other livings in terms of religion are important principles which form the prophets' struggles. Moreover, the context of divine inspiration, the prophet who took the inspiration, beliefs in after-life and ethical values are among the issues which these kinds of societies disagree.

People understandings vary from each other. Some people are open to be affected emotionally; some always want proof and the others prefer discussing on the subject. Koran always tries to persuade by means of giving importance to the dialogues of societies and appealing everyone with their own understanding and language. Furthermore, Koran has aimed to reveal the truth by discussing, has determined the essential rules and avoided unnecessary discussion.

Koran, which was completed in 23 years, took the social conditions and values into consideration and never underestimated their needs and problems. Koran has not only shaped the societies with the verses, but also it directly solved the problems which occurred because of the developments in the societies; so, Koran was in a real connection with the society which was given during that time. This communication can be easily seen from the dialogical language of Koran.